

Mies ja muutos

Kriittisen miestutkimuksen teemoja

Mies ja muutos

Kriittisen miestutkimuksen teemoja

Arto Jokinen

Copyright © 1999 Tampere University Press

Myynti

TAJU, Tampereen yliopiston julkaisujen myynti
PL 617, 33101 Tampere
Puhelin (03) 215 6055, Fax (03) 215 7150
Sähköposti taju@uta.fi
<http://granum.uta.fi>

Taitto

Samu Kiviluoto

ISBN 951-44-4656-9

Vammalan Kirjapaino Oy
Vammala 1999

Sähköinen julkaisu ISBN 951-44-5592-4
--

Sisällysluettelo

<i>Arto Jokinen</i> Tuntuu mieheltä	7
--	---

I Teoria ja tausta

<i>Arto Jokinen</i> Suomalainen miestutkimus ja -liike: muutoksen mahdollisuus?	15
--	----

<i>Hannu Säävälä</i> Mieheyden psykologiaa	52
---	----

<i>Mikko Lehtonen</i> Maskuliinisuus, kansallisuus, identiteetti	74
---	----

<i>Arto Tiihonen</i> Oikeita miehiä – ja urheilijoita? Urheilun miestutkimusta	89
--	----

II Seksuaalisuus ja mieheys

<i>Jukka Lehtonen</i> Pojista miehiä koulun heterojärjestyksessä	121
---	-----

Markku Soikkeli
Miesrakastajan emansipatorisuus kirjallisuudessa ja kulttuurissa 149

Jouko Huttunen
Muuttunut ja muuttuva isyys 169

Jorma Hänninen
Modernin miehen seksuaalinen liikkumatila 194

III Valta ja väkivalta

Martti Grönfors
Miehen arin alue
Maskuliinisuus, seksuaalisuus ja väkivalta 223

Jeff Hearn
Miesten tuntemiinsa naisiin kohdistama väkivalta kriittisen tutkimuksen kohteena 237

Lasse Majuri
Pelastakaa private Perkola, kuningasjätkä kulkureiden 266

Kirjoittajat 290

Tuntuu mieheltä

Arto Jokinen

Toimittaja Teppo Sillantaus luonnehtii Chris Owenia:

Hän ei ole lesbo eikä heteronainen. Hänellä on naisen ruumis, mutta siellä sisällä asuu mies – tai joku, joka tuntee olevansa mies. Millainen se joku on, ihmettelee toimittajamies, joka istuu Crisin vieressä yhteysveneessä. Toimittajasta, biologisesta miehestä, ei tunnu mitään olla mies. Mutta miltä Crisistä tuntuu? Miltä tuntuu, kun tuntuu, että on mies? (Chris Owenin haastattelusta HeSan Nyt- viikkolehdistiliteissä 25.6.1999, Teppo Sillantaus.)

Sillantaus ei ole taatusti ainoa suomalainen mies, joka ihmettelee, miltä mahtaa tuntua, kun tuntuu mieheltä. Tällä en tarkoita, että suomalaiset miehet olisivat hukanneet miehisyytensä vaan päinvastoin: miehet ovat niin itsestään selvästi miehiä, että miehenä oleminen katoaa tuohon itsestään selvyyteen. Mies ei perinteisesti ole pohtinut sitä, millainen hän on miehenä, isänä tai rakastajana. Moderni mies voi kysyä, kuka minä olen, mutta harvemmin hän kysyy, kuka minä olen miehenä? Tai pe-

räti: millainen mies minä olen seksuaalisesti. Milloin minä tunnen tai teen jotain miehenä? Milloin *minä* olen miehekäs? Sen sijaan Sillantauksen haastateltava musiikin tekijä ja manageri Chris Owen tietää, miltä miehestä tuntuu, koska hän kokee olevansa mies naisen ruumiissa. Hänen ruumiinsa tuntuu naiselta, mutta hänestä tuntuu mieheltä. Hän tuntee omassa kehossaan, mitä eroa on miehellä ja naisella. Hänen emootioidensa voima kumpuaa ristiriidasta, jossa yhteiskunta ja ympäristö leimaa hänet naiseksi, vaikka hän on mies.

Mitä miehenä oleminen on? Mikä on miestä, miehistä, miehekästä, miesten juttuja, miesten seksuaalisuutta, miesten ruumista, miesten kulttuuria, maskuliinista? Miestutkimuksen tehtävänä on pyrkiä löytämään näihin joitain vastauksia. Miestutkimus kysyy, miten miehen sukupuoli tuotetaan, mitä merkityksiä sillä on ja millaisia miehet ovat ja miksi. Kriittinen miestutkimus tukeutuu sukupuolen teoriaan, jota ovat kehittäneet naistutkijat eri feminististen tutkimusten suuntauksissa. Kriittisen miestutkimuksen sukupuolta koskeva teoreettinen perustutkimus nojaa siis feministisiin teorioihin. Tämä ei ole mitätön linjanveto, sillä suurehko osassa niin sanottua miestutkimusta suhtaudutaan naistutkimukseen ja feminismiin joko välttelevästi tai torjuvasti.

Kriittinen miestutkimus jatkaa feminististä miehen ja maskuliinisuuden tutkimusta, uudistaa sitä ja tuottaa toivottavasti uutta tietoa tutkimuskohteistaan. Sen tulee kehittää feministisestä tutkimuksesta, naistutkimuksesta ja sukupuolentutkimuksesta eroavaa omaa teoreettista ja metodologista käsitteistöään ja ajatteluaan. Vaikka kriittinen miestutkimus on osa feminististä projektia, se eroaa omaksi alueekseen muun muassa siksi, että miesten suhde valtaan eroaa naisista. Kriittisen tutkimuksen yhtenä tehtävänä on osaltaan tuottaa uusia tapoja puhua miehistä. Tavoitteena on muuttaa vallitsevaa mieskulttuuria ja sukupuolijärjestelmää.

Tässä kokoelmassa hahmotellaan nimenomaan kriittisen miestutkimuksen tutkimusaiheita ja -teemoja. *Mies ja muutos* kysyy, mitä miehenä olemisen tavat ovat, miten mies esittää miestä, miten mies oppii nuo esitystavat ja miten ne ovat muuttuneet. Toistuvia teemoja ovat seksuaalisuus, valta ja väkivalta, joista kehkeytyy kokoelmaa yhdistävä juoni. Mies on tyypillisesti mies vallan ja seksuaalisuuden kautta ja toisinaan nuo ilmenevät väkivaltana. Kysymykset ja vastaukset, pohdiskelut ja analyysit eivät silti hirtä miestä tekoihinsa ja sanoihinsa, vaan ymmärtämisen ja myötäelämisen kautta miehille tarjotaan vaihtoehtoja elää itseään sukupuolisina ihmisinä – mitä ikinä ja kaikkea se voikin tarkoittaa.

Kriittisen miestutkimuksen teemoja

Kirjan ensimmäisessä osassa rakennetaan miesten ja maskuliinisuuksien tutkimuksen taustaa; toinen osa keskittyy miesten seksuaalisuuden muotoutumiseen; kolmas osa käsittelee valtaa ja väkivaltaa. Kokoelman avaavassa artikkelissa käyn läpi miestä koskevan tutkimuksen kehittymistä ja traditiota kolmen otsakkeen kautta. Ensiksi hahmottelen miestutkimuksen taustaa ja tarvetta; toiseksi esittelen ja linjaan suomalaista miehistä tehtyä tutkimusta; kolmanneksi kartoitan ja arvioin suomalaista miesliikettä.

Tämän jälkeen Hannu Säävälä esittelee kahta psykologista tutkimussuuntausta sen kannalta, mitä niissä on sanottu miehestä. Hän arvioi ensiksi 1990-luvulla suosittua miesten ja naisten psykososiaalisten erojen selitysmallia evoluutiopsykologiaa. Sen jälkeen hän käy läpi psykodynaamisia teorioita: Freudin kehittämää libidinaalista seksuaalisuutta painottavaa psykoanalyttista teoriaa ja siitä poikkeavaa objektisuhdeteoriaa.

Mieheyden psykologian jälkeen kulttuurintutkija Mikko Lehtonen asemoi miehiä ja maskuliinisuuksia yhteiskunnallisten ja kulttuuristen muutosten konteksteihin. Hän kiinnittää keskustelun sukupuolesta yksilöitymisen, medioitumisen ja globalisoitumisen prosesseihin ja tuo esiin vallitsevan, jäänteenomaisen ja orastavan mieheyden käsitteet.

Arto Tiihosen kontekstit miehisyydelle löytyvät urheilusta. Hän käy läpi, miten miestutkijat ovat miehiä ja maskuliinisuuksia urheilussa kuvanneet ja tutkineet. Urheilun eri lajikulttuurit avaavatkin mielenkiintoisia näkymiä miesten eri alakulttuureihin ja niissä sitkeästi säilyviin perinteisiin ja miehisiin käytäntöihin, joista kaikkia sukupuolipoliittinen korrektiusti tai miehisyden muutos ei ole vielä ehtinyt koskettaa.

Kirjan toisen osan aloittaa Jukka Lehtonen, joka tutkii, miten koulussa pojista kasvatetaan heteroseksuaalisia miehiä. Hänen aineistonsa koostuu ei-heteroseksuaalisten nuorten miesten haastatteluista, joiden avulla hän tuo esiin, miten koulussa tuetaan tai puretaan heteronormatiivisia odotuksia. Lehtonen keskittyy kahteen miehisyttä rakentavaan teemaan: homotteluun ja liikuntatunteihin.

Markku Soikkeli toteaa, että sukupuoliisuus on aihe- ja tilannekohtaisten puhetapojen tuntemista ja tunnistetussa sukupuoliroolissa esiintymistä. Kun henkilö tunnistaa roolin, mutta ei noudata sitä, hän voi luoda uudenlaisen emansipatorisen sukupuoliroolin. Soikkeli tarkastelee artikkelissaan kirjallisuudessa esiintyviä emansipatorisia sukupuolirooleja – juonenkulkua määrääviä roolien vaillinaisuuksia, virheitä ja väärinkäsityksiä.

Koulun ja emansipatorisen rakastajan jälkeen pohditaan, mitä muutoksia isyydessä on tapahtunut ja minkälaisia muutoksia kohti ollaan todennäköisesti menossa. Jouko Huttusen artikkeli osaltaan selvittää niitä muutoksia, joita suomalaisessa sukupuolijärjestelmässä on meneillään. Vanhemmuus on radikaalisti toisenlainen kuin puoli vuosisataa sitten.

Jorma Hänninen kysyy artikkelissaan, mitä on miehen seksuaalinen modernisoituminen. Millainen on mies, joka reflektoi seksuaalisuuttaan ja ketkä miehet Suomessa pohtivat itseään seksuaalisina toimijoina. Hänen teemoinaan ovat miehen seksuaalisuuden säätely ja ns. poikkeavuudet, kuten myös modernin miehen kriisi sekä työväenluokkaisen miehen modernisoitumisen viive.

Kolmannen osan avaava Martti Grönfors tarkastelee miehisyiden ja naisisuuden dikotomiaa seksuaalisuuden kautta. Seksuaalisuus näyttää vuorovaikutuksen lisäksi alueena, jossa miesten ja naisten sekä miesten keskinäistä hierarkiaa rakennetaan. Seksuaalisuus miehisenä vallankäyttönä tuo teemaan mukaan väkivallan.

Britanniasta Suomeen siirtynyt Jeff Hearn käsitteellistää artikkelissaan miesten väkivallan eri muotoja ja lanseeraa uuden termin 'miesten väkivallat'. Hän keskittyy erityisesti miesten tuntemiin, lähipiiriin naisiin kohdistamaan intiimiin ja usein seksuaaliseen väkivaltaan, josta Suomessa on tavattu käyttää vähättelevää ja vääristävää termiä 'perheväkivalta'. Hearn kuvaa, miten Britanniassa tämä nimenomainen miesten väkivallan muoto on historiallisesti konstruoitunut. Artikkelissaan hän pohtii myös kriittisen miestutkimuksen epistemologiaa ja ontologiaa.

Väkivallan ja seksuaalisuuden liitoksesta ei pääse eroon kirjan päättävä Lasse Majurikaan, joka lukee 90-luvun lopun kotimaista menestyselokuvaa *Rukajärven tie*. Hän tarkastelee filmiä ja erityisesti sen päähenkilön luutnantti Perkolan maskuliinisuutta heteromatriisin ulkopuolelta mutta mieheyden sisältä. Miten elokuva kommentoi mieskeskustelua? Miten se vakiinnuttaa vallitsevaa maskuliinisuutta? Miksi *Rukajärven tie* kulkee tuttua ja turvallista tietä kohti sukupuolten eroa?

Tätä kirjaa ei olisi saatu aikaan ilman Tampereen yliopiston naistutkimuksen laitosta, joka yhtäältä tarjosi tilat toimi-

tustyöhön ja toisaalta järjesti yhdessä taideaineiden laitoksen ja sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen kanssa luentosarjan, joiden pohjalta artikkeleita on kehitetty. Tekstejä ovat eri vaiheissa lukeneet, arvioineet ja vinkkejä tarjonneet Tuula Gordon, Kirsti Lempiäinen, Merja Minkkinen, Minna Nikunen, Suvi Ronkainen, Markku Soikkeli, Maili Tapanainen, Asta Tenhunen ja Jaana Vuori, joita avusta kovin kiitän.

I Teoria ja tausta

Suomalainen miestutkimus ja -liike: muutoksen mahdollisuus?

Arto Jokinen

Nimenä ja nimityksenä 'miestutkimus' herättää kysymyksen siitä, eikö miehiä ole aina tutkittu, ja miten miestutkimus suhteutuu naistutkimukseen. Onko miestutkimus miesten vastaveto naistutkimukselle vai onko miestutkimus rinnasteinen naistutkimukselle? Onko nais- ja miestutkimus yhteenlaskutehtävä, jonka lopputuloksena on ihmistutkimus?

Miehiä käsittelevä tutkimus¹

Miehiä on toki tutkittu ja tarkasteltu tieteessä ennenkin ennen varsinaista miestutkimusta. Tieteen valtavirtaa – englanniksi mainstream – on kutsuttu malestreamiksi eli miesvirraksi. Tiede on perinteisesti tarkoittanut miesten tekemää tutkimusta miehistä, mutta tätä perinteisesti tarkasteltua länsimaista miestä ei ole kutsuttu miehiksi vaan ihmiseksi. Miehen ruumis on edustanut lääketieteelle ihmisen ruumista, miehen psyyke ihmisen psyykettä ja miehen historia ihmiskunnan historiaa. Sa-

moin teoriali ihmiselämän vaiheista ovat perustuneet työssäkäyvän miehen elämänvaiheisiin. Miestä koskeva tutkimus ei silti ole ottanut huomioon, että kaikki tarkasteltavat henkilöt ovat sukupuoleltaan miehiä. Ei ole osattu kysyä, mikä yhteys on alkoholismilla tai väkivallalla miehisyteen. Ylipäättään miesten kokemusta elämästä miehinä ei ole nähty analyttisesti mielenkiintoisena. Samoin historian tutkimuksen katveeseen on jäänyt salainen osa miesten elämää, joka ei sovi vallitsevaan kulttuuriseen käsitykseen miehyydestä. (Filene 1987; Kimmel 1987, 279.)

Jos miehen sukupuoli on tuotu esiin, kyse on ollut yleensä valtaryhmästä eroavan ryhmän miehistä, toiseudesta. Tällöinkin mies on edustanut koko ryhmää. Kun on yritetty tutkia mustien kulttuuria Yhdysvalloissa, onkin tutkittu mustien miesten kulttuuria Yhdysvalloissa. Jos tutkimuksessa ei ole nimetty ryhmää, jota tutkitaan, se mitä todennäköisemmin on ihmisen perustyyppiä ymmärretty valkoinen, keskiluokkainen ja heteroseksuaalinen mies. (Hearn 1997, 48–49.) Tästä perinteestä poiketen 'miestutkimus' tutkii miestä, jolla on sukupuoli ja jonka sukupuoli vaikuttaa hänen asemaansa, identiteettiänsä ja mahdollisuuksiinsa ihmisenä. Miestutkimus kysyy, mitä merkityksiä sukupuolella on miehelle ja miten mies tuottaa tai rakentaa sukupuoltaan. Mitä sukupuoli on?

Miksi muuttua?

Sukupuolen merkitys ihmisten elämässä ja myös akateemisessa tutkimuksessa sekä tekijän että tutkittavan kohteen kannalta nousivat esiin 60-luvulla toisen aallon feminismin myötä (ks. Liljeström 1996)². Uusi naistutkimus pohji genderin eli sosiaalisen sukupuolen käsitettä ja sukupuolijärjestelmää. Aluksi feministitutkijat ja -aktivistit kohtasivat paljon vähättelyä ja vas-

tarintaa, mutta nykyään naistutkimus on laitostunut osaksi suomalaista tiedemaailmaa. Silti naistutkimus ja sukupuolentutkimus ovat yhä marginaalissa ja niiden merkitys aina aika ajoin kyseenalaistetaan.

Osa miehistä allekirjoittaa feministisen vaatimuksen tasa-arvosta ja myöntää, että naiset ryhmänä ovat sorretussa asemassa, mutta hekään eivät välttämättä koe, että heidän tulisi pohtia miehisyyttä tai ottaa oma sukupuolensa tutkimuskohteeksi (Middleton 1992, 19). Miehillä ei ole ollut tarvetta teoretisoida sukupuoltaan tai paikkaansa sukupuolijärjestelmässä sen enempää kuin ”kaloilla on tarve teoretisoida vettä”, kuten Jeff Hearn ja David Morgan ovat asian ilmaisseet (1990, 15).

Kysymys kuuluukin, miksi miehen muka pitäisi pohtia mieheyttä tai tarkastella tutkimuskohdetta sukupuolitietoisesti. Miksi miehen pitäisi muuttua? Eikö miehillä ole kaikki hyvin?

Missä miehet ovat ylivoimaisia naisiin verrattuna? Tilastollisesti suomalaiset miehet tekevät itsemurhista noin 80 %:a. Ryhmiä, joissa miehiä on yli 90 %:a, ovat vangit, alkoholistit ja asunnottomat. Miehet hallitsevat sydän- ja verisuonitautitilastoja. Miehen riski kuolla tai vammautua onnettomuuksissa, väkivallan uhrina tai työpaikalla on naista suurempi. Miehet kuitenkin käyttävät vähemmän lääkkeitä ja käyvät harvemmin lääkärissä kuin naiset. Ylipäätään miehen todennäköinen elinikä on 7–8 vuotta naista lyhyempi. (Naiset ja miehet Suomessa 1998, 73–93.) Näiden tilastotietojen perusteella voidaan kärehtyä, että miehen sukupuoli ennustaa ihmiselle lyhyttä ja sairaalloista elämää. Voidaan olettaa, että on tiettyjä etuoikeuksia, tiettyjä miehisiiä tapoja, elämään liittyviä tyylejä ja asenteita, joista miesten kannattaa luopua oman etunsa tähden.

Ilmeisesti myös miehet kärsivät patriarkaatissa ja ovat sosiaalisten sukupuoliroolien uhreja siinä missä naisetkin. Tälle näkemykselle lisäevidenssiä tuovat Ilkka Taipaleen esittämät laskelmat, joiden mukaan suomalaisesta yhteiskunnasta liki

täydellisesti syrjäytyneiden kansalaisten noin kolmen prosentin ryhmä koostuu liki sataprosenttisesti miehistä: alkoholisteista, taparikollisista, asunnottomista ja psyykkisesti sairaista miehistä, jotka kiertävät hoitolaitoksista vankiloihin, kunnes kuolevat tai vammautuvat lopullisesti. (Taipale 1995.) Eli ne, jotka putoavat yhteiskunnan turvaverkon varaan tai jopa siitä läpi, ovat tyypillisesti miehiä. Onko siis perusteltua ylipäättään väittää, että Suomessa miehet ovat hallitseva, etuoikeutettu luokka tai että me elämme mieskeskeisessä yhteiskunnassa, patriarkaatissa?

Asiaa voi tarkastella edelleen tilastojen valossa. Missä muussa miehet ovat 90 prosenttisesti tai enemmän yliedustettuina kuin ongelmatapauksina? Suomessa huippupalkatut johtajat tai suuryritysten johtajat yleensä ovat miehiä, samoin suurimmat omaisuudet ovat keskittyneet miehille, kuten myös johdopaikat puolueissa, ministerivaliokunnissa ja eri hallituksissa. Presidentit ovat miehiä ja pääministerit ovat miehiä. Miehet hallitsevat taloutta, politiikkaa, uskonnollisia instituutioita ja sotalaitosta. Valta ja omaisuus on Suomessa keskittynyt miespuolisille kansalaisille. (Naiset ja miehet Suomessa 1998, 94–108.) Kun aiemmin miessukupuoli oli välttämätön edellytys poliittiseen toimintaan tai työelämään osallistumiselle, niin nykyään se ei ole edellytys, mutta siitä on huomattavaa etua (Miehet ja tasa-arvo 1997).

Mitä tästä voidaan päätellä? Selvästi on rankkaa olla mies ja pohja koostuu miehistä, mutta on myös kannattavaa olla mies ja yhteiskunnan huippu koostuu miehistä. Suomalaisten miesten sosiaalisten ryhmien ääripäät ovat ilmeisesti kauempana toisistaan kuin naisten. Vaikka tappion riski on suuri ja voitonkin kohdalla hintana on usein sairaudet ja naisia keskimäärin lyhyempi elämä, miehet usein asettavat mahdolliset voitot tärkeämmiksi kuin vähemmän kuluttavan elämä. Tämä ei toki ole vain suomalainen ilmiö vaan yleinen.

Miesten hallitsemassa yhteiskunnassa miehet kilpailevat keskenään naisten toimiessa hoitajina ja viihdyttäjinä. Naiset ovatkin yllidustettuina hoiva- ja sosiaalialalla ja ulkonäköön perustuvissa työpaikoissa ja viihdyttäjinä. Naisten keskimääräinen kuukausipalkka on tonnin tai kaksi miesten palkkaa alempi riippumatta koulutuksesta. Eli naisten palkka on aina pienempi, kun verrataan saman koulutuksen saaneiden ansioita. (Naiset ja miehet Suomessa 1998, 22–69.)

Ajatus siitä, että naisiin ja miehiin kohdistuu samanlaista tai yhtä paljon alistamista on siis virheellinen. Miehet eivät ole sorrettuja, vaan miehet taistelevat keskenään – ja osa häviää. Mutta miehiä ei sukupuolensa vuoksi systemaattisesti estetty tekemästä jotain, kuten naisia on estetty esimerkiksi tulemasta työelämään mukaan. (Ks. eri maiden välistä vertailua Connell 1987, 6–18.) Yhteiskunta, jossa miehillä on ylivalta, ei jakaudu miehiin ja naisiin, vaan menestyviin miehiin ja muihin miehiin, joilla kummallakin on omat tukijoukkonsa – naiset. Tukijoukoista osa pääsee mukaan miesten väliseen valtakamppailuun ja myös menestyy siinä, mutta he ovat aina pieni vähemmistö, jotka saattavat toimia vielä ”miehekkäämmiin” kuin miehet. Maskuliininen naisjohtaja on sopivasti uudenoloinen mies patriarkaatin käyttöön.

Kun naisliikkeen lähtökohta oli 1800-luvun lopulla ja myös 60-luvulla naisiin kohdistuva sosiaalinen, poliittinen, taloudellinen ja materiaallinen sorto, niin miesliikkeen lähtökohta ei voi olla vastaavanlainen sorto, vaan etuoikeuksien kannattamattomuus. Toinen lähtökohta on sukupuolijärjestelmässä tapahtuneet muutokset. Koska naisliike on onnistunut muuttamaan naisten paikkaa kyseisessä järjestelmässä, miesten asema on myös muuttunut. Maskuliinisuus ja feminiinisyys määrittävät suhteessa toisiinsa. Kolmannen lähtökohdan miesliikkeelle ja -tutkimukselle tarjoavat ne miehet, jotka ovat tietoisesti ja vapaaehtoisesti luopuneet tietyistä etuoikeuksista ja miesten

välisestä kilpailusta, mutta eivät kuulu syrjäytyneiden kaltai-
siin marginaaliryhmiin. Nämä miehet ovat eläneet jo vuosia to-
deksi omassa elämässään uudenlaista mieheyttä ja isyyttä.

Miesliike ei silti mielestäni tarvitse vapautusohjelmaa, sil-
lä mistä etuoikeutettu luokka pitäisi vapauttaa. Vallasta ei voi
vapautua, siitä voi vain luopua. Vapauttamisen sijaan miehi-
syyttä tulee arvioida uudelleen; tulee pohtia, miten jokainen
mies on tai voi olla osa naisten alistamisen miesten välistä ket-
jua ja miten se näkyy maskuliinisuuden rakentamisessa
(Middleton 1992, 113). Naistutkimus-lehteen kirjoittamassani
artikkelissa ehdotin miestutkimuksen ja -keskustelun keskiöön
viittä teemaa: (i) miesvallan vastustaminen ja patriarkaalisten
hierarkioiden purkaminen miesten sekä miesten ja naisten vä-
liltä, (ii) maskuliinisten väkivaltainstituutioiden purkaminen,
(mies)väkivaltaisten asenteiden ja käytöstapojen vastustami-
nen ja muuttaminen, (iii) seksuaalisuuden ihmistä kunnioitta-
vampi määrittely ja käytäntö, (iv) läheisen ja läsnäolevan isyy-
den ja äitiyden korostus sekä (v) myönteinen machoilu eli mie-
hisyyden positiivisten puolien korostaminen (Jokinen 1998).

Sukupuolentutkimuksen traditio

70-luvulla alkanut miestä koskeva tutkimus ei ole toki putkah-
tanut tyhjiöön, vaan itseasiassa naistutkimuksen aloittamaan
traditioon (ks. Segal 1990). Teoreettisesti kyse oli naistutkimuk-
sen aloittamasta sukupuolijärjestelmän ja sukupuolentutkimuk-
sesta, mutta teoreettisen perustutkimuksen lisäksi naistutkimus
oli tarkastellut jo alusta saakka myös miestä ja maskuliinisuut-
ta. Naistutkimuksessa mies on yleensä esiintynyt tekijänä, joka
on esteenä naisen elämälle. Hearnin mukaan kriittinen mies-
tutkimus yhtäältä jatkaa ja toisaalta uudistaa tätä feministisen
tutkimuksen traditiota. Keskeinen ero on siinä, että kun nai-

nen tutkii miestä, hän ei kuulu samaan sukupuoliseen kategoriaan eikä jaa tutkimuskohteen kanssa yhtäläisiä sosiaalisia kokemuksia. Sen sijaan mies, joka tutkii miestä – vaikkapa nais-teoreetikkojen kehittämien feminististen näkemysten avulla –, kuuluu kohteensa kanssa sukupuolen kannalta samaan kategoriaan. (Hearn 1997, 51; ks. myös Hearn tässä kirjassa.)

Tämän lisäksi feministiselle tutkimukselle mies ja maskuliinisuus eivät voi olla samalla tavoin keskiössä, kuin se on miestutkimukselle. Naistutkimuksen keskeinen tehtävä on tutkia naista, naisen kokemusta ja feminiinisyttä; miestutkimuksen tehtäväksi feministisessä projektissa rajautuu miestä koskevan systemaattisen tutkimuksen tekeminen ja teorian kehittäminen. Miestutkimus pyrkii tarkastelemaan miehen kokemusta, joka on aiemmassa tutkimuksessa kuvattu usein universaaliksi ihmisyyden kokemukseksi. (Brod 1987, 40–41, 60–61.)

Miestä käsittelevän tutkimuksen toinen lähtökohta on homotutkimus sekä kohteen että teorian kannalta. Homotutkimuksessa on tarkasteltu erityisesti sitä, miten heteroseksuaalisuus rakentaa normaaliuden ja leimaa kaikki ei-heteroseksuaaliset ihmiset epänormaaleiksi tai jopa henkisesti sairaiksi. Tästä ilmiöstä homotutkijat ovat alkaneet käyttää nimitystä heteroseksismi, ja homoihin kohdistuva syrjintä on luonteeltaan varsin samanlaista kuin naisiin kohdistuva syrjintä. Nämä kaksi heteromiehistä poikkeavaa ryhmää eli naiset ja homot, toimivat miehiä yhteenliittävinä toiseuksina. (Carrigan, Connell & Lee 1985, 584.) Poikien sosiaalistamisesta heterojärjestykseen myöhemmin tässä kirjassa kirjoittavan Jukka Lehtosen mielestä

Sen lisäksi, että homotutkimus kertoo homo- ja biseksuaalisten miesten elämästä, kokemuksista ja asemasta, sen avulla voidaan myös kyseenalaistaa perinteiset mieheyden, maskuliinisuuden ja heteroseksuaalisuuden hahmottamis-

tavat. Usein perinteisessä miestutkimuksessa seksuaalisuus yleensäkin, mutta erityisesti seksuaalinen suuntautuminen ja siihen liittyvät kulttuuriset kuviot, sekä miesten väliset ystävyys- ja muut suhteet, jäävät vähälle huomiolle. Homotutkimuksessa tarjotaan näkökulmia nähin kysymyksiin ja sitä kautta se voi olla vain ymmärtää myös heteromiesten elämää. (Lehtonen 20.7.1999, kirje.)

Homoliikkeeseen kuuluvien tutkijoiden teoretisointi onkin auttanut näkemään miesten todellisen ylivallan naisiin ja sen suorat vaikutukset miesten keskinäisen hierarkian järjestymiseen. Homo-heterodikotomia toimii keskeisenä perusteena maskuliinisuuden arvottamisessa. Kaikki voiman ja vallan puute sekä kieltäytyminen miesten välisestä kilpailusta tai emootioiden näyttäminen ja toisen ihmisen läheisyyden tarve leimautuvat homoudeksi ja naismaisuuudeksi eli ei-heteromiesmäisyydeksi. (Carrigan ja muut 1985, 587; Siltala 1994, 466.) Homofobiaa voidaan pitää yhtenä miehisen vallan kulmakivistä, ja se niveltyy läheisesti naisvihaan (Segal 1990, 16).

Tiivistäen: miestutkimus vastaa sukupuolen- ja naistutkimuksen esittämään haasteeseen ja tarkastelee maskuliinisuutta sosiaalisesti ja historiallisesti tuotettuna problemaattisena sosiaalisen sukupuolen rakenteena (gender) ja toimintana, eikä suinkaan essentiaalisena ja biologisena sukupuolena (sex).³ Miestutkimus asettaa samanlaisia kysymyksiä miehestä ja maskuliinisuudesta, mitä naistutkimus on esittänyt naisesta ja feminiinisydestä. Miestutkimus ei yritä sivuuttaa, korvata tai kumota naistutkimusta, vaan päinvastoin, miestutkimus on lisä joko sukupuolentutkimuksen kenttään tai feministisen tutkimuksen kenttään – riippuu täysin tutkijan orientaatiosta koikeko hän tekevänsä sukupuolentutkimusta vai feminististä tutkimusta. Kenties keskeisin miestutkimuksen koulukunnan jakaja onkin suhde feminismiin.

Suomalainen miestutkimus

Sosiaalitieteellinen tutkimus

Miestä koskevan tutkimuksen alku Suomessa voidaan paikantaa 80-luvun alussa tehtyyn elämäntapatutkimukseen. Kyse ei silti ollut tietoisesti miestä käsittelevästä tutkimuksesta, vaan tutkimuksesta, joka tarkasteli sellaisia ilmiöitä, joiden toimijat olivat lähinnä miehiä, kuten asunnottomia alkoholisteja (Täipale 1982) ja lähiöravintolakulttuuria (Alasuutari & Siltari 1983; Sulkunen, Alasuutari, Nätkin & Kinnunen 1985). Matti Kortteisen (1982) lähiötutkimus toi esiin miehet, jotka eivät löytäneet paikkaansa kaupunkikulttuurista.

Näissä tutkimuksissa tarkasteltiin usein sosiaalisia ongelmia ja sitä kautta päädyttiin tutkimaan miehiä, jotka olivat näiden ilmiöiden toimijoita. Kun samaan aikaan jotkut naiset arvostelivat voimakkaasti suomalaisia miehiä ja vuonna 1986 toteutettiin miehille suunnattu terveyskasvatusohjelma *Mies 2000*, muotoutui julkinen käsitys suomalaisen keski-ikäisen miehen kurjasta elämästä. Puhetapa yleistyi ja vakiintui nopeasti ja puhuttiin jopa kurjuustutkimuksesta, josta tosin varoiteltiin jo sosiaali- ja terveysministeriön alaisen tasa-arvoasian neuvottelukunnan, Tanen, teettämässä miestutkimuksen selvityksessä *Miestä päin* vuonna 1986. Osaltaan selvitys johti Tanen miesjaoston perustamiseen, mutta siitä enemmän tuonempana.

80-lukulaisen kurjamies-ajattelutavan eräänlaisen huipentuman kirjoitti professori J.P. Roos niinkin myöhään kuin 1994. Hän totesi miesten elämäkertojen perusteella, että

Suomalainen mies kantaa kaunaa, tekee itsestään pilkkaa, näkee kaiken mustana, kokee itsensä syylliseksi, huonok-

si, pahaksi, heikoksi, mutta harvoin hyväksi, muille tärkeäksi, positiiviseksi, antavaksi osapuoleksi. Nautintoa hän saa harvoin (vieraat naiset, rakkaus, voittaminen, yksinäiset kokemukset luonnossa, työssä saatava tyydytys?) (Roos 1994, 26.)

Roosin artikkeli ilmestyi antologiassa *Miehen elämää* (Roos & Peltonen toim., 1994), joka perustui Tanen miesjaoston järjestämään mieselämäkertakilpailun ”Eläköön mies!” -aineistoon, josta osa on julkaistu kirjana (Siimes toim. 1994). Kilpailun nimi kertonee yrityksestä löytää vastapainoa 80-luvun kurjuustutkimukselle, mutta itse asiassa kilpailun sato tuotti sekä kurjuustutkimuksen pohjan että potkaisu miestutkimusta eteenpäin. Elämäkertojen pohjalta Juha Siltala kirjoitti tähänastisen suomalaisen miestä koskevan tutkimuksen bestsellerin nimeltään *Miehen kunnia - modernin miehen taistelu häpeää vastaan* (1994). Kirjassa hän rakentaa kirjoitusten pohjalta yhden psykohistoriallisen metakertomuksen miehen yleiseksi tarinaksi alkaen suhteesta äitiin ja isään ja päätyen koulun, armeijan ja avioliiton kautta vanhuuteen.

Elämäntapatutkimusta sivuavana on 80-luvulta periytynyt myös isyyttä ja isän-roolia koskeva tutkimus, joka muun miestutkimuksen lailla jakautuu oikeastaan kahtaalle: yhtäältä on pohdittu radikaalisti uudenlaisen isyyden mahdollisuutta ja toisaalta on haikailtu perinteisen patriarkaalisen isän perään. Edellistä linjaa edustaa Jouko Huttunen, jonka isätutkimus on ilmestynyt sarjana artikkeleita (1994, 1996, 1998) – viimeisin tässä kirjassa. Huttusen näkökulmasta perinteiset isät ja äidit ovat ainaaksi menneet, ja nyt tulisi hakea vanhemmuutta, jossa mies ja nainen kantavat yhtäläisen vastuun kodista ja lapsista. Tästä poiketen lastenpsykiatri Jari Sinkkonen (1990, 1998) peräänkuuluttaa isää, joka ottaa perinteisen patriarkaalisen roolin isänä. Hänestä isyyden ongelma on siinä, että nykymiehet

eivät toteuta isyyttään kunnolla. Samanlaisia ajatuksia ovat esittäneet isäkeskustelun aloittanut Martti Esko (1984) ja myöhemmin sosiologi Tommi Hoikkala, joka julkisuudessa puhunut valmentajaisästä, siis miehestä, joka vie lapset kodin ulkopuolelle harrastamaan, jotta naiselle jää aikaa hoitaa siivoukset ja muut kodin työt. (Ks. myös raportti isistä Koski-Hyvärinen & Puttonen 1987.)

Isätutkimuksessa eksplikoituu miestä koskevan tutkimuksen erilaiset mahdollisuudet. Sinkkonen ymmärtää miehisyyteen ja isyyteen liittyvät ongelmat ja hakee niihin ratkaisua, mutta hänen tutkimuksensa ei pohjaudu sukupuolentutkimuksen teoriaan. Sinkkonen ei tunnista isyyden tai sukupuolen muodostumisen yhteiskunnallisia ehtoja. Sen sijaan Huttunen tuntee sukupuolen tutkimusta ja näkee isyyden muutoksen väistämättömänä. Kaikki miestä koskeva tutkimus ei ole kriittistä miestutkimusta, kuten kaikki puhe miesten muutoksesta ei tähtää sukupuolten väliseen ja sisäiseen tasa-arvoon. Toinen asia, mikä isätutkimuksessa eksplikoituu on sen niukkuus verrattuna esimerkiksi naistutkijoiden ja myös tutkijamiesten tekemään tutkimukseen äitiydestä (ks. katsaus äitiystutkimukseen Vuori 1999). Miehiä ei ole tutkimuksen kannalta edes isyys suuresti kiinnostanut.

Vuonna 1994 ilmestyi artikkelikokoelma, jossa tietoisesti pyrittiin löytämään kriittinen asenne miehiin ja maskuliinisuuksiin. Tampereella julkaistiin kirja *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*, jonka toimittajista Tampereen yliopiston nykyinen rehtori Jorma Sipilä oli 90-luvun alussa ollut tuomassa yhdysvaltalaisista miestutkimuksista Suomeen (ks. Sipilä 1992) ja toinen kirjan toimittajista, Arto Tiïhonen, on tehnyt uraauurtavaa työtä mies- ja urheilututkimuksen parissa (esim. 1994, 1996). Antologia on monitieteinen ja -metodinen kokoelma artikkeleita, joissa pyritään yhtäältä purkamaan käsityksiä mie-

histä ja maskuliinisuuksista ja toisaalta rakentamaan uusia vaihtoehtoja miehille.

Suomessa on tehty homotutkimusta 70-luvulta lähtien ja 90-luvun alussa toimi homotutkimuksen verkosto yhdessä lesbotutkimuksen verkoston kanssa. Nykyään homo-, lesbo- ja queertutkijat tapaavat vuosittaisessa tutkijaseminaarissa Turussa. Tutkimuksista voidaan mainita homo- ja biseksuaalien elämää esittelevä teos *Rakkauden monet kasvot* (Sievers & Ståhlström toim. 1984) ja bi-, homo-, lesbo- ja transseksuaalien sosiaalis-terveysalan kysymyksiä käsittelevä artikkelikokoelma *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen* (Lehtonen, Nissinen & Socada toim. 1997). Lisäksi on tehty urheilun miestutkimusta, joka on yhtäältä miestutkimuksen ominta aluetta ja toisaalta eroaa muusta miestutkimuksesta ja sisältää oman urheilututkimukseen liittyvän problematiikkansa. Arto Tiihonen esittelee alueen perusteellisesti omassa artikkelissaan, joten en puutu siihen tässä.

Taiteiden ja tekstien tutkimus

Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimusyksikkö kustansi vuotta ennen tamperelaisia miestutkimuksen antologian *Mieheyden tiellä – maskuliinisuus ja kulttuuri* (Ahokas, Lahti, Sihvonnen toim. 1993), joka keskittyy kulttuuristen tekstien ja representaatioiden lukemiseen erityisesti elokuvissa ja kuvissa. Taustalla on feministinen tutkimuksen tekemä huomio siitä, miten taiteen representaatiot muokkaavat vastaanottajien käsitystä sukupuolista. Tavat, joilla miehiä ja naisia esitetään mm. elokuvissa ja kirjallisuudessa, ovat tulosta siitä, miten tiettyssä ajassa ja paikassa sukupuolistetuista ihmisistä ajatellaan. Samoin ne vaikuttavat vastaanottajien tapoihin sukupuolista ihmisiä ja todellisuutta yleensä.

Mieheyden tiellä -antologiasta on jatkunut tasainen mutta niukka puro miesten representaatioiden tarkasteluja. Kulttuurintutkija Mikko Lehtonen pohti oman kulttuurisen maskuliinisuutensa rakentumista mm. Topeliuksen *Maamme kirjan*, Ilkka Kanervan mediahahmon ja Monty Pythonin lentävän sirkuksen kautta kirjassaan *Pikku jättiläisiä – maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen* (1995). Tamperelaiset kirjallisuuden jatko-opiskelijat julkaisivat oman miesten representaatioiden lukuoppaansa *Aatamin puvussa – liaanilla Hemigwaysta Königiin* (Lehtonen toim. 1995), jossa siinäkin seulottiin moninaisesti erilaisia tekstejä mediataiteesta sanataiteeseen.

Vuosien 1994–95 jälkeen on varsin vaisusti ilmestynyt uutta miestutkimusta, mikä johtunee siitä, etteivät tutkijat ole Suomessa identifioituneet varsinaisesti miesten tutkijoiksi, vaan se on heille sivujuonne päätyön ohella. Toinen syy lienee se, ettei Suomessa ole tehty juuri ollenkaan teoreettista perustutkimusta. Tutkimuserinnettä ei kehity, jos oppialan perusteita ei pohdita.

Markkinoille on putkahtanut sentään muutama kirja. Aiemmin mainittua sosiaalitieteellistä miestutkimusta edustaa Tommi Hoikkalan toimittama kokoelma *Miehenkuvia – välähdyksiä nuorista miehistä Suomessa* (1996), joka on hämmentävä lukukokemus. Kokoelmasta puuttuu nimittäin teoreettis-metodologinen johdonmukaisuus tai ylipäätään tietoinen näkökulma siihen, mitä tarkastellaan ja miten. *Miehenkuvista* poiketen *Tuppisuinen mies – kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista* (Heikkinen, Mantila & Varis toim. 1998) onnistuu paremmin. Siinä käsitellään suomen kielen sanaston maskuliinisuutta, kielenkäytön vuorovaikutuksellisia tilanteita ja taiteiden tutkimusta. Kirjoittajat pyrkivät sanoutumaan irti yhdysvaltalaisesta miestutkimuksesta ja tuntuvat olevan vaivautuneita siitä, että kirjoittavat miehistä. Tämä on johtanut humoristiseksi tarkoitettuun itsereflektioon, mikä ei ole kokoelmalle eduksi. Kirja

sai murskaavan kritiikin Naistutkimus-lehdessä 2/1999, mutta arvostelija Tuija Saaresma ei selvästikään tunne sitä miestutkimuksen traditiota, jota antologia pyrkii kritisemaan (ks. Saaresma 1999).

Kirjojen katveeseen jäävät miestutkimuksen alaan lukeutuvat opinnäytteet ja artikkelit, jotka on julkaistu aikakauslehdissä ja muissa kuin miestutkimuksen antologioissa. Kirjallisuuden miestutkimusta on kehittänyt erityisesti Markku Soikkeli, joka on opinnäytteissään (1989, 1992) ja artikkeleissa analysoinut Heikki Turusen Korvenraivaaja-sarjaa (1994, 1998) sekä Jussi Parviaisen näytelmiä (1991) ja miesten välistä ystävyyttä (1996). Soikkeli on kirjoituksissaan kehittänyt tekstianalyysiin soveltuvaa semioottisesti konstruoitua miestypologiaa. Martti Lahti (1992, 1994, Kangasniemi & Lahti 1992) ja Pertti Näränen (1991, 1995, 1996) ovat tarkastelleet sukupuolta ja erityisesti miehen representaatioita elokuvissa. Lahti on pohtinut myös tietokonepelien ja niitä ympäröivien diskurssien ja tilojen oletettua maskuliinisuutta (1996). Omaa sarkaansa on kulkenut puolestaan Jorma Hänninen, joka on tarkastellut maskuliinisuutta seksuaalisuuden ja ruumiillisuuden kautta (1992, 1994a, 1994b, 1996, 1997). Maskuliinisuuden ja väkivallan yhteyttä on pohtinut puolestaan Arto Jokinen (1995, 1996). (Ks. opinnäytteistä ja täydellisempi luettelo julkaisuista kriittisen miestutkimuksen [www-sivut](http://www.sivut).)

Yhteenveto tutkimuksesta

80-luvulla miestä käsittelevä tutkimus alkoi elämäntapatutkimuksena. Tuolloin tutkittiin aiheita, joiden kautta ajaututtiin tutkimaan miehiä. 80-luvun puolivälissä tehtiin ensimmäinen selvitys miestutkimuksen tarpeesta Suomessa Tanen toimesta (*Miestä päin*, 1986) ja perustettiin miesjaosto Taneen. Sen teh-

täviin lukeutuvat mm. toimia miesten mielenkiinnon herättäjänä tasa-arvoasioihin, selvittää mieskysymyksiä, toimia aloitteentekijänä ja edistää miestutkimusta. Ensimmäisen jaoston tilauksesta julkaistiin elämäkerta-aineistoa hyödyntävä raportti työn merkityksestä miehille (Ruohomäki 1992). Kolmas miesjaosto sai aikaan miesten elämäkertakilpailun vuosina 1992-93, jonka kirvoittamana ilmestyi kolme kirjaa suomalaisen miehen elämästä. Tane on ministeriön alainen asiantuntijaelin, jonka tehtävän on edistää suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvokehitystä. (Ks. enemmän miesjaoston [www-sivut](#).)

80-luvun ja 90-luvun elämäntapaan ja elämäkertoihin liittyvien tutkimusten perusteella suomalaisen miehen muutoksessa on kyse lähinnä kotitöiden ja lasten hoitoon liittyvien kysymysten uudelleen järjestämisestä eikä niinkään syvällisistä muutoksista maskuliinisuuksissa. Kun naiset ovat siirtyneet kodista kohti yhteiskunnan julkista elämänaluetta – kohti valtaa ja päätöksentekoa – niin miehet ovat siirtyneet julkisesta kohti yksityistä – eli kohti kotia, perhettä ja ihmissuhteita. Samalla miehet ovat pyrkinet löytämään omat toimintatapansa, eivätkä ole halunneet kopioida suoraan naisten tapoja hoitaa lasta tai kotia. Tässä miehet ovat myös onnistuneet. Miesten ja naisten tasa-arvon kannalta on takaisku, että miehet ovat pitkälti siirtäneet ilmeisen tahattomasti julkisesta elämästä tutun ”projekti, tehokkuus ja maskuliininen rationaalisuus” -ajattelun kodin piiriin. Kodista on tullut uusi miehinen projekti, jossa Christoffer Tigerstedtin mielestä kotityön todellinen kohde onkin mies itse. Lapsi voi toimia miehen identiteetin työstämisen instrumenttina. (Tigerstedt 1994, 1996; Rantanen 1998.)

Vaikka mitään dramaattista muutosta sukupuolijärjestelmässä tai maskuliinisuuden määrittelyissä ei ole tapahtunut, niin voidaan silti sanoa, että maskuliinisuudet ovat muuttuneet moninaisemmiksi ja kulttuurin sietokyky joustavammaksi. Uu-

det maskuliinisuudet esiintyvät rinnan vanhojen kanssa. (Ks. Lehtonen M. tässä kirjassa.)

Teoriaa miehestä ja maskuliinisuudesta ei ole Suomessa juuri tehty. Teoreettisen ajattelun puute näkyy mm. siinä, että mikä tahansa miehiä koskeva kirjoittelu voidaan mieltää sukupuolitietoiseksi miestutkimukseksi. Suomalaisen miestutkimuksen kehittymättömyys näkyy yhä selvemmin, kun kriittisen miestutkimuksen painopiste on siirtynyt Britanniasta pohjoismaihin. Kansainvälinen miestä käsittelevän tutkimuksen järjestö IASOM aloitti toimintansa 1993 Norjassa. Pohjoismaisessa naistutkimusinstituutissa (NIKK)Oslossa aloitti vuoden 1999 alussa työnsä ensimmäinen virassa toimiva miestutkimuksen koordinoija. Studies of Men -koulukunta alkaa leimallisesti olla pohjoismainen, lähinnä norjalais-ruotsalais-tanskalainen ilmiö. Pohjoismaiset miestä ja maskuliinisuutta pohtivat tutkijat pitävät vuosittain seminaarin eri maissa. (Ks. IASOMin www-sivut.)

Suomalainen miesliike⁴

Miesterapia- ja miesasiakirjallisuus

Naiset aloittivat keskustelun tasa-arvosta ja naisen asemasta ja alkoivat vaatia myös miestä muuttumaan. Miehet tulivat 70-luvun lopulta ja 80-luvun kuluessa tasa-arvo- ja naisasiakeskusteluun mukaan siinä määrin, että alettiin puhua myös omasta mieskeskustelusta. Sitä käytiin ajoittain varsin vilkkaana erityisesti 80-puolivälissä, jolloin puhetta ryydittivät Helmisen ja Hurrin (1985), Lindqvistin (1986) ja Vilskan (1986) miehiä käsittelevät kirjat sekä Mies 2000-ohjelma, jossa valistuksen avulla pyrittiin vaikuttamaan miesten elintapoihin ja elämän-

tyyliin (ks. Maasilta 1987). Varsinainen miesbuumi puhkesi vasta 90-luvulla, jolloin myös mieskeskustelu on monipuolistunut miesten puolustamisesta erilaisten miesten elämäntapojen ja maskuliinisuuksien käsittelemiseen. Miesten puheenvuoroissa ja miestä käsittelevissä kirjoissa on tuotu toistuvasti esiin, etteivät miehet ole yhtenäinen patriarkaalisten hallitsijoiden luokka tai potentiaalisten raiskaajien ja sortajien ryhmä, kuten miehet ovat kokeneet naisten väittävän. Vaikka feministisessä tutkimuksessa myönnetään miesten erilaisuus, puhe 'miehistä' on yhä 90-luvun lopulla yksinkertaistavaa ja tyypittelevää. Naiset muistavat miesten moninaisuuden lähinnä täydentävissä sivulauseissa ja esittävät mielellään omia ihannemiesmallejaan. Tästä suivaantuneet miesaktivistit ja -tutkijat ovat huomauttaneet, että myös miehillä tulee naisten tavoin olla oikeus määrittellä itsensä. Samoin on muistutettu, että myös miehiä sorretaan ja alistetaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Tästä on kuitenkin vedetty kahdenlaisia johtopäätöksiä.

Ensimmäisessä ajattelutavassa ihmisten nähdään jakautuvan kahteen luokkaan biologisen sukupuolensa perusteella siten, että luokkien edut ovat ristiriitaiset eivätkä luokat tosiasiassa voi ymmärtää toisiaan. Todennäköisesti tästä juontuu ajatus, jonka mukaan se, mikä on naisille hyväksi, on miehille haitaksi, ts. miesten ongelmat ja haitat ovat joko naisten etu tai naisten aiheuttamia. Tässä puheenparressa esitetään, että nainen vaatimuksillaan ajaa miehen kiihtyvään kilpailuun ja kuluttavaan elämäntapaan. Naisten on myös väitetty vaativan miehiltä aika ajoin väkivaltaista näyttoa. ”Sillä vasta kun miehet ovat hetken tappaneet toisiaan, naiset ymmärtävät pelätä ja kunnioittaa”, Matti Mäkelä kirjoittaa (1995, 20). Pelätyin mies on halutuin mies. Miehen itsetuhoinen elämäntyyli, kuten tappava alkoholinkäyttö, on tämän puheen mukaan seurausta miehen yrityksestä paeta naisen vallan alta. Täten alkoholismi, väkivaltaisuus ja neuroottinen työnteko ovat naisten aiheutta-

mia. Erityisen ongelmallisia ovat itsenäiset, emansipoituneet suomalaisnaiset, jotka esittävät kohtuuttomia vaatimuksia suomalaismiehille ja käyvät vielä seksilomilla etelän maissa. Naisia on myös syytetty holhoamisesta. Mies 2000-ohjelmaa syytettiin feministien salajuoneksi, jonka tarkoitus oli rajoittaa miesten vapautta. Ylipäätään naisliike ja emansipaatio ovat horjuttaneet tässä puheenparressa luonnolliseksi väitettyjä sukupuolirooleja tai -paikkoja, mistä hinnan maksaa mies.

Toinen ajattelutapa tukeutuu feministiseen analyysiin patriarkalisesta vallasta, mutta tuo siihen lisää käsityksen miesten välisestä eriarvoisuudesta ja kritisoi rakentavasti naisliikettä. Ensinnäkin patriarkaatissa miehillä on sukupuolensa perusteella naisia paremmat mahdollisuudet valtaan, mikä ei tarkoita, että kaikilla miehillä todella on naisia enemmän valtaa. Sen sijaan miehet ovat paremmissa asemassa kilpailussa, joka on oikeastaan tarkoitettu vain miehille, mutta johon enenevässä määrin ottavat osaa myös naiset. Kun ymmärretään, että patriarkaatti on miesten kilpailu, voidaan nähdä, että mieheen kohdistuvat kulttuuriset odotukset ovat vahingollisia miehille, mutta ne eivät ole naisten tuottamia, vaikka ne voivat olla naisten tukemia. Miesten tehtävä onkin tiedostaa kulttuuriset odotukset ja vastustaa niitä oman etunsa tähden. Naisliikkeeseen suunnattu kritiikki perustuu tasa-arvokeskustelun omimiseen. Naisilla on oma tasa-arvoideologia, jonka perusteella miehiä moralisoidaan ilman, että edes yritetään ymmärtää miesten ajattelua (Lindqvist 1986, 73–81). ”Keskustelua käydään naisten aloitteesta, naisten ehdoilla ja naisten valitsemista puheenaiheista naisten hallitsemalla kielellä”, Pekka Sauri kirjoittaa (1998, 18). Tähän puheenparteen niveltyy myös ajatus mieskulttuurin myönteisten piirteiden esiin nostamisesta ja uudenlaisen maskuliinisuuden hahmottamisesta, mikä on pyritty nostamaan 90-luvulla varsinaiseksi mieskeskustelun aiheeksi (esim. *Miehet ja tasa-arvo* 1997).

90-luvun lopun miesbuumin miesasiakirjan kirjoittanut Sauri (1998) on ammentanut pitkään vetämästään terapeuttisesta Yölinja-radio-ohjelmasta. Miesten terveyttä on käsitellyt Petäys (1998) ja potenssi-problematiikkaa Larsen (1998). Miesten oikeuksia ovat ajaneet patriarkaaliseen retoriikkaan ja ajatteluun tukeutuen Matti J. Kuronen (1979) ja Suomen tunnetuimpiin seksologeihin lukeutuva Osmo Kontula (1995a, 1995b), jonka 90-luvulla julkaistujen kirjoitusten seksistisen asenteen toivoisi olevan jo historiaa. Suomalaisen miehen olemusta on pyrkinyt tuomaan esiin toimittaja Juha Numminen kahdessa kirjassa, joista kirja *Minä, keski-ikäinen mies* (1979) rakentuu miesten kertomuksille omasta elämästä ja *Ihana mies* (1982) puolestaan naisten kertomuksille toivemiehestä. (Suomalaisista miesasia-, -terveys- ja -terapiakirjoista on artikkelin lopussa luettelo.)

Liike on verkko

Suomalainen miesliike ei ole ottanut johtotähdexseen naisliikkeen vastustamista, vaikka sen suuntaisia puheenvuoroja ja näkemyksiä on esitetty. Silti osaa miesliikettä ilahduttaa ilmiselvästi ajatus miesten keskinäisestä toiminnasta, jota naiset eivät uhkaa ja jonne naisilla ei ole asiaa. Tähän saakka hajanainen ja varsin pieni miesliike on kyennyt pitämään sisällään erilaisia painotuksia naisten vastustamisesta miestietoisuuden kehittämiseen feministisen radikaaliterapian keinoin. Yleensä miesaktivistit kokevat, että heidän toimintansa ajaa vain heidän omaa asiaansa eivätkä he tee sukupuolipolitiikkaa. Kenties ajatus sukupuolipolitiikasta koetaan liian feministisenä, vaikka käytännössä miehet jo tekevät tuota politiikkaa puhumalla, kirjoittamalla ja toimimalla.

Miesliike tarkoittaa eri ryhmien ja erilaisten toimintamuotojen verkkoa, joka ei Suomessa ole ainakaan vielä verkostunut. Ryhmät ja toimijat tietävät huonosti toisistaan, eivät pidä yhteyttä, eikä yhteistä kattojärjestöä tai kansallista tapahtumaa ole. Käsittääkseni tämä johtuu siitä, että liike rakentuu ensisijaisesti miesten kasvuryhmistä, jotka eivät pyri yhteiskunnalliseen vaan ryhmän jäsenten yksilölliseen muutokseen. Täten ryhmillä ei ole tarvetta julkiseen tiedottamiseen. Kun miesliike on kaivannut julkisuutta, se on sitä myös saanut. Toinen syy on liikkeeseen aktiivisesti kuuluvien miesten vähäinen määrä. Monilla on mielipide miesliikkeestä, -tutkimuksesta ja -keskustelusta, mutta harva haluaa tai uskaltaa ottaa siihen aktiivisesti ja julkisesti osaa. Ei ole olemassa tapaa puhua miehiin liittyvistä asioista, edes terveydenhoidollisesti, joten puhujan kustannuksella on helppo vitsailla.

Miesliike koostuu kasvuryhmistä, isyysneuvonnasta, isä-vauva-toiminnasta, mieskaveritoiminnasta, väkivallan vastaisesta liikkeestä, man-sähköpostilistasta, Mitä kuuluu Väinö -tapahtumasta sekä Miessakit-nimisestä järjestöstä ja Tanen miesjaostosta. Kaikkia toimintamuotoja ei ole kaikkialla, mutta voidaan sanoa, että kaikkialta Suomesta löytyy jonkinlaista miestoimintaa tänä päivänä. Mukana toiminnassa on vähintään tuhat miestä.

Miesryhmät

Ensimmäiset kasvuryhmät perustettiin 70-luvulla Helsinkiin ja Tammisaareen. Ilmeisesti ensimmäinen ryhmä oli nimeltään Adam, joka toimi vuosina 1975–80. Ryhmä koostui feministien poikaystäväistä ja puolisoista, ja sen tarkoitus oli radikaaliterapian ja ryhmätyön avulla työstää miehistä syyllisyyttä ja löytää antipatriarkaalisia tapoja olla mies. Ryhmällä oli vahva kyt-

kös naisliikkeeseen, ja tuonaikaisen aktivistin mielestä toiminta palveli naisten ei miesten tarpeita, minkä takia ryhmät näivettyivät pois. Adamin perinnöstä syntyi kuitenkin Adonis vuonna 1992 (ks. Adoniksen www-sivut), joka on todennäköisesti vanhin yhä toimiva miesryhmä. Adonis on itseohjautuva, riippumaton ryhmä, joka kokoontuu joka toinen viikko. Tapaamisissa käsitellään etukäteen sovittua teemaa tai voidaan syventyä yhteen jäseneen. Pyrkimyksenä on, että kaikki puhuvat vuorotellen, toisia ei keskeytetä ja miehet puhuvat henkilökohtaisesti intiimeistä asioista. (Bjarland 1998.)

Itseohjautuvien ryhmien lisäksi on vedettyjä ryhmiä, joiden taustalta voi löytyä kansalaisopisto, Seksuaalinen tasavertaisuus (SETA), jokin seurakunta, Mannerheimin lastensuojeluliitto tai Miessakit. Nämä ryhmät toimivat tietyn, yleensä ennalta määrätyn ajan ja lopettavat elleivät järjestäydy itseohjautuviksi. Toimintatavat ja käsitellyt aiheet ovat kaikissa miesryhmissä melko samanlaisia erotuksena tietenkin vetäjän rooli ohjatuissa ryhmissä. Järjestetyt ryhmät voivat kokoontua myös jonkin teeman ympärille, kuten mies ja keho tai avioerosta toimiminen.

Miesaktivisti Bert Bjarlandin mukaan klassisia ja ehtymättömiä keskusteluteemoja ovat isäsuhde, parisuhde, vuorovaiikutustaidot, seksuaalisuus, vihat ja pelot, isyys sekä työpaikka. Eri ryhmissä on kokeiltu voimarinkiä, psykodraamaa, puhujasauvaa, rumpupiirejä, riittejä, radikaaliterapiaa ja viikonloppuleirejä (mm. Adoniksen järjestämät miesverstaat), samoin kynttilöistä muodostettua symbolista nuotiota, mutta yhdysvaltalaisen mytopoeettisen miesliikkeen⁵ kuuluisille villimiesrituaaleille ei ole lämmitetty. Lähinnä ryhmien toiminta on puhumista. Suurin ongelma tuntuu olevan miesten taipumus puhua yleisellä tasolla ja abstraktisti. Tunne-elämää pyritään rationalisoimaan, analysoimaan ja teoretisoimaan. Abstrahointi ei ole vain suomalaisten miesten ongelma, vaan ilmeisesti patriarkaatissa

kasvaneiden miesten ongelma. Brittiläisen miestutkijan Victor Seidlerin mukaan miehet mieluummin älyllistävät tunteensa kuin puhuvat niistä. Miesten on ylipäättään hankala edes tunnistaa itselle hämmentäviä tai käsittämättömiä emootioita. (Seidler 1990, 216; vrt. Sauri 1998, 89–105, joka kyseenalaistaa miesten tunteisiin tai tunteettomuuteen liittyviä uskomuksia ja avaa aiheiseen uusia näkymiä.)

Ryhmiiin kuuluu enimmillään kymmenkunta miestä, joista kokouksessa on kerrallaan 6–9, mitä pidetään sopivana kokona. Ikäjakautama on 30–60 vuoden välillä, tyyppillinen miesaktiivi on 40–50-vuotias, kuuluu sosiaalisesti keskiluokkaan ja on seksuaalisesti suuntautunut naisiin. Suomalaista miesliikettä leimaa brittiläisistä ja yhdysvaltalaisista liikkeistä poiketen homomiesten vähyys, ellei suoranainen puuttuminen. Yksi syy tähän lienee homofobiassa ja heteroseksismissä, jota en tässä pohdi, mutta toinen syy löytynee SETAn järjestämästä toiminnasta. SETAn tiloissa homomiehet ovat voineet tavata toisiaan juhlien, illanviettojen ja ryhmien merkeissä. Miesten kasvuryhmä on toiminut vasta vuodesta 1997, mutta aiemmin on ollut mm. pitkään toiminut homoisien ryhmä, transseksuaalien ukkoryhmä ja avo- tai avioliitossa olevien miesten ryhmä. (Ks. SETAn [www-sivut](http://www.seta.fi).)

Homomiesten vähyden lisäksi toinen leimallisesti puuttuva ryhmä on päihdeongelmaiset, joita oletettavasti Suomessa riittää. Silti päihde- peli- ja muut riippuvuudet eivät lukeudu edes kasvuryhmien suosikkikeskusteluteemoihin. Tulkitsen tämän johtuvan siitä, että Suomessa on elinvoimainen AA-liike, jonka kokemuksia riippuvuusongelmien hoidosta on ruvettu hyödyntämään myös muissa hoidoissa hyvin tuloksin. AA-ryhmien toimintaa sinänsä voidaan luonnehtia miesliikkeen aluksi. Alkoholistit ovat tyyppillisesti miehiä, ja AA-liike tarjoaa hoitokeinoksi henkistä kasvua ja ongelmista puhumista kans-

saveljien ja -sisarien kanssa. Menetelmä on siis hyvin samantyyppinen kuin kasvuryhmillä.

Kasvuryhmien suurin merkitys jäsenilleen on niiden tarjoama uudenlainen tila ja tapa puhua intiimeistä ongelmista sekä selvittää ja vahvistaa identiteettiä. Identiteetin työstäminen tapahtuu omien roolien selventämisen ja emootioiden purkamisen kautta. Toinen merkittävä tekijä on tarjota mahdollisuus miesten keskinäiseen tukeen ja ystävyyteen, joka on vapaa kilpailusta, todistamisen pakosta ja leimautumisesta homoerootiseksi.

Moninaista miestoimintaa

Yksi suosituimmista miestoiminnan muodoista on isyysvalmennus ja muu isätoiminta. Edellisessä on kyse ensimmäistä kertaa isäksi tuleville miehille suunnatusta valmennusjaksosta, jossa puidaan mm. vauvanhoitoa, seksiä raskauden aikana ja jälkeen, parisuhdeasioita ja synnytystä; jälkimmäisessä ryhmästä, jossa puidaan isänä olemisen problematiikkaa. Isätoimintaa on toteutettu eri tavoin: Oulussa sitä ovat organisoineet miesaktivistit, Tampereella Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Ulvilassa lapsiperhe-projekti. Sinänsä on hämmästyttävää, että maassa, jossa äideille on suunnattu kunnallista valmennusta 40-luvulta saakka, on isien tarpeet tajuttu vasta 90-luvulla. Mieska-veritoiminnan tavoitteena on puolestaan tarjota isättömille pojille aikuinen mies ystäväksi. Miehen tehtävä ei ole korvata isää, vaan toimia aikuisena miehenä, johon poika voi peilata omia aikuistumisen pelkojaan ja toiveitaan. Samalla voidaan helpottaa yksihuoltajaäitien kasvatusvastuuta.

Väkivaltaisille miehille tarjottu uudenlainen terapiatyö alkoi 90-luvulla eri puolilla maata melko samanlaisin periaattein. Ensimmäiseksi luovuttiin käsityksestä, että parisuhteessa ta-

pahtuva väkivalta olisi perheväkivaltaa, joka perustuu parisuhteen tai perheen vuorovaikutusongelmiin. Järjestöjen tavoitteena on saada mies itse ottamaan vastuu läheisiinsä kohdistamasta väkivallasta, ja näin estää kierteen jatkuminen. Keinoina ovat auttava puhelin, väliintulo, yksilökeskustelut ja kasvuryhmä – siis hyvin samanlaisia keinoja, mitä on käytetty AA-liikkeessä ja siitä juontuvissa päihdehoidon malleissa sekä miesryhmissä. Erilaisia hankkeita ovat muun muassa vuonna 1993 Sirkka-Liisa Aaltion toimesta aloitettu Lyömätön linja, joka oli maan pioneerihanke alallaan. Linjan aloittanut Lasse Reijomaa on julkaissut kokemuksistaan kirjan *Aikapommista aikamieheksi* (1994). Samoin Jari Hautamäen (1997) opinnäytteen pohjalta julkaistu kirja perustuu Lyömättömän linjan kokemuksiin. Muita väkivaltaisille miehille tarkoitettuja projekteja ovat mm. Jyväskylän Mobile ja Ensi- ja turvakotien Jussi-projekti. Petteri Sveins on kehittänyt Mobilesta saamiensa kokemusten pohjalta väkivaltaisten miesten terapiamallia. Yleisesti voidaan sanoa, että väkivaltaisten miesten uusien hoitomallien kehittäminen on Suomessa tätä nykyä ripeää, mutta toisaalta perheissä tapahtuvan miesten väkivallan käsittelyssä Suomi on kansainvälistä tutkimusta ja keskustelua jäljessä. Kun Ruotsiin perustettiin jo vuonna 1991 naisiin kohdistuvan väkivallan naistutkimuksen professuuri, niin Suomessa koko käsite 'naisiin kohdistuva väkivalta' on vasta tulossa yleisesti hyväksytyksi termiksi ja ilmiöksi. Meillä puhutaan yhä lähinnä perheväkivallasta, joka peittää ja vääristää koko ilmiötä.

Miesten väkivaltaa yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä pyrki vastustamaan Miehet väkivaltaa vastaan -verkosto, jonka aikaansaaman manifestin (liite) julkaisi kokonaisuudessaan vuonna 1995 vain Hufvudstadsbladet. Verkoston pohjalta jatkoi syksyllä 1998 Suomen White Ribbon -kampanja, joka on Kanadasta lähtöisin oleva eri puolille maailmaa levinnyt miesryhmien verkko. Miehet kantavat viikon ajan marras-

joulukuun taitteessa valkoista nauhaa rintapielessä merkkinä siitä, että he eivät itse ole naisia kohtaan väkivaltaisia eivätkä he myöskään vaikenemalla tue toisten miesten väkivaltaa. Tavoitteena on, että miehet ottavat yhteisesti vastuun naisiin kohdistuvasta väkivallasta, mutta vastuu päätöksestä täytyy tehdä yksilöllisesti. (Ks. White Ribbonin www-sivut.)

Näiden lisäksi internetissä toimiva man-sähköpostilista toimii miesten avoimena keskustelukanavana, mutta ei ainakaan toistaiseksi ole saavuttanut kovin laajaa suosiota. Tanessa toimiva nykyinen miesjaosto (toimikausi 1999–2001) on laatimassa miespoliittista asiakirjaa, jossa pohditaan miesten näkökulmaa tasa-arvotyössä, julkishallinnossa ja miesliikkeessä. (Ks. miesjaoston www-sivut.)

Miesliike on hajanainen verkosto, joka sisältää moninaisia toimijoita, tekijöitä ja näkijöitä. Verkostoa ei voi valjastaa yhden herran alaisuuteen eikä sitä voi rekisteröidä. Miessakit ry on toistaiseksi ainoa yritys perustaa miesten oma etu- tai kattojärjestö, missä se ei ole onnistunut. Miessakit on vuonna 1995 Helsingissä perustettu rekisteröity yhdistys. Sen toiminta koostuu maanlaajuisen miesryhmäverkoston organisoimisesta, koulutuksesta, keskustelutilaisuuksien järjestämisestä ja jäsenkirjeen julkaisemisesta. Lyömätön linja on siirtynyt Miessakkien alaisuuteen. Yhdistyksellä on toimitilat Helsingissä ja palkattu työntekijä. (Ks. enemmän Miessakkien www-sivut.)

Miessakkien toiminta ja julkilausutut tavoitteet ovat toistaiseksi selkiytymättömiä. Yhdistyksen esitteen mukaan ”mies kokee ja toimii eri tavoin kuin nainen, ja sen takia miehen henkisen kasvamisen tärkein tuki on toinen mies”. Koska miehillä ajatellaan olevan erityinen miesten tapa ajatella, yhdistys edistääkin tasa-arvoa miesten kannalta. (Miessakit, esite, ks. www-sivut.) Koska Miessakeissa halutaan edistää tasa-arvoa ja täten tehdä myös sukupuolipolitiikkaa, olisi varmaan tarpeen

mieltä, mitkä ovat miesten asioita, keitä ovat ne miehet, joiden asioita ajetaan, ja miten asioita kannattaa ajaa.

Mitä kuuluu, Väinö? on puolestaan kerran vuodessa järjestettävä mieskonferenssi, joka syksyllä 1999 järjestettiin kolmannen kerran teemasta Mies ja työ. Väinö-tapahtumaa järjestävät tamperelaiset miesasioista kiinnostuneet miehet ja naiset yhteistyössä Miessakkien, yliopiston, Tanen jne. kanssa.

Miestenlehtien uudet sivut

Miessakeissa on kaavailtu miesten lehden perustamisesta, mikä olisikin tarpeen, sillä kaupalliset yrittäjät ovat tuoneet markkinoille uusia miesten elämäntapa- tai muotilehtiä, kuten Cosmos, Miesten Gloria ja Men's Health. Niitä voidaan luonnehtia markkinavoimien vastaiskuksi miehen muutokselle ja ihmisten tasa-arvoistumiselle yleensä. Lehtiä analysoinut Mikko Penttilä (1999, 28) toteaa, että ”patriarkaalinen tos miehen legenda jatkuu uusien miesten lehtien sivuilla”. Lehtien piiloidologia perustuu perinteisen miehen nostamiseen takaisin kunniaan. Miesten omalle asiapitoiselle lehdelle olisi tarvetta miesliikkeen vahvistamiseksi ja keskustelufoorumiksi.

On syytä muistaa, että miesten ongelmista ja muutoksesta on puhuttu jo 70-luvulta lähtien mutta naistenlehtien sivuilla. Itse kohdetta asia ei ole kiinnostunut tai ainakin miesten on pitänyt julkisesti esittää, ettei miehisyys pohtiminen heitä kiinnosta. Kuten miestutkija Markku Soikkeli on todennut: ”Suomessa miesten itsereflektion puutetta pidetään ideaalina.” *Miehet ja tasa-arvo* -raportissa tuodaan esiin, miten mieskulttuurissa heikkouden myöntämistä ja kontrollista luopumista pidetään yhä häpeällisenä. Miehet on helppo saattaa naurunalaisiksi, kun he avautuvat ja puhuvat intiimeistä asioista tai myöntävät olevansa kriisissä. He usein kärsivät ennemmin kuin myön-

tävät fyysisen tai henkisen kipunsa. (Miehet ja tasa-arvo 1997, 41.) Middletonin mielestä monet nykymiehet tukahduttavat yhä tunteensa ja rakentavat identiteettiään voiman, haavoittumattomuuden ja kilpailun kautta (1992, 121). Suomalaisen mieskeskustelun, -liikkeen ja -tutkimuksen yksi keskeisimmistä esteistä onkin ollut aiheen leimaaminen vähemmän tärkeäksi tai huvittavaksi. Pelkästään puhumalla miehiin liittyvistä asioista luodaan uutta mieskulttuuria. Tämän takia asiapitoinen mieslehti voisi luoda ja vakiinnuttaa uusia tapoja miehille puhua miehistä.

Tarkkuutta ja näkökulman tarkentamista vaatii paitsi se, miten puhutaan, myös pöydälle nostettavien asioiden valikoiminen. Feministit ovat syyttäneet ainakin angloamerikkalaista miesliikettä miesvallan ja naisiin kohdistuvan sorron käsittelemisen välttämisestä. Sama pitää paikkansa Suomessa sekä liikkeen että tutkimuksen kannalta. Aiempaa enemmän pitäisi pohtia vallan, väkivallan, seksuaalisuuden ja työnjaon teemoja, sillä sekä miesten että naisten ongelmien ydin on patriarkaalinen miesten ylivalta.

Miesten ja maskuliinisuuksien muuttuminen on Suomessa edennyt vauhdikkaasti. Samanaikaisesti elää uusia ja vanhoja miehisyiden käytäntöjä ja malleja. Mieskeskustelun yksi hämmentävä piirre onkin siinä, että kuilu kahden miessukupolven välillä voi olla huomattavasti avarampi kuin konsanaan miehen ja naisen välillä samassa sukupolvessa. Sukupuoli on määräävä tekijä ihmisen elämässä, mutta onneksi ei ainoa.

Viitteet

¹ Miesten tutkimista ja suomalaista miestutkimusta käsitteleviin jaksoihin olen saanut arvokkaita kommentteja Martti Grönforsilta, Jouko Huttuselta, Jukka Lehtoselta ja Maili Tapanaiselta.

² Feminismin ensimmäinen aalto viittaa 1800-luvun tasa-arvoa ajaneisiin naisasianaisiin ja liberaalifeministeihin, joiden päämääränä oli saada naisille samat oikeudet, mitä miehillä oli. Toinen aalto viittaa 60-luvulla alkaneeseen uuteen feminismiin, jossa korostui naisen miehestä eroava kokemus eli nais erityisyys. Toiseen aaltoon liittyvät myös käsitykset naisten omasta historiasta, äänestä ja kirjoituksesta sekä radikaalifeminismi. Kolmas aalto viittaa 90-luvulla kehittyneeseen niin sanottuun postmoderniin feminismiin tai postfeminismiin, jossa korostuu naisten yhteisen kokemuksen sijasta naisten väliset erot sekä sukupuoliin ylittävä samuuden ja eron ajattelu. Naisouden ja mieheyden ymmärretään rakentuvan sukupuolisen toiminnan ja performanssin, ei biologian tai soziaalistumisen kautta.

³ 'Sex' viittaa yksilön biologiseen sukupuoleen; 'gender' yksilön sosiaaliseen, kulttuuriin ja psykologiseen sukupuoleen. Yhdysvaltalainen antropologi Gayle Rubin otti käyttöön 1975 käsitteen sex/gender-järjestelmä, jolla hän pyrki kuvaamaan patriarkaattia miesvallan historiallisena muotona, jonka naisia sortavat rakenteet ovat kulttuurisidonnaisia. Käsitepari oli perustavanlaatuisen 70-luvun feministisessä teoriassa, mutta 80-luvulta lähtien sitä on kritisoitu. 90-lukulainen feminismi on jo jättänyt sen ainakin keskeisenä terminä taakseen. (Liljeström 1996, 113-120.)

⁴ Tiedot miesliikkeestä olen hankkinut ensinnä kyselylomakkeella, jota levitin sähköpostilistan kautta tammikuussa 1999. Toiseksi olen rupertellut tietämiäni miesaktivistien kanssa. Kolmanneksi olen kerännyt tietoa kenttätyössä toimimalla suomalaisessa miesliikkeessä. Kiitän lämpimästi kaikkia sähköpostiin ja puhelimiin vastanneita sekä erityisesti Bert Bjarlandia, Johanna Lammi-Taskulaa, Jouni Linnankoskea, Merja Minkkistä, Esko Porolaa, Hannu Sepposta ja Hannu Säävälää.

⁵ Myttopoeettinen miesiike sai alkunsa tietävästi kirjailija Robert Blyn kirjasta *Iron John* (1990), joka on suomennettu nimellä *Rautahannu* (1992, WSOY). Blyn mukaan miesten tulee löytää itsestään sivilisaation tukahduttama villimies, joka hänen mukaansa on aitoa mieheyttä. Miesten ongelmat johtuvat miesten siirtymäriittien ja opettaja-oppilas-suhteen puuttumisesta modernissa maailmassa. Villimiehiä yhdistää myös yhteisen miehisen kivun tunnistaminen. Blytä on runsaasti arvosteltu pitkin 90-lukua, mutta toisaalta Blyn ajatukset ovat löytäneet kaikkopohjaa erityisesti länsimaista, valkoisista, keskiluokkaisista ja -ikäisistä heteromiehistä.

Kirjallisuus

Ahokas, Pirjo & Lahti, Martti & Sihvonen, Jukka (toim.) 1993: Mieheyden tiellä. Maskuliinisuus ja kulttuuri. Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimusyksikkö, Jyväskylä.

Alasuutari, Pertti & Siltari, Jorma 1983: Miehisen vapauden valtakunta. Tutkimus lähiöravintolan tikkakulttuurista. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampere.

Bjarland, Bert 1998: Kurkistus miesryhmän toimintaan. – Linnavuori & Tiinonen (toim.) 1998.

Brod, Harry 1987: The Case for Men's Studies. – Brod (ed.) 1987. Lyhennettynä ja muokattuna versiona myös Kimmel (ed.) 1987.

Brod, Harry (ed.) 1987: The Making of Masculinities. The New Men's Studies. Allen & Unwin, Boston.

Carrigan, Tim & Connell, R.W. & Lee, John 1985: Toward a New Sociology of Masculinity. *Theory and Society*, vol. 14, 5, 551-604. Lyhennettynä ja muokattuna versiona myös Brod (ed.) 1987.

Connell, R.W. 1987: Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics. Polity Press, Cambridge.

Esko, Martti 1984: Mies ja isyys. Perheen kehitysvaiheet ja isän muuttuva rooli. WSOY, Helsinki.

Filene, Peter 1987: The Secrets of Men's History. – Brod (ed.) 1987.

Hautamäki, Jari 1997: Perheväkivalta - Käännepaikka miehen elämässä. Mies-sakit, Helsinki.

Hearn, Jeff & Morgan, David H.J. 1990: Men, masculinities and social theory - Hearn & Morgan. (ed.) 1990.

Hearn, Jeff & Morgan, David H.J. (ed.) 1990: Men, Masculinities and Social Theory. Unwin Hyman, London.

Hearn, Jeff 1997: The implications of critical studies on men. – *Nordic Journal of Women's studies*, vol. 5, 1.

Heikkinen, Vesa & Mantila, Harri & Varis, Markku (toim.) 1998: Tuppuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista. SKS, Helsinki.

Hoikkala, Tommi (toim.) 1996: Miehenkuvia. Välähdyksiä nuorista miehistä Suomessa. Gaudeamus, Helsinki.

Huttunen, Jouko 1994: Isyys ja miehisuus: isä perhepsykologisessa tutkimuksessa. – Juha Virkki (toim.) 1994: Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin. Arena, WSOY.

————— 1996: Full time fathers and their parental leave experiences. – Björnberg, U. & Kollind, A-K. (eds.) 1996: Men's family relations. Report from an international seminar. Monograph from the Department of Sociology no 60, Göteborg University. Almqvist & Wiksell, Stockholm

————— 1998: Isästäkö äidin kaltainen vanhempi. – Leena Laurinen (toim.) 1998: Koti kasvattajana, elämä opettajana. Atena, Jyväskylä.

Hänninen, Jorma 1992: Kriittisen miestutkimuksen poliittiset intressit ja viirityneet subjektit. Naistutkimus-Kvinnoforskning, 5 vskr., 2.

————— 1994a: Erotisoitu ruumis ja potenssin markkinat. – Sipilä & Tiihonen (toim.) 1994.

————— 1994b: Seksitarinan pornografinen käsikirjoitus: minä sain, olen siis mies. – Roos & Peltonen (toim.) 1994.

————— 1996: Miehiä katsellessa - koreilemattomia kansanmiehiä. – Laiho & Ruoho (toim.) 1996.

————— 1997: Mr. Finland ja miesruumiin estetiikka. – Eeva Jokinen (toim.) 1997: Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Vastapaino, Tampere.

Jokinen, Arto 1995: Potentiaalinen peto. Police-aurinkolasimainoksen maskuliiniset merkit. – Lehtonen (toim.) 1995.

————— 1996: Tekstit joissa miehiä tehdään. Taistelijan oppaan ja Varusmiehen käsikirjan diskurssianalyttinen luenta. Kulttuurintutkimus, 13 vskr., 4.

————— 1998: Missä mies huutaa tänään? Ajatuksia miehestä, miesliikkeestä ja miestutkimuksesta. Naistutkimus-Kvinnoforskning, 11. vskr, 1.

Kangasniemi, Hanna & Lahti, Martti 1992: Lihasten ja vallan symbioosit. Stallone, Schwarzenegger ja ruumiillistettu kuva. – Erkki Huhtamo & Martti Lahti (toim.) 1992: Elävän kuvan vuosikirja 1992. Vap-kustannus, Helsinki.

Kimmel, Michael S. 1987: Teaching a Course on Men: Masculinist Reaction or "Gentlemen's Auxiliary"? – Kimmel (ed.) 1987.

————— (ed.) 1987: Changing Men: New Directions in Research on Men and Masculinity. Sage, Newbury Park.

Kontula, Osmo 1995a: Miehen seksuaalisuus. Kontula, Parviainen & Santti (toim.) 1995.

————— 1995b: Miehen roolit. – Kontula, Parviainen & Santti (toim.) 1995.

Kontula, Osmo & Parviainen, Tuire & Santti, Risto (toim.) 1995: Miehen terveys. Maskuliinisuuden onni ja kirous. Kirjayhtymä, Helsinki.

Matti Kortteinen 1982: Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Otava, Helsinki.

Koski-Hyvärinen, Pirjo & Puttonen, Tuula 1987: Isät tänään. Mannerheimin lastensuojeluliiton julkaisu, lapsiraportti A 54. Gummerus, Jyväskylä.

Lahti, Martti 1992: Vajaat ja ylettömät - maskuliinisuus ja miehen ruumis. Naistutkimus-Kvinnoforskning, 5. vskr., 2.

————— 1994: Kotia kohti. Vammaisuus ja maskuliinisuus elokuvassa Tapaus Henry. – Sipilä & Tiihonen (toim.) 1994.

————— 1996: Pelikoneen nautinnot. – Hoikkala (toim.) 1996.

Laiho, Marianna & Ruoho, Iiris (toim.) 1996: Naisen naamio, miehen maski. Katse ja sukupuoli mediakuvassa. KSL, Helsinki.

Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) 1997: Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen. Lesbot, homot, bi- ja transihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Edita, Helsinki.

Lehtonen, Mikko 1995: Pikku jättiläisiä. Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen. Vastapaino, Tampere.

————— (toim.) 1995: Aatamin puvussa. Liaanilla Hemingwaysta Köniigiin. Tampereen yliopisto, yleinen kirjallisuustiede, Tampere.

Liljeström, Marianne 1996: Sukupuolijärjestelmä. – Marianne Liljeström & Anu Koivunen (toim.) 1996: Avainsanat - 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere.

Maasilta, Mari 1987: Mies 2000-ohjelman vastaanotto julkisuudessa. UKK-instituutti, Tampere.

Middleton, Peter 1992: *The Inward gaze: Masculinity and subjectivity in modern culture*. Routledge, London & New York.

Miehet ja tasa-arvo 1997. Toimintasuunnitelma ja taustamuistio. Muistion laatinut työryhmä Reijomaa, Lasse & Svavarsson, Sigurdur & Oftung, Knut & Kampman, Jan & Hatt, Greger. Pohjoismainen Ministerineuvosto. Moniste.

Miestä päin - keskustelu miestutkimuksesta 1986. Tanen monisteita 7/86. Sosiaali- ja terveysministeriö, Tane, Helsinki.

Naiset ja miehet Suomessa 1998. Tilastokeskus, Helsinki.

Näränen, Pertti 1991: Psykoanalyttinen elokuvatutkimus, Kehityshistoriaa, teoriakritiikkiä ja chodorowilaisen tulkinnan etsintää. Tiedotusopin pro gradu -tutkimus, Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.

————— 1995: Mies ja hysteria: Erottamattomat? – Lehtonen (toim.) 1995.

————— 1996: Sarasvuo ja Rantalainen - täydellistä miehekkyyttä. – Laiho & Ruoho (toim.) 1996.

Penttilä, Mikko 1999: Paperiin piirretty mies. *Cosmoksen*, Men's Healthin ja Miehen Glorian mieskuva. Tiedotustutkimus, 22 vskr., 2.

Rantanen, Teemu 1998: Kotityön maskuliiniset kehukset. *Naistutkimus-Kvinnoforskning*, 11 vskr., 1.

Roos J.P. 1994: Kuinka hullusti elämä on meitä heitellyt - suomalaisen miehen elämän kurjuuden pohdiskelua. – Roos & Peltonen (toim.) 1994.

Roos J.P. & Peltonen, Eeva (toim.) 1994: Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkerroista. SKS, Helsinki.

Ruohomäki, Harri 1992: Miehen työ. Sosiaali- ja terveysministeriön Tasa-arvojulkaisuja. Sarja C, 5.

Saresma 1999: Tuppisuut takaiskun airueina? *Naistutkimus-Kvinnoforskning*, 12 vskr., 2.

Seidler, Victor J. 1990: Men, feminism and power. – Hearn & Morgan (ed.) 1990.

Segal, Lynne 1990: *Slow Motion: Changing Masculinities, Changing Men*. Virago, London.

Sievers, Kai & Ståhlström, Olli (toim.) 1984: *Rakkauden monet kasvot - homoseksuaalisesta rakkaudesta, ihmisoikeuksista ja vapautumisesta*. Weilin & Göös, Espoo.

Siimes, Mika (toim.) 1994: *Eläköön Mies. Mieselämäkertoja*. SKS, Helsinki.

Siltala, Juha 1994: *Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan*. Otava, Helsinki.

Sinkkonen, Jari 1990: *Pienistä pojista kunnan miehiä*. WSOY, Helsinki.

————— 1998: *Yhdessä isän kanssa*. WSOY, Helsinki.

Sipilä, Jorma 1992: *Mitä on miestutkimus? Naistutkimus-Kvinnoforskning*, 5 vskr., 2.

Sipilä, Jorma & Tiihonen, Arto (toim.) 1994: *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*. Vastapaino. Tampere.

Soikkeli, Markku 1989: *Miehen viimeinen kultta-aika. Luonto miestutkimuksen kannalta Heikki Turusen Korvenraivaja-sarjassa. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma Tampereen yliopisto, taideaineiden laitos*.

————— 1991: *Jumalaksi endorfiinilogikalla: Jussi Parviaisen näytelmät miestutkimuksen näkökulmasta*. – Yrjö Hosiaislouma (toim.) 1991: *Hevosen sulkia. 1980-luvun suomalaisen kirjallisuuden tilanteita*. Kirjastopalvelu, Helsinki.

————— 1992: *”Jos tunnet pojat pysyt äidissä”*. Patriarkaatin maskuliiniset kulttuurikoodit. Kotimaisen kirjallisuuden lisensiaatintutkimus, Tampereen yliopisto, taideaineiden laitos.

————— 1994: *Myytti vallan välineenä. Miehet korvenraivaajat Suomen kirjallisuudessa*. – Markku Ihonen & Jaan Undusk (toim.) 1994: *Vallan verkot & hengen nerokkuus*. Kirjastopalvelu, Helsinki.

————— 1996: *Veljeys, veljeys ja veljeys. Miesten välisen homososiaalisuuden arkkityypit*. Kulttuurintutkimus, 13 vskr., 4.

————— 1998: Rakkauden maisema. Pastoraalin mythos Heikki Turusen Korvenraivaaja-sarjassa miestutkimuksen näkökulmasta. – Kaisa Kurikka (toim.) 1998: Paikkoja ja tiloja suomalaisessa kirjallisuudessa. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Turku.

Sulkunen, Pekka & Alasuutari, Pertti & Nätkin, Ritva & Kinnunen, Merja 1985: Lähiöravintola. Otava, Helsinki.

Taipale, Ilkka 1982: Asunnottomat ja alkoholi. Sosiaalilääketieteellinen tutkimus Helsingistä vuosilta 1937-1977. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja no 32, Helsinki.

————— 1995: Kolme prosenttia miehistä - haaste yhteiskunnalle. – Kontula, Parviainen & Santti (toim.) 1995.

Tigerstedt, Christoffer 1994: Kotityö ja isyys uusina projekteina. – Roos & Peltonen (toim.) 1994.

————— 1996: Isyys – Hoikkala (toim.) 1996.

Tiihonen, Arto 1994: Urheilussa kilpailevat maskuliinisuudet – Sipilä & Tiihonen (toim.) 1994.

————— 1996: Urheilevat isä(n) kullat. – Marianna Laiho & Iris Ruoho (toim.) 1996.

Vuori, Jaana 1999: Äidistä on moneksi. Feminismin ja sosiaalipolitiikan kiperä kysymys. Janus, vol. 7, 2.

Miesasia-, -terapia- ja -terveyskirjallisuus

Helminen, Seppo & Hurri, Merja (toim.) 1985: Miehen mallit. Kirjayhtymä, Helsinki.

Kuronen, Matti J. 1979: Suojelkaa Suomen miestä. WSOY, Helsinki.

Larsen, Andreo 1998: Kyvykäs mies. Viagra-ilmiö ja hyvä potenssi. WSOY, Helsinki.

Lindqvist, Martti 1986: Miehen mittainen mies. Otava, Helsinki.

Linnavuori, Matti & Tiihonen, Arto (toim.) 1998: Itsestään puhuvat miehet. TANE, Helsinki.

Mäkelä, Matti 1995: Kaksi vaimoa ja muita kirjoituksia. WSOY, Helsinki.

Numminen, Juha 1979: Minä, keski-ikäinen mies. WSOY, Helsinki.

————— 1982: Ihana mies. WSOY, Helsinki.

Petäys, Pellervo 1998: Mies ja miehen elämä. Ajatus, Helsinki.

Reijomaa, Lasse 1994: Aikapommista aikamieheksi. KSL, Helsinki.

Sauri, Pekka 1998: Hyvä mies. WSOY, Helsinki.

Vilksa, Jussi 1986: Mies, löydä itsesi.

WWW-osoitteet

Adonis – www.kaapeli.fi/~mies/adonis/

IASOM (International Association for Studies of Men) – www.stud.ifi.uio.no/~eivindr/iasom/

Kriittinen miestutkimus – ww.uta.fi/laitokset/naistutkimus/miestutkimus/

Man-sähköpostilista – man@kaapeli.fi

Miesjaosto – www.kaapeli.fi/~mies/

Miessakit – www.miessakit.fi/

Seksuaalinen tasavertaisuus, SETA – www.seta.fi/

Suomen White Ribbon kampanja – www.kaapeli.fi/~mies/whiterib/

Liite

Miehen väkivaltaa vastaan -verkoston vetoomus Lähetetty medialle joulukuussa 1995 ja toukokuussa 1997

Meitä on monta - meitä on enemmistö - miehiä, jotka eivät hyväksy naisiin ja lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa. Tähän asti olemme vaienneet ja hävenneet kaikkien miesten puolesta aina kun tiedotusvälineet ovat kertoneet miehen pahoinpidelleen, raiskanneen, surmanneen naisen tai lapsen. Vaikenemisemme on ollut helppoa - ehkä oikeutettuakin -tulkita väkivallan hiljaiseksi hyväksymiseksi. Vaikenemalla olemme vältäneet henkilökohtaisen vastuun ottamista.

Emme enää vaikene. Haluamme nyt ottaa vastuamme miehinä. Emme tule enää katsomaan ettei asia kuulu meille jos emme itse ole väkivaltaisia. Tulemme aktiivisesti ottamaan kantaa, puuttumaan väkivaltaan. Haluamme vastustaa yksinkertaistettua ja tyypistettyä kuvaa miehestä, haluamme osoittaa että miehetkin ottavat vastuuta.

Olemme saaneet tarpeeksemme naisten ja lasten alistamisesta, väkivallasta, seksiturismista, orjavaimotuonnista, lapsipornosta, tuhoavasta ja voimankäyttöä ihannoivasta machokulttuurista sekä sukupuolisesta syrjinnästä ja ahdistelusta.

Olemme kyllästyneet ja turhautuneet machoihanteen kuituneeseen mieskuvaan ja sen lapselliseen palvomiseen, miehiseen uhoamiseen, vähätteleviin olankohautuksiin ja ylimielisiin irvistyksiin. Haluamme voittaa takaisin oikeutetun ylpeyden mieheksi kasvamisesta ja miehenä olemisesta, joka on nyt hautautuneena häpeän ja syyllisyyden alle. Haluamme osoittaa että väkivaltaisia eivät ole miehet - vaan mieheksi kehittymättömät.

Miehen tehtävänä, fyysisesti voimakkaampana, on puolustaa ja suojata elämää ja heikompia. Mies, joka hyökkää sitä

vastaan jota hänet on pantu suojelemaan, on petturi, miehen asian petturi.

Vetoamme kaikkiin miehiin jotka eivät hyväksy naisiin ja lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa, sanoutumaan aktiivisesti irti väkivallasta. Tulemme reagoimaan väkivaltaa vastaan kun kohtaamme sitä, puuttumaan asiaan, kutsumaan tarvittaessa apua. Haluamme kuitenkin ymmärtää, selvittää ja tuoda julkisuuteen ne mekanismit ja motiivit jotka synnyttävät ja ylläpitävät miesten väkivaltaista käyttäytymistä. Haluamme tässä yhteydessä myös puuttua henkiseen väkivaltaan. Haluamme tukea ja auttaa miehiä pääsemään irti väkivaltaisesta käyttäytymisestä, haakeutumaan apuun - mies joka lyö naista tai lasta on onneton ihminen.

Kehotamme ja haluamme tukea miehiä ottamaan vastuunsa niin miehinä kuin isinäkin. Miehet käyttäkööt oikeutensa isyyslomiin ja lapsen luonapitoon ja huolehtikoot miehen mallin antamisesta lapsilleen. Haluamme toimia niin että naiset, miehet ja lapset voivat elää yhdessä rikasta ja harmonista elämää. Haluamme syventää ja laajentaa mieskuvaa niin että siihen voimakkuuden ja aktiivisuuden lisäksi luonnostaan mahtuu rohkeutta, herkkyyttä, empatiaa, avoimuutta, haavoittuvuuttakin.

Vetoamme kaikkiin miehiin liittymään Miehet väkivaltaa vastaan-verkostoomme. Samalla julistamme nais- ja lapsirauhan alkaneeksi ja tulemme verkoston avulla puuttumaan sen rikkomuksiin.

Mieheyden psykologiaa

Hannu Säävälä

Sukupuolentutkimuksen valtavirrassa sukupuoli nähdään kulttuurisesti määräytyvänä ja sosiaalisesti opittuna moniulotteisena ilmiönä. Koska mieheys ja naiseus muotoutuvat kulttuurisesti, ne ovat ajan, ympäristön ja ihmisen iän suhteen vaihtelevia. Tästä näkökulmasta läntisen maailman miesten valtakulttuurit on vain joukko mahdollisia tapoja elää miehen elämää. (Ks. Connell 1995; Geis 1993; Hearn & Collinson 1994; Kimmel & Meissner eds. 1989; Lehtonen 1995; Segal 1986; Seidler 1991.) Sukupuolentutkimuksen valtavirrasta eroavana juonteenä on ollut sellainen psykologinen tutkimus, jonka tavoitteena on löytää sukupuoliä erottavia psyykkisiä erityispiirteitä ja persoonallisuuden vivahteita. Tässä artikkelissa esittelen kahta sukupuolentutkimuksen psykologista suuntausta: evoluutiopsykologiaa ja psykodynaamista psykologiaa. Pohdin, miten ne käsitteellistävät pojan kasvun mieheksi ja mieheyden muotoutumisen ja minkälaiselle ihmiskuvalle ne perustuvat.

Sukupuolentutkimuksessa käytetään termejä 'mies', 'maskuliinisuus' ja 'mieheys' vaihtelevissa merkityksissä. Termi 'mies' viittaa yksiselitteisesti yksilön biologisiin ominaisuuksiin ja biologiseen viitekehykseen, mutta termit 'maskuliinisuus' ja 'mieheys' ovat ongelmallisempia. Maskuliinisuus ja mieheys ovat useimmissa teorioissa synonyymeja toisilleen. Ne kuvaavat kulttuurisia tekijöitä korostavassa sukupuolentutkimuksessa sitä tapaa, jolla mies esittää miestä. Miehen voidaan ymmärtää sosiaalisesti oppivan kulttuurin tarjoamat maskuliiniset määreet tai roolit. Maskuliinisuus voidaan ymmärtää myös postfeminististen teorioiden mukaan performanssiksi, sukupuolen

esittämisen tyyliksi, joka on avoin yhtäläillä miehille kuin naisille. Evoluutiopsykologiassa ja psykodynaamisissa teorioissa maskuliinisuus liitetään samalla tavoin fyysiseen mieheyteen, mutta korostaen sen biologista ulottuvuutta. Miehen käyttäytyminen on maskuliinista, koska elimistön fysiologiset toiminnot 'pakottavat' miehen käyttäytymään maskuliinisesti. Toisaalta, sosiaalipsykologiassa ja osittain psykologiassa maskuliinisuus ja feminiinisyys käsitetään pitkälti sukupuolesta irrallisina ilmiöinä ja kunkin yksilön katsotaan sukupuolesta riippumatta omaavan sekä feminiinisiä että maskuliinisia piirteitä yksilöllisinä sekoituksina (Bem, 1981). Näin ollen ihminen kantaa, taolaista filosofiaa lainaten, yin-yang -dikotomian sisällään. Yllä mainituissa teorioissa päädytään herkästi jakamaan maailma yksioikoisesti naisten yiniin ja miesten yangiin, ja joissa sen takia helposti korostetaan miehen ja naisen perustavanlaatuisia fyysistä tai kulttuurista erilaisuutta.

Tässä artikkelissa maskuliinisuus kuvaa sosiaalipsykologisen käytännön mukaisesti perinteisiä ajan ja paikan suhteen jossain määrin vaihtelevia miestyypisiksi persoonallisuudenpiirteiksi katsottuja piirteitä, joita voi siis olla myös naisella. Mieheys tarkoittaa biologiseen mieheyteen liittyviä käyttäytymismalleja, jotka siis voivat olla myös feminiinisiä. Perustelen tätä poikkeavaa käsitteiden käyttöä sillä, että psykologian kentässä puhutaan pääasiassa persoonallisuuden piirteistä ja maskuliinisuuden käyttäminen vain miesten ominaisuutena luo kuvaa miehistä persoonallisuudeltaan yksinomaan kovina, aktiivisina, päämäärähakuisina ja aggressiivisina. Tämä ei pidä paikkaansa. Mieheys ja mieheydet korvaavat neutraalimpina käsitteinä maskuliinisuuden ja maskuliinisuudet.

Evoluutiopsykologiasta

Evoluutiopsykologiasta on tullut 1990-luvulla suosittu miesten ja naisten psykososiaalisten erojen selitysmalli (Moir & Jessel, 1991). Naistutkimuksen problematisoitua sukupuolijärjestelmän ja naistutkimuksen saatua kuuluvuutta yhteiskunnallisessa keskustelussa biologiset selitysmallit 'löydettiin' uudestaan. Lisäksi lähinnä aivojen kuvantamismenetelmien huikea kehitys 1990-luvulla on saanut aikaan kovan innostuksen tutkijoissa ja maallikoissa. Selvittämällä aivojen rakenne toivotaan, että löytyy selitys myös miesten ja naisten eroille.

Evoluutiopsykologia soveltaa biologista evoluutioteoriaa ihmisen psyykkisiin ominaisuuksiin. Sen mukaan ihmislajin kehitys viimeisten satojentuhansien vuosien aikana on muokannut ihmisestä tietynlaisen myös psyykkiseltä olemukseltaan, ja nämä evoluution tuottamat reunaehdot näkyvät jatkuvasti elämässämme muun muassa miesten ja naisten geneettis pohjaisena psyykkisenä erona. Miehen sukupuolikromosomipari XY ja naisen vastaava pari XX tuottavat myös miehen ja naisen psyyken erityispiirteet. Jotkut ovat jo ehdottaneet evoluutioteorian olevan se kauan kaivattu eri psykologiset suuntaukset yhdistävä kattoteoria, jolle kaikki muu teoretisointi on välttämättömyyden pakosta alisteista. (Lindeman & Selin 1997.)

Monien evoluutioteoreetikkojen (esim. Beall & Sternberg eds. 1993; Daly & Wilson 1994) mielestä taisteluun, ruoan hankintaan ja lisääntymiseen liittyvät psyykkiset impulssit ovat nykyihmiselläkin keskeisiä käyttäytymistä ohjaavia tekijöitä. He nostavat esiin kolme keskeistä perimän ohjaamaa miehet ja naiset erottavaa käyttäytymistapaa. Ensiksi, miehet ovat väkivaltaisempia kuin naiset. Toiseksi, miehet ovat valloittaneet sosiaalisen hierarkian yläpäähän. Kolmanneksi, miehet ovat taipuvaisempia parisuhteen ulkopuolisiin seksisuhteisiin ja moniavioisuuteen kuin naiset. David Gilmore vertailee teokses-

saan *Manhood in the Making* (1990) eri kulttuureita ja päätyy vahvistamaan edellä mainitut väitteet. Useimmissa nykykulttuureissa miehet hallitsevat yhteisöjen johtopaikkoja, ja he ovat väkivaltaisempia kuin naiset. Myös monivaimoisuus on huomattavasti yleisempää kuin monimiehisuus.

Evoluutiopsykologian liepeillä toimii varsin suuri joukko tutkijoita, jotka eivät nimeä lähestymistapaansa evoluutiopsykologiseksi, mutta etsiessään esimerkiksi aivojen rakenteesta ja toiminnasta sukupuolieroja he kuuluvat sukupuolten biologisia eroja korostavaan koulukuntaan. Kymmenkunta vuotta sitten esitettiin naisen aivokurkiaisien, aivopuoliskoja yhdistävän 'sillan', olevan vahvempi kuin miehillä. Siltä pohjalta kehiteltiin selitys naisten miehiä paremmalle kyvyille puhua tunteista. Syy oli se, että eri aivotoinnot ovat naisilla paremmin yhteydessä toisiinsa 'aivosillan' kautta kuin miehillä. (Kimura 1992.) Keskustelu johti siihen, että monimutkaiset sosiaaliset ilmiöt alettiin selittää tiettyjen aivojen rakenteiden tuotteiksi (ks. Gorman 1992; Moir & Jessel 1991). Useissa myöhemmissä tutkimuksissa tätä aivokurkiaisien eroa ei ole havaittu. Valitettavasti yleisessä keskustelussa elää edelleen vahvana usko tähän 'tieteelliseen' löytöön. Toisaalta, aivotutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että miehen ja naisen aivot maskulinisoituvat ja femininisoituvat todellakin sikiöaikana ja tällä hormoni vaikutuksiin perustuvalla ilmiöllä on joitain vaikutuksia miesten ja naisten aivojen toimintaan. Toistaiseksi esiin tulleet väitteet ovat liioiteltuja ja yhteyttä käyttäytymiseen ei ole voitu osoittaa. (Hyypä 1995.)

Aivotutkimuksen piirissä toimii tutkijoita, jotka ovat lähestymistavaltaan sukupuolisuuden suhteen emansipatorisia eli etsivät aivojen rakenteesta ja toiminnasta perusteita sille, miksi yksittäiset ihmiset eivät toimikaan yksioikoisesti vallitsevien sukupuolimallien mukaan. Yhdysvaltalainen Simon Le Vay on esittänyt, että raskaana olevan äidin erilaiset osittain tuntemat-

tomat stressitekijät vaikuttavat sikiön hormonaaliseen tilaan ja siten ulkoiset tekijät saattavat olla syynä siihen, että myöhemmin tästä yksilöstä voi tulla esimerkiksi homo tai lesbo. Le Vayn mielestä tällä teorialla on merkittävä poliittinen vaikutus, koska se vapauttaa yksilön ja hänen ympäristönsä niistä syyllisyyksistä, joita esimerkiksi seksuaaliseen vähemmistöön kuuluminen tuo herkästi mukanaan. (LeVay 1993.) Tosin itäsaksalainen Gunther Dörner lähti 1960-luvulla samoista biologisista lähtökohdista ja päätyi suosittelemaan suojaksi poikasiikiöille testosteronia ja tyttösiikiöille estrogeenia, jotta kiusallisia vähemmistöjä ei syntyisi. LeVayn ja Dörnerin teoria tietyistä sikiökehityksen hormoniherkistä vaiheista on yksinkertaisuudessaan houkutteleva, mutta sitä ei ole voitu todistaa paikansa pitäväksi. (Ks. esim. Badinter 1993; Hyyppä 1995; Ståhlström 1997.)

Psykodynaamisia näkökulmia

Sigmund Freudin¹ kehittämä psykodynaaminen eli psykoanalyttinen teoria on yksi tunnetuimpia ja käytetyimpiä malleja ihmisen psyykestä. Siitä on syntynyt monenkirjava ja keskenään ristiriitainen joukko psykodynaamisia teorioita, joissa painotetaan eri puolia Freudin kehitelmistä. Hänen alkuperäinen mallinsa on monimutkainen ja monitasoinen eikä itsessäänkään ristiriidaton. Freud piti sukupuolta ja sukupuolisuutta ihmisen kehityksen keskeisenä vaikuttajana, mutta totesi useaan otteeseen tyytymättömänä, että hänen näkemyksensä mieheydestä ja naiseudesta ovat vajavaiset ja ongelmalliset. (Freud 1964b). Käsittelen seuraavaksi joitain näkökulmia Freudin ja muiden psykodynaamisten tutkijoiden näkemyksistä.

Psykodynaamisten teorioiden kirjo voidaan jakaa karkeasti kahteen suuntaukseen. Ensimmäinen, Melanie Kleinin alulle

panema objektisuhdeteoriaan pohjautuva suuntaus, painottaa niin sanottua esioidipaalista vaihetta eli alle neljän vuoden ikää keskeisenä tunne-elämän pohjavirtojen muovautumisen aikana. Tästä näkökulmasta pojan irtautuminen äidistä on sukupuolieron keskeinen tekijä. Toinen, Freudin alkuperäisiä ajatuksia lähellä oleva libidinaalista seksuaalisuutta painottava suuntaus, korostaa niin sanottua oidipaalivaihetta 3–6 vuoden iässä. Isään samastuminen on tämän näkökulman mukaan keskeinen sukupuolieron tekijä.

Äidistä irtautuminen

Objektisuhdeteorioissa yksilö nähdään varhaislapsuuden läheisten ihmisten (eli objektien) kanssa muodostuneiden suhteiden ja lapsen kehittyvän psykosomaattisen olemuksen vuorovaikutuksessa syntyneenä persoonana. Oleellisia tekijöitä ovat tuossa vaiheessa lapsen kyky osata kanavoida ihmissuhteissaan omia aggressiivisuuden tunteita ja vanhempien kyky tarjota lapselle vastapari, jota vasten voi kehittyä. Tässä teoriassa libido, sisäiset mielihyvä- ja seksuaali-impulsseja tuottavat vietit, jää sivuosaan verrattuna konkreettisiin lapsuuden ihmissuhteisiin. Sukupuolierojen ymmärtämisen kannalta tämän suuntauksen tärkeitä vaikuttajia ovat olleet Alfred Adler ja Karen Horney vuosisadan alkupuolella sekä Nancy Chodorow (1978; 1994), Dorothy Dinnerstein (1976) ja Klaus Theweleit (1987 & 1989) viime vuosikymmeninä.

Nancy Chodorowin ja Klaus Theweleitin 1970-luvulla julkaisemat tutkimukset ovat olleet näkyvimpiä lapsuuden objektisuhteita painottavia ja mieheyden ja naiseuden olemusta kartoittavia teorioita. Theweleitin näkemykset perustuvat hänen tutkimukseensa saksalaisessa Freikorpsissa 1920-luvulla toimineiden miesten kirjoituksiin: muistelmiin, kuvauksiin, romaa-

neihin jne. Freikorps toimi keskeisenä lähtökohtana natsismille. Theweleit yleisti tuloksensa koskemaan miesten lapsuuden vaikutuksia mieheyteen. Sosiologiseen ja sosiaalipsykologiseen teoretisointiin pohjautuvan sukupuolentutkimuksen suunnasta on ollut helppo lähestyä juuri näitä objektisuhdeteoreettisia näkemyksiä, koska niissä nähdään sosiologisten teorioiden tapaan lapsuuden sosiaaliset suhteet eikä libido keskeisenä ihmisen persoonallisuutta rakentavana tekijänä.

Objektisuhdeteorioiden mukaan lapsi tajuaa puolentoista ja kahden ikävuoden vaiheilla sukupuolensa vertaillaessaan itseään toisiin lapsiin ja aikuisiin. Havaitessaan samalla hoitajiensa olevan naisia poika joutuu herkästi ristiriitaiseen tilanteeseen. Poikalapsi huomaa kuuluvansa miesten ja poikien ryhmään ja alkaa ottaa etäisyyttä äitiin ja naisiin, mikä voi tuottaa menetyksen tunteita ja psyykkisiä ongelmia, mutta toisaalta myös uusia mahdollisuuksia. Tytöllä prosessi on erilainen ja hän pysyy lähempänä äitiä. (Chodorow 1978.)

Vain muutamia kuukausia ennen sukupuolieron havaitsemista lapsessa on käynnistynyt niin sanottu irtoamis-yksilöitymisvaihe (eli separaatio-individuaatiovaihe). Tuossa vaiheessa lapsi on kehittynyt psyykeltään niin paljon, että kykenee tajumaan olevansa erillinen yksilö ja alkaa tunnetasolla harjoitella erillistä elämää. (Mahler 1975.) Pojalle tapahtuu pian tämän irtoamisvaiheen jälkeen uusi irtoaminen naisesta mieheksi. Objektisuhdeteoreetikot korostavat tämän tuottavan pojalle erilaisen psyyken kuin tytölle. Chodorowin ja Theweleitin mukaan ero on traumaattinen, mikä ei tarkoita että eron tuotteena syntyvä miehen psyyke olisi naisen psyykeä heikompi tai vaja-
vaisempi. Heidän mukaansa miehen psyyken erityispiirteet rakentuvat tälle traumalle: miestä painaa useammin ja herkemmin kuin naista ristiriita läheisyyden tarpeen ja sulautumisen pelon välillä, epävarmuus oman identiteetin koossa pysymisestä ja tunne irrallisuudesta. Samalla miehet ovat taipuvaisia koros-

tuneeseen individualismiin ja rationalismiin sekä tunteiden ja tapahtumien hallintapyrkimyksiin. (Chodorow 1978; Theweleit 1987 & 1989.)

Alfred Adler vuosisadan alkupuolella ja Theweleit 70-luvulla kuvasivat miehen toteuttavan ylikorostuneen mieheyden reaktioksi ja suojakeinoksi äidistä luopumiselle. Tämä Adlerin maskuliiniseksi protestiksi nimeämä ilmiö on miehen jatkuvaa alitajuista yritystä piilottaa oma feminiininen ulottuvuutensa, joka on väistämättä jokaisessa miehessä. Maskuliininen protesti on väkivaltaista käyttäytymistä, korostunutta kilpailuhakuisuutta ja äärimmäistä keskittymistä suuriin päämääriin. Horney, Dinnerstein ja Theweleit kuvaavat äidistä irtautumisen tuottavan reaktiivista naisvihaa ja pelkoa naisia kohtaan. Moni poika ei onnistu löytämään tasapainoa menetyksensä jälkeen ilman erilaisia kompensointiyrityksiä. (Ks. Connell 1995; Dinnerstein 1977; Rutherford 1992; Siltala 1994; Theweleit 1987 & 1989)

Isään samastuminen

Sigmund Freud (1964a) ja monet muut oidipaalisuuden korostajat pitävät seksuaalisuutta ja biologista sukupuolieroja tärkeimpänä ihmisen persoonallisuutta muovaavana tekijänä. Freud totesi: ”Anatomy is Destiny”. Hän tarkoitti, että biologinen sukupuoliero on väistämätön miehen ja naisen psyykkistä eroa määrittävä tekijä. Tosin Freud kuvasi myös sosiaalisten ympäristötekijöiden ja kulttuuristen tekijöiden olevan tärkeä sukupuolieron tuottaja. Oidipaalisuutta korostava psykodynaaminen suuntaus painottaa sitä, että sukupuoliero syntyy lapselle todellisena vasta 3–6 vuoden iässä, kun lapsi tajuttuaan oman sukupuolensa alkaa seksuaalisten impulssien aktiivisena toteuttaa sukupuolisuuttaan suhteessa lähimpiin ihmisiinsä ku-

ten isäänsä ja äitiinsä. Samalla hän kykenee aiempaa paremmin toimimaan kolmiosuhteessa aktiivisena osapuolena. Tuossa tapahtumaketjussa oleellisia tekijöitä ovat pojan samastumiskohteen monimutkainen ja hienovarainen muuttuminen äidistä isään ja samalla äidin ottaminen seksuaalisen suuntautumisen kohteeksi. Freud kuvasi lähinnä pojan kehitystä oidipaalivaiheessa ja antoi varsin suoraan ymmärtää, että tytöllä tapahtuu tuossa vaiheessa jotain muuta, mitä hän ei ymmärrä.

Monissa myöhemmissä psykodynaamisissa teorioissa Freudin kuvaama sukupuoli-ero on selitetty pojan ja tytön biologisella erolla (esim. Erikson 1982; Sinkkonen 1990). Biologiset selitykset tuntuvat sukupuolisuudesta ja sukupuoli-järjestelmästä kiinnostuneelle yksioikoisilta vastauksilta ja siksi libido eli seksuaalisen mielihyvän etsiminen eivät ole olleet kovin suosittuja sukupuolentutkimuksen kentässä. Kriittiset, sukupuolisuuden moniulotteisuutta korostavat näkökulmat ovat herkästi ristiriidassa tällaisen essentialistisen näkemyksen kanssa.

Sukupuolierojen ymmärtämisen kannalta mielenkiintoisia oidipaaliteoreetikkoja ovat mielestäni Freudin lisäksi Jacques Lacan ja hänen ajatuksiaan tulkinneet (uus)lacanilaiset tutkijat (esim. Moi 1990). Tätä suuntausta kutsutaan joskus kulttuuripsykoanalyttiseksi koulukunnaksi. Lacan (1977) korosti Freudin lailla oidipaalisuuden merkitystä sukupuoli-eron synnyssä, mutta hän ymmärsi oidipaalisuuden eri tavoin kuin Freud. Lacanin mielestä keskeistä oidipaalisuudessa on pojan kastrati- on pelko eli pelko falloksen menettämisestä. Lacan korosti myös strukturalistisen semiotiikan perinteeseen nojaten kulttuuristen ja kielellisten tekijöiden merkitystä lapsen kehityksessä. Voidaan jopa sanoa, että Lacanin mielestä koko oidipaalinen prosessi tapahtuu kielessä ja vain symbolisella tasolla. Tästä on myöhemmin kehittynyt psykodynaamisen ja kulttuuritutkimuksen tiivistä yhteistyötä. Lacanin seuraajista ja samalla kriitikoista eräät kuten Julia Kristeva (esim. 1992), Luce Irigaray (1984) ja

Judith Butler (1990, 1993) ovat olleet 80- ja 90-luvuilla länsimaisen naistutkimuksen näkyviä hahmoja. Steven Frosh (1994) on taas miestutkimuksen lacanilaisia soveltajia. He korostavat fyysisen olemuksen merkitystä sukupuolieron selittäjänä, mutta huomauttavat tuon eron välittyvän kulttuuriimme kielen ja symboliikan kautta. He eivät Lacanin lailla kuvaa naista yksioikoisesti miestä kehittymättömämmäksi ihmiseksi vaan vain sukupuolisuudessaan erilaisiksi kuin mies.

Pojan elämässä oidipaalisuus näkyy (uus)lacanilaisten teoreetikkojen mielestä fyysisten sukupuolielimiin liittyvien symbolien tuottamana pakottavana suuntautumisena mieheyteen. Erektiivinen penis kuvaa erektiossa olevana falloksena miehistä maailmaa, johon pojan täytyy miesten maailman osakkaana ottaa kantaa. Lacanilaisen ajattelun mukaan kaikki kulttuurit ovat tämän fallisen symboliikan läpitunkemia. Miehinen kulttuuri hallitsee maailmaa ja pojan täytyy astua siihen sisään. Poikalapsi joutuu pakottautumaan äidistä irtautumisen jälkeen miesten maailmaan, joka alkaa näyttäytyä pienelle pojalle omien sukupuolielinten symboliikan kautta. Monet uuslacanilaiset teoreetikot pitävät tätä ilmiötä patriarkaalisin kulttuurin ytimenä ja pohtivat keinoja tämän kulttuurisen ikiliikkujan tai noidankehän avartamiseen. (Brenkman 1993; Butler 1990.)

(Uus)lacanilaisen ajattelun mukaan yhdyntä hallitsee symboleiksi muuttuneena käsityksiä mieheydestä ja naiseudesta. Mielikuva, jossa mies on penis pystyssä valmiina tunkeutumaan kohteeseen ja nainen ottaa häpy levällään sisääntulijan vastaan, on syöpynyt kulttuuriseen muistiimme. Uuslacanilaisen ajattelun mukaan miehet ja naiset toteuttavat tätä penetraation mielikuvaa kaikessa tekemisessään, ajattelussaan ja tunteissaan. (Frosh 1994; Irigaray 1988.)

Kasvatukselliset, sosiaaliset, kielelliset ja kulttuuriset vaikutteet kasvattavat pojasta vähitellen miehen, kun poika samaistuu vähitellen patriarkaattiin siihen sisältyvään fallisen sym-

boliikan kautta. Tähän prosessiin liittyy kaksi hankaluutta pojan kannalta.

Ensinnäkin, poika joutuu etsiytymään miesten sosiaaliseen piiriin, mutta hänellä ei välttämättä ole valmiiksi juuri minkäänlaisia olemassa olevia läheisiä miessuhteita, kun esimerkiksi isä on saattanut olla fyysisesti tai psyykkisesti poissaoleva. Näin äidistä irtaantumisen hankaluus kertautuu herkästi vaikeudella löytää yhteyttä miesten maailmaan. Toinen poikaa kohtaava ongelma on fallisen ihanteen kohtuuttomuus. Sen saavuttaminen fyysisesti ja psyykkisesti on mahdotonta. Poika ja mies kärsivät ikuista falloksen puutetta. Fallisen ihanteen symboli on jatkuva erektio, joka ei ole fyysisesti eikä sosiaalisesti mahdollinen. Mies ei selviä kovin pitkälle kohtaamatta omaa heikkouttaan. Miehisen identiteetin huojuvuus ja fallisen ihanteen kohtuuttomuus tuottavat oidipaaliteoreetikkojen mukaan tyyppillisen miehisen maailman, jossa epävarmuus omasta itsestä johtaa toistuvaan itsetehostuksen ja näyttämisen tarpeeseen. Fallos oman itsen symbolina tuottaa kantajalleen itsevarmuutta ja itsestään selviä etuoikeuksia ja valtaa, mutta samalla se vangitsee kantajansa loputtomaan kierteeseen, jossa falloksen mitat on täytettävä aina uudelleen. Lopulta falloksen kantaja onkin kantamuksensa ja vierestä taakan kantamista seuraavan Toisen, eli naisen, vanki. Falloksen kantaminen on Sisyfoksen työtä. Vaikka taakalta voi joskus levähtää, niin pian fallos vaatii näyttöä kantajaltaan, ja miehen on jälleen osoitettava olevansa miehisyytensä eli falloksensa veroinen. (Brenkman 1993; Frosh, 1994.)

Miehenä selviytymisestä

Psykodynaamisten teorioiden mukaan pojan tie irti naisten maailmasta ja miesten maailmaan kiinnittyminen tuottavat mies-

ilmiöitä. Miehyyteen ei näytä riittävän se, että asuu miehen ruumiissa. Useissa kulttuureissa on tapoja ja tekoja, joilla todistetaan ja osoitetaan mieheyttä. Nämä teot eivät ole kertaluontoisia, vaan niitä toistetaan loputtomasti. Psykodynaamisesti tämän voi selittää siten, että irtoaminen äidistä ja isään liittyminen jää herkästi epävarmaksi saavutukseksi ja sitä täytyy todistaa koko ajan.

Initiaatoriiteissä poika siirtyy uuteen elämänvaiheeseen sukukypsyyden lähestyessä. Psykologisesta näkökulmasta nämä riitit voidaan myös nähdä mieheyden todisteluna ja poikien siirtämisenä naisten huomasta miesten keskuuteen. Initiaation voi nähdä miesten tapana varmistaa, että oidipaalivaiheen kehityskulku kohti miesten maailmaa on onnistunut. Initiaatoriitit ovat esimerkiksi useilla Uuden Guinean sotaisilla heimoilla rajuja ja niihin liittyy ritualisoituja homoseksuaalisia käytäntöjä, kuten fellaatiota, joilla varmistetaan, että poika saa konkreettisesti miehisen tulikasteen. (Ks. Badinter 1993; Miedzian 1992.)

Emansipatorisesta näkökulmasta pojan kehitys alle kouluikäisenä voisi olla vähemmän traumaattinen, jos siirtyminen naisten maailmasta miesten maailmaan ymmärrettäisiin alttiiksi vaurioille. Miesten osallistuminen lasten hoitoon alusta asti saattaisi tehdä siirtymisen turvallisemmaksi. Poika voi jäädä ”puolikieliseksi”, mikäli hän ei saa vastavuoroista sekä naisilta että miehiltä tulevaa turvallista hyväksyntää tuossa vaiheessa. Jos turvaa ja hyväksyntää on saatavissa hänestä tulee ”kaksi-kielinen”, joka osaa tulla toimeen sekä naisten että miesten kanssa eikä ole taipuvainen hylkäämään kumpaakaan elämänpiiriään.

Sukupuoliyhdyntä ja lapsen siittäminen ovat monissa kulttuureissa miehen mittoja (Gilmore 1990). Yhdyntään liittyy aina uudelleen eteen tuleva mahdollisuus, että erektio ei kestä ja että onnistuuko siemensyöksy oikealla hetkellä vai tuleeeko sitä ollenkaan. Naiseen verrattuna mies on selkeämmin joko kel-

vollinen tai kelvoton, koska naisella kiihottumisen merkit ja laukeaminen ovat vaikeammin toisen havaittavissa. Näin miehen elämässä on myös biologisista tekijöistä johtuen jatkuvasti edessä tilanteita, jotka vahvistavat lapsuuden kokemusten tuottamaa epävarmuutta.

Miten mieheys selittyy?

Miestutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen yhtenä tavoitteena on löytää miesten ja naisten elämässä esiintyviä eroja ja rakentaa näiden pohjalta teoriaa sukupuolierosta. Tässä mielessä evoluutiopsykologia ja jotkut psykodynaamiset teoriat ovat menneet kaikkein pisimmälle, niissähän kuvataan varsin kategorisesti mieheyden ja naiseuden olevan luonteeltaan toisistaan jyrkästi poikkeavia joko biologisten geneettispohjaisten erojen tai varhaislapsuudesta saakka vaikuttavien libidinaalisten tekijöiden kautta. Miksi nämä essentialistiset teoriat ovat kuitenkin saaneet niin paljon kritiikkiä osakseen? Eikö näiden teorioiden avulla nimenomaan voida ymmärtää psykososiaalisia sukupuolieroja?

Evoluutiopsykologinen ajatus mieheyden ja naisen psyyken geneettisestä erosta on, kuten aiemmin mainittiin, saanut vahvistusta antropologisista tutkimuksista. On kuitenkin olemassa kulttuureita, joissa miehet eivät käyttäydykään evoluutiopsykologien olettamalla tavalla. Malaijin niemimaan Semaiheimossa ja Tahitilla miehet eivät suojele naisia aggressiivisesti, eikä heillä ole naisia enempää syrjähyppyjä. He eivät sodi, vaan pakenevat väkivallan uhatessa. (Gilmore 1990.) Ovatko he luonnonoikkuja vai osoittavatko he, että ilmiön tavallisuus, siis tässä tapauksessa miesten tietyt ominaisuudet, ei riitä todisteeksi miesluonnon ”miehuullisesta” olemuksesta? Mielestäni nämä merkittävät, vaikkakin harvalukuiset poikkeukset

osoittavat miehen psyyken huomattavasti suurempaa muovautuvuutta kuin mitä tavallisimmat evoluutiopsykologiset argumentit antavat ymmärtää. Miehet eivät ole automaattisesti aggressiivisia, vaan kulttuurievoluutio on muovannut eri yhteisöt ja yhteisöjen jäsenet erilaisiksi myös siinä suhteessa.

Evoluutiopsykologit käyttävät mielellään teorioidensa todisteina vertailevan antropologian tutkimuksia. Mutta vertailevaa ja yleistykseen pyrkivää antropologiaa on myös kritisoitu. David Gilmoren tutkimusta *Manhood in Making* (1990) on arvosteltu siitä, että hän esittää kunkin yhteisön miesten elämäntavan yhtenäisenä ilmiönä, jossa miesten valtaenemmistön elämäntapa kuvaa kaikkien yhteisön miesten elämää. Kuitenkin on osoitettu (Conway-Long 1994; Hearn & Collinson 1994), että monissa yhteisöissä on miesten alakulttuureita, joissa yksittäiset miehet ja miesryhmät voivat toimia hyvin eri tavoin ja normimiehisyydestä poiketen. Evoluutiopsykologien tulkinta ihmislajin kehityksestä on, että vahvimmat selviytyvät, minkä takia vähemmän väkivaltaisten ja vähemmän seksuaalisesti päällekkäisten miesten pitäisi karsiutua yhteisöstä. Näin ei näytä kuitenkaan tapahtuvan.

Evoluutiopsykologia on sukupuolieron teoriana ongelmallinen, koska sitä on lähes mahdotonta testata. Shelly Errington (1990) kuvaa sukupuolta kulttuurin ”leipomana” kakkuna, jossa näemme lopputuloksen, mutta raaka-aineet jäävät epäselviksi ja niitä voi spekuloida vain lopputuloksen kautta. Näitä lopputuloksia eli erilaisia sukupuolisuuksia on tärkeää pystyä kuvaamaan mahdollisimman hyvin. Teoriat eivät elä itsensä vuoksi, vaan niiden tehtävänä on auttaa ymmärtämään olemassa olevaa todellisuutta. Spekulointi raaka-aineiden sekoitussuhteista tuottaa nopeasti tyhjää poliittista retoriikkaa, koska erityisesti fyysisen ja perinnöllisen osuutta ”kakussa” on mahdoton osoittaa. Geneettinen teoria on tavallaan liian pitävä ja ehdoton malli mieheydestä ja naiseudesta. Sillä voidaan selittää kaikki mah-

dollinen, mikä on sukupuolieroina havaittu. Totaalisen selityksen tavoite syö uskottavuutta evoluutiopsykologialta.

Aivojen rakennetutkimusten on ajateltu vahvistavan teoriaa miehen ja naisen psyyken erojen fyysisestä pohjasta. Yllättäen rakennetutkimuksissa on kuitenkin käynyt ilmi, että sosiaalisilla tekijöillä saattaa olla keskeinen vaikutus aivojen yksilöllisten rakenne-erojen kehittämisessä. Eläimillä tehdyissä tutkimuksissa puutteellinen hoiva tuottaa rakenteellisia vaurioita aivoihin: esimerkiksi rotanpoikasten runsas silittely vähentää stressihormonien tuotantoa pysyvästi koko elinajaksi ja silittelyn puute vastaavasti voimistaa stressikeskuksia aivoissa, myös pysyvästi. Stressireaktiot ovat yksi persoonallisuuden näkyvä ulottuvuus sekä ihmisellä että eläimellä ja niissä on paljon yksilöllistä vaihtelua. Ihmisellä aivojen oletetaan olevan vielä herkemmat ulkoisille tekijöille kuin esimerkiksi rotilla. (Sapolsky 1997.) Näiden tutkimusten mukaan voitaisiin päätellä, että ihmisen aivot ovat huomattavalta osaltaan ”tabula rasa” ihmisen syntyessä ja tietokonevertaus ihmisen aivoista ”rautana” (eli ”hardwarena”), johon ympäristö tuottaa ”softan”, ei pidä paikkaansa. Sosiaalinen rakentaa myös ”rautaa”. Vaikka mieheys on joiltain osiltaan staattinen ilmiö, on varsin rohkeaa väittää, että mieheys ja naiseus olisivat myös psykososiaaliselta ulottuvuudeltaan pääsääntöisesti geeneihin kirjoitettuja ihmisyyden ulottuvuuksia.

Evoluutiopsykologia ja pitkälti myös psykodynaamiset teorit ovat joissain suhteissa näköalattomia. Ne selittävät havaitun mieheyden ja naiseuden olevan sellaisten tekijöiden tuottamia, joihin ei voida ajatella sosiaalisten tai yhteiskunnallisten prosessien vaikuttavan. Ihmisen selitetään käyttäytyvän geeniensä mukaan ja samalla annetaan implisiittisesti ymmärtää, että sen vuoksi esimerkiksi aggressiivisuuteen ja väkivaltaiseen käyttäytymiseen ei voida paljoa vaikuttaa. Samoin libidinaaliset prosessit ovat joidenkin psykoanalyttikkojen (esim. Fur-

man 1987; Sinkkonen 1990) mielestä siinä mielessä koskemattomia, ettei niihin voida eikä niihin saa edes yrittää vaikuttaa.

Vaikka nämä teoriat ovat vain vähäisessä määrin emansipatorisia, on niillä joitain mielenkiintoisia vaikutuksia yhteiskunnalliseen keskusteluun. Kun evoluutiopsykologiassa korostetaan käyttäytymisen biologisia syitä, samalla syntyy uudenlainen näkökulma moniin yleisesti miesten elämään kuuluviksi katsottuihin ilmiöihin kuten väkivaltaisuuteen ja pornografiiaan. Kun ihmisyydelle etsitään uusia entistä parempia malleja ja kehityshaasteita, ovat nämä miesten ongelmiksi kuvatut ilmiöt olleet ensimmäisenä ei-niin-toivottavien piirteiden listalla. Tästä on seurannut ajatusrakennelma, jossa mieheys on jotenkin huonompaa ihmisyyttä kuin naiseus.

Miesten vapautumista ”pehmeistä” tai ”naisten määritlemistä” arvoista ajavat henkilöt näyttävät käyttävän evoluutiopsykologiaa yhtenä välineenä korostaessaan sitä, että mieselämä on ihan kunnan elämää siinä kuin naistenkin elämä. Väkivaltaisuus on heidän mukaansa ”luonnollista”, vaikka ei hyväksyttävää, ja ihmisen biologiset ulottuvuudet sitovat hänet myös väkivaltaisuuteen. (Sarmaja 1996.) Tällainen evoluutiopsykologinen ajattelu on viime kädessä sinällään ymmärrettävää poliittista kannanottoa ihmisyyden luonteesta, mutta se ei ole evoluutioteorian tieteellistä soveltamista ihmisen psyykeen, sillä evoluutioteorialla on osana luonnontieteitä olemassa selkeät lähtökohdat ja edellytykset, joita tulisi noudattaa sitä psykologiaan sovellettaessa. Näitä ehtoja ei kuitenkaan yleensä noudateta.

Psykodynaaminen ajattelu on luonteeltaan moniulotteisempaa kuin evoluutiopsykologia, sillä sukupuolisuuden juuret nähdään siinä monien tekijöiden summana: fyysiset tekijät, lapsuuden ihmissuhteet ja kulttuuriset seikat muovaavat ihmisestä sukupuoltaan elävän miehen ja naisen. Psykodynaamisiin teorioihin pohjautuvassa psykoanalyttisessä terapiassa koros-

tetaan potilaiden yksilöllisyyttä. Jokaisella potilaalla on oma tarinansa myös mieheydestään tai naiseudestaan. Silti teorioissa korostetaan usein mieheyttä ja naiseutta biologisiin ja libidinaalisiin tekijöihin pohjautuvina kategorioina, joiden konstruoinnissa korostuu normaalin ja epänormaalin raja. Erityisesti tämä näkyy seksuaalisia vähemmistöjä kuvattaessa. (Socarides 1982; Stålström 1997.) Tosin psykodynaamiset teoriat ovat niin monenkirjavia joukko käsityksiä ihmisyydestä, että tässäkin suhteessa erot selitysten välillä ovat valtavat.

Emansipatorisesta sukupuolinäkökulmasta objektisuhdeteoriat ovat kiinnostavia, koska niissä korostetaan lapsuuden ihmissuhteiden merkitystä ihmisen myöhemmän persoonallisuuden rakentumisessa. Ne ovat kuitenkin muiden psykodynaamisten ajattelutapojen lailla kokonaisvaltaisuudessaan ja ”kaiken selittämisessään” ongelmallisia. Objektisuhdenäkökulma ei riitä selitykseksi kaikille mieheyden ja naiseuden ulottuvuuksille, vaikka siinä kartoitetaan sosiaalisesti ja yhteiskuntapoliittisesti tärkeitä ilmiöitä. Sekä Nancy Chodorowin (1978) että Klaus Theweleitin (1987 & 1989) kuvaavat lapsuuden hoiva-suhteiden tuottavan yksioikoisesti tietynlaista perinteistä mieheyttä ja naiseutta. Näiden tutkijoiden teksteihin ei sisälly tarvittavaa ”väljyyttä”, joka vapauttaisi heidät perustelluilta dogmaattisuuden syytöksiltä.

Lacanalainen suuntaus korostaa kulttuuristen tekijöiden merkitystä ihmisen psyyken ja myös sukupuolen rakentumisessa. Tässä artikkelissa kuvatuista teorioista tämä on ollut ymmärrettävästi kaikkein helpoimmin hyväksyttävissä sukupuolentutkimuksen piirissä. Selitysmallina kulttuuriset tekijät sallivat sukupuolille yksilöllisyyttä ja moniulotteisuutta. Lisäksi ne tarjoavat poliittisesti houkuttelevan mahdollisuuden kritisoida olemassaolevia monessa suhteessa rajoittuneita mieheyden ja naiseuden kulttuurisia malleja, joiden voidaan ajatella muuttuvan kulttuurievoluution tuloksena.

Evoluutiopsykologinen ja psykodynaaminen näkemys mieheydestä on seksuaalisuutta ja aggressiivisuutta korostava. Mieheys on kuitenkin paljon muutakin, eikä tuota kaikkea muuta voida supistaa pelkästään seksuaalisuuden, aggressiivisuuden ja kilpailunhalun ulottuvuuksiksi. Siksi sukupuoliuus näyttäytyy kovin yksioikoisena, jos sitä tarkastellaan vain näistä näkökulmista.

Vaikka sukupuolentutkimuksen kentässä ei ole juuri ollut tilaa tässä artikkelissa kuvatuille evoluutiopsykologisille ja psykodynaamisille teorioille, on tärkeätä muistaa, että ihminen elää sukupuolisuudessaan kaikkia ulottuvuuksiaan. Myös mieheyden ja naiseuden fyysiset ja psyykkiset tekijät ovat tärkeitä kulttuuristen rinnalla. Viime vuosina kehittynyt aivotutkimus on tuottanut näyttöä siitä, että ihmisen psyykinen kehitys on biologisen ja sosiaalisen vuorovaikutusta, jossa kumpikaan elementeistä ei vaikuta toisestaan irrallaan. Mieheys tai mieheydet on moniulotteisuudessaan ilmiö, jonka jäsentämiseksi tarvitaan erilaisia teorioita.

Viitteet

¹ Connell pitää Freudia ensimmäisenä maskuliinisuuden teoreetikkona, vaikka tämä ei koskaan kehittänyt yhtenäistä teoriaa maskuliinisuuksista. Freudin työ käsittelee kuitenkin keskeisesti maskuliinisuuden muodostumista, joten se on sieltä luettavissa. Connell esittelee Freudin näkemyksiä maskuliinisuuksista kirjassaan *Masculinities* (1995, 8–21).

Kirjallisuus

Badinter, Elisabeth 1993: Mikä on mies? Suom. Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere. (1992).

Beall, Anne E. & Sternberg, Robert J. (eds.) 1993: *The Psychology of Gender*. The Guilford Press, New York.

Bem, Sandra L. 1981: Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing. *Psychological Review* 88.

Brenkman, John 1993: *Straight, male, modern - A cultural critique of psychoanalysis*. Routledge, New York.

Brod, Harry & Kaufman, Michael (eds.) 1994: *Theorizing Masculinities. Research on men and masculinities*. Sage, Thousand Oaks.

Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and subversion of identity*. Routledge, New York.

———1993: *Bodies that matter. On the discursive limits of 'sex'*. Routledge, New York.

Chodorow, Nancy J. 1994: *Feminites, masculinities, sexualities. Freud and beyond*. Free Association Books, London.

———1978: *The reproduction of mothering*. University of California Press, Berkeley.

Connell, Robert W. 1995: *Masculinities*. Polity Press, Cambridge, UK.

Conway-Long, John 1994: *Ethnographies and Masculinities*. – Brod & Kaufman (eds.) 1994.

Daly, Martin & Wilson, Margo 1994: *Evolutionary psychology of male violence*. – John Archer (ed.) 1994: *Male violence*. Routledge, London.

Dinnerstein, Dorothy 1976: *The rocking of the cradle and the ruling of the world*. The Women's Press, London.

Erikson, Erik H. 1982: *Lapsuus ja yhteiskunta*. Gummerus, Jyväskylä. (1950)

Errington, Shelly 1990: *Recasting Sex, Gender, and Power – A Theoretical and Regional Overview*. – Jane Monnig Atkinson & Shelly Errington (eds.) 1990: *Power & Difference. Gender in Island Southeast Asia*. Stanford University Press, Stanford.

Flannigan-Saint-Aubin, Arthur 1994: *The Male Body and Literary Metaphors for Masculinity*. – Brod & Kaufman (eds.) 1994.

Freud, Sigmund 1964a: *Female Sexuality*. – The Standard Edition of the Complete Psychological Works, vol. XXI, Hogarth Press, London. (1931).

- Freud, Sigmund 1964b: *Three Essays on the Theory of Sexuality*. – The Standard Edition of the Complete Psychological Works, vol. VII, Hogarth Press, London. (1905).
- Freud, Sigmund 1964c: *Civilization and Its Discontents*. – The Standard Edition of the Complete Psychological Works, vol. XXI, Hogarth Press, London. (1930).
- Frosh, Stephen 1994: *Sexual difference: masculinity and psychoanalysis*. Routledge, London.
- Furman, Erna 1987: *Helping Young Children Grow – 'I Never Knew Parents Did So Much'*. International Universities Press, Inc., Madison, CT.
- Geis, Florence L. 1993: *Self-fulfilling Prophecies: A Social Psychological View of Gender*. – Beall & Sternberg (eds.): 1993.
- Gilmore, David D. 1990: *Manhood in the making. Cultural concepts of masculinity*. Yale University Press, New Haven.
- Gorman, Christine 1992: *Sizing Up The Sexes*. Time International Cover Story, January 20.
- Hearn, Jeff & Collinson, David L. 1994: *Theorizing Unities and Differences Between men and Between Masculinities*. – Brod & Kaufman (eds.) 1994.
- Hyypä, Markku T. 1995: *Sukupuolten kirjo*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Irigaray, Luce 1984: *Sukupuoli, joka ei ole yksi*. Suom. Kaija Anttonen. – Kaija Anttonen, Liisa Korhonen, Eeva Peltonen, Ritva Savtzenko ja Maaret Wager (toim.) 1984: *Kielletty hedelmä*. KSL, Helsinki. (1977).
- Kendrick, Douglas T. & Trost, Melanie R. 1993: *The Evolutionary Perspective*. – Beall & Sternberg (eds.) 1993.
- Kimmel, Michael S. & Messner, Michael (eds.) 1989: *Men's Lives*. MacMillan, New York.
- Kimura, Doreen 1992: *Sex Differences in the Brain*. Scientific American, vol. 3, 267.
- Kristeva, Julia 1989: *Black Sun. Depression and melancholia*. Columbia University Press, USA.

- Lacan, Jacques 1977: *Écrits, A Selection*. W.W.Norton & Co, New York. (1966).
- Lehtonen, Mikko 1995: *Pikku jättiläisiä. Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen*. Vastapaino, Tampere.
- LeVay, Simon 1993: *The sexual brain*. MIT Press, Cambridge, USA.
- Lindeman, Marjaana & Selin, Risto 1997: *Evoluutiopsykologia – kokonaiskuva ihmisestä?* *Psykologia*, 32, 1.
- Mahler, Margaret 1975: *The Psychological Birth of the Human Infant*. Basic Books, New York.
- Miedzian, Miriam 1992: *Boys will be boys: Breaking the link between masculinity and violence*. Virigo, London.
- Moi, Toril 1990: *Sukupuoli, teksti, valta*. Suom. Raija Koli. Vastapaino, Tampere. (1985).
- Moir, Anne & Jessel, David 1991: *Se suuri ero – uusin tutkimustieto miehen ja naisen aivojen eroavuuksista*. Suom. Raija Mattila. Kirjayhtymä, Helsinki. (1989)
- Rutherford, Jonathan 1992: *Men's silences – predicaments in masculinity*. Routledge, London.
- Sapolsky, Robert M. 1997: *The Importance of a Well-Groomed Child*. *Science*, Vol. 277, 5 332.
- Sarmaja, Heikki 1996: *Turpaanvetoja. – Tommi Hoikkala (toim.) 1996: Miehenkuvia. Välähdyksiä nuorista miehistä Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Segal, Lynne 1986: *Slow motion. Changing Masculinities, Changing Men*. Virago, London.
- Seidler, Victor J. 1991: *Recreating Sexual Politics*. Routledge, London.
- Siltala, Juha 1994: *Miehen kunnia*. Otava, Keuruu.
- Sinkkonen, Jari 1990. *Pienistä pojista kunnan miehiä*. WSOY, Porvoo.
- Socarides, Charles W. 1982: *Abdicating fathers, homosexual sons: psychodynamic observations on the contribution of the father to the development of male homosexuality*. – Stanley H. Cath, Alan R. Gurwitt & John M. Ross

(eds.) 1982: *Father and child. Developmental and clinical perspectives*. Little, Brown & Co, Boston.

Stålström, Olli 1997: *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*. Gaudeamus, Helsinki.

Theweleit, Klaus 1987: *Male Fantasies I – Women, floods, bodies, history*. Transl. by Stephen Conway. Polity Press, Cambridge, UK. (1977).

Theweleit, Klaus 1989: *Male Fantasies II – Male bodies: psychoanalyzing the white terror*. Transl. by Chris Turner and Erica Carter. Polity Press, Cambridge UK. (1978).

Maskuliinisuus, kansallisuus, identiteetti

Mikko Lehtonen

Kaikki muuttuu, myös mieheys. Mieheyden muuttumisesta keskusteltaessa tuntuu kuitenkin usein unohtuvan se, että mieheys (sen enempää kuin naiseuskaan) ei muutu tyhjiössä. Mieheyden (aivan samoin kuin naiseudenkin) muutoksilla on kanssamuutoksensa, jotka vaikuttavat muutoksen vauhtiin ja suuntaan. Tätä näkemystä voidaan perustella sillä myöhemmin lähemmin tarkastelemallani kannalla, jonka mukaan mieheys ei seiso itsensä varassa, vaan saa identiteettinsä nimenomaan suhteestaan muihin seikkoihin, esimerkiksi naiseuteen. Niinpä miehen muuttumistakaan ei voi tarkastella vain mieheyden näkökulmasta, vaan se on suhteutettava muihin käynnissä oleviin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin muutoksiin. Tässä otan esille näistä kanssamuutoksista kolme: yksilöitymisen, globalisoinumisen ja medioitumisen. Kukin niistä on antanut ja antaa panoksensa mieheyden muuttumiseen.

Yksilöityminen

Historioija Eric Hobsbawm huomauttaa 1900-luvun historiasaan *Äärimmäisyyksien aika* (1999) että paras tapa tarkastella vuosisatamme kulttuurisia muutoksia on tutkailla perheessä ja kotitalouksissa tapahtuneita muutoksia. Hobsbawmin mukaan ihmiskunnan historiassa olivat pitkään vallitsevina avioliitto ja siihen liittyvä puolison ensisijaisuus sukupuolikumppanina, aviomiesten ylemmyys aviovaimoihin nähden eli patriarkaatti, vanhempien ylemmyys lapsiin nähden samoin kuin vanhempien sukupolvien ylemmyys suhteessa nuorempiin polviin. 1900-luvun toisella puoliskolla nämä vanhat sukupuolten ja sukupolvien väliset suhteet ovat kuitenkin länsimaissa muuttuneet kiihtyvällä vauhdilla. (Emt., 404–408.)

Esimerkiksi Englannissa tilastoitiin Hobsbawmin mukaan vuonna 1938 yksi avioero jokaista 58 solmittua avioliittoa kohden, mutta 1980-luvun puolivälissä avioeroja oli yksi jokaista 2,2 solmittua liittoa kohden. Samaan aikaan yksin elävien ihmisten määrä kasvoi räjähdysmäisesti. Kun vuosisadan alun Iso-Britanniassa vain kuutisen prosenttia kaikista kotitalouksista oli yhden hengen talouksia, vuonna 1995 sinkkotaloudet muodostivat jo yli neljänneksen kaikista talouksista. Useissa suurkaupungeissa miltei puolet kotitalouksista oli sinkkotalouksia. (Näin on nykyään myös Helsingissä.) Tämän käänköpuolena perinteinen ydinperhe - äiti, isä ja lapset - rapautui. Yhdysvalloissa ydinperheitä oli kotitalouksista vuonna 1980 enää 29 prosenttia ja Ruotsissa 25 prosenttia. Joka toisen Ruotsissa 1980-luvun puolivälissä syntyneen lapsen äiti oli naimaton.

Nämä muutokset puolestaan ovat yhteydessä sukupuolista käyttäytymistä koskevissa säännöissä tapahtuneisiin dramaattisiin muutoksiin. Homoseksuaalisuus oli kriminalisoitu Suomen lisäksi monissa muissakin maissa vielä 1960-luvulla. Samalla vuosikymmenellä syntyivät kuitenkin ensimmäiset näky-

vät homojen alakulttuurit San Fransiscossa ja New Yorkin Greenwich Villagessa. Avioero tuli lailliseksi paavinvallan luvatussa maassa Italiassa vuonna 1970. Myös ehkäisyvälineet ja syntyvyyden säännöstelyä koskeva tiedotus laillistettiin Italiassa vuonna 1971 ja abortista tuli siellä laillinen vuonna 1978. Kaikki tämä merkitsi paitsi Italiassa myös länsimaissa ylipääntään sitä, että aiemmin kielletystä tuli paitsi sallittua myös normaalia.

Näitä 1900-luvun jälkikäteen ajatellen varsin nopeita ja syvältä kouraisseita kulttuurisia muutoksia voi kuvata yksilön voitoksi yhteiskunnasta. Ne menneisyyden siteet, joilla ihmiset oli kiinnitetty yhteisöihinsä, ovat höltyneet ja joissakin tapauksissa murtuneet kokonaan. Voimallisimmin muutokset ovat kolhineet nimenomaan perinteisiä yhteisöjä – perheitä, kirkkoja ja sen sellaisia. Vanhan moraalisen sanaston oikeuksineen ja velvollisuuksineen, keskinäisine sitoumuksineen, synteineen ja hyveineen, uhrautumisineen, omatuntoineen tai palkkioineen ja rangaistuksineen on korvannut halun ja tyydytyksen kieli, yksilöiden kieli. Vanhat suuret kertomukset ovat näivettyneet pahoin. Perinteiset arvojärjestelmät samoin kuin inhimillistä käyttäytymistä säädelleet konventiot ovat rapautuneet.

”Miehen kriisissä” ei tältä kannalta olekaan kyse ensisijassa siitä, että ”ne pirun akat” ovat muuttuneet viime vuosikymmeninä kovin äänekkäiksi. Naisten äänekkyyteen on syynsä, jotka eivät palaudu yksin sukupuolten välisiin suhteisiin, vaan myös sukupolvien ja yksilöiden ja yhteisöjen suhteisiin. On syytä muistaa, että miehen kriisi on osa vanhan järjestyksen ja ihmisten välisten perinteisten suhteiden kriisiä.

Tätä kriisiä voi puolestaan eritellä ihmistieteiden viime vuosien aiheellisestikin keskustelluimman käsitteen eli ’identiteetin’ kautta. Ne teoreetikot, jotka uskovat modernien identiteettien – siis myös maskuliinisten identiteettien – olevan murtumassa, perustelevat kantaansa suunnilleen seuraavasti: oma-

leimainen rakenteellinen muutos muokkaa modernien yhteiskuntien muotoa 1900-luvun lopussa. Kyse on meille sosiaalisina yksilöinä aiemmin vankkoja asemia antaneiden luokan, sukupuolen, seksuaalisuuden, etnisyyden, rodun ja kansallisuuden kulttuuristen maisemien pirstoutumisesta. Nämä muodonmuutokset panevat myös henkilökohtaiset identiteettimme liikkeeseen, horjuttavat käsityksiämme itsestämme yhtenäisinä subjekteina. Tätä vakaan minätunnon katoamista kutsutaan toisinaan subjektin paikaltaan siirtymiseksi tai hajakeskittämiseksi. Tämä kaksinkertaisten siirtymien joukko - joka hajakeskittää yksilöt sekä heidän paikaltaan sosiaalisessa ja kulttuurisessa maailmassa että heistä itsestään - muodostaa yksilöille ”identiteettikriisin”. (Identiteeteistä ja niistä käytävästä keskustelusta ks. Hall 1999.)

Modernia subjektia koskevien käsitysten historian kartoittaminen on tavattoman hankalaa. Jos kertoo tarinan, jonka mukaan identiteetit olivat aiemmin täysin yhtenäisiä ja yhdenmukaisia ja ovat nyt täydellisesti hajautuneet, yksinkertaistaa raskaasti modernin subjektin kehityskertomusta. Tässä en käytäkään kyseistä tarinaa kuin käteväenä esityksen apuvälineenä. Edes ne, jotka yleisesti ottaen kannattavat käsitystä identiteettien hajautumisesta, eivät hyväksyisi tätä tarinaa sen yksinkertaistetussa muodossa, mikä on syytä pitää eteenpäin luottaessa visusti mielessä. Tällä yksinkertaisella muotoilulla on kuitenkin se etu, että sen avulla voin lyhyesti hahmotella karkeaa kuvaa siitä, kuinka subjektia koskevat käsitteellistyksen desentroivan näkemyksen edustajien mukaan ovat muuttuneet kolmessa strategisessa kohdassa moderniteetin kuluessa. Nämä muutokset korostavat sitä perusväitettä, että subjektin käsitteellistyksen tosiaankin muuttuvat ja että niillä sen vuoksi on historiansa. Koska moderni subjekti sukeltautui esiin (”syntyi”) tietyllä hetkellä ja koska sillä on historia, tästä seuraa, että se

voi myös muuttua ja että voimme tietyissä oloissa jopa pohtia sen ”kuolemaa”.

Stuart Hall (1999) on erottanut kolme varsin erilaista käsitystä identiteetistä: (a) valistuksen subjektin, (b) sosiologisen subjektin ja (c) postmodernin subjektin. Valistuksen subjekti perustui käsitykseen ihmisistä keskuksen omaavina, täysin yhtenäisinä yksilöinä, jotka oli varustettu järjellä, tietoisuudella ja toimintakykyisyydellä ja joiden ”keskus” koostui sisäisestä ytimestä, joka sai alkunsa samalla kun ihminen syntyi, minkä jälkeen se vain ikään kuin kehittyi auki pysyen kuitenkin olemukseltaan samana – jatkuvana tai itsensä kanssa ”identtisenä” – koko yksilön olemassaolon ajan. Tämä minän olemuksellinen keskus oli yhtä kuin ihmisen identiteetti.

Sosiologinen subjektikäsite puolestaan heijasti modernin maailman kasvavaa mutkikkuutta sekä tietoisuutta siitä, että tämä subjektin sisäinen ydin ei ollut autonominen ja itseään kannatteleva, vaan muodostui suhteessa ’merkityksellisiin toisiin’, jotka välittivät subjektille tämän asuttamien maailmojen arvot, merkitykset ja symbolit -kulttuurin. Tämän näkemyksen mukaan identiteetti muodostuu minän ja yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa. Subjektilla on yhä sisäinen ydin tai olemus, joka on ”tosi minä”, mutta se muotoutuu ja muokkautuu jatkuvassa dialogissa ”ulkopuolella” olevien kulttuuristen maailmojen ja niiden tarjoamien identiteettien kanssa.

Mutta nykyään sekä subjektien että sosiaalisten maailmojen sanotaan olevan liikkeessä. Subjektista, jolla aiemmin koettiin olevan yhtenäinen ja vakaa identiteetti, on tulossa pirstoutunut. Se ei koostu yhdestä, vaan monista identiteeteistä, jotka ovat joskus ristiriidassa keskenään tai jopa yhteensopimattomia toisiinsa nähden. Vastaavasti ne identiteetit, jotka rakensivat sosiaalisia maisemia ”tuolla jossain” ja jotka takasivat subjektiivisen mukautumisessa kulttuurin objektiivisiin ”tarpeisiin”, ovat murtumassa rakenteellisten ja institutionaalisten

muutosten myötä. Siitä identifikaatioprosessista, jolla projisoimme itsemme kulttuurisiin identiteetteihimme, on tulossa aiempaa avoimempi, moninaisempi ja ongelmallisempi.

Tämä tuottaa postmodernin subjektin, jota on käsitteellistetty subjektiksi, jolla ei ole kiinteää, olemuksellista tai pysyvää identiteettiä. Identiteetistä tulee ”liikkuva juhla”: se muotoutuu ja muokkautuu jatkuvasti suhteessa niihin tapoihin, joilla meitä representoidaan tai puhutellaan meitä ympäröivissä kulttuurisissa järjestelmissä. Se on historiallisesti – ei biologisesti – määrittynyt. Subjekti ottaa eri identiteettejä eri aikoina, eivätkä nämä identiteetit ryhmitä yhtenäiseksi kokonaisuudeksi minikään eheän ”minän” ympärille. Sisällämme on ristiriitaisia ja eri suuntaan tempoilevia identiteettejä, minkä vuoksi identifikaatiomme vaihtelevat jatkuvasti. Jos tunnemme, että meillä on yhtenäinen identiteetti kohdusta hautaan, tämä johtuu ainoastaan siitä, että olemme rakentaneet lohduttavan tarinan tai ”minäkertomuksen” itsestämme. Täysin yhtenäinen, loppuunsaatettu, varma ja johdonmukainen identiteetti on fantasiaa. Kun merkitysten ja kulttuuristen representaatioiden järjestelmät lisääntyvät, kohtaamme mahdollisten identiteettien hämmentävän ja nopeasti vaihtuvan moneuden, jossa tunnemme voivamme ainakin tilapäisesti identifioitua mihin tahansa näistä identiteeteistä.

Nykyään on yleisesti hyväksyttyä, että moderni aika merkitsi uuden ja tärkeän individualismin muodon syntyä, jonka keskiössä oli uusi käsitys yksilöllisestä subjektista ja tämän identiteetistä. Tämä ei merkitse sitä, etteivätkö ihmiset olisi olleet yksilöitä ennen modernia aikaa, mutta kylläkin sitä, että yksilöllisyys sekä elettiin että käsitteellistettiin toisin. Moderniteettia ennakoineet muutokset irrottivat yksilön tämän vakaista siteistä traditioihin ja rakenteisiin. Koska näiden uskottiin olevan jumalaista alkuperää, niiden ei ajateltu voivan muuttua missään olennaisessa mielessä. Kunkin sääty, arvoaste ja sijainti ”ole-

misen suuressa ketjussa” - asioiden maallisessa ja jumalallisessa järjestyksessä - varjosti kaikkea sitä, mitä kukin saattoi olla itseään määräävänä yksilönä. ’Suvereenin yksilön’ synty 1500-luvun renessanssihumanismin ja 1700-luvun valistuksen välisenä aikana merkitsi tärkeää murrosta menneisyyteen nähden. Joidenkin väitteiden mukaan kyseessä oli moottori, joka saattoi koko ”moderniteetin” sosiaalisen järjestelmän liikkeeseen.

Globalisoituminen

Yksi suuri ravistuva kertomus 1900-luvun toisella puoliskolla on ollut tarina kansallisuuksista ja kansallisvaltioista. 1900-luvulla pitkin harppauksin edennyt globalisoituminen on merkinnyt kansallisvaltioiden taloudellisen, poliittisen ja kulttuurisen merkityksen suhteellista heikkenemistä. Aiheemme kannalta tämä ei ole vailla seurauksia, koska modernit mieheyden mallit on juurrutettu miehiin pitkälle juuri kansallisuuksia ja niiden idealisoituja miehisii piirteitä koskevan puheen kautta. Mieheyttä muovanneilla instituutioilla – esimerkiksi suuryrityksillä, armeijoilla, urheilulla ja kulttuurituotannolla – on ollut läheinen yhteys kansallisten identiteettien tuottamiseen. Kaikki ne ovat tuottaneet samaan aikaan sekä sukupuoleen että kansallisuuteen liittyviä identiteettejä.

Globalisoituminen hajottaa kuitenkin perinteisiä kansallisia julkisuuksia ja pilkkoo yleisöjä. Paikallinen ja kansainvälinen, lokaali ja globaali (jotka yhdessä muodostavat ’glokaalin’) alkavat ottaa kansallisen paikkaa identiteettien tuottamisessa. Yksi globalisoitumisen seuraus on se, että saatavilla olevien miesten mallien määrä kasvaa räjähdysmäisesti. Kansallisesti muovattujen mallien rinnalle nousee muita malleja, jotka ovat syntymaissaan voineet olla hyvinkin marginaalisia, mutta joista voi tulla globaalisti tunnettuja ja jopa tavoiteltuja. Esimerk-

kejä tästä eivät ole vain homokulttuurit, vaan myös vaikkapa hipit, rastat tai hiphopparit.

Monessa mielessä kansalliset kulttuurit ansaitsevatkin tulla kritikoiduiksi. Ne eivät ole koskaan olleet yksinkertaisesti vain uskollisuuden sitoutumisen ja symbolisen identifioitumisen kohteita, vaan myös kulttuurisen vallan rakenteita. Tarkastellaanpa asiaa seuraavilta kannoilta.

Ensinnäkin useimmat modernit kansakunnat koostuvat keskenään yhteensopimattomista kulttuureista, jotka on yhtenäistetty pitkässä väkivaltaisten valloitusten prosessissa – toisin sanoen kulttuuristen erojen väkivaltaisen tukahduttamisen kautta. Esimerkiksi ”suomalaiset” on tällaisen homogenisoinnin tuote ja koostuu paitsi savolaisista, hämäläisistä ja pohjalaisista myös suomenruotsalaisista, saamelaisista ja romaneista ja nyttemmin myös vietnamilaisista, somaleista ja muista. Toisin kuin 1800-luvun fennomaanit tähdensivät, suomalaisuus ei ole mikään ikaikainen olemus, vaan tietty poliittinen ja kulttuurinen konstruktio, jonka syntymiseksi mm. samaiset fennomaanit aikanaan ponnistelivat toden teolla.

Kuten Ernest Renan on huomauttanut, modernien kansakuntien alkuperään liittyvät väkivaltaiset lähtölaukaukset tai lempeä pakotus on ensin ”unohdettava”, jotta voidaan alkaa rakentaa uskollisuutta yhtenäistä ja homogeenista kansallista identiteettiä kohtaan. Niinpä esimerkiksi ”brittiläinen” kulttuuri ei vielääkään sisällä tasavertaista kumppanuutta Yhdistyneiden Kuningaskuntien sisällä olevien kulttuurien välillä, vaan rakentuu ”englantilaisuuden” tehokkaalle hegemonialle maan eteläosien kulttuurin esittäessä itsensä olennaiseksi brittikulttuuriksi ja asettaessa itsensä skotti-, walesilais-, irlantilais- ja muiden alueellisten kulttuurien yläpuolelle.

Toiseksi kansakunnat koostuvat aina eri yhteiskuntaluokista sekä sukupuoli- ja etnisistä ryhmistä. Moderni suomalaisuus on vuoden 1918 jälkeen syntynyt varsin tietoisesta pyrkimyksestä

yhdistää eri luokat yhteiskunnallisista eroista ja katkerista kokemuksista huolimatta tarjoamalla näille vaihtoehtoinen identifi kaation kohde – yhteinen jäsenyys ”kansakunnan perheessä”. Sama huomautus voidaan esittää myös sosiaalisen sukupuolen kohdalla. Kansalliset identiteetit ovat vahvasti sukupuolittuneita. ”Suomalaisuuden” merkityksiin ja siihen liitettyihin arvoihin sisältyy voimakkaan maskuliinisia mielleyhtymiä. (Ks. Lehtonen 1995a, 95-114.) Naisilla on tässä toissijainen rooli kotilieden, tuttavien ja sukulaisten vaalijoina ja kansakunnan ”poikien” ”äiteinä”.

Sen sijaan, että ajattelisimme kansallisia kulttuureja yhtenäisinä, meidän tulisi tarkastella niitä perustavina diskursiivisina keinoina, jotka esittävät eron yhtenäisyydeksi tai identiteetiksi (samuudeksi). Kansallisia kulttuureja läpäisee joukko sisäisiä jakoja ja eroja ja ne yhdentyvät vain kulttuurisen vallan eri muotojen käytön kautta.

Yksi kansallisten identiteettien yhtenäistämisen keinoista on ollut niiden esittäminen jonkin perimmäisen ”yhden kansan” kulttuurin ilmauksiksi. Kutsumme ihmisille yhteisiä kulttuurisia piirteitä – kieltä, uskontoa, tapoja, traditioita ja kiinnittymistä ”paikkoihin” – termillä ’etnisyys’. Siksi etnisyyttä onkin houkuttelevaa käyttää tällaisella ”perustavalla” tavalla. Käsitys osoittautuu kuitenkin modernissa maailmassa myytiksi. Länsi-Euroopassa ei ole kansakuntaa, joka koostuisi vain yhdestä kansasta, kulttuurista tai etnisyydestä. Kaikki modernit kansakunnat ovat kulttuurisia sekasikiöitä.

Vielä tätäkin vaikeampaa on yrittää yhtenäistää kansallista identiteettiä rodun avulla. Näin on ensinnäkin siksi, että rotu ei vastoin laajalle levinnyttä uskomusta ole biologinen tai geneettinen kategoria eikä sillä ole minkäänlaista tieteellistä perustaa. On kyllä olemassa erilaisia geneettisiä kantoja ja ”poo-leja”, mutta ne vaihtelevat yhtä paljon ”roduiksi” kutsuttujen sisällä kuin rotujen välilläkin. Rotu on diskursiivinen, ei-biolo-

ginen kategoria. Se on toisin sanoen kategoria, joka organisoii niitä puhetapoja, representaation järjestelmiä ja sosiaalisia käytäntöjä (diskursseja), jotka käyttävät joukkoa löyhiä ja usein tarkemmin määrittämättömiä fyysisten piirteiden eroja – ihonväriä, hiusten koostumusta, fyysisiä ja ruumiillisia piirteitä jne. – symbolisina merkitsijöinä, joilla jokin ryhmä erotetaan sosiaalisesti toisista.

Kansakuntien koskevien identiteettien rapautuminen puolestaan ei voi olla vaikuttamatta myös maskuliinisiin identiteetteihin, koska suuri osa maskuliinisuuteen kohdistuvasta säätelevästä on tapahtunut puhumalla kansallisista identiteeteistä. Kun Suomessa on puhuttu siitä, millainen ”suomalainen” on, tällä on perinteisesti tarkoitettu ensisijaisesti tai jopa pelkästään miehiä.

Medioituminen

Yksilöityminen ja globalisoituminen kulkevat käsi kädessä medioitumisen kanssa. Medioituminen tarkoittaa jokapäiväisen elämän kasvavaa mediavälitteisyyttä. Nykykulttuuri samoin kuin havainto- ja kokemusmaailmamme ovat lisääntyvässä määrin mediatekstien välittämiä. Ihmisten suhteet ulkomaailmaan, toisiin ihmisiin ja itseensä määrittyvä enenevästi median kautta. Medioitunut kulttuuri merkitsee kulttuurin arkistumisesta, pyhyden hohteen riisumista sen vaiheilta, hierarkioiden purkautumisesta. Saatavilla olevat miehen mallit eivät medioituneessa maailmassa ole peräisin yksin omasta elinympäristöstä tai kansallisesta kulttuurista, vaan mieheyttään voi ainakin periaatteessa rakentaa paljon suuremman valikoiman varassa. Saatavilla olevien kulttuuristen kuvien lisääntyvä määrä kasvattaa lisäksi yleistä kulttuurista refleksiivisyyttä – itse kunkin

oman minuuden peilaamista median tai kasvokkaisen kanssa käymisen avulla. (Ks. tästä Fornäs 1998.)

Medioitumisen käsittelyn voi aloittaa Eric Hobsbawmin huomiolla (1999, 28), jonka mukaan 1990-luvulla elettiin maailmassa, joka pystyi ”tuomaan päivittäin ja tunteittain enemmän tietoa ja viihdettä jokaiseen kotiin kuin konsanaan oli ollut tarjolla kuninkaallisille vuonna 1914”. Se 1900-luvun lopun maailma, josta Hobsbawm puhuu, on läpikotaisin medioitunut maailma, jossa niin inhimillisestä kulttuurista kuin havainto- ja kokemusmaailmoistammekin tulee yhä pidemmälle eri mediumien välittämiä.

Moderniteetti on tietenkin kulttuuristen tekstien ennennäkemättömän uusintamisen aikaa. Niinpä se on myös kiihtyvän medioitumisen aikaa. Päättävä vuosisata on tässä suhteessa merkinnyt tekstien – niin mekaanisen, sähköisen kuin digitaalisenkin – uusintamisen ja medioitumisen voimaperäistymistä sellaisiin mittasuhteisiin, joita ei ole aiemmin nähty, mutta jotka alkava vuosisata ja -tuhat jättänevät aikanaan varjoonsa. Kuten Johan Fornäs kirjoittaa (1998, 11–12), ”myöhäismoderni on median kyllästämiä, ja kulttuurista tulee yhä keskeisempi alue siinä kaksoisprosessissa, jossa kulttuuri medioituu ja media kulturalisoituu”. Hän jatkaa: jokapäiväinen elämä on yhä enemmän median läpäisemää. Kulttuuriset käytännöt ja ilmaiset saavat ilmiasun, leviävät ja muuntuvat joukkotiedotuksen kautta, jonka läsnäolo arkielämässä käy jatkuvasti intensiivisemmäksi. Median kautta välittyvät tekstit ovat yhä keskeisempiä yksilöllisen ja kollektiivisen identiteetin rakentamisessa, kuten myös siinä, kuinka ihmiset suhtautuvat toisiinsa ja millaiselta maailma heidän ympärillään näyttää. (Fornäs 1998, 258.)

Median levittäytyminen johtaa tällä tavoin myös kulttuurin medioitumiseen. Kulttuuriset ilmiöt, jotka ennen perustuvat ensisijaisesti kasvokkaiseen vuorovaikutukseen, nielaistaan

yhä uudelleen osaksi median eri muotoja ja muotoillaan niissä uudelleen. Tällaisten medioitumisen mikroprosessien vauhdin ja laajuuden lisääntymisen tuloksena on yleinen kulttuurin medioituminen makrotasolla. Tämän pitkävaikutteisen historiallisen prosessin johdosta mediasta tulee suhteellisesti tärkeämpi kaikissa myöhäismodernin yhteiskunnan kulttuurissa ilmiöissä.

Fornäs huomauttaa, että myöhäismodernia luonnehtii yleinen refleksiivisyyden lisääntyminen, joka liittyy kulturalisoitumiseen ja estetisoitumisen prosesseihin. Hän jatkaa (emt., 251–252): ”sekä refleksiivisyys että estetisoituminen liittyvät edelleen siihen, mikä puolestaan on nimetty medioitumiseksi.”

Medioituminen on siis osa yleistä myöhäismodernia refleksiivisyyttä. Fornäs näkee, että tämän reflektion objektit jakautuvat kahteen päätyyppiin: subjektien itsereflektiossa kohteena ovat identiteetit ja subjektiviteetit, kun taas tekstuaalisessa refleksiivisyydessä kulttuuriset tekstit tematisoivat itse itseään.

Maskuliinisuuden kannalta subjektien itsereflektio on näistä tärkeämpi. Media toimii kasvavasti peilinä, jota kautta neuvotteleme jatkuvasti siitä, keitä olemme. Jonkin Men’s Health-lehden äskettäinen maihinnousu Suomenniemelle on yksi varsin kuvaava esimerkki medioitumisen maskuliinisuudelle aiheuttamista muutospainesta. Tuskin olemme toipuneet Pohjois-Karjala -projektista ja oppineet pitämään salaattia muunakin kuin jänisten ruokana, niin meidän ruumiitamme aletaan ohjailta ja säädellä ulkoapäin samaan tapaan kuin naisten kohdalla on jo vuosikymmenet tehty.

Vallitseva, jäänteellinen, orastava

Kaikki muuttuu, eikä kuitenkaan muutu. Keskellä miehen mallien myllerrystä on havaittavissa myös tiettyä itsepintaista

pysyvyyttä. Tästä kaikesta voi yrittää saada otetta kirjallisuuden- ja kulttuurintutkija Raymond Williamsin käyttöön ottamien käsitteiden vallitseva, jäänteellinen ja orastava avulla (ks. Williams 1988). Mieheyden malleissa on tältä kannalta läsnä samaan aikaan sekä vallitsevia – hegemonisessa asemassa olevia – että jäänteellisiä ja orastavia aineksia.

Vallitsevalla eli hegemonisella mieheydellä voisi tarkoittaa niitä mieheyden malleja, jotka suuri osa miehistä elää todeksi päivittäin. Se on yhtä kuin ne merkitykset ja käytänteet, jotka yleisyytensä vuoksi näyttävät useimmista ”terveen järjen” mukaisilta, siltä ”miten asiat ovat”. Hegemoninen mieheys on elämän eri alueille ulottuva käytäntöjen ja odotusten kokonaisuus, useimpien miesten identiteetin perusta. Siinä yhdistyvät sekä mieheyden traditiot, sen monet instituutiot että välitön arkinen kokemus. Kulttuurissamme edelleen vallitseva mieheys on pitkälle sellaista, jossa mieheys on luonnolliseksi nähty normi, jostain niin kiistatonta ja itsestään selvää että siitä on turha edes puhua. Turhat pulinat pois, sillä pojat ovat poikia ja sillä siisti.

Jäänteelliset mieheyden mallit ovat sellaisia, jotka eivät kuulu vielä kokonaan menneisyyteen. Ne ovat kyllä muotoutuneet menneisyydessä, mutta vaikuttavat edelleenkin nykyisyydessämme. Erotuksena jäänteellisistä mieheyden malleista voisi mainita sellaiset arkaaiset, jo menneisyyteen kuuluvat, mutta uudelleen henkiin herätetyt mieheyden mallit kuin Rautahannut tai isä ja poika Turkan ritari-ihanteet. Niillä tuskin on enää – synnyttämäänsä nostalgisuutta lukuunottamatta – laajempaa kulttuurista kaikupohjaa. Tällaisesta arkaaisesta, jo menneeseen aikaan kuuluvasta mieheydestä poiketen jäänteellisellä mieheydellä näyttää suomalaisessa kulttuurissa olevan edelleen vahva vaikutus. Vallitsevat mieheyden mallimme ovat pitkälti peräisin jo menneeltä ajalta, mutta me elämme niitä edelleen todeksi päivittäin. Matkustamme tulevaisuuteen selkällä edellä, menneeseen katsellen. Ehkä kokemam-

me mieheyden kriisi liittyykin kipeimmin juuri siihen, että maailman mullistumisesta huolimatta mieheytemme mallit periytyvät edelleenkin pitkälle Saarijärven Paavon, Sven Tuuvan tai Paavo Nurmen kaltaisilta hahmoilta.

Pinnalta katsoen suuri osa nykyisestä ”mieheyden kriisistä” näyttääkin olevan enemmän tai vähemmän harmistunutta reagoimista hegemonisen (ja sellaisena paljolti myös jäänteenoamisen) mieheyden rauhaan kohdistuvaan häirintään. Mieheydenkin kohdalla totuttuun identiteettiin kohdistuvaksi koetut uhkat voivat synnyttää pakonomaista tarrautumista totuttuun, mattimäkelämäistä miesfundamentalismia (josta ks. Lehtonen 1995b).

Kun jääkiekkoilija Ville Peltonen tilittää julkisuudessa kaksospoikiensa syntymän tuottamia tuntemuksia tai jörö pääministeri Paavo Lipponen hyppää miehisen politiikan oravanpyörästä hetkeksi isyyslomalle, vanhat mallit kuitenkin säröilevät. Perinteiseen mieheyteen kohdistuvat paineet synnyttävätkin myös murtumia vanhoissa malleissa sekä kokonaan uusia, orastavia mieheyden malleja. Perinteiset mallit eivät syvällekäyvystä vaikutuksestaan huolimatta kata tai käytä hyväkseen kaikkia miehenä olemiseen liittyviä kokemuksia tai pyrkimyksiä. Hegemoninen, herruusasemassa oleva maskuliinisuus kattaa ja selittää vain osan miesten kokemuksista. Vallitsevat mieheyden mallit ovat itse asiassa varsin valikoivia ja niissä vaietaan monista keskeisistä miesten kokemusten puolista. Tämä synnyttää tilaa ja myös tilausta vaihtoehtoisille mieheyden malleille.

Kirjallisuus

Fornäs, Johan 1998: Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia. Suom. Mikko Lehtonen, Virpi Blom, Kaarina Hazard ja Juha Herkman. Suomenoksen toimittanut Mikko Lehtonen. Vastapaino, Tampere. (1995).

Hall, Stuart 1999: Identiteetti. Toim. ja suom. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Vastapaino, Tampere.

Hobsbawm, Eric 1999: Äärimmäisyyksien aika. Lyhyt 1900-luku (1914–1991). Suom. Pasi Junila. Vastapaino, Tampere. (1994).

Lehtonen, Mikko 1995a: Pikku jättiläisiä. Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen. Vastapaino, Tampere.

Lehtonen, Mikko 1995b: Pakkopaita riekaleiksi! – Mikko Lehtonen (toim.) 1995: Aatamin puvussa. Tampereen yliopisto, yleinen kirjallisuustiede, Tampere.

Williams, Raymond 1988: Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus. Suom. Mikko Lehtonen. Vastapaino, Tampere. (1977).

Oikeita miehiä – ja urheilijoita?

Urheilun miestutkimusta

Arto Tiibonen

Urheilu – modernin miehisyyden mittatikku?

Urheilua on pidetty miehisyyden viimeisenä linnakkeena. Syyt ovat ilmiselvät: naiset on päästetty kilpakentille vähitellen ja usein pitkän ”miehisyysharkinnan” päätteeksi. Eri urheilulajien sopivuutta naisille on ensin miesjoukolla puntaroitu niin terveydellisistä, esteettisistä kuin muistakin sukupuolikulttuurisista näkövinkkeleistä ennen kuin on päästy nykytilanteeseen, jossa naiset harrastavat miesten rinnalla – tosin eri sarjoissa – melkein kaikkia mahdollisia urheilumuotoja.

Mutta ei pelkästään naisten poissaolo urheilusta, valmentamisesta ja urheilujohtamisesta ole antanut aihetta tuohon viimeisen linnakkeen nimikkeeseen. Taustalla on myös ajatuksia siitä, että moderni urheilu jatkaa ja uusintaa joissakin piireissä ikiaikaiseksi käsitettyä sukupuolten välistä työnjakoa, jossa raskas ruumiillisuus, kilpailullisuus ja tietty väkivaltaisuuskin kuuluvat itseoikeutetusti ”oikeitten” miesten maailmaan. Ja tässä urheilun maailmassa kaikkien miesten on yritettävä pärjätä, oli hän millainen mies tahansa.

Vaikka miehet ovat muuttuneet eikä urheilukaan ole sitä, mitä se oli ”vanhoina hyvinä aikoina”, niin tuskinpa löytyy vastaväittäjää sille, että miehisuus – miten se sitten kulloinkin määritellään – ja urheilu ovat vielä nykyaikanakin likeisessä suhteessa toisiinsa. Ei ole sattumaa varmasti sekään, että uuden miestutkimuksen perusteoksissa on urheilulla vankka sijansa ja että urheilun miestutkijat ovat olleet toimittamassa sekä yleisiä että urheilun miestutkimusantologioita (ks. Brod ed. 1987; Messner & Sabo eds. 1990; Kimmel & Messner eds. 1992; Sipilä & Tiihonen toim. 1994; Sparkes & Silvennoinen eds. 1999; Ervø & Johansson eds. 1999).

Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole pohtia linnakeväittämän oikeellisuutta, vaan antaa lukijalle pieniä vinkkejä siitä, miten miestutkijat ovat miesten tai miehisyyden ja urheilun suhteen tutkimuksissaan kuvanneet ja rakentaneet. Arvioin samalla eri tutkimuserinteiden ongelmia, mutta myös niiden vahvoja puolia. Yritän myös miettiä, mitä miestutkimusaihioita voisi tulevaisuudessa syntyä. Mies ja miehisyydet urheilun eri konteksteissa miestutkijoiden näkeminä ja kokemina ovat siis kirjoitukseni teema.

Miehiä ja maskuliinisuuksia urheilussa

Miestutkimuksen ottamat näkökulmat voi alustavasti ryhmitellä vaikkapa seuraavasti:

- 1) konkreettisten miesten (lähinnä urheilijoiden) tutkimus;
- 2) urheilun maskuliinisuuksien, joiksi voidaan lukea esim. urheilussa esiintyvien tyypillisesti miehisten käyttäytymistapojen, esikuvien tai alakulttuurien, tutkimus;
- 3) tutkimus, jossa nämä kummatkin yhdistetään.

Ensin mainittu tutkimus keskittyy kuvaamaan empiirisesti urheilussa toimivia miehiä, kun maskuliinisuustutkimus saattaa irrottautua kauaksikin symbolien, kulttuuristen makujen tai käsitysten maailmaan.

Enin osa urheilun miestutkimuksesta pyrkii yhdistämään nämä molemmat jo senkin vuoksi, että suurin osa uudesta miestutkimuksesta on myös syntynyt viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana, jolloin laadullinen tutkimus on varsinkin sosi-aalitieteissä kirinyt määrällisen tutkimuksen rinnalle ja ohikin. Kun miestutkimus on jo perusluonteeltaan arvottavaa, arvioi-vaa, usein kriittistäkin, niin puhtaan empiristiset tutkimukset alkavat olla harvinaisia. Painopiste eri tutkimuksista on kuitenkin löydettävissä edelleen myös tällä laatu-määrä tai merki-tykset-empiria -akselilla. Taustana tälle on usein kyseisen pe-rustieteenalan traditio eli sosiologiasta löytää melkein mitä vaan, mutta esim. erilaisen kulttuuritutkimuksen tai filosofian puo-letta löytyy enimmäkseen maskuliinisuusanalyseja.

Toinen edellisen kanssa melkein yhtä häilyvä jakoviiva urheilun miestutkimuksissa voitaneen piirtää kriittisen, tässä ta-pauksessa useimmiten profeministisen miestutkimuksen (ks. Messner & Sabo eds. 1990) ja ns. ymmärtävän miestutkimuk-sen välille. Tässäkin tapauksessa luokittelu ei ole yksinker-taista eikä aina suotavaakaan, mutta kuitenkin mahdollista. Jako kuvastaa erilaisia suhtautumistapoja itse tutkimukseenkin; jois-sakin (tutkimus)kulttuureissa pidetään hyvänä tietynlaista kou-lukuntasitoutumista, toisissa kulttuureissa korostetaan riippu-mattomuutta, joissakin sukupuolitutkimuksella on jo paljon tai riittävästi jalansijaa, joissakin toisissa ne ovat edelleen perus-tutkimuksen kylkiäisiä. Toiset tutkijat myös näkevät suhteen naistutkimukseen ja feminismiin hedelmällisenä ja kumpaakin tukevana asiana, kun jotkut toiset näkevät miestutkimuksen omana erillisenä tutkimusalueenaan, jota vain miesten tulisi itse harrastaa.

Tässä vaiheessa, kun urheilun miestutkimus on jatkuvasti kasvussa, mutta sen kummempaa institutionalisoitumista sen sisällä eikä vielä oikein koko miestutkimuksenkaan piirissä ole tapahtunut, on vaikea sanoa, miten jyrkkiä tai pysyviä kuvaamani eroavaisuudet ovat. Itse en näe niitä ongelmina – ongelma voisi syntyä silloin, jos urheilun miestutkimusta alettaisiin käyttää miesten valta-aseman pönkittämisen tukena tai jos kaikenlainen refleksiivisyys puuttuisi vaikkapa profeministisestä miestutkimuksesta. Hedelmällisimmillään urheilun miestutkimus on mielestäni silloin, kun tutkimus näkee miehet toimijoina, joilla on urheilullisessa maskuliinisuudessaan monenlaisia, mutta eri tavoin mahdollistuvia valintoja.

Seuraavassa käyn läpi joitakin teemoja, joiden alla mies ja urheilu on nähty osana jotakin kolmatta. Kolmatta, joka on läsnä joko miehisydessä tai urheilussa tai joskus osana kumpaakin. Tarkoitus on hiukan raottaa sitä tulkintojen avaruutta, joka mieheen ja urheiluun on nähty kuuluvan eri ajanjaksoina, eri tilanteissa, eri alakulttuureissa. Lähden kerimään aiheitani auki laajemmasta päästä purkamalla miehen tai miehisyksien ja urheilun suhdetta ensin suomalaisuuden tai suomalaisen miehisyden kontekstissa, jonka jälkeen siirryn asteittain kohti miesyksilön henkilökohtaisia kokemuksia, jotka ehkä paradoksaalisestikin aukeavat kohti hyvinkin laajoja kulttuurisia merkitysmaailmoja.

”Isänmaan puolesta” - Mies ja urheilu osana kansallistunnetta ja suomalaisuutta

Yksi tunnetuimmista teemoista tässä yhteydessä on se, miten urheileva mies tai urheiluun sitoutunut mies heijastaa ja tuottaa kansallistunnetta, suomalaisuutta tai suomalaista miehisyyttä. Mikään ei ole epävarmempaa kuin sanoa jotakin varmaa ja

perusteltua asiasta, joka on sekä tunnepohjainen että yleensä vankan mielipiteen pohjustama. Silti tätä aspektia ei mielestäni voi jättää tutkimuksen ulkopuolelle vain siitä syystä, että sen tutkiminen on vaikeaa. Päinvastoin, asiaan pitäisi pureutua esimerkiksi siivilöimällä historiasta joitakin avainkäsitteitä, joiden avulla voi ymmärtää jotakin yhtä aikaa niin yleistä, mutta myös yksilöllistä suomalaisesta miehisyydestä.

Esimerkkeinäni ovat Titta Tuohisen (1996) huomio suomalaisten, lähinnä miesten, vertaisuuden kokemisen tärkeydestä, jonka hän pohjaa mm. torpparikysymyksen historiallista taustaa vasten. Vaikka itse perusongelma on voitettu eli itsellisyys on saavutettu, niin vertaisuuden tarve elää luultavasti edelleen suomalaisen miehen sielunmaisemassa tai ainakin hän on herkkä kokemaan alemmuudentunnetta. Juha Siltalan (1994) häpeä- ja kunnia-analyysien perusteella taas voidaan väittää, että nöyryyttämisen konkreettiset kokemukset niin kotona, koulussa, armeijassa kuin urheilussakin ovat olleet suomalaisen miehen kasvattamiseen kuulunutta vakiokalustoa, jota eivät paranna kuin ns. korjaavat psyykkiset kokemukset.

Näiden kummankaan merkitystä ei tietysti saa liioitella eikä päästää liiallisen yleistyksen asteelle, mutta ne osoittavat, että joitakin muuten pelkinä uskomuksina eläviä väittämiä voidaan myös eri metodein tutkia ja perustella niin, että ne ovat uskottavia osia rakennettaessa kuvaa suomalaisesta miehisyydestä.

Urheilu voidaan edellä mainittujen käsitteiden läpi katsottuna nähdä kenttänä tai tilana, joka on antanut esimerkiksi sisällissodan hävinneille miehille paikan kokea vertaisuutta voittajien kanssa. Joissakin urheiluhistoriamme tunnetuissa hetkissä tuo vertaisuuden kokemus on tosin muuttunut syväksi nöyryytykseksi, kun työväen miesurheilijoita ei ole hyväksytty edustamaan maata kansainvälisiin arvokisoihin.

Voidaan myös ajatella, että urheilun yksilö- ja joukkueanalyseja tehtäessä tämä vertaisuuden kokeminen olisi avainkäsite pohdittaessa mm. urheilussa tärkeän itseluottamuksen rakentamista aivan yhtä hyvin kuin nöyryytyksen tunteet ovat varmasti olennaisia itseluottamuksen murentamisessa.

Samalla tavoin kansallisesti ja yhteisesti koettujen myönteisten kantakokemusten merkitystä, kuten jääkiekon MM-kullan voittamista (ks. Sironen 1995), voi tutkia ja analysoida osana suomalaisen urheilullisen miehisyyden rakentumista. Viime vuosikymmeninä miesten jääkiekossa menestymisestä muodostui pakollinen miehisyysskynnys, jonka ylittäminen voi johtaa mm. parempiin tuloksiin kansainvälisissä kilpailuissa, kun negatiivisesti latautunut este on ylitetty (vrt. Tiihonen 1996a).

”Jätkät, huligaanit ja homot” - Mies ja urheilu osana luokkakulttuureja ja sivilisoitumisprosessia

Suomalainen urheilujärjestöelämä on jakautunut porvarilliseen ja työväen urheiluliikkeeseen. Urheilun käytäntöihin tällä jaolla ei enää viime vuosikymmeninä ole ollut kovinkaan paljon vaikutusta, joten 1990-luvun alussa tapahtunut urheilujärjestöjen yhdentyminen saman katon alle oli johdonmukainen kehitys pitkään jatkuneelle yhteistyölle. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö luokkapohjaiset alakulttuurit näkyisi edelleenkin urheilussa.

Sen jälkeen kun Pierre Bourdieu kehitti luokkateoriaa kulttuurisen pääoman ja habituksen käsitteillä, on urheilua ja urheilun miehisyyttä voitu tutkia entistä paremmin luokkateorian näkökulmasta. Yhteiskuntaluokkahan näkyy niissä tavoissa, makutottumuksissa ja mieltymyksissä, joita kyseisellä henkilöllä on esimerkiksi urheilun kentällä. Nyt ymmärretään, että myös urheilulla – tai laajemmin suhteella ruumiiseen – on kes-

keinen merkitys kyseisen henkilön luokkastatuksen muodostumisessa (Bourdieu 1985a, 1990; ks. Karisto 1988). Miestutkimuksen saralla bourdieulaista kehikkoa on käyttänyt mm. Loïc Wacquant (1995a) analysoidessaan ammattinyrkkeilyn alakulttuuria pohjoisamerikkalaisessa suurkaupunkiympäristössä.

Vaikka monet asiat suomalaisessa yhteiskunnassa ja urheilussa ovatkin muuttuneet, niin tietty suhde omaan ruumiiseen erottaa eri luokkakulttuureja edelleenkin toisistaan. Mieskilpanyrkkeilijä ja naiskuntonyrkkeilijä, vaikka lyövätkin päärynäpalloa samassa salissa, ovat Suomessakin luokkanäkökulmasta katsottuna luultavimmin, jos eivät eri planeetalta, niin kuitenkin kulttuuriselta pääomaltaan toisilleen vieraita. Traditionaalisen työväenluokkaisen voimalajeja harrastavan miehen suorittava ruumiillisuus sen kaikkine kipua, kärsimystä, harjoituksen kestämistä, lyönneille altistumista, teknistä osaamista, henkistä keskittymistä vaativine suhtautumisineen tuntuneelta oudolta naisen – tai miksei keskiluokkaisen habituksen omaavan miehenkin – terveyttä, kuntoa, ulkonäköä, hillittyä aggressiivisuutta, hyvää oloa tai nostalgista rehkimisen tunnetta hakevan liikkumistavoitteen rinnalla. Totuuden nimessä on tietysti sanottava, että keskiluokkainen kuntonyrkkeily se vieras tässä kontekstissa on.

Luokkapohjaista kulttuuritulkintaa löytyy urheilun saralta myös Bourdieun (1985b, 1990) omista teoksista sekä birminghamilaisesta kulttuurintutkimuksen koulukunnasta, jonka töissä työväenluokan alakulttuurin ruumiillisuus on voimakkaasti läsnä vaikkapa Paul Willisin (1984) töissä eivätkä uusimmatkaan urheilun miestutkimukset ole hylänneet kokonaan sosiaaliluokan merkitystä maskuliinisuustulkintoissaan (Laberge & Albert 1999).

Urheiluelämään sovellettua luokkapohjaiseksikin luokiteltavaa ajattelua edustavat erityisen hyvin eliaslaisen ns. figuratiososiologian työt, joita on tehty Leicesterin yliopistossa Eric

Dunningin johdolla. Itse Norbert Eliaksen kuin hänen seuraajiansakin tavoitteena on ollut kuvata ja tulkita ns. siviilisoitumisen prosessia, jossa urheilulla ja luokkakulttuurilla on ollut merkittävä sijansa. Birminghamilaiset selittivät mm. työväenluokan nuorten miesten kouluopeutumattomuutta työväenluokan alakulttuurista käsin, mutta eliaslainen tulkinta esim. jalkapallohuligaanien käyttäytymisestä suhteuttaa luokkanäkökulman pidemmän ajanjakson muutoksiin koko yhteiskunnassa niin, että suhde omaan itseän, omaan ruumiillisuuteen ja omaan itsekontrollikykyyn eivät kehity ainoastaan luokkaperspektiivissä, vaan myös sukupolvien saatossa yhä individualistisemmaksi ja keskiluokkaisemmaksi (Elias & Dunning 1986; Dunning, Murphy & Williams 1988).

Urheilun miestutkimuksen näkökulmasta katsottuna niin bourdieulainen, birminghamilainen kuin eliaslainenkin näkökulma on erityisen hyvä, koska kaikissa poraudutaan yhteiskuntaluokan ytimeen, kun miehen suhde omaan ja toisten ruumiiseen ja ruumiillisuuteen on analyysin kohteena. Tässä viitekehyksessä urheilu niin harrastuksena, ammattina kuin toisaalta kannatuksen kohteena ja jopa elämän sisältönä on konteksti, jossa luokkakulttuurista miehisyyttä eri tavoin rakennetaan, ylläpidetään ja mahdollisuuksien mukaan myös testataan (ks. Laitinen & Tiihonen 1990; Tiihonen 1992).

Suomalaiseen ympäristöön siirrettynä kaikissa em. teorioissa on myös omat ongelmansa: ranskalaisesta ympäristöstä kumpuava bourdieulainen kehikko ei sovi suoraan Suomeen, jossa julkinen liikuntapolitiikka on johdonmukaisesti pyrkinyt vähentämään niin taloudellista kuin osin kulttuuristakin eriarvoisuutta – tai tässä tapauksessa luokkakulttuurien eriytymistä – urheilun ja liikunnan harrastamisessa. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö harrastajien kesken olisi eroja niin lajien välillä kuin lajien sisälläkin, mutta ne eivät vain ole yhtä ilmiselvät kuin monessa muussa maassa (ks. Roos 1985).

Alakulttuuriteoriat ovat myös Suomen yhtenäiskulttuurissa oloissa tuntuneet joskus päälleliimatuilta, mutta taaskin ongelma voi olla ainoastaan katsomisen tarkkuudessa, ei niinkään itse teorian antamisessa mahdollisuuksissa. Alakulttuurinen eriytyminen saattaa sitä paitsi Suomessa olla vasta alkamassa, kun muualla suurimmat erot ovat hioutumassa esim. englantilaisen työväenluokan ja keskiluokan väliltä pois. Tästä alkaneesta tai pikemminkin ilmitulleesta alakulttuurien eriytymisestä ja näkyväksi tulemisesta on erinomainen esimerkki Suomessakin yhä tutummaksi tullut puhe urheilusta ja sen yhteyksistä homo- lesbokulttuureihin. Homourheilijat ovat tulleet Suomessakin esiin kaapeistaan osallistumalla mm. maailmalla valtavan suosittuihin ”Gay-kisoihin”. Mies- ja naistutkimuksessa queerteoriat ovat hyvin yleisiä ja myös urheilua on tutkittu sekä tästä ala-, marginaali- tai vähemmistökulttuurien näkökulmasta (ks. Pronger 1990a, 1990b).

Toisaalta homopelko ja suhde (homo)seksuaalisuuteen on urheilun ja miehisyyden ydinkysymyksiä kaikissa kriittisissä miestutkimuksissa, koska itsestä tai toisista löytyvän heikkouden, naisellisuuden, epämiehisyyden voi nähdä juuri sinä kriittisenä pisteenä, josta ”oikeaa” ja ”väärää” miehisyyttä määritellään. Laajentunut homo- ja lesbotutkimus ja -keskustelu on onneksi jo jonkin verran lieventänyt tällaisia yksiulotteisia ja useimmiten vääriä stereotyyppioita näistä seksuaalisista alakulttuureista. Silti urheilun ja homoseksuaalisuuden välinen suhde on Suomessa edelleenkin vähintäänkin tulenarka asia (ks. Lehtonen J. tässä kirjassa).

Sivilisoitumisprosessin kannalta Suomi voisi sen sijaan olla jopa oiva laboratorio, koska sivistyksemme on vielä niin ohutta, että ”turkkalainen” tulkinta *Seitsemästä veljeksestä* tuntuu sekä yhtä aikaa inhottavalta että liian tutulta – aivan kuin ihon alla olevalta. Sen sijaan miestutkimuksen näkökulmasta katsottuna sivilisoitumisen ongelma on sen yleisyydessä ja ainakin tä-

hänastisten tulkintojen sukupuolineutraaliudessa, joka itse asiassa on ollut melkoisen mieskeskeistä ja jopa naisten merkitystä vähättelevää (ks. Dunning & Maguire 1996). Tämä on suuri puute, sillä ainakin Suomessa naisten sivilisoiva vaikutus esim. yhteiskunta- ja perhe-elämään on hyvin tunnettua ja dokumentoitua.

”Peliä, ei pedagogiikkaa” - Mies ja urheilu osana lajikulttuureja ja -filosofioita

Koska jälkiteollinen aikamme on rapauttanut teollisen massatuotannon luomat yhteiskunta- ja luokkarakenteet, ihmisille tarpeellisten sosiaalisten sidosten on löydyttävä joltakin muulta pohjalta kuin ennen. Tähän tarkoitukseen ovat erilaiset urheilu- ja harrastusmuodot oivallisia. Viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana on Suomessa harrastettujen urheilulajien määrä lähes räjähdysmäisesti kasvanut. Ei siis ole ihme, että erilaiset ja Suomessa aiemmin tuntemattomat lajikulttuurit ovat lahkoutuneet joissakin tapauksessa jopa klaanimaisiksi muodostelmiksi, joiden yhdistävät tekijät liittyvät elämäntapaan, kulutustottumuksiin tai (kvasi)filosofisiin ajatusrakennelmiin. Tästä esimerkkinä vaikkapa lumilautailijoiden kansainvälinen, muista urheilijoista selvästi erottuva joukkonsa.

Tavallisempaa toki on, että tällainen uusi urheilumuoto löytää hyvin nopeasti oman suomalaisen liikuntakulttuurisen lokeronsa ja alkaa ainakin suurelta osin muistuttaa perinteisempiä lajeja varsinkin kilpailu- ja järjestökulttuuriltaan. Näinhän kävi mm. vaihtoehtolaji sählylle, joka muuttuu tai on jo muuttunut oikeaksi kilpaurheilulajiksi salibandyksi.

Tällainen integroitumiskehitys ei tietenkään sulje pois lajikulttuurin vaikutusta, vaan saattaa sitä tietyissä tapauksissa myös vahvistaa, kun säännöt, filosofiat, omat tavat tehdä asi-

oita institutionaalistuvat. Toisista erottautuminenhan on erityisen tärkeää uusille alakulttuureille ja lajimuodoille. Esimerkiksi koko ajan suosittumien itämaisten kamppailulajien harrastajat ovat hyvin tarkkoja omista erityislaaduistaan suhteessa johonkin – ulkopuolisen silmin lähes samankaltaiseen – lajiin nähden. On myös niin, että monenlaisten urheiluelämää samankaltaistavien prosessien – kuten ammattimaistumisen, kaupallistumisen, järjestöllisen yhdentymisen – joukossa myös perinteikkäämpien lajien lajikulttuuriset traditiot saattavat nousta uudelleen arvoonsa, kun lajien on kuitenkin löydettävä voimansa omasta taustastaan, käytännöistään ja järjestöhistorias-taan (vrt. Heikkala 1998).

Miestutkimusta tällaisesta lajikulttuurin näkökulmasta käsin katsottuna on tehty eniten Pohjois-Amerikassa, jossa suurilla katsojalajeilla amerikkalaisella jalkapallolla, koripallolla, baseballilla ja jääkiekolla on jokaisella omasta mielestään legendaarinen historia, johon kuuluvat itseoikeutettuna sen tähdet, ennätykset, mieleenpainuvimmat pelit, mutta myös se lajikulttuurinen kokemus, jonka huippupelaajat voivat suuren – lähinnä miehistä koostuvan – kannattajakunnan kanssa jakaa.

Pukuhuonevitsailut, initiaatiot, nöyryytykset, miehinen rehtiys jne. ovat laajasti dokumentoitua yhteistä omaisuutta, jossa tietynlainen miehisuus on Amerikassa ikään kuin itsestään selvästi rakentunut. Donald Sabo ja Joe Panepinto (1990) ovat tarkastelleet amerikkalaisen jalkapallon alakulttuurin tapaa vihkiiä, initioida, nuori mies niin jalkapalloon kuin miehisyyteenkin, jossa pakkoheteroseksuaalisuus, heikompien aliarviointi, välineellisyys niin väkivallan kuin seksuaalisuudenkin suhteen ja esimerkiksi kivun sietokyky kuuluvat lajikulttuurin ei kovin piilevään opetussuunnitelmaan (vrt. Curry 1993; Tiihonen 1993; Sparkes 1996).

Lajikulttuurin voima suhteessa yleensä hyväksytyyn miehisyyteen tulee selväksi, koska monen lajin valmennuskulttuu-

rit eivät tunne muita tapoja menestyksen saavuttamiseen kuin sen, jolla on tähän asti menestytty – eikä tätä tosiasiaa vähennä se, että sillä samalla tavalla on tähän asti myös hävitty. Todellista vaihtoehtoa ei siis pääse syntymään, koska kilpaurheilu vaatii jatkuvaa menestystä, jossa jonkin todella uuden alakulttuurin kehittäminen esimerkiksi valmennuksen sisälle vaatii kannattajien ja seuran omistajien näkökulmasta katsottuna liian pitkän ajan. Siksi hyvinkin brutaali miehisyys saattaa säilyä urheilujoukkueiden lajikulttuurissa pitkiäkin aikoja sen jälkeen, kun poliittinen korrektius muilla yhteiskuntaelämän aloilla on hionut moiset kuviot pois.

On siis järkevää miestutkijankin tutustua urheilemisen lajikulttuureihin, jotka voivat tilanteesta riippuen olla joko ns. homologisessa suhteessa muuhun elämäntapaan tukien kyseisen miehen muita arvo-, asenne- ja käyttäytymisvalintoja. Mutta lajikulttuurit voivat olla jyrkässäkin ristiriidassa näiden mahdollisesti sivilisoituneimpien käyttäytymistapojen kanssa, koska miesten kesken ja tietynlaisessa lajikulttuurisessa tilassa toimivat esimodernit säännöt ja kielipelit alapäähuumoreineen ja naista halveksivine huomioineen.

On myös erityisen tärkeää se, että tutkija tunnistaa eri lajien toisistaan poikkeavat lajikulttuurit ja niiden koodit eikä puhu yhdestä ja samasta urheilusta, kun kyse on vaikkapa yksilö- vs. joukkuelajien, taito- vs. kamppailulajien, kestävyys- vs. nopeuslajien harrastajasta. Myös erot päällisin puolin samankaltaisten lajien lajikulttuurien kesken saattavat olla suuret (vrt. Tiisonen 1994a).

”Voiton vuoksi” - Mies ja urheilu osana menestys- ja kilpailukulttuuria

Urheilu on kapitalistisen maailman puhtaaksiviljellyn osa, jossa parhaat menestyvät, muut asetetaan tuottavuutensa perusteella jonoon ja huonoimmat syystäkin häviävät. Tämähän on karkeimmillaan se kuva, joka urheilusta välittyy ainakin sen kriittisimmälle seuraajalle. Se on urheilun kylmä puoli, josta puuttuvat tunteet, empatia, yhteisöllisyys tai merkitysmaailmat – sen lämmin tai jopa kuuma puoli. Kumpikaan puoli ei yksin ole koko totuus ja miestutkimuksenkin sudenkuoppa saattaa olla puolueellisten lasien käyttö urheilun määrittelemisessä joko läpeensä hyväksi tai läpeensä pahaksi – urheilu on ikään kuin kaksineuvoinen (Sironen 1995).

Tällaiseen yksinkertaistettuun näkemykseen, jonka mukaan urheilussa mikään muu ei ole tärkeää kuin menestys ja kilpailujen voitto, on langettu ja langetaan vielä usein. Antaahan se loogisen ja käyttökelpoisen kehyksen monien urheilun ilmiöiden tarkasteluun, mutta samalla se hävittää sieltä elämän, valintojen mahdollisuuden ja samanaikaisten toisilleen ristiriitaisienkin tavoitteiden olemassaolon (vrt. Puhakainen 1999).

Urheilu on kuitenkin yksi tärkeä elämäalue, jossa miehiisyyttä määritellään ja jossa sen hegemonisinta puolta neuvotellaan. Robert Connell (1990) ja Michael Messner (1992) ovat omilla tavoillaan ottaneet kantaa tähän kysymykseen artikkelillaan australialaisesta ”teräsmiehestä” ja tutkielmalla amerikkalaisista huippu-urheilijoista. Connell on tunnettu hegemonisen maskuliinisuuden ristiriitaisen määritelmän lanseeraamisesta, mutta tutkiessaan urheilijanuorukaista hän myös itse huomaa tämän käsitteen rajat konkreettisesti elämässä. Urheilija subjekti on yhtä aikaa hegemonisen miehisyyden mannekiini, mutta toisaalta hän on Messnerin kuvaaman urheilun ”häviämisen rakenteen” armoilla.

Aina olisi menestyttävä, joten mies ei voi parhaimmillaan juuri nauttia miehisiytensä hedelmistä, jotka hän on urheilijaesikuvana saavuttanut. Paradoksaalisimmillaan tämä ainaisen menestymisen pakko tulee meillekin tutuksi jokakeväisessä jääkiekkospektaakkelissa, jossa MM-kisojen aikana pelaajat yksi toisensa jälkeen jaksavat jauhaa ”nöyrän pelaamisen tärkeyttä”, vaikka mieli tekisi kävellä takki auki ja päreet kainalossa hyvin onnistuneen pelin jälkeen.

Urheilun menestysjärjestelmä perustuu melko yksinkertaiselle portaikolle, joka rakentuu joko absoluuttisesti mitattavista tuloksista ja niiden perusteella muodostuvasta rankingista tai sitten hiukan subjektiivisemmin arvioitavasta kyvystä pelata esim. joukkuepelejä. Näin siis yksilötasolla, jossa karkeaa mallia pehmennetään ikäkausivertailulla, oman aiemman tulostason tarkastelulla, harjoitustaustoilla ym. asiaan nykyään kuuluvilla seikoilla, joiden tarkoituksena on arvioida kyseisen urheilijan maksimaaliset kyvyt kyseisessä lajissa.

Kaikesta tästä huolimatta järjestelmä on edelleenkin kehittymätön. Se sallii kilpailu- ja valmennusjärjestelmienkin näkökulmasta suuret virhearvioinnit, kun esimerkiksi ns. ominaisuuslahjakas nuori urheilija ei kehity yhtä nopeasti kuin vaikkapa kasvunsa lopettanut kovaa harjoitteleva nuori, jonka maksimaalinen suorituskyky on jo nuorena lähellä lakipistettään. Järjestelmä tukee yleensä jälkimmäistä, mikä tietysti on oikeudenmukaista, sillä tuloksiltaan parhaittenhan pitää saada myös valmennus- ym. tukea. Liian alhaiseen ikäkauteen sijoitettu tulosarviointi kuitenkin sortaa sekä hidaskasvuista tai muuten vain rauhallisempaa tahtia pitävää potentiaalista huippu-urheilijaa kuin myös sellaista nuorta, jolle avataan epärealistisesti ovi huippu-urheilun kovaan maailmaan.

Messnerin (1992) tutkielmassa amerikkalaiset hyvin menestyneet urheilijat kertovatkin erilaisia tarinoita siitä, miten urheilumenestys on heidän myöhemmässä elämässään konkre-

tisoitunut tai jäänyt konkretisoitumatta ns. hyvänä elämänä. Katkeruutta ei monikaan voi välttää, sillä niin paljon liikaa urheiluhenkisen kulttuuri lupaa menestyvälle harrastajalleen. Melkein aina tavoitteet olivat korkeammalla kuin mihin päästiin ja loukkaantumiset, epäonni tai väärät harjoitteluohjelmat pilasivat suurimman toiveen täyttymisen. Ja vaikka urheilullinen tavoite olisi toteutunutkin, niin sen saavuttaminen oli vaatinut kieltäytymistä muilla elämän saroilla, perhe-elämässä tai koulutuksessa. Amerikoissahan on vasta viime vuosina herätty vaatimaan yliopistourheilijoilta myös jonkinlaisia opintosuorituksia, kun huomattiin, että osa näistä urheilijoista oli lähes lukutaidottomia.

Urheilu-uran jälkeen urheilevat miehet joutuvatkin tekemään paljon identiteettityötä, koska urheilun ja oikean, menestyvän miehisyyden lähes symbioottinen suhde purkautuu uran jälkeen hyvin nopeasti jättäen jälkeensä tyhjiön, jota on toisilla elämänoilla vaikea täyttää (vrt. Tiihonen 1992, 1994a, 1994b, 1996c). Miesten keskeinen miehinen alakulttuuri onkin hyvin erilainen kuin sen usein korvaava perheellisen miehen ja isyyden alakulttuuri; ei olekaan ihme, että monet miestutkijat korostavat voimakkaasti isyyden merkitystä myös miehisyyden muuttamiseksi inhimillisempään ja humanimpaan suuntaan. Menestystavoitteet korvautuvat huolenpito- ja kasvatustavoitteilla. (Ks. Huttunen 1999; Løkke 1999.)

Miestutkimuksen kannalta katsottuna urheilun menestysorientaatio ja kilpailullisuus on tietenkin oleellinen ilmiö ajateltaessa koko länsimaista kulttuuriamme. Vaikka urheilu ei olisikaan peili tai se ei antaisikaan koko kuvaa – tai todellista kuvaa – koko kulttuurimme ajanhengestä, niin erittäin käyttökelpoinen se tässä mielessä on. Urheilustahan puuttuu vielä sellaista pehmentävää ainesta, jota muualla kilpailuyhteiskunnassamme yritetään esimerkiksi koulutuksen ja työelämän piirissä korostaa. Voidaan toki sanoa, ettei urheilussakaan enää

ole niin, että yksi voittaa ja loput häviävät. Media- ja sponsori-
kulttuurissamme urheilijoidenkin arvo on monen tekijän sum-
ma: täytyy olla urheilullista näyttöä, mutta myös mediakyvyk-
kyttä, kiinnostavaa henkilökohtaista elämää eikä ulkonäkö tai
kielitaitokaan ole pahitteeksi. Vaikea sanoa demokratisoiko
tällainen kehitys urheilun suoritushierarkiaa vai asettaako se
urheilijoille yhä uusia menestysvaateita.

Miestutkijankin on oltava tietoinen myös urheilun makro-
tason muutoksista, joista suurimpia ovat tällä hetkellä ne muu-
tokset, jotka tekevät huippu-urheilusta lopultakin kaikilla ta-
soilla ammatillista toimintaa. Se merkitsee markkinavoimia
vastaavia ”kilpailuvoimia” – monopoleista vapaata kilpailua.
Tämä kehitys pitää luonnollisesti sisällään sekä positiivisia että
negatiivisia piirteitä. Positiivisinta on se, että urheilijoiden oi-
keusturva ja ammattiasema tulee paranemaan ja urheilujärjes-
töjen monopoliaseimat murtunevat. Tämä oikeudellinen, talou-
dellinen ja kilpailullinen sääntely ei kuitenkaan ehdi kehityk-
seen mukaan ja urheiluburokreatiat saattavat korvautua yksit-
täisillä ”urheilumoguleilla”, joiden edes pienimpänä tavoitteen-
a ei ole pitää yllä kuvaa urheilun kasvattavista päämääristä.
Tässä heikosti sääntelemättömässä ja moraaliltaan kehittymät-
tömässä tilassa ovat tulleet mahdollisiksi kaikki ne skandaalit,
joita kansainvälisessä olympiakomiteassa, dopingin ympärillä,
lahjussotkuissa ja muissa sääntörikkomuksissa on tehty. Silti
kyse on myös miehisistä valta-asemista ja niiden puolustami-
sesta kaikin mahdollisin keinoin. Usein tätä Hyvä veli -miesso-
lidaarisuutta ei myöskään näissä piireissä osata tai haluta tulki-
ta moraalin tai miehisyyden ongelmaksi (vrt. Tiuhonen 1996a,
1999).

”Sääli on sairautta” - Mies ja urheilu osana urheilun käytäntöjä ja tekniikkoja

Urheilija tekee uransa aikana kymmeniä tuhansia harjoitteita, joissa usein toistetaan samoja liikeratoja, tunnetiloja ja mielikuvia. Niistä rakentuu erittäin vahva käsitys itsestä, omista kyvyistä, haluista ja sallituista tunteista. Tällaiset ruumiin tekniikat ovat Michel Foucaultia (esim. 1980) vapaasti lainaten juuri sitä perustaa, jolla meitä hallitaan tai jolla me nykyaikana olemme itseämme oppineet hallitsemaan ja kontrolloimaan. Sotilaallinen äkseeeräys sulkeisharjoituksissa on periaatteessa aivan samanlainen kuin se, mitä urheilija tekee itselleen humoristisesti sanottuna ”itse itseään käskien”. Se, mitä ennen valtanpitäjät tekivät alamaisilleen on nyt annettu meidän omaksi tehtäväksemme, kun pyrimme muokkaamaan ruumista ja mieltämme tähän yhteiskuntaan sopivaksi. Kurinalainen ja tottelevainen ruumis on usein ainakin peitellysti myös urheiluharjoitteiden taustavaatimus (vrt. Tiihonen 1994b).

Foucaultilainen näkökulma urheilevaan miehisyyteen ja ruumiillisuuteen avaa melkoisen kulttuuripessimistisen kuvan, joka on kuitenkin löydettävissä joistakin urheilemisen alakulttuureista. Raportit esimerkiksi bodaajien ”panssaroituneesta” ruumissuhteesta, jossa kaikki heikko ja epäkelpo pyritään ruumiillisten harjoitteiden avulla karsimaan pois omasta itsestä ja miehisestä identiteetistä kertovat, että foucaultilainen perspektiivi on toimiva näkökulma myös urheilevaan miehisyyteen (vrt. Wacquant 1995b).

Lievemässä mielessä tällaisten hallintatekniikkojen käyttö on jokaiselle liikkujalle tuttua ja se voi hyvinkin johtaa siihen, että kykymme nauttia omasta ruumiillisuudestamme kapenee ja johtaa ”projektiin”, joka ei ole meitä itseämme varten, vaan jotain ulkopuolista, välineellistä tavoitetta palveleva (Klemola 1990, 1998; Tiihonen 1996a).

Tällaisen ruumiin tekniikkoihin ja tuntemuksiin puretun tutkimuksen ongelma on sen metodeissa eli miten voi uskottavasti kirjoittaa auki jotain hyvin lihallista ja subjektiivista, joka ei ole käsitteellistettävissä tai jos on, niin sitten kovin filosofisena ja abstraktina, jolloin yhteys itse ruumiillisiin tuntemuksiin katkeaa. Vaarana on siten myös, että yksittäisistä ruumiin tekniikkojen vaikutuksista tehdään liian laajoja yhteiskuntafilosofisia yleistyksiä.

Metodisista ongelmista huolimatta ruumiin tekniikkojen ja urheilun yhteydet ovat varsin tärkeä ja mielenkiintoinen tutkimuskohde, jonka painoarvo on senkin vuoksi erityisen suuri, että ne kuuluvat joko tiedostamattomalle tai jopa itseltämme kielletylle alueelle. Kovin moni ns. rationaalinen ihminen ei uskalla tai halua tunnustaa eikä edes kykene tunnistamaan itsessään sellaista irrationaalista aluetta, jota ohjaavat ruumiilliset tekniikat, halurakenteet ja mielikuvat, joita ei voi ajatuksellaan ohjata (Tiihonen 1997b).

Sukupuolinäkökulmastahan väite on kaiken lisäksi ”kuuma”. Onhan perusteltua otaksua, että miesten kyky ruumiilliseen ja itseltä tiedostamattomaan hallintaan on naisia parempi, koska kuukautiset tekevät naisen ruumiista syklisyyteen taipuvaisen eikä lineaarisuuden illuusio pääse miesten tavoin ruumiillistumaan naisten tuntemuksissa. Kyse ei tietysti ole vain biologiasta, vaan opituista käytänteistä, koskapa myös urheiluvien naisten ruumiit alkavat käyttäytyä miesten tavoin – kuukautiset taitavat olla nykyään harvinaisia huippu-urheilijanaisillakin.

”Sellaisia ne urheilevat miehet on” - Mies ja urheilu osana julkisuuskursseja

Urheilu on Suomessa ykkösuutinen, joku on myös sanonut urheilua syöväksi. Julkisuus onkin täynnä ei pelkästään urheiluuutisia, vaan nykyään myös yhä enemmän ihmisistä – nais- ja miesurheilijoista – kertovia tausta-artikkeleita, dokumentteja ja ajankohtaisohjelmia. Aineistoa urheilujulkisuuden tutkimukseen löytyy kosolti. Aineiston runsaus tekee tutkimuksen mahdollisuuksista entistä monipuolisempia, mutta samalla se kaivaa niiden yleistettävyydestä, mikä tämän tapaisessa tutkimuksessa on useimmiten ollut haitta.

Urheilevan miehen suurta julkisuuskertomusta tai suomalaisen urheilijan mieskuvaa ei ole enää helppo rakentaa, koska sekä määrä että laatu urheilua koskevassa journalismissa on laaja ja monipuolinen. Sen sijaan varsinaisen urheilujournalismin – siis urheilulehtien ja varsinaisten urheilusivujen – suhteen muutos on ollut huomattavasti pienempi. Esimerkiksi erilaisia laji- ja samalla mieshierarkioita voi edelleen rakentaa sekä määrällisin että laadullisin kriteerein urheilusivujen aineistoista (McKay & Middlemiss 1995; Tiihonen 1994a, 1996b).

Julkisuustutkimuksen yhtenä peruspiirteenä on yleensä ollut muutosten kuvailu ja niiden analysointi. Pitkittäistutkimusten avulla on yritetty rakentaa kuva siitä, miten vaikkapa urheilevia naisia on eri tiedotusvälineissä käsitelty niin määrällisesti kuin laadullisestikin (Pirinen 1993). Näkökulma on voitu asettaa myös niin, että on otettu tarkastelun kohteeksi (nais)urheilijan ulkomuodon tekstuaaliset ja kuvatut ilmaukset, jolloin on saatu esille mm. seksistinen diskurssi, joka myös urheilujournalismin on ainakin osittain sisäänrakennettu. Aivan samoin voidaan tietysti tutkia myös miehiä tai oikeastaan silloin tutkitaan maskuliinisuuksia, ei miehiä.

Tällaisen tutkimuksen ongelmina ovatkin välittymisen ehdot eli miten journalistinen tulkinta pystyy kuvaamaan ns. todellisia miehiä ja toisaalta se, miten journalistinen tulkinta yleensä syntyy ja mitkä ovat sen ehdot. Toisin sanoen subjektina, tai tutkijan objektina, ei ole urheilija eikä liioin urheilutoimitus tai -toimittajat, vaan se kuva eli representaatio, joka tutkijalle tiedotusvälineen kautta urheilevasta miehestä tai maskuliinisuudesta välittyy.

Nämä kuvat ovat hyvin olennaisia jäsentäessämme nykyaikaamme. Se, millaisia sankareita tai antisankareita meillä kulttuurissa on, ei ole vähäpätöistä vaan kertoo paljon ajastamme ja arvostuksistamme. Urheilijoita tai heistä rakennettuja miehekuvia pitääkin analysoida kriittisesti, mutta myös ymmärtävästi, sillä niillä on yhtä aikaa suhde näihin todellisiin lihaa ja verta oleviin urheilijoihin kuin niihin mielikuviiin, joita me ikään kuin haluamme kunakin aikana näihin julkisuuden hahmoihin projisoida. Urheilijoiden kyseessä ollessa nämä heijasteet ja siirtovaikutukset ovatkin monia muita julkisuushahmoja moninai-sempia ja vaativampia, sillä urheilusankareiden päälle on laskettu usein hyvin paljon liikaakin positiivisia esikuvaodotuksia, vaikka kyseessä ovat useimmiten nuoret ja kypsymättömät naiset ja miehet.

Miestutkimuksen kannalta urheilun julkisuusdiskurssit ovat ehtymätön lähde monine kohteineen ja mahdollisuuksineen erilaisiin perspektiiveihin. Tämän maailman miehisydestä lie-nee hyvänä esimerkkinä se, että suomalaisia urheilusankareita lähinnä urheilujournalismin pohjalta käsitelleen väitöskirjan tekijä Kalle Virtapohja myönsi ottaneensa aineistoonsa yhden naisen – Marja-Liisa Kirvesniemen – vasta ohjaajansa nimenomaisesta vaatimuksesta (vrt. Virtapohja 1999).

Kriittinen miestutkija voi tietysti kysyä myös tutkimuksen itserefleksiivisyysvaatimuksen mukaisesti, johtuiko naisten poissaolo ns. objektiivisista syistä eli urheilujournalismin suku-

puolisesta epäsymmetriasta vai tutkijan omista subjektiivisista arvostuksista – luultavimmin kummastakin. Miestutkijoiden tuleekin pyrkiä siihen, että myös heidän omat mieltymyksensä tulevat raportoiduiksi etenkin tällaista tulkinnanvaraista materiaalia käsiteltäessä, ettei synnyttettäisi virheellisiä todellisuusilluusiota. Yksi käyttökelpoinen keino tällaiseen itserefleksiivisyyteen löytyy Mikko Lehtosen (1995) omaelämäkerrallisesta johdannosta kulttuurin mieskuvia tutkineessa *Pieku Jättiläisiä* -teoksessa tai Tommi Hoikkalan (1996) vastaavanlaisessa artikkelissa ”Sosiologi isänä” toimittamassaan miesantologiassa *Miehenkuvia*.

”Onko se tullut isäänsä?” - Mies ja urheilu osana elämäkerta- ja ruumiillisuustutkimusta

Urheilu pitää sisällään niin suuria kuin pieniäkin kertomuksia. Julkisuus on yleensä ollut kiinnostunut suurmiesten ja urheilusankareiden poikkeuksellisista, tai ainakin sellaisiksi käsitetyistä, elämäkertoista. Viime aikoina tutkimus ja varsinkin sukupuolen tutkimus on löytänyt kiinnostuksen kohteekseen myös arjen pienet asiat, ruumiillisuuden ja tavalliset ihmiset. Osa urheilututkijoista on – yllättävää kyllä – ollut tällä saralla aktiivisia jo pitkän aikaa. (Ks. Innanen 1999; Kosonen 1993, 1998; Laine ed. 1993; Laitinen & Tiuhonen 1990; Silvennoinen 1988, 1997, 1999; Silvennoinen & Tiuhonen 1995; Silvennoinen, Tiuhonen, Innanen toim. 1997; Sironen toim. 1988; Sironen, Tiuhonen, Veijola toim. 1992; Tiuhonen 1992, 1994b, 1996a, 1997a, 1997b.)

Suomessa elämäkertatutkimus on ollut muutenkin hyvin aktiivista ja urheilututkijoiden muistelutyöt ja omaelämäkertaaineistot ovat täydentäneet kuvaa suomalaisista henkilöhistorioihin hyvin perehtyneenä tutkimuskulttuurina, mistä osoituk-

sena ovat sekä naisille että miehille järjestetyt erilaiset elämäkertakilpailut, -keräykset ja -tutkimukset (ks. Siimes toim. 1994; Roos & Peltonen toim. 1994).

Kiinnostus elämäkerralliseen otteeseen juuri urheilussa syntyy tietysti tiedemaailman lisäksi myös urheilun kokemuksellisesta ja usein sen lähes nonverbaalista, ruumiillisesta luonteesta. Halu saavuttaa yhtä aikaa sekä kriittinen että ymmärtävä tutkimusote on varmaankin ollut myös merkittävä tekijä tämän tutkimustavan kehittämisessä eikä unohtaa sovi sitäkään, että urheilun maailma on yleisesti suosinut menestyjiä eikä niitä tavallisia – yleensä siis jossakin vaiheessa kilpailuissa hävinneiden – tuhansia ja tuhansia tarinoita ole pidetty kertomisen arvoisina.

Elämäkerrallisen tutkimusotteen hyvinä puolina voi nähdä sen kyvyn subjektiivisten elämysten välittämiseen sekä hyvinkin erilaisten kulttuuristen merkitysmaailmojen tarkkanäköisen tulkinnan ja niiden sijoittamisen vaikkapa miesidentiteetin rakentumiseen tietynä historiallisena aikana ja tietyssä esimerkiksi urheilun muokkaamassa tilassa.

Ongelmallinen elämäkerrallinen tutkimustapa tietysti on monestakin syystä; se ei pyri tieteessä usein tavoitteena olevaan yleistettävyyteen saati objektiivisuuteen eikä se myöskään aina ole teoreettisesti niin jäsentynyttä kuin moni lukija toivoisi. Usein tämä jälkimmäinen ongelma tosin johtuu lukijasta, jolle elämäkertatutkija ei välttämättä haluakaan antaa valmiiksi pureskeltua tulkintakehikkoa, vaan vain perusteltuja vihjeitä siitä, mihin teoreettiseen perinteeseen kannattaisi lukijatulkintakin suunnata. Vaikeutta aiheuttanee myös se, että käytetyt elämäkertoja – joko omia tai lainattuja – luetaan liian tosina, vaikka elämäkerta on aina muuttuva, tilanteeseen ja kirjoitushetkeensä monin eri tavoin sidottu tulkinta omasta elämästä (ks. Jokinen 1996; Vilko 1997; Veijola 1998).

Kaikista ongelmistaan huolimatta elämäkerrallinen, ruumiillisuuteen ja sukupolvitulkintaan laajentunut urheilun mies- ja naistutkimus on osoittanut elinvoimaisuutensa, koska sillä on kyky havaita miehisyyksissä ja naisisuuksissa tapahtuvat eriaikaiset muutokset. Sukupuolikulttuureissahan tietyt asiat muuttuvat toisia nopeammin: poliittinen korrektiusti lisääntyä julkisuudessa ja politiikassa, naisten määrä tai muodollinen tasarvo lisääntyy. Sukupolvien yli menevä tutkimus on herkempi huomaamaan hitaampia syklejä esimerkiksi isä-poika -suhteiden tai ruumiillisten tunteiden muutoksissa (vrt. Silvennoinen, Tiihonen & Innanen toim. 1997).

Miehisyydessäkin ja sen muuttamisessa olisi muistettava vanha totuus urheilualemmuksesta: joskus on paha tai väärä tapa tai tottumus opittava pois, ennen kuin sen päälle voi rakentaa mitään kunnollista uutta. Yksittäinen mieskin voi ”juuria” pois pahat tapansa, vaikka se vaatiikin sinnikkyyttä ja oivalluskykyä. Useimmiten seuraava urheilija- tai miessukupolvi jo hallitsee uuden tavan tehdä asioita jo alusta alkaen oli sitten kyse mäkihypyn V-tyylistä, ruumiillisten kokemusten muutoksista tai vaikkapa uudesta isyydestä (vrt. Tiihonen 1996bc).

”Ja sitten tuloksiin” - Sukupuolella ei urheilussa ole merkitystä ellei sitä sille anna

Urheilukilpailut loppuvat tulosten luettelemiseen, jonka jälkeen alkavat spekulatiot siitä, miksi näin kävi. Urheilujournalistien ammattikunnan ja miljardien maallikkokommentaattoreiden lisäksi myös miestutkijat ovat viime vuosina lykänneet lusikan tähän herkästi ylikiehuvaan soppaan. Tässä artikkelissa kuvailin ja kommentoin tätä miestutkijoiden vielä lyhyttä hämmentämisen historiaa urheilun maailmassa. Kovin tarkkaan tulosten selostamiseen en ryhtynyt, vaan pyrin luomaan yleiskatsa-

uksen urheilun miestutkimuksen kenttään. Lukija joutuu ja saa itse perehtyä tarkemmin kuhunkin tutkimussuuntaukseen ja niiden keskeisiin tuloksiin.

Koska elämme maailmassa, jossa kulttuuriset merkitykset näyttävät suurempaa osaa ns. todellisuudessamme kuin koskaan aiemmin, ovat jopa urheilu- saati sitten urheilututkimuksen tulokset avoimina monille ja toisilleen ristiriitaisille tulkinnoille. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö meillä olisi jatkuva ja ehkä kiihtyvään tarve löytää jotakin perustavampaa, pysyvämpää tai syvempää totuutta itsestämme ja ympäristöstämme.

Mies, joka etsii itseään urheilun ja ruumiillisuuden maailmasta ei välttämättä ole lainkaan huonolla reitillä tässä etsimisessään. Varsinkin, jos hänellä on urheilun miestutkijoiden antama kartta mukanaan.

Kirjallisuus:

Bourdieu, Pierre 1985a: Sosiologian kysymyksiä. Suom. J.P. Roos. Vastapaino, Tampere.

—————1985b: Miten ollaan urheilullisia? –Bourdieu 1985a.

—————1990: Programme for a sociology of sport. –Pierre Bordieu 1990: Other Words. Essays Towards a Reflexive Sociology. Cambridge, Polity Press.

Brod, Harry (ed.) 1987: The Making of Masculinities. The new Men's Studies. Allen & Unwin, Winchester.

Connell, Robert 1990: An Iron Man: The Body and Some Contradictions of Hegemonic Masculinity. –Messner & Sabo (eds.) 1990.

Curry, Timothy 1993: A Little Pain Never Hurt Anyone: Athletic career socialization and the normalization of sport injury. Esitelmä ICSS:n kongressissa Sport in Space and Time, 29.6.-4.7.1993, Wien.

Dunning, Eric & Murphy, Patrick & Williams, John 1988: *The Roots of Football Hooliganism. An Historical and Sociological Study*. Routledge & Kegan Paul, London.

Dunning, Eric & Maguire, Joseph 1996: *Process-Sociological Notes on Sport, Gender Relations and Violence Control*. *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 31, 3.

Elias, Norbert & Dunning, Eric 1986: *Quest for Excitement. Sport and Leisure in the Civilizing Process*. Basil Blackwell, Oxford.

Ervø, Søren & Johansson, Thomas (eds.) 1999: *Moulding Masculinities*, 1 & 2. Ashgate Publishing Ltd.

Foucault, Michel 1980: *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Helsinki.

Heikkala, Juha 1998: *Ajolähtö turvattomiin kotipesiin*. Tampereen yliopisto. Tampere.

Hoikkala, Tommi (toim.) 1996: *Miehenkuvia. Välähdyksiä nuorista miehistä Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.

Huttunen, Jouko 1999: *Isänä oleminen. – Isän jäljillä 1999*.

Innanen, Mikko 1999: *Secret Life in the Culture of Thinness – Sparkes & Silvennoinen (eds.) 1999*.

Isän jäljillä 1999: *Konferenssiraportti 20-21.8.1998*, Espoo. Koonnut Arto Tiihonen. Pohjoismaiden ministerineuvosto, Kööpenhamina.

Jokinen, Eeva 1996: *Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Gaudeamus, Helsinki.

Karisto, Antti 1988: *Liikunta ja elämäntyylit. – Sironen (toim.) 1988*.

Kimmel, Michael & Messner, Michael, A. (eds.) 1992: *Men's Lives*. 2nd edition. Macmillan Publishing Company, New York. (1989).

Klemola, Timo 1990: *Liikunta tienä kohti varsinaista itseä*. TAJU, Tampere.

————— 1998: *Ruumis liikkuu - liikkuuko henki? Fenomenologinen tutkimus liikunnan projekteista*. Fitty, Tampere.

Kosonen, Ulla 1993: *A Running Girl: Fragments of My Body History*. - Laine (ed) 1993.

————— 1998: *Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta*. SoPhi, Jyväskylä.

Laberge, Suzanne & Albert, Mathieu 1999: *Conceptions of Masculinity and of Gender Transgressions in Sport among Adolescent Boys: Hegemony, Contestation, and Social Class Dynamic*. *Men and Masculinities*, vol. 1, 3.

Laine, Leena (ed.) 1993: *On the Fringes of Sport*. Academia Verlag, Sankt Augustin.

Laitinen, Arja & Tiihonen, Arto 1990: *Narratives of Men's Experiences in Sport*. *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 25, 3.

Lehtonen, Mikko 1995: *Pikku jättiläisiä. Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen*. Vastapaino, Tampere.

Løkke, Per Are 1999: *Isyyteen valmistautuminen. – Isän jäljillä 1999*.

McKay, Jim & Middlemiss, Iain 1995: "Mate Against Mate, State Against State": *A Case Study of Media Constructions of Hegemonic Masculinity in Australian Sport*. *Masculinities*, vol. 3, 3.

Messner, Michael, A. 1992: *Power at Play. Sports and the Problem of Masculinity*. Beacon Press, Boston.

Messner, Michael, A. & Sabo, Donald (eds) 1990: *Sport, Men and the Gender Order. Critical Feminist Perspectives*. Human Kinetics, Champaign, Illinois.

Pirinen, Riitta 1993: *Hymyn takana piilee voimanainen. Naisurheiluhahmojen representoimat naisedet naistenlehdissä 1950-luvulta 1980-luvulle*. Lisensiaatintutkimus, Jyväskylän yliopisto.

Pronger, Brian 1990a: *The Arena of Masculinity: Sports, Homosexuality, and the Meaning of Sex*. St. Martin's Press, New York.

————— 1990b: *Gay Jocks: A Phenomenology of Gay Men in Athletics*. – Messner & Sabo (eds.) 1990.

Puhakainen, Jyri 1999: *Voittamisen teknologiat*. – Erkki Vettenniemi (toim.) 1999: *Piikki lihassa. Unelma puhtaasta urheilusta*. Akilles, Tampere.

Roos, J.P. 1985: *Pelin säännöt: intellektuellit, luokat ja kieli*. – Bourdieu 1985a.

Roos, J.P. & Peltonen, Eeva (toim.) 1994: Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkertoista. SKS, Helsinki.

Sabo, Donald & Panepinto, Joe 1990: Football Ritual and the Social Reproduction of Masculinity. – Messner & Sabo (eds.) 1990.

Siimes, Mika (toim.) 1994: Eläköön mies. Mieselämäkertoja. SKS, Helsinki.

Siltala, Juha 1994: Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan. Otava, Helsinki.

Silvennoinen, Martti 1988: Ruumiinkokeminen ja liikunta. – Sironen (toim.) 1988.

————— 1997: Viisi miestä, viisi aikaa. – Silvennoinen, Tiihonen & Innanen (toim.) 1997.

————— 1999: Anguish of the Body; My Body as a Metaphor. – Sparkes & Silvennoinen (eds.) 1999.

Silvennoinen, Martti & Tiihonen, Arto 1995: Ole mies! Maskuliinisuus tutkimuskohteena. Liikunta & tiede, 32 vskr., 3.

Silvennoinen, Martti & Tiihonen, Arto & Innanen, Mikko (toim.) 1997: Härkätaistelija kentän reunalla. Kertomuksia isistä, lapsista ja urheilusta. JYLK, Jyväskylä.

Sipilä, Jorma & Tiihonen, Arto (toim.) 1994: Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan. Vastapaino, Tampere.

Sironen Esa 1995: Urheilun aika ja paikka. LIKES, Jyväskylä.

Sironen, Esa (toim.) 1988: Uuteen liikuntakulttuuriin. Vastapaino, Tampere.

Sironen, Esa & Tiihonen, Arto & Veijola, Soile (toim.) 1992: Urheilukirja. Vastapaino, Tampere.

Sparkes, Andrew C. 1996: The Fatal Flaw: A Narrative of the Fragile Body-Self. Qualitative Inquiry, vol.2, 4.

Sparkes, Andrew, C. & Silvennoinen, Martti (eds) 1999: Talking Bodies. Men's Narratives of the Body and Sport. SoPhi, Jyväskylä.

Tiihonen, Arto 1992: Eka kilpailu & Miesten maailmaan & Jaliskronikka. – Sironen, Tiihonen, Veijola (toim.) 1992.

——— 1993: Urheilijaksi, sankariksi, mieheksi? Urheilun initiaatiot ja mieheksi kasvamisen erilaiset kontekstit. Nuorisotutkimus, 5 vskr., 4.

——— 1994a: Urheilussa kilpailevat maskuliinisuudet. Sipilä & Tiihonen (toim.) 1994

——— 1994b: Asthma – The Construction of the Masculine Body. International Review for the Sociology of Sport, vol. 29, 1. Julkaistaan myös Søren & Johansson (eds.) 1999.

——— 1996a: Me ollaan sankareita kaikki - mutta ketkä me? & Mies, urheilu ja seksi & Keuhkot, maailma ja minä –Tiihonen (toim.) 1996: Menikö maitohapuille? Liikuntapoliittisen ylikunnon syyt ja uuden herkkyyden etsintä. Helsinki, Visili.

——— 1996b: Urheilevat isä(n)kullat – Marianna Laiho & Iris Ruoho (toim.) 1996: Naisen naamio, miehen maski. Sukupuoli journalistisessa kuvassa. KSL, Helsinki.

——— 1996c: Ikuisesti urheileva poika eli mistä on 'kunnon miehet' tehty? – Hoikkala (toim.) 1996.

——— 1997a: Tuli ja vesi & Se tavallinen tarina & Isän tuutulaulu – Silvennoinen, Tiihonen & Innanen (toim.) 1997.

——— 1997b: Lihaan kirjoitettua ja ruumiissa koettua – Eeva Jokinen (toim.) 1997: Ruumiin siteet. Vastapaino, Tampere.

——— 1999: Liikuntakulttuurin kehityksen vaikutus liikuntapaikkarakentamiseen ja sen päätöksentekoon. Julkaisematon alustus Valtion liikuntaneuvoston seminaarissa 1.2.1999.

Tuohinen, Titta 1996: Isät, pojat ja pärjäämisen henki. – Hoikkala (toim.) 1996.

Veijola, Soile 1998: Liikkuvat subjektit, paikallinen tieto. Tutkimuksia urheilusta, turismista ja sosiologiasta. Helsingin yliopisto, sosiologian laitoksen tutkimuksia No. 232.

Vilkko, Anni 1997: Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kertonta ja luenta. SKS, Helsinki.

Virtapohja, Kalle 1999: Urheilujournalismin draama sankareiden synnyttäjänä. Liikunta & tiede. 36 vskr., 1.

Wacquant, Loïc, J.D. 1995a: Pugs at Work: Bodily Capital and Bodily Labour Among Professional Boxers. *Body & Society*, 1, 1.

——— 1995b: Review Article: Why Men Desire Muscles? *Body & Society*, vol. 1, 1.

Willis, Paul 1984: Koulunpenkiltä palkkatyöhön. Vastapaino, Tampere.

II Seksuaalisuus ja mieheys

Pojista miehiä koulun heterojärjestyksessä

Jukka Lehtonen

Koulun kasvatustehtävään sisältyy ajatus lasten ja nuorten kasvattamisesta vastuuntuntoiseen ja tasapainoiseen aikuisuuteen. Näiden kasvatus- tai kasvamisprosessien sukupuolistunutta luonnetta ei tavallisesti eritellä eikä juurikaan esitetä avoimesti tavoitteita siitä, millaisia miehiä tai naisia lapsista halutaan kasvavan. Kouluissa toimii piiloisia ja usein tiedostamattomia kasvatuskäytäntöjä, jotka suuntaavat nuorten ajattelutapoja sukupuolesta. Niistä osa liittyy opettajien ja opiskelijoiden vuorovaikutukseen ja osa on opiskelijoiden keskinäistä vuorovaikutusta ja ryhmädynamiikkaa.

Tarkastelen tässä artikkelissa muutamia koulun prosesseja, jotka liittyvät poikien kasvamiseen heteroseksuaalisiksi miehiksi. Tutkin heteronormatiivisuutta koulun käytännöissä ja olen tutkimustani varten haastatellut 30 ei-heteroseksuaalista nuorta, joiden kokemuksia koulusta analysoin etsiessäni erilaisia tapoja, joilla ylläpidetään ja kyseenalaistetaan heteronormatiivisuutta koulussa. 'Heteronormatiivisuudella' tarkoitan ajattelutapaa, joka olettaa koulun opettajat ja opiskelijat automaatt-

tisesti heteroseksuaaliseksi ja pitää heteroseksuaalisuutta itses-
tään selvänä tai ainakin parempana vaihtoehtona kuin esimer-
kiksi homo- tai biseksuaalisuutta. Ymmärrän heteronormatiiv-
isuuden sisältyvän laajempaan sukupuolen tuottamisproses-
siin, jossa biologisiin eroihin pohjautuvaan sukupuoliäjtäteluun,
eli siihen millaista on olla ”kunnollinen mies” tai ”kunnollinen
nainen”, liittyy myös ehtona halu vastakkaiseen sukupuoleen
(Butler 1990).

Tässä artikkelissa tukeudun 13:een tekemääni 15–20-vuo-
tiaan miehen haastatteluun. Keskityn peruskoulun yläasteai-
kaan, mutten rajaa kovin jyrkästi muitakaan kouluajoja pois.
Jaan koulun käsitteellisesti kolmeen tasoon: viralliseen, infor-
maaliin ja fyysiseen kouluun (Gordon & Lahelma 1996). Viral-
lisen koulun tasoon liittyvät kysymykset opetussuunnitelmis-
ta, oppikirjoista ja opetuksesta. Informaalin koulun osalta tut-
kin esimerkiksi opiskelijoiden välisiä suhteita ja opiskelijakult-
tuuria. Fyysisen koulun analyysissä huomion saavat muun mu-
assa koulun tilat ja niiden käyttö. Tässä artikkelissa kaikki ta-
sot ovat esillä, vaikka päähuomio keskittyy lähinnä informaa-
liin ja siihen, miten poikien välisissä suhteissa ja vuorovaiku-
tuksessa rakennetaan maskuliinisuutta.

Heteroseksuaalinen maskuliinisuus voi olla monenlaista,
ja se ei sinänsä ole asia, jota pitäisi pyrkiä välttämään. Ongel-
mallisen siitä tekee se, että tietynlainen heteromaskuliinisuus
koetaan miehille usein ainoaksi oikeaksi tavaksi elää. Käytän-
nöt, joilla tuota maskuliinisuutta rakennetaan, asettavat monet
miehet ja naiset, tytöt ja pojat hankalaan asemaan. Tarkoituk-
seni on valottaa joitakin koulun käytäntöjä, joilla pojat raken-
tavat heteronormatiivista maskuliinisuutta. Olen valinnut kaksi
teemaa: homottelun ja poikien liikuntatunnit. Ne eivät ole ai-
noita paikkoja, tiloja tai käytäntöjä, joissa tai joilla mieheyttä
rakennetaan. Niihin molempiin liittyy kuitenkin ongelmia, joi-
ta ei ole mielestäni tarpeeksi pohdittu.

Mairtin Mac An Ghaill (1994) on tutkinut homofobiaa ja maskuliinisuuden rakentumista koulussa. Hänen mukaansa miespuoliset opiskelijat oppivat olemaan miehiä kolmen keskeisen strategian avulla. Näitä ovat pakollinen heteroseksuaalisuus, misogynia eli naisvihamielisyys ja homofobia. Näiden usein tiedostamattomien strategioiden avulla nuori mies rakentaa haavoittuvasta heteromaskuliinisuudesta vähittäin pysyvää ja yhtenäisempää kategoriaa, jonka omaksuu osaksi identiteettiään.

Maskuliinisuutta ja koulutusta tutkineet Anoop Nayak ja Mary Jane Kehily (1997) kysyvät, miksi nuoret miehet ovat niin homofobisia. He liittävät tutkimuskysymyksensä laajempaan koulukulttuurin seksuaalisuuden tarkasteluun. Heidän samoin kuin useiden muiden tutkijoiden mukaan opiskelijoiden seksuaalikulttuurit muokkaavat aktiivisesti koulutukseen liittyviä suhteita. Vaikka usein koulu esitetään sekä sukupuoli- että seksuaalineutraalina paikkana, on monissa tutkimuksissa osoitettu seksuaalisuuden olevan läsnä useissa yhteyksissä ja käytännöissä (Epstein & Johnson 1994, 1998; Mac An Ghaill 1994; Redman & Mac An Ghaill 1995; Gordon & Lahelma 1996). Nayak ja Kehily tarkastelevat homofobiaan liittyviä sukupuolitettuja dynamiikkoja, ja he näkevät ne moninaisina prosesseina, joihin nuoret miehet ovat investoineet paljon. Heidän mukaansa homofobisten käytäntöjen ylläpito sisäisesti ja niiden ulkoistaminen opiskelijakulttuurissa on yritys neuvotella koherentista maskuliinisesta identiteetistä. He korostavat maskuliinisuuden rakentamisen ja ylläpidon vaikeutta. Se edellyttää jatkuvaa tai toistuvaa homofobista performanssia, jolla suojellaan kuvaa omasta sisäisestä ykseydestä, samalla kun rakennetaan rajaa itsen ja toisten välille. Näitä toisia ovat erityisesti naiset ja homot sekä yleensä kaikki homofobian uhrit, joiden osana on olla maskuliinisuuteen liittyvien pelkojen aiheuttamien väkivaltaisten reaktioiden kohteena. Ymmärrän homofobis-

ten kommenttien esittämisen lähinnä sukupuoliperformanssina (vrt. Butler 1990), jossa siihen osallistuvat nuoret miehet performoivat kahdella tasolla: ulkoisesti osana ryhmää, jossa kommentteja esitetään, sekä sisäisesti – suhteessa itseensä.

Tytöillä heteroseksuaalisen naiseuden rakentuminen tapahtuu muilla strategioilla. Huorittelu toimii osittain homottelun rinnakkaisilmiönä (ks. Saarikoski 1998; Honkatukia 1998). Vaikuttaa siltä, että naiseuden rakentumisessa keskeistä on sekä suhde toisiin tyttöihin että etenkin poikiin, kun taas pojilla miehyyttä rakennetaan ainakin vielä peruskoulussa enemmänkin suhteessa toisiin poikiin. Pojat tuntuvat kontrolloivan sekä tyttöjen mainetta että poikien maskuliinisuutta.

Homottelu ei koske vain homoja

Osmo Kontulan (1987a) tutkimuksen mukaan kaksi kolmasosaa 13–17-vuotiaista pojista suhtautuu erittäin kielteisesti homoseksuaalisuuteen. Tytöt suhtautuivat homoseksuaalisuuteen selvästi myönteisemmin: heistäkin puolet suhtautuu kuitenkin kielteisesti. Poikien asenteisiin vaikuttavat varhaisnuoruudessa erityisesti kavereiden suhtautuminen. Tyttöjen sallivuutta homoseksuaalisuutta kohtaan selitetään sillä, että tytöillä on enemmän tietoa yleensäkin seksuaalisuudesta ja ihmissuhteista. Homo-sanaa käytetään yleisenä haukkumasanana, jota kaikki eivät ymmärrä edes liittää seksuaaliseen suuntautumiseen. Pojat saattavat kokea homoseksuaalisuuden uhaksi omalle jäsenymättömälle seksuaali-identiteetilleen, ja he saattavat pelätä omia tunteita, jotka kohdistuvat samaa sukupuolta olevia kohtaan. Homotteluun ja homovastaisuuteen liittyy usein pelko omasta miehishyödestä ja se, etteivät pojat ole tunteneet tai tavanneet homoja. Nuorten suhtautuminen muuttuu iän lisääntyessä hyväksyvämpään suuntaan. Etenkin tyttöjen suhtautu-

minen muuttuu nopeasti murrosiän jälkeen. (Kontula 1987a, 1987b; Tirkkonen, Hukkila & Kontula 1989.)

Tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu homo- ja biseksuaalisten ihmisten kokemuksia koulusta, ilmeni myös homoseksuaalisuuteen liittyvää nimittelyä, syrjintää ja muita kielteisiä kokemuksia (Grönfors, Haavio-Mannila, Mustola & Stålström 1984; Lehtonen 1995). Näin siitä huolimatta, että suurin osa heistä oli salannut seksuaali-identiteettinsä koulussa. Kielteisiä homoseksuaalisuuteen liittyviä tarinoita on koulukavereiltaan kuullut enemmistö homo- ja biseksuaalisista miehistä (Lehtonen 1995). Niiden esittäjät ovat usein poikia, jotka haukkuvat toisia opiskelijoita homoiksi tai käyttivät muuten vaan homo-sanaa voimasanana. Tytöt eivät käyttäneet sitä yhtä usein, eikä lesbo-sanaa tavallisesti käytetty samassa määrin eikä samassa merkityksessä voimasanana. Homottelun ja homoseksuaalisuuteen liittyvien tarinoiden lisäksi jotkut homo- ja biseksuaaliset miehet ovat kohdanneet kiusaamista ja pelkoa syrjinnästä. Kiusaamiseen ei useinkaan liittynyt tieto kiusatun homoseksuaalisuudesta, mutta heitä saatettiin kiusata esimerkiksi epätyypillisestä sukupuolisuudesta kuten feminiiniseksi koetusta pukeutumisesta tai harrastuksista.

Suomalaisten tutkimusten perusteella näyttää siltä, että varsinkin peruskoulun yläasteella pojat ovat kovin homovastaisia ja homottelu on yleistä, vaikkakaan se ei kohdistuisi nimenomaan homoksi tiedettyihin tai sellaisiksi epäiltyihin. Joissain kansainvälisissä tutkimuksissa (esim. Harbeck 1991; Douglas, Warwick, Kemp & Whitty 1997) on lähdetty olettamuksesta, että homottelun kohteena ovat nimenomaan homo- ja biseksuaaliset pojat. Näin ei ole ainakaan Suomessa nykyään, vaan homottelu liittyy usein poikien kulttuuriin koulussa, eikä homottelu automaattisesti kerro nimittelijän asenteista. Nayakin ja Kehilyn (1997) mukaan edes homofobisia kommentteja ei voi tulkita yksioikoisesti, koska ne ja niiden motivaatiot ovat

moninaisia. Toisinaan niitä voidaan käyttää esimerkiksi luokkatilanteen keskeytykseen, huumoriin, opettajan kyseenalaistamiseen, huomion saamiseen, maskuliinisuuden rakentamiseen ja joidenkin opiskelijoiden tai opettajien halveksuntaan (ks. myös Lahelma 1996). Heidän mukaansa opiskelijoita, jotka esittivät homofobisia kommentteja, oli vaikea luokitella suoranaisesti homovihamielisiksi. Homofobisten kommenttien esittämisen tarkoituksena olivat niin moninaisia, että on vaikea sen pohjalta tulkita, mikä on opiskelijoiden varsinaisen suhtautuminen homoseksuaalisuuteen.

Se oli merkki tai jotain

Tutkija: Vielä näistä koulukavereiden pubeista, niin käytettiinkö homoa haukkumasanana?

Ville (19): Joo.

T: Ootsä käyttänyt sitä?

Ville: Olen.

T: Ketä sitä käytti ja kehen?

Ville: Kaikki.

T: Käyttikö sitä kaikki?

Ville: Suurinpiirtein pojat ainakin.

T: Ketä haukuttiin?

Ville: Kaikkia.

T: Missä yhteydessä?

Ville: No vähän joka yhteydessä. Ei siinä ollut mitään takajatuksia. Ei sanottu perimmäisen tarkoituksen mukaan ainaakaan.

Monet haastattelemani nuoret miehet kertoivat homottelun olleen tyypillistä ja lähes rutiininomaista. Heidän mukaansa sillä ei tavallisesti tarkoitettu mitään erityisesti homoseksuaalisuu-

teen liittyvää, vaan se oli käytössä yleisenä voimasanana tai haukkumanimityksenä. Se ei ole sitä kuitenkaan kaikille. Eräät haastateltavat kertoivat, etteivät he koskaan käyttäneet sanaa itse. Vaikuttaa siltä, että sitä käyttävät nimenomaan tietyt pojat toisista pojista. Lesboiksi, heteroiksi tai biseksuaaleiksi ei tavallisesti haukuta ketään. Tosin yhdessä haastattelussa tuli esiin se, että esimerkiksi lesbo-nimitystä saatettiin kohdistaa myös toisiin poikiin, mikä voi kertoa siitä, ettei sanoja tunneta niin hyvin tai niiden käyttö ei ole muuten yleistynyt.

Simo (15): Poikiakin haukutaan lesboiksi.

Tutkija: Ai jaa. Minkä takia?

Simo: No ihan vaan jotkut tosi tyhmät ihmiset.

Tyypillisempää oli homottelun käyttö yleisenä voimasanana tai huomionherättäjänä, mutta usein se liittyi tiettyihin tilanteisiin. Jos joku suuttui, homoa käytettiin haukkumanimikkeenä tai jos jonkun opiskelijan käytös tai ulkoasu koettiin epämiellyttäväksi tai oudoksi, häntä saatettiin rangaista homottelulla.

Pasi (20): Enemmän sellasia välituntitilanteita. Yläasteella ne saattoi herjata ensinnäkin ihan kaveripiiriä silleen, mutta jos ne tappeli tai jotain, niin ”vitun homo, saatana”, potkimista jalkaan. Mutta se liittyi selvään aggressioon kyllä myöskin.

Pasi tuo välitunnit yhtenä mahdollisena homottelutilanteena ja kertoo, että vaikka homottelua käytettiin yleisenä haukkumanimikkeenä, se saattoi liittyä erityisesti aggressiotilanteisiin. Suhtautuminen homotteluun oli Pasin mukaan välinpitämätöntä. Sitä ei siis nähty juurikaan ongelmallisempänä kuin sanan tyhmä käyttöä, vaan se sisältyi rutiininomaisena joidenkin poikien kielenkäyttöön. Mikon mukaan homo-sana on merkki. Se on ainakin joissain tilanteissa merkki tai signaali rajanylittämi-

sestä, olipa kyseessä sitten minkäläinen raja tahansa: raja oikean tai väärän sukupuolen ja seksuaalisuuden, raja tyhmän ja viisan, raja lapsellisen ja aikuismaisen välillä. Joka tapauksessa siihen tunnutaan usein liitettävän jonkinlainen arvovaraus.

Mikko (19): Joo ihan niinku homo, ettei siinä sen kummempaa. Se vaan oli, et se oli merkki tai jotain, et en mä koskaan ajatellu sitä sillai. Se oli vaan piintyny, et kaikki käytti sitä. Et en mä hirveesti miettiny sitä sen enempää.

Usein homo-sanaa käytetään yhdessä vittu-sanan kanssa: vitun homo. Naisen sukupuolielimen ja ”epämiehekkään” homon risteytys toimii ehkä ”mieheksi kasvamisessa” (vrt. MacAnGhaill 1994). Toisaalta sanaparia ”vitun homo” voi tarkastella myös kahden voimakkaan sanan yhdistelmänä. Edelleen voi kuitenkin kysyä, miksi juuri seksuaalisuuteen liittyvät sanat toimivat niin hyvin voimasanoina.

Tutkija: Oliko mitään tällästä homottelua tai että haukuttiin homoksi jotain tyyppiä?

Alexi (17): Ei ketään tyyppiä. joskus jotain kun pubutaan vitun homo, jotain tommosta ihan spontaanisti lentää.

T: Käytitsä sitä?

Alexi: En. En mä mitään kiroile

T: Entäs sitten huoraa?

Alexi: On olemassa yksi oikeen tietyllä tavalla painotettu huora-huuto, mikä aina kohdistui erääseen henkilöön... Ei sillä mitään pabaa tarkoitettu.

Kyseinen huorittelun kohteeksi joutunut henkilö oli Aleksin mukaan nainen, joka pukeutui lyhyisiin hameisiin ja meikkasi. Hän oli melko suosittu luokassa, mutta häntä ”näpäytettiin” aina joskus. Naisiin tai tyttöihin homottelua tai lesbottelua ei

tunnta niin yleisesti käytettävän, mutta heitä kontrolloidaan pikemminkin huoran leimalla. Aleksin tapauksessa huorittelu kohdistettiin nimenomaan yhteen tyttöön, joka pukeutui muita värikkäämmiin. Huorittelu on sinänsä heteroseksuaalinen konsepti, jolla naisen maine liitetään siihen, ”antaako hän miehille liian helposti”. Lesbous ei korostu sukupuoleen kasvamisprosessissa niin voimakkaasti kuin homous. Jos naisia ohjataan oikeaan heteroseksuaaliseen naiseuteen varoittamalla heitä ”huoruudella”, poikia pelotetaan homoudella tai homon leimalla.

Periaatteessa jokainen naisopiskelija on vaarassa saada huoran leiman ja samoin jokainen miesopiskelija on potentiaalinen homo. Sen takia vaatii myös erityistä rohkeutta kyseenalaistaa niitä. Petteri kertoi siitä, että homotteluun ja homokielteisiin juttuihin oli vaikea puuttua, vaikei olisi itse niiden kertomista kannattanutkaan. Hänen mukaansa niiden kuuleminen tuntui pahalta, mutta juttujen vastustamisella olisi menettänyt maineensa.

Tutkija: Miten sä siihen subtaudit?

Petteri (19): Mä tiesin et se kuuluu tähän, nuoret on semmosia. Mutta tuntuhan se pahalta.

T: Osallistuitsä siihen?

Petteri: Yleensä jos se oli sillei hirveen negatiivisesti subtautui, niin en mä ruvennut ainakaan puolustelemaan, et älä hauku homoja. Siitä menee maine ittellä.

Vaikka monet kertoivatkin, että useimpia poikia oltiin haukuttu homoiksi haastateltavat mukaan lukien, lähes kaikki olivat kokeneet sen jollain tavalla kielteiseksi. Kun itsellä oli samaan sukupuoleen kohdistuvia tunteita, joutui ehkä ottamaan homottelun henkilökohtaisempana kuin muussa tapauksessa. Usein tilanteet liittyivät hierarkian säätelyyn luokassa ja pyrki-

myksiin vahvistaa omia asemiaan. Se kenet valittiin homottelun kohteeksi, riippui osittain ryhmädynamiikasta, ystävyys-suhteista ja opettajien kontrolloinnista.

Tutkija: Haukuttiinks sua koskaan homoksi?

Mikko (19): Joo, kyllä jossain vaiheessa joo.

T: Tarkoitettiinks sillä jotain?

Mikko: En mä tiedä. Ehkä jotkut tarkotti varsinaisesti, mut ei kuitenkaan. Ihan sen takia, et mä vaan satuin olemaan siinä ryhmässä, et se on niin voimakas. Kukaan ei muukaan uskaltanu sellai verrata mihun että.

Homotteluun liittyvät dynamiikat ovatkin korostuneesti sidoksissa ihmissuhdeverkostoihin: ryhmä saattoi suojata homottelulta tai ainakin rajata sitä, kuka saattoi homotella ja ketä.

Homous uhkana

Jonia oli kiusattu homouden takia. Hän oli kertonut homoudestaan joillekin ja ilmeisesti juttu oli levinnyt laajemmalle. Hänen entinen paras ystävänsä oli jättänyt hänet kertomisen jälkeen leimaten homouden sairaudeksi. Homo-leimaisen kaverin seurassa saattoi itsekin ”saastua” (vrt. Thorne 1993).

Tutkija: Tietääkö pojat siitä?

Joni (16): Joo kyllä meidän luokalla kolme. Mun paras kaveri, sille mä kerroin beti tänä vuonna ja se tavallaan jätti mut beti.

T: Mikä siinä oli?

Joni: No se on jotenkin sen mielestä sairaus. Se ei hyväksy sitä. Mä oon aina pitäny sitä iteki homona, koska se on neitimäinen ja diggaa linnuista ja on luonnontutkijapoika.

T: Oisko sitä pelottanu sitten se, että se ite leimautuu?

Joni: Niin tai ensimmäisenä tuli semmonen ajatus, että se luulee että mä jotenkin yritän siihen päästä käsiksi tai jotain muuta vastaavaa. Ihan naurettavaa silleen. Tällä hetkellä mulla ei oo parasta kavereita. Kavereita mulla löytyy tosi hirveesti muuten.

Muutkin pojat olivat jättäneet Jonin yksin. Hän oli kuitenkin löytänyt ystävikseen koulussa rinnakkaisluokan tyttöjä ja alempiluokkalaisia poikia ja tyttöjä. Joni selitti häneen kohdistuvaa homottelua poikien halulla näyttää muille pojille, että uskaltaa homotella ja sillä haastaa toisen.

Joni (16): Sen silleen, kun pitää esittää toisille kavereille, että jes mä oon kova. Mä uskallan vittuilla tolle ja jotenkin hakee hyväksyntää.

Tutkija: Miten ne niinku vittuilee sulle ?

Joni: No, jotakin vitun homo, haista vittu...Mutta sitten kun tapaat saman tyyppin, joka on aikasemmin haukkunu, että vitun homo ja sitten näät sen kaupungilla yksin ilman kavereita, niin sit se on, että jee kiva nähä sua. Sitten kun menee seuraavana päivänä kouluun niin taas, että haista vittu.

Kiusaamisessa ei olekaan keskeistä nimenomaan jonkun yksilön loukkaaminen vaan ryhmädynamiikka: kiusaaja esittää koulussa ryhmälle omaa paikkaansa ja rooliaan asettamalla jonkun toisen huonoon asemaan. Joni kertoi kuitenkin, etteivät kaikki pojat osallistuneet homotteluun. He olivat hänen mukaansa nörttejä. Vaikuttaakin siltä, että vallitseva näkyvä vastarintama perinteisen heteromiehen roolin omaksuneille pojille muodostui tietokoneista kiinnostuneista ”nörteistä”, jotka ovat näkyneet myös mediassa omana ryhmänään.

Tutkija: Miten sä kestät sen ilmafiirin luokassa? Ei se nyt ainakaan kuulosta kauheen hyvältä?

Joni (16): Tarkoitat sä niitä pahoja poikia vai niitä hyviä poikia?

T: Onko teidän luokalla sitten pahoja poikia ja hyviä poikia?

Joni: Jotkut on silleen hyviä, ettei ne tublaa aikaa tommoseen vittuiluun, mutta jotkut on sitten haluu olla ulkona ja hakee hyväksyntää tuolta luokan puolelta.

T: Minkälaiset tyypit sitten ei osallistu siihen haukkumiseen?

Joni: Ne on yleensä semmosii sanotaan tietokonenörttejä...oonhan mä tietokonenörtti itekkin, mutta ne viettää 24 tuntii vuorokaudessa ruudun edessä.

Jonia on myös kiusattu fyysisesti, mutta hän on keksinyt selviytymiskeinoja. Hän kertoo asiasta opettajille heti, jos joku käy käsiksi, muttei viitsi enää ”pelkästä” haukkumisesta ilmoittaa eteenpäin. Pojat eivät enää uskalla opettajien kurinpidon pelossa kiusata Jonia ja hän saa kuulla useimmiten poikien mielipiteitä tyttöjen kautta. Kun pojat eivät halunneet olla hänen kanssaan, hän ystäväystyi tyttöjen kanssa, jotka huolivat hänet joukkoonsa. Tytöt olivat kertoneet hänelle, että itse asiassa pojat ja myös tytöt kadehtivat häntä, koska hän uskaltaa poiketa ruodusta.

Joni (16): Kun ensimmäisen kerran mulle sanottiin näin, että kaikki pojat haluis olla niinko mä, mutta ne ei uskalla sitä, koska kaikkihan...

Tutkija: Kuka niin sano?

Joni: No ne tytöt yleensä. Kaikki sano, että kaikki me kadehditaan sua, koska sä uskallat olla erilainen ja kyllähän mä käytän erilaisii vaatteita esim. nää paksu pohjaiset kengät ja muuta kun meidän koulussa jengi käyttää lenkkareita, lippistä ja ruutupaitaa ja löysiä housuja kaikkee maanläbeisiä värejä.

Sitten kun tulee tällanen kirkasvärinen poika, niin kyllä se herättää huomiota.

Simo kertoi tilanteesta, jossa häntä oltiin haukuttu homoksi. Hän epäili, että hänen seksuaalisuudestaan tiedettiin koulussa.

Simo (15): No mä vähän veikkaan, että kaikki kyllä arvaa. Yksi meidän luokkalainen haukkui mua joskus homoksi tai jotain vastaavaa, ja mä sanoin, että no niin olen, entäs sitten. Sitten se kuitenkin sanoi, että et sä ole homo.

Homoksi haukuttuja ei tavallisesti oikeasti luulla homoiksi. Kun Simoa haukuttiin homoksi ja hän myönsi sen, haukkuja lopetti ja käänsi asian toisinpäin. Vaikka homottelu onkin kouluissa yleistä, ei homoseksuaalisuuden avoimeen kohtaamiseen olla useinkaan valmiita. Itsetietoinen seksuaalisuus saatetaan kokea uhaksi tai häiritseväksi varsinkin, jos oma seksuaali-identiteetti on epämääräinen. Kaikki eivät olleet kuitenkaan kokeneet kielteistä kohtelua tai torjuntaa, jos olivat kertoneet olevansa homoja tai jos heistä tiedettiin.

Voisi olettaa, että ei-heteroseksuaalisilla pojilla olisi enemmän joustonvaraa ja motivaatiota valita epämiehekkäiksi koettuja harrastuksia tai toiminta- ja pukeutumistyyliä, koska he eivät muutenkaan välttämättä koe perinteistä heteromiehen roolia itselleen sopivaksi. Tämä voisi lisätä heidän mahdollisuuttaan toisaalta tulla kiusatuksi nimenomaan sukupuolikurin takia. Jos joitain epäillä tai jos heidät tiedetään homo- tai biseksuaalisiksi, voisi olettaa, että he olisivat muita nuoria suuremmissa riskissä joutua kiusatuksi jo pelkästään tiedetyn asenneilmapiirin valossa (vrt. Kontula 1987a). Homottelu ja sukupuolisuuden kontrolliin liittyvä kiusaaminen liittyy kuitenkin kaikkien nuorten elämään nykykouluissa. Ehkä osa ei-heteroseksuaalista nuorista osaa muita paremmin analysoida suku-

puolista kontrollia ja ottaa siihen etäisyyttä. Kenties pulassa ovatkin ne nuoret miehet, jotka kovasti haluaisivat olla ”kuin oikeat miehet”, mutteivat ole kovin varmoja osaamisestaan. Kenties juuri heillä heteroseksuaalisen maskuliinisuuden haa-voittuvuus (vrt. Nayak & Kehily 1997) voi tulla eniten näky-viin ja osallistuminen maskuliinisuusrituaaleihin vaikkapa kiu-saajan apurin roolissa olisi motivoituneinta.

Liikuntatunneilla maskuliinisuus on valttia

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 1994) mukaan koululiikunnan tehtävä on muun muassa ”ohja-ta nuori hyväksymään itsensä ja omaksumaan järkevä tunne-käyttäytyminen”. Siinä ei selvitetä, mitä tällä käytännössä tar-koitetaan. Seksuaalista suuntautumista tai heteroseksuaalisuutta ei ole mainittu koulun opetussuunnitelma-asiakirjoissa (1985, 1994) ja yksittäisten opettajien vastuulle on jätetty paljolti se, kuinka he huomioivat nämä seikat työssään (Lehtonen 1998). Koulun opetussuunnitelmat ovat myös melko sukupuolineut-raaleja (Lahelma 1992). Koululiikunnassa korostuneesti suku-puolella on ollut perinteisesti paljonkin merkitystä, koska sitä on tyypillisesti opetettu erikseen tytöille ja pojille. Tytöille on opetettu enemmän voimistelua ja pojille joukkuelajeja (Määttä & Turunen 1991). Kilpailuhenkeä on painotettu enemmän poi-kien opetuksessa. On myös väitetty, että koululiikunnan suku-puolijako korostaa yleistä merkitystä, joka on annettu poikien ja tyttöjen biologisille eroille verrattuna sosiaaliin tai kulttuu-risiin eroihin (Määttä & Turunen 1991). Tästä löytyy hyvä esi-merkki kirjasta *Physical Education in Finnish Schools*, joka esitte-lee suomalaista koululiikuntaa ulkomaalaisille:

Suomessa pojille ja tytöille annetaan hyvin erilaista liikun-taopetusta. Opetuksessa ei voida jättää huomioimatta biologi-

sia eroja. Vaikka opetussuunnitelman tavoitteet ovat samantyyppiset molemmilla, tuntiopetusohjelmat ja niiden toteutus antavat mahdollisuuden ottaa huomioon poikien ja tyttöjen erilaiset voimavarat, tarpeet ja kiinnostuksen kohteet. (Laakso, Jääskeläinen, Kivimäki & Warsell. 1983, 2.)

Muissa pohjoismaissa poikien ja tyttöjen yhdistetyt liikuntatunnit ovat yleisempiä kuin Suomessa, vaikka muuten yhteisliikunta on tavallisempaa protestanttisissa maissa kuin katolisissa maissa (Eklund 1996). Yhteisopetuksella on hyviä ja huonoja puolia: opetus voi tapahtua toista sukupuolta eli tyyppillisesti poikia suosien, mutta toisaalta tytöt ja pojat voivat oppia yhteistoimintaa (Eklund 1996; Lahelma 1987; Määttä & Turunen 1991). Erillisiä tyttöjen ja poikien liikuntatunteja on puolustettu myös sukupuoliroolien vahvistamisella (Virkkunen 1994). Tässä ajattelussa on korostettu tyttöjen feminiinisuuden ja poikien maskuliinisuuden huomioimista. Pojat on luokiteltu kiinnostuneiksi voimasta, suorituksesta ja kilpailusta, tytöt esteettisistä taidoista ja tanssista.

Koululiikunta vaikuttaa pitkälti jo lähtökohdiltaan sukupuolijakoa kaksinapaisesti rakentavalta. Tyttöjen ja poikien jakamista omiksi ryhmikseen perustellaan paitsi biologisilla myös sosiaalisilla eroilla. Sukupuoliluokkien sisään rakentuneita eroja tai yksilöiden mieltymyksiä ei korosteta. Tietyn biologiansa takia opiskelijoiden ajatellaan olevan automaattisesti kiinnostuneita tietynlaisesta urheilusta ja liikunnasta. Tyttöjen ajatellaan haluavan välttää aggressiivisuutta ja kovia otteita sisältäviä liikuntalajeja ja heitä kasvatetaan kulttuuriseen feminiinisyteen (Scraton 1986; vrt. Kosonen 1998). Poikien koululiikunta on toisinaan nähty koulutuksena kunnan kansalaiseksi (Värri 1993) tai kunnan miehiksi (Tiihonen 1993; Pronger 1990). Kuva sankarillisesta urheilijasta on lähtökohtaisesti mies ja vieläpä sellainen, johon ei sisälly minkäänlaisia viittauksia feminiinisyteen tai homoseksuaalisuuteen. Homoseksuaalinen

miesurheilija on Suomessa todennäköisesti näkymättömin ja kielteisesti leimatuin kaikista miesurheilijatyypeistä. (Tiihonen 1993.) Urheilu nähdäänkin elämänalueena, jolle homoseksuaalisuus ilmiönä on lähtökohtaisesti vastakkainen (Pronger 1990). Miesten urheilun on selitetty sisältävän monia tehtäviä, joilla vahvistetaan perinteisiä sukupuolirooleja ja sukupuolten välisiä valtasuhteita (Griffin 1995). Tällaisia ovat perinteisten maskuliinisuuskäsitysten vahvistaminen ja uusiminen, sallitun ja turvallisen kontekstin luominen miesten väliselle läheisyydelle, statusasemien rakentaminen miesten kesken, miesten etuoikeuksien ja naiseuden alempiarvoisuuden uusiminen sekä heteroseksuaalisuuden vahvistaminen (ks. myös Parker 1996).

Itsestään selvä sukupuolijako

Keskityn tarkastelemaan kahta koululiikuntaan liittyvää teemaa. Ensiksi pohdin, miten liikunta pitää yllä sukupuolijakoa ja sitten tarkastelen, miten suosituilla joukkueiden jakotavoilla rakennetaan poikien välisiä hierarkioita. Haastattelemieni nuorten miesten joukossa oli niitä, joiden mielestä koululiikunta oli epämieluisaa, ja niitä, jotka olivat mestariurheilijoita. Osa heistä piti joistain lajeista ja koki toiset inhottaviksi. Lähes kaikki kertoivat, että heillä liikuntatunnit oli jaettu sukupuolen perusteella kahtia. Tätä ei oltu tavallisesti perusteltu.

Janne (15): Mun mielestä se on liikunnassa ainakin ihan itsestään selvää, että koko elämän ollut sillei, niin ei sitä kyseenalaista.

Joidenkin mielestä olisi ollut mukavaa, jos yhteistunteja olisi ollut, kun taas eräät pitivät nykyistä järjestelyä sopivampana. Luokan jakaminen kahteen sukupuolen mukaan lajikiinnostuk-

sen sijaan vahvistaa ajatusta sukupuolten eroista ja ehkäpä myös vastakkaisuudesta. Liikunta on harvoja oppiaineita, joita annetaan sukupuolen mukaan eriytyneesti. Vaikka jakoa ei aina perustella ääneen, voi opiskelijoille syntyä ajatus, että eron perusteluna ovat nimenomaan ruumiillisuuteen, ruumiiseen, biologiaan ja ehkä myös seksuaalisuuteen liittyvät tekijät. Kenties pelkkää luokkajakoa voimakkaammin sukupuolistuneita ovat valitut liikuntalajit ja liikkumisen tyyli. Pojille ja tytöille tunnutaan haastattelujen perusteella opetettavan pääasiallisesti erilaisia lajeja ja tyylejä. Pojilla suosittuja lajeja olivat jalkapallo, jääkiekko ja koripallo eli yleisesti joukkuelajit. Sen sijaan pojilla oli vähän tanssia ja ryhmä- tai telinevoimistelua, joita tytöillä oli useammin. Osa haastattelemistani pojista kritisoi lajivalintaa suppeaksi tai piti tiettyjä suosittuja lajeja ikävinä. Osa päätti olla osallistumatta niihin kokonaan tai tehdä jotain muuta niiden sijasta.

Leo (19): Yläasteella mä olin seiskalla ... Siellä varmaan jotkut naureskeli. Liikunta oli tyhmää. Muut pelasi jääkiekkoa, niin mä kuuntelin korvalappustereota. Jalkapallokentällä piirtelin kuvioita. Jotain ne joskus kommentoi. Mutta ei se ollut mitään ihmeellistä. Ysillä kun tanssitiin, niin se oli hauskaa. Mä barrastin showtanssia. Mä barrastin tanssia, lauloin ja ... Mä koin, että en kuulunut niiden juttuihin.

Tutkija: Sä tykkäsit liikunnasta. Tykkäsitkö sä koulussa siitä myös?

Sam (20): Joo. Mutta mä olin aika huono liikunnassa. Tykkään itsenäisistä lajeista.

Vaikuttaa siltä, että lajivalikoima muodostuu opettajien lähtökohtien ja kenties enemmistön toiveiden pohjalta. Yksilöllisyyttä ei ehkä huomioida poikien koululiikunnassa kovinkaan pal-

jon. Sukupuolirajojen rikkomista liikuntalajien valinnassa ehkäisee todennäköisesti myös ryhmäpaine (vrt. Parker 1996). ”Väärää” lajeja harrastavat voivat saada huonon maineen tai heitä voidaan ilkkua, kuten kävin tanssia harrastaville Leolle ja Jonille.

Joni (16): No tietynlaista kunnioitusta sain tanssin piirissä, mutta sitten ihmiset tulee taas jotain, että Joni sä et osaa tehdä muuta kuin heiluttaa persettä. Siis kaikki on sitä mieltä, että tanssi on tyttöjen laji, mikä on mun mielestä ihan paska pubetta siis, enemmän on varmaan kundeja, jotka harrastaa ammatikseen tanssia kuin tytöt. Poikien kanssa on hirveen tylsä pelata, koska niillä ei oo periaatteessa muuta mielessä kuin voitto. Tuntuu vähän tyhmältä sanoo, mutta musta on rehti peli kaikista tärkein.

Pojat kontrolloivat toistensa lajivalintoja sen lisäksi, että usein opettaja oli jo tukemassa perinteisiä malleja omilla valinnoillaan. Mikäli opettaja edellyttää liikuntamuotoja, joissa pojat joutuvat kosketukseen toistensa kanssa tai jotka he mieltävät epämiehekkäiksi kuten tanssin, he saattavat ottaa lajista etäisyyttä esimerkiksi homofobisilla tarinoilla, vitseillä ja ylikorostuneilla eleillä ja ilmeillä (Askew & Ross 1988; Flintoff 1993). Aiemmassa tutkimuksessani seksuaalivähemmistöistä koulussa (Lehtonen 1995) yksi tutkimuskyselyyni vastaaja sanoi, että ”liikuntatunneilla heidän piti välttää ruotsalaisotteita”. Nämä olivat tulkintani mukaan painissa liian paljon toisen ruumista tai sen tiettyjä osia koskettavat otteet. Ruotsalaisuus viittasi tässä kiertoteitse homoseksuaalisuuteen. Tavallisesti ruotsalaisuus tai homoseksuaalisuus ei ehkä ole ensimmäinen määritelmä epätoivottavalle tavalle liikkua. Ehkäpä feminiinisyys, heikkous tai epämiehekyys ovat tyypillisimpiä määritelmiä ”vääränlaiselle” liikkumiselle: ”toihan heittää palloa kuin tytöt” -

tyyliin. Jotkut pojat, kuten Niko ja Joni, toivat esiin myös poikien koululiikuntaan liittyvän kilpailuhengen moitittavana tekijänä.

Niko (16): Oppilaat eikä miettivät tosissaan, että mä olen paras, ja että oma joukkue voittaa, eikä suinkaan se, että tässä liikutaan. Kun taas lukiopuolella on ihan eri käsitys, nimenomaan, että tässä nyt pidetään yhdessä hauskaa ja pidetään kunnosta huolta.

Vain harvoin tytöt ja pojat liikkuvat koulussa yhdessä. Yksi tavanomaiseksi tullut yhteisliikuntatilanne on vanhojen tanssien harjoittelu lukiossa vanhojen päivää varten tai yläasteella päättäjäistansseja varten. Tavallisesti tällöin muodostetaan parit tytöstä ja pojasta. Jos tytöt eivät löydä itselleen paria poijista, he voivat tanssia keskenään. Sen sijaan pelkkiä poikapareja tuskin esiintyy. Tanssiperinteeseen kuuluu myös pukeutuminen juhlaatteisiin, joissa myös korostuvat sukupuolistereotyyppiset pukuvalinnat: tytöillä pitkä hame, hieno kampaus, meikki ja korut; pojilla juhlava miesten puku ja solmio tai rusetti. Kaikki eivät koe tällaista tilannetta itselleen mieluisaksi:

Niko (16): Jossain vaiheessa on tanssikurssi. En tiedä, pääsenkö mä sen välttämään vai en. Se ei houkuttele hirvittävästi. Ei ole pakko osallistua esim. vanhojen tansseihin. Mä kirjoitan ensi keväänä.

Monissa kouluissa sen ainoan kerran, kun tytöt ja pojat ovat yhteisellä liikuntatunnilla, he edustavat niin voimakkaasti sukupuoltaan ja samalla toisintavat heteronormatiivista sukupuolijakoa. Perinteen mukaisesti tällöin pojat ja tytöt liittyvät yhteen heteroseksuaalisiksi pareiksi, mikäli sellaisen löytävät.

Opettajan toiminta on merkityksellistä perinteisten sukupuolimallien ylläpitäjänä tai purkajina. Liikunnassa pojilla on useimmiten miespuolinen opettaja ja hän edustaa monille pojille samalla myös miehen mallia. Voi myös pohtia, minkälaisia miehiä alalle hakeutuu. Jos ajatellaan yleisiä asenteita ja miesurheilijoihin liitettyjä stereotyyppisiä, voi olettaa, ettei ala ainkaan suosi homo-opettajia (vrt. Woods & Harbeck 1991).

Simo (15): Liikunta on varmaan ihan kivaa, mutta kun se opettaja on sellainen. Se on vähän niinkuin tyranni. Se varta vasten yrittää olla sellainen. Se on todella naurettavaa välillä. Kun se yrittää olla sadisti oikein kunnolla. Suunnilleen kukaan ei tykkää siitä. Luojan kiitos se jää eläkkeelle kohta. Se on vanhempi tyyppi. Sillä on kaubeesti urheiluvammoja. Meillä on suunnilleen koripalloa joka ainut kerta. Se on fanaattinen korispelaaja. Aina jotain palloa. Mä en järin aktiivisesti osallistu tunteihin. Viime syksynä mä en käynyt ollenkaan ja sain nelosen todistukseen.

Simon opettaja oli autoritaarinen ja yksipuolinen, ja Simo selitti osallistumattomuuttaan tunneille pitkälti opettajan persoonallisuudella. Sen sijaan Jonin opettaja tuki häntä liikuntavaliannoissa, joita muut pojat luokalla puolestaan olivat kritisoineet. Joni saikin opettajastaan tuen, joka auttoi häntä vastustamaan ryhmäpainetta ja poikien maskulinistista liikuntakulttuuria.

Joni (16): Opettaja on hirveen tyytyväinen, että mä teen kaikkii esityksii ja tanssin. Aina esitysten jälkeen se rohkasee: se sanoo, että mitä tabansa muut sanoo, niin älä kuuntele, ne puhuu paskaa. Sanoo aivan suoraan. Siis liikunnan opettajalla ja mulla on hirveen hyvä suhde. Se on aina mun puolella. Se on

erittäin kivaa. Se on hirveen kiva miesopettaja. Meillä synkeä, me ollaan molemmat vähän tämmösiä sekopäitä.

Teemulle opettaja oli puolestaan seksuaalisten halujen kohde. Hän ei pitänyt joukkuelajeista, mutta opettajan olemus vaikutti siihen, että Teemu osallistui pakolliseen liikuntaan.

Teemu (20): Mä inhoon pakollista liikuntaa. Uinti oli ainut liikunta, jota koulussa harrastettiin ja josta sain kiitosta. Mä olin siinä luokan paras, mutta mä inhoon tommosta jalkapallo ja jääkiekkoo ja koripalloo. Lentopallosta mä tykkäsin, mutta pakollinen, ällöttävä liikunta se oli hirveetä, mutta sitten meillä oli ysillä niin helvetin hyvännäköinen opettaja, että sen takia kannatti liikkua.

Hierarkiat joukkuejaoissa

Sukupuolitettujen liikuntatuntien, liikuntalajien tai liikkumistyötylien sekä opettajien antamien mallien lisäksi joukkuejako tuo esiin koululiikunnan sukupuolistavat tehtävät. Opiskelijoiden suhtautumista joukkuejakoon on tutkittu (Virkkunen 1994) ja todettu, että opiskelijoilla on kaksi suosittua tapaa jakaa joukkueet. Ensimmäinen on kaksijako, jossa rivin joka toinen muodostaa keskenään joukkueen; toinen on jakotyyppi, jossa ensin kaksi opiskelijaa valitsee puolet opiskelijoista vuoron perään ja loput valitaan kaksijaolla. Myös opettajien roolia ja tasapuolisten joukkueiden merkitystä korostettiin. Yksilölajeissa opiskelijoiden väliset hierarkiat eivät tule useinkaan niin korostetusti esiin kuin joukkuelajeissa ja niiden valintaprosesseissa. Haastattelemieni nuorten mukaan joukkulajeissa oli tyyppillistä sellainen joukkuejako, jossa ensin opettaja valitsi kaksi pelaajaa, jotka valitsivat vuoroperään jonkun opiskelijan jouk-

kueseen. Kaksi ensin valittua pelaajaa olivat usein liikunnallisesti lahjakkaita. Joukkuejakoja osa piti mielekkäänä, koska silloin tuli melko tasapuoliset joukkueet. Toiset taas kokivat jakotyylin epäoikeudenmukaiseksi, koska osa opiskelijoista oli aina viimeisenä tai koska joskus joukkueita oli vaikea valita ystävyysuhteiden takia. Mielekästä onkin tarkastella, miten joukkueet jaettiin ja millaisia perusteita opiskelijat käyttivät valitessaan joukkueita. Vaikka usein haastateltavani kertoivat, että tavallisesti opettaja valitsi ensin kaksi hyvää pelaajaa ja nämä loput vuorotellen, muitakin vaihtoehtoja oli:

Petteri (19): Joskus ihan kiusallaankin sain valita. Mä olin yleensä niitä viimeisiä jotka valittiin. Ihan kiusallaankin välillä sai ne huonot valita, sellanen valinta. Monet opettajat pisti niitä huonoja oppilaita valitsemaan. Tai sitten oli joskus sillei jako kahtia.

Jubo (20): Yleensä oli jako kahteen tai huutojako. Jos oli huutojako, mä jäin aina viimeiseksi sinne. Sitten mä olin aina se, joka istui koko pelin ajan vaihtopenkillä.

Tutkija: Ai jaa. No eikö opettaja nyt sitten mitenkään ...?

Jubo: No jos ihminen, joka ei saa palloa kiinni eikä osaa heittää sitä, niin ei se opettajakaan halunnut ottaa sitä sinne peliin mukaan.

Opettajat pyrkivät toisinaan rikkomaan jakotyylisiin luomat hierarkiat, mutta ainakin Juhon (20) mukaan opettajakin ymmärsi sen, ettei huonoja pelaajia haluta mukaan. Usein joukkuejakotilanteissa valintaperusteena oli muitakin tekijöitä kuin pärjääminen urheilussa. Viimeisiksi saatettiin jättää lihavat ja vähiten suositut sekä liian feminiiniseksi mielletyt.

Joni (16): Yleensä opettaja valitsee joukkueen, mutta ala-asteella valittiin kaksi tyyppiä, jotka sitten valitsee, niin mä jäin aina viimeiseksi. Varmaan kukaan ei halunnu tämmöstä neitii puolelleen, mutta mulla on liikunta kymppi.

Toisinaan myös kaveruussuhteet ja hyvä maine saattoivat nostaa jakotilastoissa ylemmäs, vaikkei urheilusuoritukset olisikaan sitä edellyttäneet. Muut luokan hierarkiat ja suosikkiasemat saattoivat vaikuttaa toisinaan tehtyihin jakoihin urheilussa. Kenties myös urheilun avulla saavutetut sijat luokan järjestyksissä olivat merkityksellisiä. Harvoin jakoja tunnuttiin sinänsä kyseenalaistettavan ainakaan aktiivisesti.

Tutkija: Kyseenalaistittekste mitenkään sitä, että miks täytyy valita näin, purnasittekste siitä valintatilanteesta?

Pasi (20): Ei kai, kai me heitettiin berjaa tai jotain semmosta.

Mikko (20): No kaksi valittiin ja ne otti. Kuuluin yleensä jälkipäähän, jotka valitaan. Siis ne oli poikia ne halusi brassata, että me osataan pelata jalkapalloa, käydään vähän salilla, mut mulla on nyt jälkeensä periaate, että I want to be thin and upea. Mua ei saa minnekkään salille menemään. Siis pakollinen urheilu on pakollista urheilua ja se kenelle mun kroppa ei kelpaa, niin ei tarvi kelvata.

Mikko ei tunnu edes arvostavan urheilun kentillä haluttua maskuliinisuutta oman elämän malliksi, vaan pikemminkin peilaa sellaisen vastakohtakseen. Liikuntatunneilla tällaisten arvojen kyseenalaistaminen on helpompaa, jos kritisoijia on useita.

Janne (15): Että oli aina viiden huippu tiimi, että kilpailtiin, kuka valitaan vikana. Se on voittaja, kuka valitaan vikaks. Sit meillä muutenkin aika hyvä yhteisbenki siellä liikuntatun-

neilla. Kaikki keskittyy haukkuu meidän uutta maikkaa vaan. Ennen meillä oli tai siis kasilla meillä oli yks toinen liikunnan maikka, niin se aina teki silleen, jos on jotain kuusi tyyppi jäljellä, niin se sitten jako ne silleen kristillisesti. Et tää antaa aina mennä loppuun asti ja me aina haukutaan, et no niin, nyt sä sait meidät tuntemaan huonoksi, kun meidät valitaan vika-na joukkueeseen.

Tilaa moninaisuudelle

Poikien liikuntatuntien sukupuolitettujen jakojen analyysi ja homottelun tarkastelu osana rutiininomaista koulukulttuuria tarjoavat mahdollisuuden pohtia kouluissa tehtävää kasvatus-työtä. Maskuliinisuuden rakentamisessa ja ylläpidossa käytetään myös muita pääosin tiedostamattomia menetelmiä kuin homottelua, koulukiusaamista ja urheilusaavutuksilla kisailua. Näitä ovat muun muassa arvohierarkioiden muodostaminen välitunneilla nahistelun ja tappelun avulla (ks. Tolonen 1996), opettajien valta-aseman kyseenalaistaminen, päteminen mopoilla, autoilla, vaatteilla tai alkoholin käytöllä ja heteroseksuaalisten suhteiden luominen tyttöihin ja niihin liittyvät tarinat (vrt. MacAn Ghail 1994). Koulukulttuuri vaihtelee koulu- ja paikkakuntakohtaisesti maskuliinisuuteen liittyvien käytäntöjen osalta eikä edes saman koulun sisällä kaikkia kohtaa samat paineet ja mallit. Opettajat ja opiskelijat suhtautuvat tavallisesti kuitenkin eri tavoin tyttöihin ja poikiin, ja usein opiskelijat nähdään sukupuolen mukaan jaettuina ryhminä, joiden välisiä eroja korostetaan. Homottelu ja sukupuolikuriin liittyvä kiusaaminen ovat ehkä yksi kuuluvimmista ja näkyvimmistä mieheyden rakentamisen strategioista koulussa. Näiden usein arkipäiväisten rutiinien uhreiksi joutuneiden kokemukset ker-

tovat siitä, ettei koulu tarjoa kaikille nuorille turvallista ja tasa-
puolista mahdollisuutta opiskella ja kasvaa.

Opettajat ja opiskelijat yhdessä muodostavat puitteita poikien kasvamiseen miehiksi. Monet koulun prosessit tuntuvat suuntaavaan poikia tietyn tyyppiseen heteroseksuaaliseen mieheyteen, joka usein ainoana normatiivisena mallina rajaa muita elämisen vaihtoehtoja arveluttaviksi. Opettajilla ja opiskelijoilla on kuitenkin myös paljon mahdollisuuksia kyseenalaistaa tätä normia, ja näin he myös tekevät. Luulen, että koulutuksen suunnittelussa, esimerkiksi koulukiusaamisen vastaisen työn kannalta tai liikuntakasvatuksen tavoitteita asetettaessa, ei ole pohdittu siihen liittyviä moninaisia sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä. Nämä voivat kuitenkin olla avainkysymyksiä, joihin vastaamalla voidaan muuttaa koulukulttuuria tasa-arvoisemmaksi kaikille kouluyhteisön jäsenille ja tarjota useammanlaisia malleja kasvaa ”isoksi”.

Kirjallisuus

Askew, S & Ross, C 1988: *Boys Don't Cry: Boys and Sexism in Education*. Open University Press, Milton Keynes.

Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York-London.

Douglas, Nicola & Warwick, Ian & Kemp, Sophie & Whitty, Geoff 1997: *Playing it safe. Responses of Secondary School Teachers to Lesbian, Gay and Bisexual Pupils, Bullying, HIV and AIDS Education and Section 28*. Health and Education Research Unit, University of London.

Eklund, Marita 1996: *Samundervisning i gymnastik. Rapporter från Pedagogiska Fakulteten vid Åbo Akademi Nr 12*. Åbo Akademi, Vasa.

Epstein, Debbie & Johnson, Richard 1994: *On the Straight and Narrow: the Heterosexual Presumption, Homophobias and Schools*. – Epstein, Debbie

(ed.) 1994: Challenging Lesbian and Gay Inequalities in Education. Open University Press, Buckingham.

————— 1998: Schooling Sexualities. Open University Press, Buckingham-Philadelphia.

Flintoff, Anne 1993: Gender, Physical Education and Initial Teacher Education. – John Evans (ed.) 1993: Equality, Education & Physical Education. The Falmer Press, London, Washington.

Gordon, Tuula & Lahelma, Elina 1996: ”School is Lika an Ant’s Nest”: spatiality and embodiment in schools. *Gender and Education*, Vol. 8, 3

Griffin, Pat 1995: Homophobia in Sport. Addressing the Needs of Lesbian and Gay High School Athletes. – Unks, Gerald (ed.) 1995: *The Gay Teen. Educational Practice and Theory for Lesbian, Gay and Bisexual Adolescents*. Routledge, New York & London.

Grönfors, Martti & Haavio-Mannila, Elina & Mustola, Kati & Stålström, Olli 1984: Esitietoja homo- ja biseksuaalisten ihmisten elämäntavasta ja syrjinnästä. – Sievers, Kai & Stålström, Olli (toim.) 1984: *Rakkauden monet kasvot*. Weilin+Göös, Espoo.

Harbeck, Karen 1991: *Gay and Lesbian Educators: Past History/Future Prospects*. – Harbeck, Karen (ed.) 1991: *Coming Out of the Classroom Closet*. Harrington Park Press, New York-London.

Honkatukia, Päivi 1998: *Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.

Kontula, Osmo 1987a: *Nuorten seksi*. Otava, Helsinki.

Kontula, Osmo 1987b: *Nuorten sukupuolimoraali*. Lääkintöhallituksen julkaisuja. *Terveyskasvatus*. Sarja tutkimuksia 6/1987. Lääkintöhallitus, Helsinki.

Kosonen, Ulla 1998: *Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta*. *Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja* 21. Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä.

Laakso, Lauri & Jääskeläinen, Leena & Kivimäki, Anna-Maija & Warsell, Leena 1983: *Physical Education in Finnish Schools*. The Finnish Society for Research in Sports and Physical Education. Etelä-Saimaan Kustannus Oy, Lappeenranta.

Lahelma, Elina 1987: Sukupuolten tasa-arvo koulussa. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

————— 1992: Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmissa. Yliopistopaino, Helsinki.

Lahelma, Elina 1996: Vallan haastamista? Opettajien kokemuksia oppilaiden sukupuolisesta härinnästä. Kasvatus, 17 vskr., 5.

Lehtonen, Jukka 1995: Seksuaalivähemmistöt koulussa. SETA-julkaisut 6, Helsinki.

————— 1998: Heteroseksuaalisuus oppikirjoissa -lähtökohtana ei-heteroseksuaalisten nuorten kokemukset. – Helena Helve (toim.) 1998: Nuorten arki ja muuttuvat rakenteet. Nuorisotutkimus 2000. Nuorisotutkimusseura, Helsinki.

Mac An Ghaill, Mairtin 1994: The Making of Men: Masculinities, Sexualities and Schooling. Open University Press, Buckingham.

Määttä, Kaarina & Turunen, Anu-Liisa 1991: Tasa-arvokasvatuksen didaktiikan perusteet. Finn Lectura, Loimaa.

Nayak, Anoop & Kehily, Mary Jane 1997: Masculinities and schooling: Why are young men so homophobic?– Steinberg, Deborah Lynn & Epstein, Debbie & Johnson, Richard (eds.): Border Patrols. Policing the Boundaries of Heterosexuality. Cassell, London.

Parker, Andrew 1996: Sporting Masculinities: gender relations and the body. - Mairtin Mac An Ghaill (ed.) 1996: Understanding Masculinities. Open University Press, Buckingham, Philadelphia.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985: Kouluhallitus, Helsinki.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994: Opetushallitus, Helsinki.

Pronger, Brian 1990: The Arena of Masculinity. Sports, Homosexuality and the Meaning of Sex. St.Martin´s Press, New York.

Redman, Peter & MacAnGhaill, Mairtin 1995: Educating Peter: The Making of a History Man.

Steinberg, Deborah Lynn & Epstein, Debbie & Johnson, Richard (eds.) 1995: *Border Patrols, Policing the Boundaries of Heterosexuality*. Cassell, London.

Saarikoski, Helena 1996: *Tytön maineen käsite*. – Koskinen, Taava (toim.) 1996: *Kurtisaaneista kunnian naiseen*. Yliopistopaino, Helsinki.

Scruton, Scheila 1986: *Images of Femininity and the Teaching of Girl's Physical Education*. – Evans, John (ed.) 1986: *Physical Education, Sport and Schooling. Studies in the Sociology of Physical Education*. The Falmer Press, London, New York, Philadelphia.

Thorne, Barrie 1993: *Gender Play. Girls and Boys in School*. Rutgers University Press, New Brunswick.

Tiihonen, Arto 1993: *Urheilijaksi, sankariksi, mieheksi? Urheilun initiaatiot ja mieheksi kasvamisen kontekstit* *Nuorisotutkimus* 11. vskr. 4.

————— 1994: *Urheilussa kilpailevat maskuliinisuudet*. – Sipilä, Jorma & Tiihonen, Arto (toim.) 1994: *Maskuliinisuuksia puretaan, miestä rakennetaan*. Vastapaino, Tampere.

Tirkkonen, Jarkko & Hukkila, Kristiina & Kontula, Osmo 1989: *Tyttöjen ja poikien seksuaalikulttuurit. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Sarja tutkimukset* 15. Helsinki.

Tolonen, Tarja 1996: *Väkivaltaa ja sosiaalista järjestystä*. – Tommi Hoikkala (toim.) 1996: *Miehenkuvia. Välähdyksiä nuorista miehistä Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.

Virkkunen, Arto 1994: *Koululiikunta yläasteen vuosina. Persoonallisuuden kasvu*. Yliopistopaino, Helsinki.

Värri, Veli-Matti 1993: *Liikunta valtana ja kasvun mahdollisuutena*. *Nuorisotutkimus* 11. vskr. 4.

Woods, Sherry & Harbeck, Karen 1991: *Living in Two Worlds: The Identity Management Strategies Used by Lesbian Physical Educators*. – Harbeck, Karen (ed.) 1991: *Coming Out of the Classroom Closet*. Harrington Park Press, New York, London.

Miesrakastajan emansipatorisuus kirjallisuudessa ja kulttuurissa

Markku Soikkeli

Miehen roolia ei voi kyseenalaistaa niin kauan kuin hän pysyttelee perinteisesti maskuliinisiksi elämäntilanteiksi luokiteltujen toimintojen alueella: miehekkääksi katsotussa rankassa työssä, urheilussa tai harrastuksessa. Jokainen sukupuolirooli määrittyy suhteessa muihin rooleihin, mutta roolinsa voi lunastaa myös osoittamalla riippumattomuutta tai jopa tietämättömyyttä muiden naisellisuudesta tai maskuliinisuudesta. Sikäli kuin sukupuolisuus on yhtä kuin aihe- ja tilannekohtaisten puhetapojen asiantuntemusta, sukupuoliroolissa esiintymistä, täytyy yksinäisenkin naisen tai miehen tuntea ne esitystavat, joista hän kieltäytyy tai joita hän ironisoi.

Kirjallisuudessa tällainen negatioiden kautta määrittyvä sukupuolirooli on helpompi kuvata kuin muissa taiteissa. Ottamalla lähtökohdaksi valmiit käsitykset naisen ja miehen rooleista, kirjallisuuden tarvitsee kuvata vain sitä, millaiset rajavedot eivät enää päde tietyssä yksittäistapauksessa. Vaillinaisuksien, virhetoimintojen ja tarkoituksellisten väärinkäsitysten kautta kertomus voi yhdistää kaksi ihmistä, joskus useam-

mankin, suhteeseen, joka muistuttaa tuttuja ihmissuhteita intensiteetissään. Kuitenkin se voi antaa emansipatorisen uuden kuvan siitä, millä tavoilla (biologiset) naiset ja miehet määrittyvät toisiinsa nähden.

Kuinka yleisiä nämä kirjallisuuden emansipatoriset sukupuoliroolit ovat? Juonenkulkua määräävät vaillinaisuudet, virhetoiminnot ja väärinkäsitykset käyvät ilmi tilanteissa, joissa kertomuksen henkilöt tulevat tietoisiksi itsestään tunteen esittäjinä. Väärinkäsitykset voivat olla myös luovia ja tarkoituksellisia, jolloin kertomuksessa voidaan kommentoida joko tunteiden merkitystä suhteessa toisiinsa tai tunnesuhteiden arvoa toisiinsa verrattuna. ”Väärin”-käsittäminen voi tapahtua juonen dramaattisena käänteenä tai olla ylipäänsä poikkeava siitä ”oikeasta” tavasta, jolla yhteisö käsittää henkilön tekstuaalisen identiteetin.

Kertomuksen lopussa romanttinen väärinkäsitys voidaan osoittaa intuitiivisesti oikein tehdyksi tulkinnaksi, jolloin lukija tavallaan palkitaan luottamuksesta yksilölliseen ymmärrykseen. Vaikka kahden rakastavaisen tunnepohjainen tulkinta yhteenkuuluvuudesta osoitettaisiin molemminpuoliseksi väärinymmärrykseksi, lukija on joutunut jo muuttamaan käsitystään siitä, mihin tilanteisiin identiteetti ja sukupuolirooli voivat liittyä.

Kertomuksen henkilöiden biologinen sukupuoli on alusta loppuun ensisijainen tulkinta heidän sosiaalisille rooleilleen, mutta romanssin erityisyyden korostuessa biologinen sukupuoli on ainoastaan yhteinen nimittäjä läpikäydyille sosiaalisille tilanteille. Se, miten lukija reagoi ’naisuuden’ ja ’miehuuden’ saamiin uusiin merkityksiin, riippuu puolestaan siitä, miten paljon lukijan yhteiskunnassa arvoa annetaan henkilöitä yhdistäville tai erottaville tunnesiteille.

Kulttuurintutkijan näkökulmasta tunnesiteet ovat pelkkiä esiintymistapoja, tutkimuksen termein ’diskursiivisia käytän-

teitä'. Mitä merkittävämpi tunneside, sitä yleisempiä ovat siihen liittyvät esiintymistavat, etenkin tunteen tunnistaminen ja tunnustaminen. Meille tutussa länsimaisessa kulttuurissa eniten tunnustuksellista arvoa annetaan kahden tasaveroisen yksilön väliselle rakkaudelle. Romanttisen tai intohimoisen rakkauden tunnusmerkit voidaan täyttää puheella tai toiminnalla, mutta ennen kaikkea on osattava kommentoida sitä, miten tietty parisuhde eroaa muista edeltävistä ja mahdollisista parisuhteista. Vain suhteen erityisyys voi taata mielikuvan siitä, että osapuolet ilmaisevat suhteessa spontaanisti ominta itseään.

Kuka hyötyy rakkaudesta?

Koska romanttiseen parisuhteeseen ei liity sosiaalista, taloudellista tai seksuaalista hyötyä, se on arvokas jo itsessään. Romanssi ja romanttinen rakkaus eivät kuitenkaan ole geneettisiä, sisäänrakennettuja toimintoja meissä ihmisissä, vaan kulttuurin ohjaamia tapoja esittää rakkaus ja esiintyä rakastuneena. Rakastuneena esiintyminen voidaan nähdä yhtenäiseksi esitystavaksi, johon kuuluu toisiinsa liittyviä fraaseja ja ennen kaikkea romanssin kerronnallinen kaava. Tätä yhtenäistä esitystapaa, rakkauskurssia, voidaan tietysti hyödyntää perusteluna niillekin ihmisten välisille toiminnolle, joihin liittyy ensisijaisesti sosiaalista, taloudellista ja seksuaalista hyväksikäyttöä.

Romanssin tutkijan kannalta sellaiset toiminnot, kuten Yhdysvaltain presidentin seksiskandaali tai Suomen pääministerin liittyminen kirkkoon avioliittoa varten, ovat mielenkiintoisia esimerkkejä siitä, missä ja milloin rakkauskurssia voidaan käyttää. Presidentti Bill Clinton ei olisi pystynyt selittämään tekosiaan sillä, että hän oli niin rakastunut kolmekymmentä vuotta nuorempaan naiseen.¹ Rakkautta koskevaa dis-

kurssia ei voitu käyttää, koska kyseisessä tapauksessa romantista intohimoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä ei voitu erottaa toisistaan uskottavasti. Sen sijaan pääministeri Paavo Lipposen tapauksessa suhdetta vastaavanikäiseen naiseen kuvailtiin mediassa romanttiseksi rakkaudeksi, joka sai institutionaalisen sinettinsä kirkossa ja jonka ”luonnollisuuden” todisti viime kädessä pariskunnan liitosta syntynyt lapsi. Näin tehtiin huolimatta siitä, että avioliitto ja vauva ajoittuivat sopivasti vaalien alle.

Ajallisen ulottuvuuden lisäksi rakkausaihe pakottaa pohtimaan yksilöllisten tunteiden sidoksia paikallisuuteen, sosiaaliseen lähipiiriin ja yhteiskuntaan. Monissa rakkauskertomuksissa kyetään kyseenalaistamaan yhteiskunnallinen järjestys. Rakkaus voidaan esittää seikkailuna, sosiaalisten rajojen radikaalina ylittämisenä, mukaan lukien sosiaalisten sukupuoliroolien ylittämisenä. Näin rakkauskertomukset tarjoavat unelmaa radikaalista yhteiskunnallisesta muutoksesta, erillään olleiden voimien yhtymisestä. Tällä kriteerillä tunnetuin lemmenarini lienee Shakespearen *Romeo and Juliet* (1594–1595; suom. *Romeo ja Julia*, 1963). Ylittäessään elämänalueiden rajoja rakkauskertomus esittää illuusion – ja ainoastaan illuusion vailla poliittista vaihtoehtoa – yhteiskunnallisen eriarvoisuuden ylittämistä kaikilla symbolisen järjestyksen alueilla.

Historian näkökulmasta tarkasteltuna rakkauskertomukset osoittautuvat monimutkaisemmaksi merkityspeliksi kuin naisen ja miehen yksityinen vuoropuhelu. Unelmalla on ollut erilainen merkitys riippuen siitä, onko romanssiin osallistuva tai siitä kertova henkilö heteroseksuaalisen valtakulttuurin keskipisteessä vai marginaalissa, nainen vai mies, hetero- vai homoseksuaali. Yhdysvaltalaisen feministin Ti-Grace Atkinsonin mielestä heterorakkaus on aina naista orjuuttava patologinen fantasia (Atkinson 1974, 43; vrt. Pratt 1982, 92–94.). Suomalainen feministitutkija Sari Näre on tarkastellut lemmentanta-

siaa tarkemmin. Näre on tulkinut naista kahlitsevaksi fantasiaksi pelkästään tavan, jolla rakkaudesta puhutaan juuri naiselle kuuluvana eetoksena. Naisen ja miehen katsotaan edustavan parisuhdetoiveissaan erilaista eetosta. Näre viittaa siis arkikäsitelyihin, joissa naisen katsotaan pyrkivän persoonalliseen suhteeseen, jota ylläpitää rakkaus, kun taas miehille tyypilliseksi eetokseksi suvaitaan viettikeskeinen toiminta. (Näre 1994, 35.) Sukupuolien eetosta koskevien arkikäsitelysten mukaan naista ei voi moittia romantiikan nälästä eikä miestä innokkaasta seksin tavoittelusta.

Pystyykö sitten edes romaanin mittainen kertomus kuvaamaan rakkautta tasa-arvoisesti? Kirjallisuus voi kyseenalaistaa identiteetin rakentumiseen vaikuttavia arkikäsitelyjä tai tehdä niitä näkyviksi ja jopa naurunalaisiksi. Roland Barthesin mielestä kirjallisuus voi murtaa esimerkiksi 'rakkautta ensisilmäyksellä' -tyyppisiä tulkintoja parisuhteesta. Rakkauskertomus on kirjailijan ja lukijan yhteinen yritys päästä selvyteen rakkauskurssista. Barthesin mielestä diskurssi tulee kertomuksessa alistetuksi 'toiseuden' merkityksille ja siksi diskurssiin sisältyvät relaatiot, millaisia itsestäänselvyyksiä esimerkiksi naisen ja miehen suhteeseen sisällytetään, voivat paljastua. (Barthes 1983, 7–9.)²

Romanssilla on erilainen merkitys naisen ja miehen elämän kertomuksellistamiselle. Anthony Giddensin mukaan miehet kärsivät elämänsä kertomuksen episodimaisuudesta – mikä äärimmillään ilmenee miesten donjuanismina, viettelyjen sarjana – ja siksi he eivät voi ymmärtää sitä, millainen merkitys rakkaudella on osana naisen elämää. Sukupuolten on myös vaikea ymmärtää toistensa elämäkertomusta, sillä ihmisillä on taipumus identifioida muut heidän elämänsä kertomuksellisuutta tulkitsemalla. (Giddens 1991, 52–56, 92–95.) Miehet siis tulkitisivat naisen elämää yhtä episodimaisesti kuin omaansa, ja naiset puolestaan miehen elämää yhtä kokonaisvaltaisesti kuin

omaansa. Tämä ristiriita on kuitenkin kertomustaitteessa vähäpätöinen lähtökohta identiteettien väärintulkinnalle ja rakastumiselle.

Olennaista lukijoiden kannalta on se, kuinka luetut romanssit ovat vaikuttaneet sekä rakkauden että laajemmin ottaen koko elämän kertomuksellistamiseen. Väitöskirjassani *Lemmen leikekehässä* (1998) tutkin korkeakirjallisia rakkausromaaneita³ ja päädyin seuraaviin johtopäätöksiin:

(i) Rakkausromaani ei suinkaan ole kertomus naisen ja miehen tasa-arvosta intohimoisen rakastumisen avartamassa maailmassa. Se tarjoaa ajallisesti ja paikallisesti rajatun, sukupuolisesti roolitettun mielikuvan rakastavaisten yhteisestä identiteetistä, meisyydestä. Tämä meisyys perustuu rakkauskursista tutuille mielikuville.

(ii) Rakkausromaani on vaikuttanut käsityksiin rakkaussuhteen kertomuksellisuudesta. Tämä ilmenee romanssikaavan mukaisina odotuksina siitä, miten parisuhteessa koetaan yhteiskunnasta vapauttava idylli, millä tavoin idylli vapauttaa sosiaalisesta vastuusta ja antaa toisaalta elämänoppia, joka helpottaa paluuta yhteiskuntaan.

(iii) Romanssin keskeiset tapahtumat sijoittuvat temaattisiin tiloihin, idyllisiin tai siirtymävaiheen tilanteisiin, joissa henkilöt tulkitsevat identiteettinsä eri tavoin kuin havainnoiva ympäristö. Näissä tilanteissa henkilöt siis väärintulkitsevat identiteettiään itselleen tarkoituksenmukaisella tavalla. Useimmiten nämä tilanteet liittyvät intimitetin mahdollisuuksiin perheessä tai seksuaalisessa kanssakäynnissä.

Viihderomanssin nainen ja mies

Rakastajia tutkittaessa ei raja korkea- ja viihdekirjallisuuden välillä ole merkittävä. Lähtökohtani on kuitenkin se, että kor-

keakirjallisen romanssin ei tarvitse noudattaa heterorakkauden roolijakoa niin tarkkaan kuin viihderomanssin. Todennäköisesti rakkauskertomuksissa on mahdollista testata sosiaalisen sukupuoliroolin rajoja. Mikäli sukupuoli on keskeinen eroavuuksien merkittävä symbolisen järjestyksen piirissä, rakkauskertomus voi myös laajentaa sukupuoliroolien kirjoa. Enää ei ole kyse pelkästään siitä, millaisia naisen tai miehen rooleja ihminen voi ottaa toimiessaan yhteiskunnassa, vaan yhteistyön ja yhteisen elämän tarjoamista rooleista. Tässä heteroyleisölle suunnattu viihderomanssi ja korkeakirjallinen romanssi eroavat toisistaan. Viihderomanssi on vahvistanut käsitystä, että heteropuoliskot kuuluvat toisilleen erilaisuutensa tähden, mutta kirjallisuusinstituution 'vakavaksi' romaaniksi käsittämä teos voi osoittaa romanssin johtavan poikkeuksellisiin sosiaalisiin rooleihin.

Viihderomanssi luo fantasiamaailman, jossa rakastuneen ihmisen halu määräytyy yksipuolisesti rakkauden kohteesta. Rakastavaiset kuuluvat toisilleen absoluuttisesti eli heidän meisyytensä ei määrity relationaalisesti. 'Vakavassa' romanssissa halun kohde ja laatu on esitetty kirjallisemmin. (Vrt. Kristeva 1993, 232.) Yksilön identiteetti ei välttämättä muutu, mutta suhteessa rakastettuun ja tämän edustamaan toiseuteen rakastaja on kertomuksen lopussa eri kuin alussa. Kun suhde toiseuteen muuttuu, subjekti on entisensä ja silti erilainen. (Vrt. van Boheemen 1987, 70–73.) Tällaisesta rakenteesta on Pirjo Lyytikäisen käyttänyt nimitystä 'allegorinen logiikka'. Allegorisella logiikalla Lyytikäinen tarkoittaa sitä kuinka miespäähenkilö näkee naisessa eettisen osan itseään, subjektinsa toisen mahdollisuuden. (Lyytikäinen 1997, 242.) Koska Lyytikäinen on tehnyt tulkintansa pelkästään vuosisadan alun kirjallisuuden perusteella, voidaan pitää todennäköisenä, että yhteiskunnan tasa-arvoistumisen myötä romanssin tarjoamat roolit ovat nekin tasoittuneet: mies on merkinnyt naiselle mahdollisuutta eettisesti korkeampaan elämään. Esimerkiksi Marianne Alop-

euksen romaanissa *Mörkrets kärna* (1965) nainen tunnustaa olevansa rakastunut pelkästään tiettyyn ”ihmistyyppiin”, joka ”pohjimmiltaan on hänen omansa” ja jota hän etsii kaikista miehistä (Alopaeus 1965, 82–83).

Viihderomanssissa ei tarvita tällaista unelmaa identiteetin vaihtoehdosta. Tarinan tavoitteena on rakastavaisten metafyyminen, käsitteetön fuusio. Viihderomanssin maailmankuva on jo ilmikäyvän tarinan tasolla metaforan hallitsema. Ajatusleikkinä voidaan esittää, että viihderomanssit ovat nykypäivän uskonnollisia ihmekertomuksia, joiden konteksti ja avioliittoon tähtäävä arvomaailma piilee kristinuskon mystiikassa. Patricia Parkerin mukaan kristillisen aviorakkauden ideaali on nimenomaan metaforinen: täysin erilaiset, nainen ja mies, ovat jumalan mahdollistamassa liitossa yhtä lihaa. (Parker 1982, 136–138.) Viihderomanssien emansipatorisuus kuitenkin rajoittuu siihen, että niiden naisvahvuinen lukijakunta voi tulkita miesrakastajan sosiaalisen ja taloudellisen paremmuuden pelkiksi romanssia valmisteleviksi piirteiksi.

Viihderomanssien ylläpitämä mielikuva rikkaasta puhetaitoisesta rakastajasta ei ole suinkaan harmiton ideaali. Miesten näkökulmasta myyttinen donjuan on todiste miehen sukupuolisesta ylivoimaisuudesta ja aktiivisuudesta, jolle naiset ”luonnostaan” alistuvat uhreiksi. Miesrakastajan myyttiin vetoamalla patriarkaalinen yhteiskunta on voinut todistella, että itsenäinen, perheetön nainen on uhri, joka ei kykene ymmärtämään rakkausdiskurssin keinotekoisuutta. Esimerkiksi kuuluisin kotimainen rakastaja, Ruben Oskar Auervaara (oik. Jansson), muodostui myyttiseksi hahmoksi patriarkaatille otollisessa vaiheessa, 1940-luvulla. Sodan aikana työtehtäviin siirtyneet naiset herättivät hämmennystä patriarkalisessa Suomessa, koska naisen sosiaalinen identiteetti ei ollut enää sidottu kotiin samalla tavoin kuin ennen. Siksi lehdistö mieluusti nosti Auervaraan miespolven edustajaksi, joka osoitti naisten paikan ja

luonteen – väkivallattomalla mutta ”perinteisen” miehisdellä tavalla. (Kautto 1999, 128–129.)

Eräänlaisia miehille tarkoitettuja viihderomansseja sisältyy jännitys- ja agenttitarinoihin. Niissähän naishahmot voidaan edelleen esittää lajityypin edellyttämäksi seksuaaliseksi välipalaksi. Samoin kuin naisille suunnatuissa viihderomansseissa, myös jännitys- ja agenttitarinoissa arvuutellaan lukijan tuntemaa kaavaa seuraten, onko päähenkilö vaarassa tulkita seksuaalisen jännitteen romanttisen rakkauden merkiksi. Naisviihteen vaatteisiin tai ruokiin liittyvä tuotemerkitietoisuus on miesviihteessä korvattu aseisiin ja autoihin liittyvillä tuotemerkeillä; tärkeää vaarallisen romanssin kannalta on se, missä määrin päähenkilöt kykenevät tunnistamaan tuotemerkeistä samaa makua tunnustavan partnerin. Reagoidessaan arkipäivän käsitelyyn tuotemerkkeihin liittyvästä statuksesta viihderomanssit tukevat käsitystä siitä, että samaan sosiaaliseen ryhmään kuuluvat partnerit ovat luonnollisesti tarkoitettut toisilleen.

Puhuva nainen ja masokistinen mies

Kuten monet maailmanhistorian donjuanit, myös Auervaara oli mielikuvituksen eikä sänkykammarien sankari. Sikäli kuin Ruben Oskar itse loi itsestään fiktion, liittyi hän kotimaisen kirjallisuuden kapeaan mutta pitkään perinteeseen, jossa melankoliset donjuanit etsivät itseään pitkästä tragikoomisten viettelysten sarjasta. Johannes Linnankosken, Pentti Haanpään, Jorma Korpelan ja Mika Waltarin lisäksi tällaista hahmoa on kuvannut äskettäin mm. Jyrki Tuulari kirjassaan *Pyydyt* (1998), joka kannattaisi ehdottomasti lukea Auervaara-elämäkerran rinnalla. Nämä kotimaiselle kirjallisuudelle tyypilliset donjuanit ovat pikemminkin lohduttavia kuin mieskuntoa ihannoivia hahmoja. Mieslukijalle lohtua voi suoda ajatus uroosta, jolla

kaupungistuneessa yhteiskunnassa ei ole enää selvää, erityisen maskuliiniseksi tulkittavaa toimijan roolia.

Pertti Karkaman tutkimuksen mukaan suomalaisen romanssin miehelle nainen on useimmiten rakkauden kohde ja väline, jonka lähellä mies hetkeksi löytää uudelleen aistillisuuden ja elinvoimaisuuden. Naisella rakkaus liittyy koko hänen aistilliseen ja ruumiilliseen elämäänsä; rakkauden kautta nainen joutuu sosiaalisen roolin ulkopuolelle, hukkaa identiteettinsä. (Karkama 1994, 139.) Oman tutkimukseni perusteella naisen välineellisyys näkyy parhaiten mainituissa kulkuriromansseissa. Ennen kaikkea ne tukevat mielikuvaa miehestä vaeltajana, joka ei voi kotiutua mihinkään mutta saa romanssissa todistuksen miehisyydestään. Nopeasti kaupungistuneessa Suomessa kulkuriromanssit ovat olleet patriarkaatille tärkeää lohtukirjallisuutta.

Nykypäivän kirjallisuudessa nuorilla kulkurimiehillä ei ole enää maaseudulle vetäviä nostalgisia tunteita: maaseudun sosiaalista vapautta ja sukupuoliroolien ”luonnollisuutta” edustavat nyt kapakat ja rock-henkinen ’on the road’ -elämäntapa. Toisaalta mieskin saattaa olla välikappaleen roolissa naisen – tai toisen miehen – kokeillessa identiteettiään. Tällaisia teoksia ovat esimerkiksi Anna-Liisa Härkösen *Akvaariorakkautta* (1991), Marianne Alopaeuksen *Mörkrets kärna* ja Christer Kihlmanin *Alla mina söner* (1980).

Naisen subjektiutta vähätelleen patriarkaalisen kulttuurin vuoksi naishahmot tavataan kuvata paikallisuuteen sidotuiksi hahmoiksi sekä miesten että naisten kirjoittamissa romansseissa. Naiskirjailijoiden kirjoittamat romanssit – etenkin Märta Tikkasen *Personliga angelägenheter* (1997) – osoittavat kuitenkin, että ’paikallisuus’ on enemmän diskursiivinen tila kuin tietty kotoisa miljö. Romaani luo tuttuun ja tunnettuun yhteiskuntaan uuden esiintymistilan ja siten myös uuden sosiaalisen tilan. Modernin rakkauskertomuksen rakenne voi muuttaa käsi-

tyksiämme sosiaalisesta tilasta radikaalimmin kuin rakkausdis-kurssi on mahdollistanut perinteisissä, luokkarajojen murtami- seen keskittyneissä seikkailuromansseissa.⁴

Itsekontrollia korostavassa rakkauskertomuksessa, kuten kulkuriromanssissa, miehen uusi identiteetti on vapaa kaikista perhesiteistä, etenkin isän vastuusta. Nainen on tavattu kiin- nittää entistä tiiviimmin paikallisuuteen ja äidin rooliin. Nais- kirjailijat, etenkin lähellä nykypäivää, ovat voineet kääntää ti- lanteen myös päinvastaiseksi. Esimerkiksi Anna-Liisa Härkö- sen *Akvaariorakkautta*-romaanissa miehellä on muuttumaton rooli, eikä hänen tarvitse pohtia identiteettiään. Miehen pysy- vyyteen nähden nainen voi nyt leikitellä omalla identiteetillään. Härkösen kritiikki kohdistuu ylipäänsä seksi-intimiteettiin, mutta sitä ironisoidessaan hän tulee kommentoineeksi myös perhein- timateetin keskeisiä piirteitä.

Härkösen teos on sikälikin nykypäivää kuvaava, että nai- sen tai miehen sukupuoliroolia ei kiinnitetä enää yhtä vahvasti perherooleihin. Perheen on korvannut yhteiselämän välimuo- to, ystävien kollektiivi. Kukin modernille minäprojektille omis- tautunut sinkku voi sieltä käsin harjoitella joko perinteisen per- heen perustamista tai omistautua sukupuolensa seksuaalista itsenäisyyttä korostavalle elämäntavalle – tai kokeilla näitä in- timateetin alueita vuorotellen. X-sukupolvifiktioit kuten 20–30 -vuotiaille suunnatut tv-sarjat (mm. suomalainen *Sydänten aka- temia* tai yhdysvaltalainen *Frendit*) ihannoivat juuri tällaista ys- tävyyden kollektiivia, jossa perhe ja seksi tarjoavat täysin ver- tailukelpoisia tilanteita sukupuoliroolin vahvistamiselle. Peri- aatteessa naisella ja miehellä on yhtä paljon mahdollisuuksia myös kyseenalaistaa perinteisiä rooleja, mutta käytännössä yh- teiselämän alue on yhä voimakkaasti sukupuolittunutta. Här- kösen romaanin perusteella miehen sosiaaliseen ja seksuaali- seen itsenäisyyteen kohdistuu paljon odotuksia, mutta sitäkin enemmän odotuksia nainen suuntaa itseensä.

Romanssin kirjallisessa historiassa rakastavaisten vastentahtoisuus on useimmiten kytketty avioliittoon. Aviotarinoiden traditio on Tony Tannerin mukaan konservatiivisen ideologian kulmakivi, jolle on syntynyt vastatraditio. Vastatradition kertomukset ovat syntyneet kahdella tavoin: joko aviotarinan sisältä käsin eli kritisoiden avioelämää vihkimisen jälkeen, tai seuraten jommankumman aviopuolison onnellista parisuhdetta avioliiton ulkopuolella, riippumattomana avioliiton sosiaalisesta sidoksesta. (Tanner 1979, 19.) Vastatradition rikkaus käy ilmi esimerkiksi Louis B. Salomonin tutkimuksesta, jossa hän jaottelee englantilaisen runouden mieshahmoja muun muassa rakkaudelle immuuneihin, rakkaudessa pettyneihin, naisvihamielisiin, leikkimielisiin ja kuolevaisuuden julistajiin (Salomon 1961). Etenkin leikkimielisten donjuanien tarinat muodostavat eurooppalaisessa kirjallisuudessa oman vahvan perinteesä keskiajasta nykypäivään, mutta Suomessa tällaiset veijarit tarinat näyttävät muuttuvan keski-ikäisen kriisiä kommentoiviksi farsseiksi, kuten Martti Kainulaisen *Maaliikanen* (1989) tai Jorma Ojajarjun *Viagra-maniaa* kommentoinut *Operaatio Iloauskea* (1998).

Toisaalta löytyy lukuisia rakkauskertomuksia, joissa miehen maskuliinisuus osoitetaan hänen kyvyllään kieltäytyä romanssista juuri, kun se voisi saada institutionaalisen sinettinsä. Tällaisissa kertomuksissa nainen osoittaa sivilisaatioon väsyneelle miehelle tämän sisimmässä uinuneen maskuliinisuuden ja mies palauttaa naisen uskon hierarkkiseen heteroseksuaalisuuteen. Paul Zweig on esittänyt tällaisen antiromanttisen (”counter-romantic”) tarinan muodostavan oman traditionsa keskiaikaisista etsintämyyteistä nykypäivän lännenelokuvaan. Antiromanttisessa tarinassa cowboy saapuu pikkukaupunkiin ja voittaa omakseen naisen rakkauden, jonka ansiosta hän saa jälleen voimia hylätä löytämänsä idyllin. Vaihtoehtoisesti sankari saa jo tarinan alussa tehtäväkseen osoittaa kelvollisuuten-

sa partneriksi. Idyllin ulkopuolella suoritettut sankariryöt osoittavat rakastetun naisen arvon, mutta toisaalta todistavat sankarin riippumattomuuden naisesta. Rakkauden ansiosta mies voi paeta sekä parisuhteen vaatimaa sosiaalista sitoutumista että valintaa miehen perinteisten roolien välillä. (Zweig 1981, 62–71.)

Mutta millainen on miehelle tarjoutuva uusi identifikaatiotila, jos paikallisuuden diskursiivinen hallinta kuuluu erityisesti naiskirjalijoiden ja naishahmojen kyvykkyyteen? Louis B. Salomon esitteli romanssin vastatraditiona itsenäistä, rakkauden tähden kärsivää mieshahmoa. Toisaalta rakkaudelle *omistautuva* mieshahmo on tulkittavissa jyrkempänä vastalauseena yhteiskunnan sukupuolirooleille kuin rakkaudesta ja siihen liitetystä avioliitosta kieltäytyvän, ikuisen poikamiehen hahmo. Carol Siegel on tarkastellut tällaista vastatraditiota *masokistin* diskurssina. Siegelille masokismi on 1800-luvulla Euroopassa ja USA:ssa syntynyt diskursiivinen ja narratiivinen reaktio aikakauden sukupuolipolitiikkaan. Siegelin foucaultlainen tulkinta sankarillisesta rakastajasta esittää uhrautuvan mieshahmon muuttuneen 1800-luvulla tahdottomaksi, maskuliinisuutta testaavaksi masokistiksi, jonka figuroinnissa tärkein osuus oli Sigmund Freudin teoriolla. Viktoriaanisen kaunokirjallisuuden romansseissa miehen ja naisen roolit avautuivat dialogille, jossa mies saattoi alistua naisen puheelle ja toiminnalle. (Siegel 1995, 2–13.)

Ennen viktoriaanisen ajan kirjallisuutta naisen kärsimys rakkaudessa oli liitetty lapsensaantiin ja riippuvuuteen lapsesta, kun taas mieshahmon romanttinen kärsimys oli muistuttanut uskonnollista ekstaasia tai sankarillista yllyttäytymistä toimintaan. Siegelin mukaan 1800-luvun rakkauskertomus romantisoi miehen sukupuolisen identiteetin epävarmuuden ja feminiinisen alueelle liittyvän masokismin. Alistuvan ja epävarman miehen hahmo mahdollisti sen, että naiskirjalijat saattoivat

esittää naishahmot vapaampina oman elämänsä sankareina. Sen sijaan mieskirjailijoilla, kuten Charles Dickensillä tai Thomas Hardyllä, tämä tendenssi näkyi tarinoina, joissa mies ”vieraillee” rakkaudessa kuin androgyniteetin puutarhassa ja sankarillisesti vaarantaa luomis- ja puhekykynsä. Mies oli valmis heittäytymään rakkauteen, vaikka hän ei pystynyt enää hallitsemaan suhdetta ja varmistamaan ylivoimaisuudellaan molempien rakastavaisten onnea. Aikakauden moralismi edellyttikin, että ainoastaan avioliitossa tämä uuden aikakauden romanssi saattoi saavuttaa jälleen paternaalisen kontrollin. (Emt. 9–15.)

Siegel kuitenkin johdattelee tutkimustaan läpi 1900-luvun todistaakseen, että 1800-luvulta periytyvän, avioliittokeskeisen rakkauskertomuksen sisällä on ollut alistuvaa miestä kuvaava, monesti myös seksuaalista kärsimyksenhalua korostava vastatraditio, jonka resistanssi ei ole kohdistunut vain avioliittoon, vaan myös sukupuolirooleihin. Naisen tahdolle antautuva masokistinen mieshahmo, silloinkin kun hänen uhrautumisensa on korotettu naisen yhteiskunnallista asemaa ylevämmäksi, on ollut joka tapauksessa valmis aloittamaan roolien uudelleenmäärittelyn. Alistuessaan vastaanottavaksi osapuoleksi – ”kestä osasi kuin mies!” – masokistinen mieshahmo on voinut paljastaa esimerkiksi herrasmiehen rooliin sisältyvän maskuliinisen itsevarmuuden passiivisuudeksi, joka on aiemmin liitetty feminiinisyyteen, ja täten purkaa sukupuoliroolien kaksinaipaisuutta. (Emt., erit. 135–139, 163–168.) Myös oman työni empiriassa on käynyt ilmi, että useimmissa rakkauskertomuksissa parisuhteen avulla osoitetaankin se, miten ihmiset *eivät* kuulu toisilleen yhteiskunnan edellyttämällä tavoilla.

Rakkausromaanien emansipatorisuus näyttäisi siis tiivistyvän kahteen hahmoon, *pubuvaan naiseen* ja *masokistiseen mieheen*; tosin oman tutkimukseni empiriassa masokistisia, rakastetun toiveille alistuvia miehiä olivat ainoastaan *Alla mina söner* -romaanin kirjailijahahmo ja *Akvaariorakkautta*-romaanin nuoru-

kainen. Puhuvan naisen ja masokistisen miehen identiteetit ovat olemassa ainoastaan suhteessa toiseen, läsnäolevaan ja läheisesti tunnettuun identiteettiin.

Sen sijaan on vaikea sanoa, ovatko ne aidosti emansipatorisia sukupuolirooleja, joihin samastumalla *lukijat* muuttaisivat sukupuolten valtasuhteita. Perinteisiä hetero- tai homoromansseja varmemmin sukupuoliroolien kliseitä murtavat rakkauskertomukset, joissa kahden rakastavaisen sijaan lukija joutuu pohtimaan kolmannen osapuolen merkitystä suhteelle. Lopuksi haluankin ottaa esille sen, miten heteroromanssin avulla on voitu kuvata miesten välistä homososiaalisuutta ja siten jäsentää uudelleen miesten välistä hierarkiaa.

Heterorakkaus ohjaa homososiaalisuutta

Kirjassaan *Between men* (1985) Eve Kosofsky Sedgwick kääntää länsimaiset rakkauskertomukset pääläelleen. Sedgwickin mukaan kertomukset miehen ja naisen rakkaudesta ovatkin itse asiassa kertomuksia miesten välisestä valtakamppailusta, jossa naisella on pelkkä valtaa osoittavan merkin rooli. Eurooppalaisen kirjallisuuden heteroseksuaalinen kaanon on itse asiassa miehinen homososiaalinen kaanon. (Sedgwick 1985, 17.) Rakkauskertomukset eivät olisikaan aidon toiseuden fantisointia, vaan patriarkaalisen kulttuurin ylläpitämiä unelmia samuudesta.

Sedgwickin lähtökohtina ovat pääasiassa René Girardin ja Luce Irigarayn ajatukset homososiaalisuudesta. Juuri Girard on kiinnittänyt huomion siihen, millä tavoin eurooppalaisessa rakkauskirjallisuudessa kerrotaan rinnakkain kahta tarinaa: yhtäältä miesten välistä eroottista kilpailua naisen suosioista ja toisaalta miehen ja naisen välistä, varsinaista rakkaussuhdetta. Girardin mukaan kilpailun ja kosiskelun juonet ovat rakkauskertomuk-

sissa yhtä merkittävällä sijalla ja monessa suhteessa toistensa kaltaisia. Rakastetun valintaa määrääkin useassa tapauksessa kilpailevan miehen persoona, ei rakastetun laatu. (Sedgwick 1985, 21; vrt. Girard 1965, 6–10.)

Sedgwickin mukaan miehet ja mieskirjailijat käsittelisivät homofobiaa heteroromansseihin pakenemalla. Ehkä olennaisempaa kuin homofobian määrätietoinen kieltäminen on kuitenkin se, millä tavoin miehen halu naiseen motivoituu välittäjähahmon eli toisen miehen kautta. Mies ei jäljittele toisen miehen persoonaa, vaan hän imitoi halua, jonka näkee toisessa mieheissä. (Cooper 1990, 69; ks. myös Schwenger 1992, 72–73.) Vaikka heteroseksuaalinen rakkauskertomus ei olisikaan pohjimmiltaan homoeroottinen, se voi olla motivoitunut kolmannesta persoonasta käsin eikä rakkauden kohteen vuoksi. Välittäjähahmon merkitys on siinä määrin tiedostettu niin rakkauskurssissa kuin rakkausromaaneissa, että erotisoimalla välittäjähahmo voidaan kyseenalaistaa sekä intohimon spontaanisuus että parisuhteen feminiininen/maskuliininen -dualismi.⁵ Esimerkiksi Pentti Holapan romaanissa *Ystävän muotokuva* (1998) minäkertoja ilmoittaa suoraan, millä tavoin hänen kuvaamansa romanttinen parisuhde poikkeaa perinteisistä parisuhteen määrittävistä:

Ensinnä minun on myönnettävä, että en pysty erottamaan rakkautta ja ystävyyttä toisistaan. Minun on tunnustettava se rehellisyyden vuoksi, vaikka tiedän jälleen loukkaavani sovinnaiskäsitteitä. (Holappa 1998, 371.)

Perustellessaan itse itsensä sovinnaiskäsitteiden ulkopuolella, romanssi todistaa naisen naiselliseksi tai miehen miehettäksi millä tahansa sosiaalisen vieraantuneisuuden tavalla, joka on määriteltävissä romanssin vaiheista. Kirjallisena, elokuvallisena tai muisteltuna kertomuksena romanssin tunnustukselliset

kohdat liittyvät sosiaalisen roolin vaillinaisuuksiin tai siinä tehtyihin virheellisiin valintoihin – ylipäänsä elämän kertomuksellisuuden väärintulkintoihin. Koska suurinta tulkintavaltaa rakastajana tai rakastettuna käyttää luovan työn ammattilainen, on emansipatorisin nais- tai miesrakastaja yleensä ollutkin nimenomaan taiteilijahahmo. Yhteiskunnan kannalta tehdyt ”väärin”-tulkinta soveliaasta partnerista osoittautuvat lukijalle kertomukseen sopiviksi ”oikein”-tulkinnoina. Siten *Ystävän muotokuvan* kaltaiset romaanit voivat muuttaa käsityksiämme oman elämämme feminiininen/maskuliininen -dualismeille perustuvista ja elämän kerronnallisuuteen liitetyistä lainalaisuuksista.

Viitteet:

1 Vuoden 1998 suurin kansainvälinen uutinen oli presidentti Bill Clintonin sukupuolisuhde 21-vuotiaaseen Monica Lewinskyyn. Kolme vuotta aiempien tapahtumien paljastuttua ne esitettiin mediassa Lewinskyyn osalta tyhmänrohkeaksi työpaikkaromanssiksi ja presidentti Clintonin osalta seksiseikkailuksi, jonka suorasukaisuuden Clinton pyrki viimeiseen asti kiistämään.

2 Haastattelussa Barthes on selittänyt, että itse asiassa yhteisö houkuttelee yksilön sovintoon Toiseutta koskevan kielen kanssa rakkauskertomuksen avulla (Barthes 1981, 286, 302).

3 Korkeakirjalliset rakkausromaanit tarkoittavat tutkimusaineistoni tapauksessa kirjoja, jotka soveltavat romanssin kaavaa omaperäisesti, syventävät henkilöitään ja miljöötä ja ovat yhteiskunnallisesti kantaottavampia kuin ns. viihderomanssit tapaavat olla.

4 Rakkauskertomus voi kyseenalaistaa myös käsityksiä siitä, mitä on kirjallisuuden realismi eli uskollisuus todellisuudelle (ks. Soikkeli 1998b).

5 Myös homoseksuaalista rakkautta on vuosisadan alusta lähtien yritetty selittää heteroseksuaalisen dualismin avulla. Eve K. Sedgwick nimeää tämän heteroyhteiskunnan käyttämän selityksen *nurinkääntämisen kielikuvaksi*. Sen mukaan feminiininen osapuoli haluaa aina maskuliinista ja maskuliininen osapuoli feminiiniä, riippumatta siitä, onko halun subjekti miehen vai naisen vartalossa. Feminiininen/maskuliininen-dualismi olisi siis vallitseva ja gender-ominaisuuksiin kytkeytyvä piirre jopa samaa biologista sukupuolta edustavien välillä. (Sedgwick 1991, 87.)

Kirjallisuus:

Alopaeus, Marianne 1965: *Mörkrets kärna*. Wahlström & Widstrand, Porvoo.

Atkinson, Ti-Grace 1974: *Amazon Odyssey*. Link Books, New York.

Barthes, Roland 1981: *The Grain of Voice. Interviews 1962–1980*. Transl. by Linda Coverdale. Jonathan Cape, London.

————— 1983: *Kärlekens samtal. Fragment*. Översättning Leif Janzon. Korpen, Göteborg. (1997).

Boheemen, Christine van 1987: *The Novel as Family Romance. Language, Gender, and Authority from Fielding to Joyce*. Cornell Univ. Press, Ithaca and London.

Cooper, Michael A. 1990: *Disciplining the Master*. - Joseph A. Boone & Michael Cadden (toim.) 1990: *Engendering Men. The Question of Male Feminist Criticism*. Routledge, New York and London

Giddens, Anthony 1991: *Modernity and Self-Identity*. Polity Press, Cambridge.

Girard, René 1965: *Deceit, Desire, and the Novel. Self and Other in Literary Structure*. Transl. by Yvonne Freccero. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.

Holappa, Pentti 1998: *Ystävän muotokuva*. WSOY, Helsinki

Härkönen, Anna-Leena 1991: *Akvaariorakkautta*. 4. painos. Otava, Helsinki.

Kainulainen, Martti 1989: *Maaliikanen*. Kirjayhtymä, Helsinki.

Karkama, Pertti 1994: *Kirjallisuus ja nykyaika. Suomalaisen sanataiteen teemoja ja tendenssejä*. SKS, Helsinki.

Kautto, Timo 1999: *Auervaara – aurinko- ja kevätmiest*. Edita, Helsinki.

Kihlman, Christer 1980a: *Alla mina söner*. Alba, Tukholma.

Kristeva, Julia 1993: *Puhuva subjekti - tekstejä 1967-1993*. Suom. Pia Sivenius. Gaudeamus, Helsinki.

Lyytikäinen, Pirjo 1997: Narkissos ja sfinksi. Minä ja Toinen vuosisadanvaihteen kirjallisuudessa. SKS, Helsinki.

Näre, Sari 1994: Pornografiakeskustelusta bordellikeskusteluun. Kaupallinen seksi vietti- ja rakkauseetoksen taistelukenttänä. - Sara Heinämaa & Sari Näre (toim.) 1994: Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta. Gaudeamus, Helsinki.

Ojajarju, Jorma 1998: Operaatio Ilohauska. Like, Helsinki.

Parker, Patricia A. 1982: The Metaphorical Plot. Teoksessa David S. Miall toim.: Metaphor, problems and perspectives. The Harvester Press, Sussex.

Pratt, Annis 1982: Archetypal Patterns in Women's Fiction. The Harvester Press, Brighton.

Salomon, Louis B. 1961: Devil take her! A Study of the Rebellious Lover in English Poetry. A.S. Barnes & Company, Inc., New York.

Schwenger, Peter 1992: Letter Bomb. Nuclear Holocaust and the Exploding Word. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.

Sedgwick, Eve Kosofsky 1985: Between Men. English Literature and Male Homosocial Desire. Columbia University Press, New York.

Shakespeare, William 1594-1595; 1963: Romeo ja Julia. Teoksessa Romeo ja Julia. Kesäyön komedia. Suom. Yrjö Jylhä. Otava, Helsinki.

Siegel, Carol 1995: Male Masochism. Modern Revisions of the Story of Love. Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis.

Soikkeli, Markku 1998a: Lemmen leikkikehässä. Rakkausdiskurssin sovellukset suomalaisissa 1900-luvun rakkausromaaneissa. SKS, Helsinki.

————— 1998b: Rakkauden maisemassa. Pastoraalin mytos Heikki Turusen Korvenraivaaja-sarjassa miestutkimuksen näkökulmasta. - Kaisa Kurikka (toim.) 1998: Paikkoja ja tiloja suomalaisessa kirjallisuudessa. Kotimainen kirjallisuus; sarja, A, 37. Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos, Turku.

Tanner, Tony 1979: Adultery in the Novel. Contract and Transgression. The John Hopkins University Press, Baltimore and London.

Tikkanen, Märta 1997: Personliga angelägenheter. MånPocket, Stockholm.

Tuulari, Jyrki 1998: Pyydys. WSOY, Helsinki.

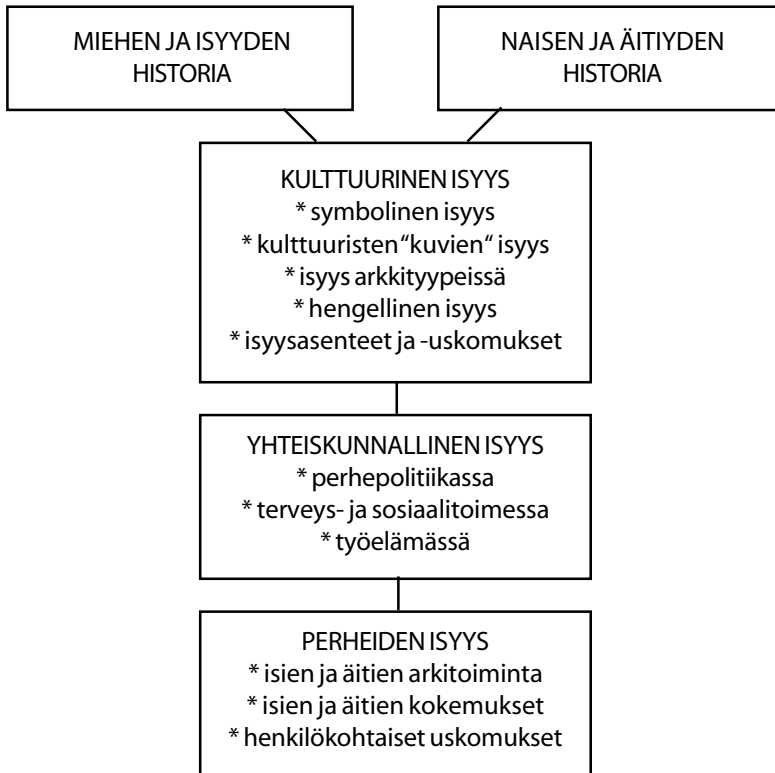
Zweig, Paul 1981: Adventurer. The Fate of Adventurer in the Western World. Princeton University Press, Princeton.

Muuttunut ja muuttuva isyys

Jouko Huttunen

Kolmen kerroksen isyys

Puhuttaessa tämän päivän isyydestä tai isyyden murroksesta unohdetaan helposti tarkentaa, mistä isyydestä tai minkä tasoisesta isyyden tarkastelusta on kysymys. Vahvasti miesten ja naisten historiasta kumpuavana ilmiönä isyydellä on syvät kulttuuriset ja yhteiskunnalliset juurensa (kuvio 1), jotka ruokkivat elävässä elämässä havaittavaa miesten 'isyyskäyttäytymistä'. Itse asiassa isyys on yhtä paljon yhteisöllistä kuin yksilöllistä, sillä sen eri ilmenemismuodoille on vaikea löytää esimerkiksi biologista tai psykologista selitysmallia. Voidaan jopa väittää, että kulttuurinen isyys elää omaa elämäänsä yksittäisten miesten 'isyystoiminnoista' välittämättä.

KUVIO 1 Isyyden käsitteelliset kerrokset

Kulttuurinen isyys

Käsitteellisesti abstraktein on kulttuurinen isyys, jota voisi nimittää junglaisittain myös symboliseksi tai arkkityyppiseksi isyydeksi sillä me kaikki jaamme ainakin osittain siihen liittyvät uskomukset, ennakkoluulot, asenteet ja stereotypiat. Kulttuurinen isyys on monikasvoinen ja -särmäinen eikä ollenkaan

yksiselitteinen. Voidaan puhua myös monikossa kulttuurisista isyyksistä, jotka ovat eri aikakausien ja eri alakulttuurien muunnelmia yleisemmästä tietyn kulttuurialueen isyysteemasta. Sitä voi mainiosti verrata maskuliinisuuden käsitteeseen, jonka yhteydessä esitetyn hegemonisen maskuliinisuuden (ks. käsitteestä Carrigan, Connell & Lee 1985; Connell 1995) sukulaiskäsite voisi olla *hegemoninen isyys*. Jokainen kulttuuri hellii kunakin aikakautena muita enemmän tiettyä isyyden mallia tai isyysskuvaa, joka myös työntyy muita vaihtoehtoja useammin ja ”röyhkeämmin” esille erilaisilla kulttuurisilla kentillä alistaen muut isyyden muunnelmat huonompaan asemaan.

Vallitsevalla eli hegemonisella isyydellä tarkoitan siis sitä isänä olemisen mallia, jonka suuri osa miehistä ottaa omakseen itsestään selvyytensä. Tietyt isyyteen liittyvät merkitykset ja käytänteet ovat yleisyytensä vuoksi tuntuneet jo pitkään useimmista miehistä ”terveen järjen” mukaisilta. Mikko Lehtonen kirjoittaa aiemmin tässä kirjassa erilaisista mieheyden malleista ja käyttää alkuaan kulttuurintutkija Raymond Williamsin käsitteitä orastava, jäänteellinen ja vallitseva. Jäänteellomaiset mieheyden mallit eivät sellaisenaan enää toteudukaan, vaan ovat väistymässä ihmisten arkitoiminnasta. Silti ne eivät kuulu vielä kokonaan menneisyyteen. Isyyteen sovellettuna voidaan puhua menneisyydessä syntyneistä isyyden malleista, jotka kuitenkin vaikuttavat edelleen nykyisyydessämme.

Hegemonisessa asemassa olevaa – vaikkakin jäänteellomaista – isyysmalliamme kutsun *perinteiseksi isyydeksi*, jota ei oikeastaan tarvitsisi edes määritellä, sillä edellä olevan perusteella se on juuri se malli, jota varsinkin keski-ikäiset suomalaiset pitävät normaalina isyytenä. Jos kuitenkin luonnehdin sitä aivan lyhyesti, niin keskeisenä pidän sitä, ettei se ole tarjonnut – tai edes sallinut – miehelle hoivaavaa vanhemmuutta. Myös isänä miehen on pitänyt olla etäinen (jopa ”kova”), tilanteita hallitseva, suoriutuva ja tunteitaan kontrolloiva. Mieskulttuuri

on kyllä opastanut isää vastuullisuuteen perheensä elannon hankkimisessa, mutta muu, syvällisempi, tunnepohjaisempi ja vuorovaikutteisempi puoli ei ole kuulunut isyyteen. Parhaimmillaan ”perheen pää” on ollut John Waynen tai Cary Cooperin kaltainen periaatteen mies, *luja tammi* (David & Brannon 1976).

Jos perinteinen mieskulttuuri on suhtautunut nuivasti isän hoivaan, ei traditionaalinen naiskulttuurikaan ole antanut sille kovin suurta tilaa lapsen hoidossa ja kasvatuksessa. Äitiysideologia on ominut lasta lähellä olevan vanhemmuuden naiselle (Chodorow 1978). Perinteinen äiti on hienovaraisesti antanut ymmärtää, missä kulkevat sopivuuden rajat: isän tulee auttaa, mutta ei käydyä tunkeilevaksi. Näin sukupuolijärjestelmä kokonaisuutena, sekä mies- että naiskulttuurin puolelta, on tehokkaasti sulkenut miehiltä mahdollisuuden hoivaavaan vanhemmuuteen.

Yhteiskunnallinen isyys

Vastaavasti yhteiskunnallisella isyydellä tarkoitan niitä isyydestä vallitsevia käsityksiä, jotka määräävät ja säätelevät yhteiskunnallisia ja yhteisöllisiä ratkaisuja silloin kun käsitellään yksittäisten ihmisten tai ihmisryhmien perheyttä, vanhemmuutta, isyyttä ja äitiyttä koskevia kysymyksiä. Tyypillisiä kenttiä ovat perhepolitiikka, terveys- ja sosiaalitoimi sekä työelämä, joiden piirissä tehdään päivittäin tuhansia rajankäyntejä ”sopivan” ja ”suotavan” isyyden suhteen.

Yhteiskunnallinen isyys juontaa tietenkin juurensa kulttuurisista isyyskuvista, mutta kuitenkin paljolti piiloisesti ja usein epäjohdonmukaisesti. Hegemoninen isyys on useimmiten ollut se itsestään selvä tavoite, johon on pyritty. Esimerkiksi vanha isyyslaki ennen vuoden 1975 uutta isyyslakia nojasi selkeästi perinteiseen isyyskäsitykseen (isällä on oikeuksia lapsiinsa, mies

on perheen pää jne.). 70-luvun ns. lapsipaketin toisessa laissa, eli laissa lapsen elatuksesta (704/1975) perinteisen isyyden malli säröilee vielä enemmän, vaikka sitä ei tietenkään ole eksplisiit-
tisesti ilmoitettu. Voitaisiinko jonkinlainen suomalaisen isyyden yhteiskunnallinen murros ajoittaa näin ollen 70-luvulle, etenkin kun myös oikeus isyyslomaan on peräisin vuodelta 1978?

Myöskään isyyteen liittyvät sosiaali- ja työläinsäädännön etuudet (mm. perhevapaiden käytön säädökset) eivät pohjau-
du näkyvästi millekään kulttuurisesti ehjälle isyyskuvalle. Sa-
moin sosiaalitoimen tai neuvolainstituution isyysajattelun ta-
kaa voidaan löytää keskenään ristiriitaisiakin isyyksiä (Forsberg
1994; Kuronen 1993). Esimerkiksi Arja Kaila-Behm totesi tut-
kimuksessaan *Miebestä esikoisen isäksi* (1997), että neuvolan ter-
veydenhoitajat toivoivat isien olevan joko tukihenkilö-, kump-
pani- tai perheenpääisiä, koska nämä isätyypit olivat heidän mie-
lestään helpoimpia asiakkaita.

Meillä ei ole siis (onneksiko?) mitään virallista, julkisen
vallan isyysmallia, johon kaikkia miehiä yritettäisiin istuttaa
perhepoliittisin keinoin. Miehiin kuitenkin suunnataan kaiken
aikaa isyysvalistusta ja asennemuokkausta sekä asiantuntijoi-
den että julkisen sanan taholta. Viime aikoina sanoma on ollut
se, että on hienoa kun isät osallistuvat lastensa elämään ja että
lapsi tarvitsee läsnäolevan isän. Pääasia tuntuu olevan ”isät
esiin” -kehotus. Sen sijaan keskustelu isyyden syvemmästä ole-
muksesta ja sen suhteesta äitiyteen on ollut vähäistä. On myös
viitteitä, että kehottelussa on kaksoisviestintää, jonka mukaan
isän pitää olla osallistuva, mutta pohjimmaltaan vanha roolija-
ko isän ja äidin välillä on hyvä säilyttää. Ehkäpä vasta sosiaali-
ja terveysministeriön *Isätoimikunta* on toiminut tässä suhteessa
uuden ajan airuena esittäessään esimerkiksi vain isälle tarkoi-
tettua vanhempainloman pidennystä ja ottaessaan kantaa muu-

toinkin jaetun vanhemmuuden puolesta (Isätoimikunnan mietintö 1999).

Kokonaisuutena yhteiskunnan harjoittama lapsiperheiden ja vanhemmuuden tukeminen on ollut kuitenkin näihin päiviin asti konservatiivista ja perinteistä roolijakoa myötäilevää, varsinkin jos mukaan lasketaan myös työelämän suhtautuminen. Vaikka huoltajuuden osalta yhteiskunta tukee nykyään selkeästi kahden tasaveroisen huoltajan mallia, miesten houkuttelu isyyteensä on ollut suureksi osaksi vain pelkkää puhetta, sillä monet yhteiskunnan tukitoimet ovat edelleen riittämättömiä aidosti osallistuvan isyyden kanssa (Huttunen 1998).

Oiva esimerkki on työelämän isyysajattelu, jossa keskeisenä on vieläkin isyyden kieltämien: ”hyvä jätkä” työelämässä on mies, joka ei liikoja tuo esille isyyttään ja isänä olemistaan, eikä ainakaan anna sen häiritä työntekoa. Tämän ajattelutavan juuret ovat *poikamieskulttuurissa*, joka puolestaan kuuluu siihen maskuliinisuuskuvaan, jota yhä ylläpidetään monilla kulttuurisilla kentillä. Poikamieskulttuuri löytää omat ilmenemismuotonsa jokaisella työpaikalla, yhtä hyvin eduskunnassa kuin Nokiallakin. Kuitenkin aina on kysymys siitä, miten henkilökohtaisuus, yksityisyys ja aikuinen vastuullisuus läheisistään sivuutetaan yleisemmän ja abstraktimman edun nimissä. Perheestä, lapsista tai vanhemmuudesta – etenkin isyydestä – ei puhuta työpaikalla tärkeinä, sitoavina asioina, vaan työsuoritukset on voitava vetää ikään kuin yksityisyyttä ja henkilökohtaisia sitoumuksia ei olisikaan.

Työelämässä vallitsevan ajattelutavan mukaan miehen tulee toimia tärkeissä tehtävissään ikään kuin hän olisi poikamies tai vähintäänkin lapseton, vapaa tulemaan ja menemään, vailla vastuuta toisten henkisestä hyvinvoinnista, tai edes siitä, että jakaa arkipäiväänsä läheistensä kanssa. Toki menestyvällä miehellä tulee olla kotona vaimo ja kiltit lapset, mutta isyyden ei pidä näkyä häiritsevästi ulospäin. Vaikka olisit viiden pienen

lapsen isä, niin sinun tulee ottaa jo aamusta töihin tultuasi huoleton, mielellään leikkisä työyhteisön uskollisen jäsenen rooli, johon kuuluu mm. ehdoton lojaalisuus työporukkaa kohtaan ja partiopoikamainen valmius kaikkiin haasteisiin ja tehtäviin. Edes oma – saatikka lapsesi – sairastuminen ei saa häiritä työlesi omistautumista. Tässä suhteessa viime aikoina sekä tutkimuksen puolella (esim. Lammi-Taskula 1998) että mediassakin esiin nostettu työn ja perheen yhteensovittamisen problematiikka on tärkeä isyyteen liittyvän yhteiskunnallisen keskustelun uusi tema.

Perheiden isyys

Perheiden isyydellä tarkoitan isyyttä ruohonjuuritasolla; mitä isät ja äidit itse ajattelevat isyydestä, kuinka miehet tosiasiallisesti toteuttavat omaa isyyttään, millaisia kokemuksia heillä on isyydestään ja miten äidit ja lapset ovat kokeneet isän toiminnan. Vaikka jokainen mies on tietoinen siitä kulttuurisesta isyydestä, jota pidetään normaalina, samoin kuin niistä reunaehdoista, joilla yhteiskunta normittaa isyyttä, niin viime kädessä mies itse – usein perheensä myötävaikutuksella – luo oman isyytensä.

Ihmisten kanssa keskustellessa syntyykin helposti vaikutelma, että jokaisella on lähipiirissään esimerkki ”poikkeavasta”, omanlaatuisesta isästä. Se voi olla vaari tai setä, joka jo 50-luvulla oli paljon lastensa kanssa, vaihtoi vaippoja, syötti tuttipullolla ja viihtyi muutenkin kotona. Tai se voi olla naapurin yksihuoltajaäidin mies, joka häpeällisesti häpyi teille tiety-mättömille kaksi viikkoa ennen esikoisen syntymää. Isyys ei todellakaan ole takki, joka miehelle ojennetaan ja jonka hän mukisematta pistää päälleen, vaan maailman sivu miehet ovat tuottaneet yksilöllistä isyyttä, vaikka sillä ei ehkä ole ollutkaan

feedback-vaikutusta vallitsevaan isyysmalliin. Yleensäkin hegemonisella ajattelutavalla on ”teflon-pinta”, johon arjen poikkeavat ratkaisut eivät saa jalansijaa.

Itse asiassa perheissä toteutuneista isyyksistä ei ole tietoa. Esimerkiksi Christoffer Tigerstedt (1994, 71–72) toteaa, että tiedämme tuskin mitään miehen ja vaimon tavoista sopia arjen askareista ja näiden tapojen sosiologisista ja psykologisista syistä. Sukupuolten soveltama logiikka päivittäisten kotirutiinien jakamisessa on ollut joko liian banaali tai tutkimuksellisesti liian vaikea aihe. Ehkä on ollut vallalla myös ajattelutapa, että miksi tutkia ”sitä minkä me jo kaikki tiedämme”. Mutta tiedämmekö me?

Ajankäytön osalta suomalaista perhettä, myös miestä ja isää, on tutkittu määrällisesti kiitettävästi (esim. Suomalainen perhe 1994; Reuna 1998; Melkas 1998), mutta isyyden syvemmästä puolesta on vieläkin hyvin vähän tutkimustietoa. Tiedämme vakuuttavasti, että kotityönjako on tänä päivänä tasapuolisempi ja miehet osallistuvat monipuolisemmin lasten hoitoon kuin mitä perinteisen isyysmallin perusteella voisi odottaa. Silti äidit tekevät edelleen valtaosan varsinkin lastenhoitotyöstä.

Tilastokeskuksen mukaan (Suomalainen perhe 1994) isien osuus lasten kanssa olemisessa vaihtelee lasten iästä riippuen 34 ja 42 prosentin välillä. Äidin lastensa kanssa käyttämä aika on suurimmillaan lasten ollessa vauvaikäisiä, jonka jälkeen yhdessäoloon käytetty aika vähenee tasaisesti kuudesta tunnista noin kolmeen ja puoleen tuntiin päivässä lasten saavuttaessa murrosiän. Isän käyttämä aika vaihtelee sen sijaan hieman eri tavalla lapsen iän myötä: eniten isä on leikki-ikäisten lastensa kanssa (noin kolme ja puoli tuntia päivässä), mutta ero sitä nuorempiin tai vanhempiin lapsiin on melko pieni. Näin ollen isän suhteellisen osuuden kasvu johtuu siitä, että lasten varttuessa hän vähentää yhdessäoloaikaansa vähemmän kuin äiti.

Mielenkiintoinen on Väestöliiton Perhebarometrin tulos siitä, että vaikka harrastuksiin vientiä lukuun ottamatta äidin katsottiin olevan isää enemmän vastuussa kaikista lasta koskevista asioista, niin valtaosa sekä miehistä että naisista oli tyytyväinen tällaiseen roolijakoon. Kuitenkin kaksi useimmin risti-riitoja aiheuttavaa asiaa oli lasten kasvatus ja kotitöiden jakaminen sekä miesten että naisten mielestä – kuitenkin niin, että naiset painottivat näitä asioita miehiä voimakkaammin (Reuna 1998, 30, 50.)

Päällisin puolin näyttää siltä, että perheiden arjessa ei perinteisellä isyydellä olisikaan enää hegemonista asemaa, vaan miehetkin näyttäisivät ”liputtavan” jonkin muun, osallistuvan isyyksimallin puolesta. Syvempi tarkastelu ei kuitenkaan kiistatta tue tätä johtopäätöstä. Isyyden muutoksessa on kyse lähinnä kotitöiden ja lastenhoidon uudelleen järjestämisestä eikä syvällisestä muutoksesta vanhemmuudessa. Teemu Rantanen kirjoittaa:

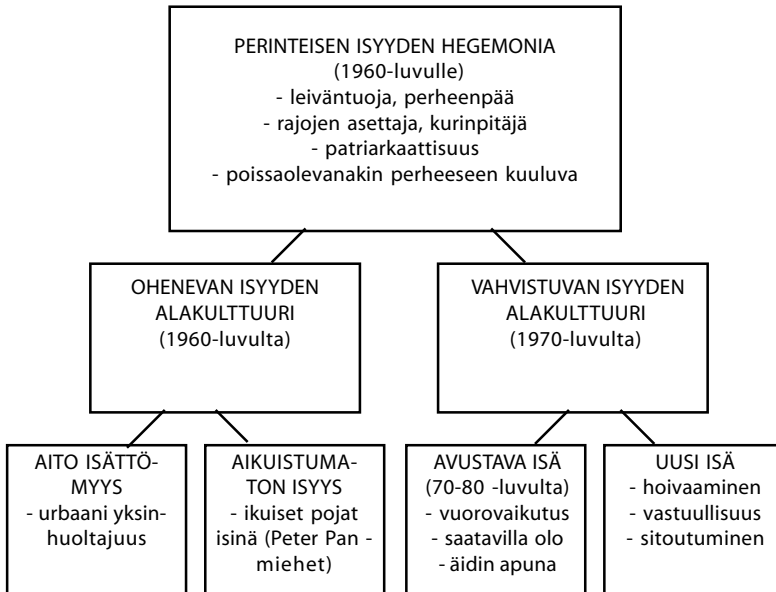
perinteinen maskuliinisuus on osoittanut joustavuutensa muovautumalla sellaiseksi, että sitä voidaan toteuttaa myös kotitöitä tekemällä. Tämä muovautuminen - jota lehdet kirjoituksillaan vauhdittavat - auttaa myös vallitsevan miehyyden, hegemonisen maskuliinisuuden säilymistä tai jopa vahvistumista: miehen ei tarvitse muuttua hoivaavammaksi, kun hän oppii hoitamaan lasta ja kotia oman itsensä ja oman menestyksensä takia. (Rantanen 1998, 31.)

Perinteisen isyyden hajoaminen

Vaikka isyydessä, miehissä, sukupuolijärjestelmässä tai kotitöiden jaossa ei ole tapahtunut dramaattista käännettä, niin ne kaikki ovat muuttuneet joustavimmiksi ja monipuolisimmiksi

(ks. tässä kirjassa Jokinen sekä Lehtonen M.) Suuri osa nykyisestä mieheyden kriisistä näyttää olevan enemmän tai vähemmän harmistunutta reagoimista hegemonisen (tai jäänteenomaisen tai perinteisen) maskuliinisuuden rauhaan kohdistuvaan häirintään, vaikka meillä Suomessa ei ole erityisen selvästi havaittavissa konservatiivimpien julkista ärähtelyä. Ehkä he eivät ole vielä arvioineet hegemonisen maskuliinisuuden niin vakavasti uhatuksi. Vastaavaa pohdintaa voidaan käydä myös suomalaisesta tämän päivän isyydestä. Perinteinen isyys ei varmaankaan ole vielä totaalisesti hajoamassa, mutta hegemonian kriisistä tai murrosvaiheesta voidaan perustellusti puhua. Vanha ja uusi elävät juuri tässä ajassa rinta rinnan eikä ristiriidoiltakaan voida välttyä sen enempää kulttuurisella kuin perheiden tasollakaan.

Laajasti katsottuna isänä oleminen näyttää liukuvan kahteen, toisilleen vastakkaiseen suuntaan (kuvio 2). Yhtäältä ilman psykologista isää kasvavien lasten määrä on lisääntymässä (*obeneva isyys*), ja toisaalta yhä useammat nuoret vanhemmat määrittelevät isyyden uudella, tasa-arvoisemmalla tavalla (*vabvistuva, voimistuva isyys*). Kumpikin suuntaus rapauttaa – tosin aivan eri tavoin – sotien jälkeistä, perinteisen isyyden hegemoniaa, sillä sen enempää poissaoleva kuin lapsen hoitoon sitoutunut isäkään ei ole vanhan käsityksen mukainen.

KUVIO 2. Suomalaisen isyyden viimeaikaiset muutokset

Oheneva ja vahvistuva isyys

Välinpitämättömyys perheestään tai lapsistaan ei kuulunut perinteiseen isyyteen. Vaikka isät olivatkin ennen fyysisesti paljon poissa, metsissä ja pelloillaan, niin he kuuluivat kiinteästi perheyhteyteen. Vanhan ajan perheessä isän ”henki” oli aina läsnä, sillä miehelleen lojaali äiti muistutti tarvittaessa lapsilleen, että ”odottakaahan kun isä tulee...” tai ”mitähän isä sanoisi tästä”. Myös mieskulttuuriin kuului vielä 50-luvulla nykyistä selkeämmin sellaisia herrasmies- ja ritarillisuussopimuksia, jotka sitoivat miestä perheeseensä. Kunnan miehen kuului aina vastata tekosistaan, joten miehen tuli myös pystyä elättä-

mään perheensä vaikeissakin oloissa. ”Perhepinnaria” katsottiin karsaasti. Myös avioeroluvut olivat silloin huomattavasti alhaisemmat ja avioerolainsäädäntö tavallaan sitoi miehiä perheeseensä parisuhteen kriiseistä huolimatta. Varsinkaan jos ei kiinnitetä huomiota lapsen ja isän välisen suhteen laatuun, niin vielä 50-lukua voidaan pitää perheessä läsnäolevan isän aikakautena.

Tämän päivän *obeneva isyys* ei ole yhtenäinen ilmiö, vaan se saa monia ilmenemismuotoja. Ehkä merkittävin on se psykologinen isättömyys, jota nykyään tuotetaan paljolti avio- ja avoerojen kautta. Vaikka ”erot ovat aina erilaisia”, vanhemmuuden ja isyyden kannalta yhdeksi vaihtoehdoksi on muodostunut sellainen eroprosessi, jonka seurauksena isä vähitellen kaikkoo tai käy harvinaiseksi lasten arkielämässä. Muodollisesta yhteishuoltajuudesta huolimatta äidistä tulee käytännöllisesti katsoen yksinhuoltaja, koska lapset ovat hänen luonaan ja hänen vastuullaan. Kunnat maksavat elatustukea vuosittain noin 113 000 lapselle siksi, että heidän muualla asuva vanhempansa ei saa lapsen toiselta vanhemmalta lapselle kuuluvaa elatusta. Ilmiön laajuus saa miettimään, onko kulttuurissamme tai ainakin yhteiskunnallisesti hyväksytty hiljakseen tällainen eromalli, jossa toinen vanhemmista (useimmiten isä) saa, voi tai joutuu parisuhteen rikkoutumisen vuoksi irtisanoutumaan sekä taloudellisesta että henkisestä vastuustaan.

Urbanilla yksinhuoltajuudella tarkoitan juuri tällaista tilannetta, jossa äiti asuu ja elää lastensa kanssa kaupunkilähiössä sikäli yksin, että sukulais- ja ystäväverkon tuki on riittämätöntä ja sosiaaliset voimavarat muutenkin vähäiset. Isän osuus perheen arjessa on marginaalinen monista mahdollisista syistä johtuen (joita en käy tässä erittelemään). Ero sodanjälkeisiin leskiäitiyksiinhuoltajiin voi olla isyyden kannalta melkoinen, sillä varsinkin agrariiyhteisössä nämä äidit saivat ympäristön sosi-

aalisen tuen, vaikka taloudellinen tilanne oli mahdollisesti hyvinkin heikko.

Aikuistumattomalla isyydellä tarkoitan esimerkiksi “Peter Pan“-tyyppisen miehen haluttomuutta tai kyvyttömyyttä ottaa vastuuta toisesta ihmisestä. Ilmiö ei välttämättä esiinny vain avio- tai avoeron yhteydessä, vaan siihen voi törmätä päällisin puolin ihan sopuisassakin liitossa. Se voi liittyä nuoren miehen elämänkaaren klassiseen siirtymäongelmaan: kuinka oman identiteettinsä kanssa kamppaileva nuorukainen löytää itsestään generatiivisia, toisten huomioon ottamisessa tarvittavia piirteitä. Se voi olla myös modernia individualismia, jolloin isälle on tärkeämpää omistautua työlleen tai harrastuksilleen kuin lapsilleen. Tai sukupolvien välisen yhteyden katkettua se voi olla myös uusavuttomuutta, jolloin mies ei osaa olla sen enempää perinteinen kuin osallistuvakaan isä, koska hänen isyytensä on ikään kuin hukassa. Joskus taas isän ja lapsen välille tulee liikaa fyysisistä välimatkaa, joka hämmästyttävän usein muuttuu myös henkiseksi välimatkaksi, sillä parisuhteen ongelmat näyttävät koettelevan isyyttä huomattavasti herkemmin kuin äitiyttä.

Kokonaan toisentyypistä, ohenevalle isyydelle vastakkaisista on ollut *vahvistuvan tai voimistuvan isyyden* suuntaus, jonka alku meillä voidaan ajoittaa jonnekin 70-luvulle kuten edellä jo hahmottelin. Kulttuurinen arkkityyppi, joka nousi monella rintamalla perinteisen isän rinnalle, oli tuolloin *avustava isä* (ks. Huttunen 1994). Hän osallistuu aikaisempaa enemmän kotitöihin, lasten hoitoon ja kasvatukseen. Voidaankin väittää, että yhdessä aidon isättömyyden ja aikuistumattoman isätyypin kanssa osallistuva isä alkoi rapauttaa perinteisen isän hegemonista asemaa, jolle ilmestyi kilpailijoita ikään kuin kahdelta vastakkaiselta suunnalta. Tosin yhteiskunta ja yleinen mielipide ovat tunnistanee vain osallistuvan isän uutena isätyyppinä. Suuntauksena oheneva isyys on ollut kaiken aikaa jonkinlainen mies-

ten ”vastakulttuurin” epämoraalinen tuote, jolla ei ole ollut julkisia kannattajia tai puolestapuhujia.

Avustavan isän dilemma

Avustava tai osallistuva isä ei ole paljoakaan mieskulttuurin omaehtoisen muutoksen tuote, vaan pikemminkin naiskulttuurin 60-luvulta alkaneen käymistilan välillinen ilmentymä. Tästä johtuen osallistuvan isän malli ei ole ollut isyyden kehityksen kannalta aivan ongelmaton välivaihe, niin tervetullut kuin se on ollutkin pitkään vallinneen perinteisen isätyypin haastajana.

Voimistuva nais- ja tasa-arvolike alkoi kyseenalaistaa ensin kotiäitikulttuuria ja myöhemmin naisten kahden työn taakan (ansiotyö + kotityöt) käytännettä. Tämä alkoi luoda paineita myös miehen perheroolin muuttumiselle. Tyypillistä 70-luvun kotitöiden jakamiskeskustelulle oli se, että sitä tuottivat ja ylläpitivät pääosin naiset, ja esimerkiksi mediassa miehiin vedottiin lähinnä leikin varjolla. Puhuttiin naisten ja miesten töistä samaan tapaan kuin kansansadussa ”Akka ukon töissä ja ukko akan töissä” ja naureskeltiin miesten kömpelyydelle ruoanlaitossa ja lasten hoidossa. Spede Pasanen ja Kari Suomalainen huvittivat kansaa parodioimalla näitä tilanteita. Merkittävää mieskulttuurin kannalta oli kuitenkin se, että valtaosa tästä diskurssista oli miestä holhoavaa ja jonkinlaista seuraleikkityyppistä keskustelua, johon miehet eivät laajalla rintamalla osallistuneet.

Tässä suhteessa ”avustava” isä on osuva nimike sille isyydelle, jota tuolloin lanseerattiin perinteisen isän syrjäyttäjäksi. Tarkoituksena ei ollutkaan kajota syvemmillä vanhemmuuden roolijakoon, ei myöskään vallitsevaan äitiysajatteluun, vaan pyrkimyksenä oli siistiä perinteistä ”jurrikkaisää” siedettäväm-

mäksi yhtiökumppaniksi työssäkävälle äidille. Vaikka en väheksy tämän motiivin merkityksellisyyttä naisten aseman parantamisen kannalta, jälkikäteen arvioiden isyyttä vietin näin tahtomattaankin myös kyseenalaisille raiteille. Kulttuurisena välivaiheena avustava isä on kuitenkin ollut välttämätön.

Ääritapauksessa tämän ajattelumallin isä on eräänlainen äidin pikku apulainen, jolla ei ole paljokaan omaa ajatusta isyydestä ja joka ei poikkea edellä kuvatusta aikuistumattomasta isästä muuten kuin että hän on kuuliaisempi puolisolleen. Isä on – vaikka ”pitkin hampain” – äidin ja perheen käytettävissä, lapsenkaisijana, leikittäjänä, autokuskina ja lapsia erilaisiin jännittäviin paikkoihin tutustuttajana. Tässä isyysmallissa ei ole välttämättä mitään sen kummempaa periaatteellisuutta eikä syvempää ajatusta isyyden olemuksesta, ellei ideologiana pidetä sitä, että pyritään välttämään vaimon nalkutusta ja olemaan mahdollisimman touhukkaan näköinen. Suunnitelmallinen ja vastuullinen vanhemmuus jää tässä kuitenkin äidille. Isä on parhaimmillaan apulainen, kaveri ja lisäresurssi, pahimmillaan ylimääräinen iso lapsi, jota täytyy koko ajan muistuttaa isän velvollisuuksista ja jolle täytyy tarkkaan selostaa mitä hänen milloinkin on tehtävä. Miehelle kotityöt ovat edelleen naisten töitä siinä mielessä, että ne ovat ”vaimon hommia”, joita mies voi kyllä pyydettyä tehdä. Laulettiinhan jo Suhmuran Sant-rassa, että ”nyt mattoja Mantalle puistelen ja lapsia liekutte-len...”

Avustava isä saattaa tehdä kotitöitä niin paljon kuin äiti jaksaa pyytää, ja lasten kanssa hän on sitä enemmän, mitä ponnekkammin nämä sitä vaativat. Hän tekee joitakin asioita myös oma-aloitteisesti, mutta silloin hän mieltää tekemisensä tilapäiseksi projektiksi, jonka tuotos on tarkoitettu lahjaksi joko puolisolle tai lapsille, ja ainakin salaisesti hän odottaa niistä myös kiitosta ja vastapalveluksia. Avustava isä ei vielä osaa ajatella kotitöitä ja lastenhoitoa sellaisena työnä joka itsestään

selvästi on ”vain tehtävä” – kuin päivittäinen hampaiden pesu – ilman sen kummempaa erityisestä huomiointia.

Christoffer Tigerstedt (1994) liittää tämän ilmiön norjalaiselta Helene Aarsethilta peräisin olevaan käsitteeseen ”naisten mallivalta”, jolla tarkoitetaan sitä, että naiset oppivat pienestä pitäen hahmottamaan perheen arjen toiminnot kokonaisuutena, jolla on oma dynamiikkansa. Miehiin verrattuna naisilla on siis kykyä nähdä ja samalla hallita kotitöiden muodostamaa kokonaisuutta. Miehillä taas tätä taitoa ei useinkaan ole varhaisten oppimiskokemusten puuttumisesta johtuen ja sen vuoksi miehet tekevät kotitöitä työelämän mallin mukaan projektityyppisesti töinä joilla on alku ja loppu. Kuitenkin esimerkiksi lapsen kanssa olemiseen kytkeytyy loputon joukko pikku askareita, jotka tulevat kaiken aikaa yhä uudelleen tehtäviksi. Olennaista on pysyä koko ajan ”toisella silmällä” ajan tasalla sen suhteen, mikä lapsenhoitotehtävä on milloinkin ajankohtainen, eikä olennaista olekaan se, teinkö juuri äsken tuon kyseisen tehtävän.

Suhteessa lapsiinsa avustavan isän mallissa muuttui myös perinteisen isän johtaja-asema lähemmäksi kaveruussuhdetta, eli perheen sisäiset sukupolvisuhteet ovat määrittäneet ainakin osittain uudelleen. Myös äidin ja lapsen välinen suhde on muotoutunut uudella tavalla perinteisen isän syrjäytyttyä, mutta tähän ei kuitenkaan ole kiinnitetty niin paljon huomiota kuin avustavan isän ”murentuneeseen” auktoriteettiasemaan. Tyypillistä on ollut haikailla entisiä aikoja siihen tyyliin, että isät ovat hukanneet roolinsa lastensa rajojen asettajana. Esimerkiksi Jari Sinkkonen toteaa kirjassaan *Yhdessä isän kanssa* seuraavasti:

Miehet ja isät on haluttu muuttaa pehmeiksi, tasa-arvoisiksi, ”munattomiksi”. --- Isän auktoriteetin katoaminen on tuonut mukanaan varmaan jotain hyvääkin, mutta myös

kaiken aikaa suurenevan joukon päämäärättä vellovia, aggressiivisia, rajoja vailla olevia lapsia ja nuoria. (Sinkkonen 1998, 12–13.)

Tämä keskustelu on ollut Suomessakin harvinaisen ”herkullista” puhumattakaan, mitä aiheesta on käyty Yhdysvalloissa (ks. esim. Blankenhorn 1995). Herkullisuudella tarkoitan sitä, että auktoriteetin menetyks -teemaan on kanavoitunut paljon hegeemonisen maskuliinisuuden horjumisen aiheuttamaa närää, jota konservatiiviset tahot eivät ole nykyisessä suvaitsevaisuuden ilmapöyrissä rohjenneet tuoda suoraan esiin. Isän aseman menetyks terästettynä kytköksellä lasten kehityksen häiriintymiseen on tarjonnut poliittisesti korrektin teeman purkaa yleisempää pelkoa ja turhautuneisuutta uuden mieskuvan uhkan edessä. Vai kuinka paljon loogista yhteyttä on miesten ja naisten tasa-arvolla, miehen ”munattomuudella” ja isän suhteella lapsiinsa? Tekeekö parisuhteen tasa-arvoistuminen tai miehen pehmeiden puolien esiin tuleminen isälle mahdottomaksi toimia kunnan kasvattajana?

Uusi isä

Käsite ’new father’ ilmaantui noin 10 vuotta sitten lähinnä pohjoisamerikkalaisiin mies- ja isätutkimuksiin tarkoittamaan miestä, joka tietoisesti pyrkii uudenlaiseen, lapsilleen läheisempään, ”täydempään” isyyteen (esim. Pleck 1989). Alkujaan sillä tarkoitettiin väljästi mitä tahansa perinteisen, patriarkaattiin pohjautuvan isyyden haastajaa (esim. avustava isän malli), mutta melko pian tämä uusi isä -keskustelu tuotti myös syvempiä, sisällöllisiä kriteerejä siihen, milloin ”uusi” merkitsee laadullisesti uutta vanhaan verrattuna.

Kaikkiaan keskustelu uudesta isyydestä on ollut enemmän kulttuurisella ja yhteiskunnallisella kuin perheitten arjen tasolla. Niin tutkijoiden kuin aktivistienkin tarkoituksena on ollut luoda mielikuvaa uudesta, modernista isyydestä, joka rakentuisi yhtä hyvin sukupuolten tasa-arvolle kuin kummankin sukupuolen omaleimaisuuden hyväksymiselle ilman essentialistisia rasitteita. Varsinkin isyyden, mutta myös yleisemmässä miehisyyden määrittelyssä on ollut vallalla ajattelu, jonka mukaan tietyt miehiset ja isän ominaisuudet ovat essentiaalisia, ”olemuksellisia”, asiaan kuuluvia itsestään selvyyskäsitteitä, joille on siten kehitelty aikojen saatossa joko geneettisiä, sosiobiologisia tms. selitysmalleja. Tästä ajattelutavasta uusi isyys sanoutuu irti.

Uusi isyys on ymmärrettävä ainakin toistaiseksi enemmän moderniksi miesnäkökulmaksi (jota monet naiset kannattavat) kuin isyyden lajiksi, jota miehet perheiden arjessa parhaillaan toteuttavat. Oikeastaan on vielä liian aikaista yrittää kertoa, mitä tällainen isä yksityiskohtaisesti tekee tai ei tee, on tai ei ole elävässä elämässä. Kuitenkin perusajatuksena on se, että pyritään lähtemään ikään kuin puhtaalta pöydältä, kyseenalaistaen isyyteen ja myös äitiyteen liitettyjä psykologisia itsestään selvyyskäsitteitä. Niinpä uusi isyys ravistelee vallitsevia vanhemmuuskäsityksiä edellyttäessään sekä isältä että äidiltä aivan uutta orientaatiota, ei vain vanhemmuuteen, vaan myös ansio- ja kotityön keskinäiseen suhteeseen sekä omaan mies- tai naisidentiteettiin.

Keskeinen uuden isyyden edellytys on *jaettu vanhemmuus* (shared parenting), jonka ideana on vanhemmuuden näkeminen hoivatyönä, joka voidaan ja joka tulee puolittaa isän ja äidin kesken. Tässä näkemyksessä vanhemmuus ei jakaudu isän ja äidin erillisiin rooleihin, joihin mies ja nainen ovat sukupuolensa mukaan sidottuja, vaan isän ja äidin erilaisuus syntyy – jos on syntyäkseen – muutoin kuin roolisuoritteiden tasolla.

Olennaista on myös vastuun jakaminen siten, että kumpikin vanhemmista osallistuu yhtä hyvin hoivan ja huolenpidon kuin ulkoisten edellytysten turvaamiseen. Tärkeäksi muodostuu ansio työn ja vanhempana olemisen sovittaminen yhteen jollakin järkevällä tavalla. Ajoittainen kotiäitiys ja -isyys sopii mainiosti tähän ideologiaan, mutta jommankumman pitkäaikainen totaalinen kotonaolo – sen kustannuksella että toinen on vastaavasti kotoa pois – vie pohjaa jaetulta vanhemmuudelta.

Yleisinä piirteinä ainakin seuraavat asiat näkyvät uuden isän vanhemmuudessa:

(i) Hän on sitoutunut vanhemmuuteensa yhtä paljon kuin hänen puolisonsakin, eli molemmilla vanhemmilla on todella yhtäläinen vastuu sekä kotityöstä että lasten hoidosta ja kasvatuksesta.

(ii) Hän on hankkinut kodin ja lasten hoitoon tarvittavat tiedot ja taidot, joten hän on näissä tehtävissä niin pätevä, että hän voi tarvittaessa vastata niistä täysin itsenäisesti.

(iii) Ajoittainen kotonaolo, ns. koti-isyys, on hänelle yhtä vakava ansio työn vaihtoehto kuin mitä se on hänen puolisolleenkin.

(iv) Hän on myös aidosti kiinnostunut lapsistaan ja heidän hyvinvoinnistaan, eli isän läsnäolo ja vuorovaikutus lastensa kanssa on aktiivista ja molempia osapuolia tyydyttävää. (Ks. myös Huttunen 1994.)

Vaikka uusi isä on varmasti entistä enemmän lastensa kanssa, se ei ole kuitenkaan tällaisen isyyden olennaisin piirre. Uusi isyys ei myöskään tarkoita perinteisten roolien kääntämistä pääläelleen. Merkittävintä on se, että mies näkee isyytensä tärkeänä itselleen – elämänvaiheena, johon kannattaa panostaa ja josta kannattaa ottaa vaarin. Lastenhoitoon ja kotitöihin hän osallistuu omasta halustaan, eikä esimerkiksi puolison painos-

tuksesta. On myönnettävä, että uusi isyys on uhka sille kotiäitikäisyykselle, jonka mukaan nainen voi halutessaan tehdä vanhemmuudesta ammatin.

Miksi uuteen isyyteen?

Minkäläisten oletusten ja uskomusten varaan uuden isyyden ideologia sitten rakentuu? Millä perusteilla voidaan väittää, että uuteen isyyteen ollaan siirtymässä? Uuden isyyden *psykologinen perusta* nojaa pitkälti sellaiseen uudempaan psykologiseen tietoon, jota on saatu sosiaalisesta sukupuolesta, isänä ja äitinä olemisesta sekä lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen muodostumisesta (mm. Goldberg, Muir & Kerr 1995; Juntumaa 1992, 1998; Lamb 1997; Pruett 1993). Tosin uudempakin tutkimustietoa voi lukea monella tavalla, joten en voi väittää että uusi isyys ikään kuin itsestään nousee sieltä esiin. Kuitenkin ilahduttavaa on esimerkiksi se, että myös psykoanalyttinen ajattelu voi taipua uutta isyyttä tukevaksi. Seuraavassa joukko väitteitä tarkennuksineen, joilla uuden isyyden psykologista taustaa voidaan perustella.

(i) Hellyys ja hoiva eivät rajoitu naiseuteen ja äitiyteen, vaan ne ovat yhtä olennaisia ominaisuuksia mieheydessä ja isyydessä.

- Miehellä on kyky hoivaavuuteen siinä missä naisellakin, eikä sitä tarvitse nähdä miehen naiseudeksi, vaan osaksi miehyyttä, vaikka toimintana se ei välttämättä erotu naisen hoivasta. Tämä puoli on ollut tukahdutettuna vanhassa miehisyyssajattelussa.
- Paitsi miehelle itselleen, hoivaavasta tavasta toteuttaa isyyttä on hyötyä lapsille, erityisesti pojalle, jolle on korvaamattoman tärkeää kohdata miehinen hoiva ja olla sen kohteena.

(ii) Lapselle on hyväksi jo syntymästään lähtien olla kahden henkilön hoivattavana.

- Kaksi läheistä aikuista, joihin molempiin lapselle on syntynyt kiintymyssuhde, mahdollistavat hänelle mm. vihan työstämisen, ”vihatyön”. Lapsi voi tällöin turvallisesti harjoitella emotionaalista etäntymistä hänelle tärkeästä henkilöstä, koska hänellä on samanaikaisesti mahdollisuus turvata toiseen yhtä läheiseen henkilöön.
- Mikäli nämä kaksi läheistä hoivaavaa henkilöä ovat eri sukupuolta, lapselle tulee jo syntymästään läheiskokemusta molemmista sukupuolista, ja esimerkiksi hyvä ja paha eivät kasaudu lapsen mielessä herkästi vain toiseen sukupuoleen.
- Vauva/lapsi käyttää kahta läheistä henkilöä osin samoihin, osin eri tarkoituksiin, jotka hän itse osaa valita. Esimerkiksi on lapsen aliarvioimista suojella häntä varhaisvaiheessa miehen hoivalta tai myöhemmin äidin ”liialliselta” hoivalta.

(iii) Isä voi luoda lapsen yhtä läheisen suhteen (kiintymyssuhteen) kuin äiti mutta se edellyttää varhaista – äidin työn kaltaista – hoivaamista eikä ”laatu” korvaa tässä määrää.

(iv) Läheinen isä-lapsi -suhde on miehelle itselleen tärkeä asia sillä lapsen avulla moni mies voi aikuistua ja saada hyvän elämän.

Uudelle isyydelle löytyy myös *yhteiskunnallisia*, ei-psykologisia perusteita, jotka nousevat kulttuurin ja yhteiskunnan jo käynnissä olevista muutoksista ja trendeistä. Ottamatta niihin moraalista kantaa seuraavat kaksi kehityssuuntaa ovat tosiasioita, jotka molemmat puhuvat uuden isän välttämättömyyden puolesta.

(i) Perinteinen äitiys ”rapautuu” monella tapaa, mikä on omiaan lisäämään kaiken aikaa paineita isyyden muutokseen.

- Naisten koulutustaso nousee kaiken aikaa ja on yhä tavallisempaa, että parisuhteessa nainen on kouluttautuneempi osapuoli, jolloin äidin työssäkäynnille on myös taloudellisia perusteluja.
- Yhä useampi nuori nainen haluaa sekä äitiyden että työuran eikä ole valmis pitkiksi ajoiksi kotiäidiksi sen enempää kuin kaksoistaakan kantajaksikaan.
- Lisääntynyt tieto äitiyden vaativuudesta - esimerkiksi synnytyksen jälkeisen masennuksen, imetysvaikeuksien ja lapsen itkuisuuden yllättävän suuri yleisyys - viittaa siihen, että yksin jaksava ja onnellisesti suoriutuva äiti on osoittautumassa entistä enemmän myytiksi.
- Yhteiskunta on jo paljon luopunut perinteisen äitiyden, etenkin totaalisen kotiäitiyden, tukemisesta (esim. verotuskäytännöt, isien oikeudet perhevapaisiin ja subjektiivinen oikeus lasten päivähoidon).

(ii) Avo- ja avioerot ovat tulleet jäädäkseen, ja tämä edellyttää perinteisestä isyydestä luopumista, mikäli miehet haluavat turvata suhteensa lapseensa.

- Tulevista vanhemmista jopa puolet joutuu kokemaan eron, eli sen, että isä ja äiti eivät asu jatkuvasti yhdessä yhteisen lapsensa kanssa.
- Perinteisen perheessä toteutetun vanhemmuuden hajoaminen yksinhuoltajuudeksi ja etävanhemmuudeksi tuo usein kärkeä esille vanhan mallin haavoittuvuuden ja sen epäkohdat erityisesti kotiäidin tai kauaksi muuttavan isän tilanteessa.
- Perinteistä isyyttä tunnollisesti toteuttanut eroisä huomaa usein jäävänsä eroon myös lapsestaan.

- Eron jälkeen perinteisellä äidillä on yleensä tarvittavat edellytykset jatkaa kahdenkeskistä suhdettaan lapseensa, kun taas perinteiseltä isältä usein puuttuvat lähes kaikki nämä edellytykset, joita hän väistämättä joutuu luomaan eron jälkeen voidakseen jakaa arkeaan lapsensa kanssa. Tällaisia edellytyksiä ovat esimerkiksi kehittyneet lapsen- ja kodinhoitotaidot, täydellinen ajantasaisuus lasta koskevissa asioissa (mm. neuvola-, lääkäri-, päivähoito- ja mahdolliset koulutiedot) sekä ulkoisten olosuhteiden ja tapaamispuitteiden tarjoaminen (mm. vaatetus, välineet ja asuminen).

Vaikka edellä korostinkin sitä, että uuden isyyden ”markkinointi” on alkanut isyyskulttuuriin vaikuttamalla, niin monet, varsinkin nuoret isät toteuttavat jo tällä hetkellä perheensä arjessa isyyttä, joka pitkälle on uuden isyyden kaltaista. Yhä useampi nuori isä on mukana synnytyksessä ja haluaa alun alkaen osallistua myös lapsen varhaishoitoon, vaipan vaihtoon, imetys- ja ruokailutilanteisiin, nukuttamiseen, kylvettämiseen ja ulkoiluttamiseen. Näin he luovat uutta, perinteisestä poikkeavaa isyyttä, jota he eivät ole yleensä oppineet omalta isältään.

Jyväskylässä hiljattain tehdyssä tutkimuksessa haastateltiin esikoistaan odottavia, vapaaehtoisessa isyysvalmennuksessa mukana olleita miehiä. Yksi kiintoisa havainto oli se, että tällaiseen isäryhmään osallistuminen ei näyttänyt olevan heille mikään miehisyiden kynnykskysymys, vaan he pitivät osallistumistaan itselleen luonnollisena ja tärkeänä asiana. Miehet eivät olleet kuitenkaan naiivin tietämättömiä vallitsevista miehisyysihanteista ja niiden muutoksesta, sillä he myönsivät avoimesti kuuluvansa siihen miesten uuteen sukupolveen, jolle isyys näyttyy aikaisempaan verrattuna aivan uudenaikaisena elämänvaiheena (Komulainen & Sipiläinen 1999.) Kiinnostavaa olisikin selvittää, koskeeko ”isät ovat menettäneet roolinsa” -murehti-

joiden huoli myös näitä uusia isiä. Ajatellaanko esimerkiksi niin, että hoivaava isä ei osaa asettaa rajoja tai että hoivaavuus tekee miehestä ”epämiehen” ja ”epäisän”?

Kirjallisuus

Blankenhorn, David. 1995: *Fatherless America*. Basic Books, New York.

Carrigan, Tim & Connell, R.W. & Lee, John 1985: *Toward a New Sociology of Masculinity*. *Theory and Society*, vol. 14, 5.

Chodorow, Nancy 1978: *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. University of California Press, Berkeley.

Connell, Robert.W. 1995: *Masculinities*. Allen & Unwin, Sydney.

David, Deborah & Brannon, Robert (toim.) 1976: *The Forty-nine percent majority: The male sex role*. Addison-Wesley, Reading, Mass.

Forsberg, Hannele 1994: *Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä*. STAKES, tutkimuksia 42.

Goldberg, S., Muir, R. & Kerr, J. (toim.) 1995: *Attachment theory Social, developmental and clinical perspectives*. Analytic Press, Hillsdale, N.J.

Huttunen, Jouko 1994: *Isyys ja miehisuus: Isä perhepsykologisessa tutkimuksessa*. - Juha Virkki (toim.) 1994: *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. WSOY, Helsinki.

————— 1998: *Isästäkö äidin kaltainen vanhempi*. - Leena Laurinen (toim.) 1998: *Koti kasvattajana, elämä opettajana*. Atena, Jyväskylä.

Isätoimikunnan mietintö 1999: *Komiteamietintö 1/1999*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Oy Edita Ab, Helsinki.

Juntumaa, Rauno 1992: *Kehitys kolmiosuhteessa. Isä lapsen toisena hoitajana*. *Psykologia* 27.

————— 1998: *Isän merkitys lapselle ja aikuiselle. Esitelmä Isän jäljillä - konferenssissa Espoossa 20.-21.8.1998*. Moniste.

Kaila-Behm, Arja 1997: Miehestä esikoisen isäksi. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 49.

Komulainen, Heta & Sipiläinen, Johanna 1999: Miehillä suunnattu isyysvalmennus osana yleistä perhekasvatusta. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteen laitos.

Kuronen, Marjo 1993: Säännöllistä seurantaa ja ohjausta vanhemmuuteen - tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä. Lisensiaatintutkimus Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.

Lamb, Michael (toim.) 1997: The Role of father in child development. Jon Wiley & Sons, New York.

Lammi-Taskula, Johanna 1998: Miesten perhevapaat - Työ ja perhe-kyselyaineiston tuloksia. Työelämän ja perhe-elämän yhteensovittaminen: Työpapereita 3/1998. STAKES, Helsinki.

Melkas, Tuula 1998: Tasa-arvobarometri. Tilastokeskus ja TANE, Helsinki.

Pleck, Joseph H. 1989: The Contemporary man. - Michael S. Kimmel & Michael A. Messner (toim.) 1989: Men's lives. Macmillan, New York.

Pruett, Kyle D. 1993: The Paternal presence. Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services. January 1993.

Rantanen, Teemu 1998: Kotityön maskuliiniset kehykset. Naistutkimus - Kvindeforskning 11 vskr., 1.

Reuna, Veera 1998: Perhebarometri. Vastuu perheen arjesta. Väestöliitto, Väestötutkimuslaitos, Katsauksia E 4, Helsinki.

Sinkkonen, Jari 1998: Yhdessä isän kanssa. WSOY, Porvoo.

Suomalainen perhe 1994: Tilastokeskus, SVT, Väestö 1994:5. Helsinki.

Tigerstedt, Christoffer 1944: Kotityö ja isyys uusina projekteina? - J. P. Roos & Eeva Peltonen (toim.) 1994: Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkerroista. SKS, Helsinki.

Modernin miehen seksuaalinen liikkumatila

Jorma Hänninen

Johdanto

Oliko kirjailija Henry Miller seksuaalisesti moderni mies? Ainakin seksuaalisuus oli läpäisevä teema hänen romaaneissaan ja kirjeissään, ja kaikesta päätellen myös hänen elämässään. Seksi, rakkaus sekä lukuisat naissuhteet ja tästä kaikesta puhuminen kietoutuivat seksuaalimystisen asenteen pyhittämäksi kokonaisuudeksi (Timonen 1995). Miten tällainen suhtautumistapa liittyy moderniin? Eikö se todista epärationaalisuudessaan pikemminkin antimodernisuudesta, jota vahvistaa sekin, että Miller inhosi konekulttuuria ja sanoi Yhdysvaltoja, maailman nykyaikaisinta maata, ”ilmastoiduksi painajaiseksi”.

Miller oli myös boheemi yksilö, kaupunkilainen, jolle seksuaalisuus ja aistillisuus eivät merkinneet pelkkää sokeaa intohimoa, vaan älyllistä ja maailmankatsomuksellista haastetta. Niistä tuli hänelle lopulta eksistenssikysymyksiä.

En kirjoita tässä artikkelissa Henry Milleristä esimerkkinä seksuaalisesti modernista miehestä, vaan seksuaalisesta modernisoitumisesta miehenä olemisen ja maskuliinisuuden näkökulmasta. Ymmärrän modernisoitumisen kehityskulkuna, jossa yksilö – tässä ideaalityyppisesti käsitetty ’moderni mies’ – ja hänen tilanteensa irrottautuu esimodernin yhteiskunnan sidoksista. Tarkastelen esimodernin ja modernin välistä suhdetta käsitteellisenä vastakkainasetteluna, en historiallisesti ajoittuvana ja paikantuvana yhteiskuntakehityksen konkreettisena kuvauksena. En ota kantaa myöhäis-, jälki- tai postmodernia koskeviin keskusteluihin.

Mitä modernisoituminen tarkoittaa seksuaalisesti? Ehdotan, että modernisoituminen johtaa sukupuolittuneiden ruumiillisten, ontologisten ja yhteiskunnallisten erojen syntymiseen. Näitä yhdistävänä käsitteenä toimii seksuaalinen ero, joka ei viittaa pelkästään sukupuolten välisiin, vaan myös sukupuolten keskinäisiin ja sisäisiin eroihin. (Braidotti 1994, 158–172.) Seksuaalisella liikkumatilalla tarkoitan modernin yksilön refleksiivistä mahdollisuutta liikkua sukupuolittuneiden erojen kentällä.

Miehet ja maskuliinisuudet sijoittuvat toisistaan poikkeavasti erojen maisemaan. Voisi olettaa esimerkiksi, että työväenluokkainen maskuliinisuus houkuttelee eri tavoin kuin keskiluokkainen tarttumaan seksuaalisen liikkumatilan tarjoamiin tilaisuuksiin. Esimoderni-moderni -asetelman tapaan tarkastelen keski- ja työväenluokkaista seksuaalisuutta ideaalityypisenä käsiteparina. Artikkelin päätteeksi pohdin, mitä ehdottamieni käsitteellisten välineiden tai kriteerien perusteella voisi sanoa suomalaisten ja erityisesti nykypäivän työväenluokkaisen miesten seksuaalisesta modernisoitumisesta.

Seksuaalisen eron moderni pohja

Jan Löfström kirjoittaa, että vaikka suomalaisessa agraarikulttuurissa sukupuolten hierarkia ja eriarvoisuus sekä patriarkaalinen elämänjärjestys olivat selviö, työn ja seksuaalisuuden osalta mieheys ja naiseus eivät olleet samalla tavalla polarisoituneet kuin teollisen aikakauden porvariston ja keskiluokan parissa. Agraarikulttuurin suullinen perinne tunnusti myös naisen seksuaalisena olentona. Naisella oli halu siinä missä miehelläkin ja hän pyrki sitä myös aktiivisesti ilmaisemaan. Seksuaalisena olentona nainen ei ratkaisevasti eronnut miehestä. Tämä ei koskenut vain kunniatonta naista, vaan kaikkia naisia. (Löfström 1995, 29.) Löfström väittää, ettei edes huoran leima uhannut naisen halun legitimitettä sinänsä (emt., 38).

Naisen ”väen”, eli sukuelinten, sukupuolisuuden, voima saattoi Satu Apon mukaan olla tietyssä suhteessa jopa vahvempi kuin miehellä. Toisaalta naisen väki oli (suur)perheen vallankäyttäjien miehen, isännän tai anopin kontrolloima. Lisäksi arkaaisessa ajattelussa toista sukupuolta voi roolinsa ulkopuoliossa toiminnassa valvoa ja torjua myös alentamalla, koska kaikilla sen edustajilla on vagina. (Apo 1993, 12–13.)

Tuula Juvonen on kritisoinut Löfströmin väitettä, jonka mukaan maatalousyhteiskunnassa seksuaalista halua ei sinänsä pidetty sukupuolittuneena. Juvosen mielestä Löfström ei tarkenna, minkä suhteen hän samanlaisuutta tai erilaisuutta pohdii. Omassa tulkinnassaan Juvonen päätyy Thomas Laquerin (ks. 1994) esittämän yhden ja kahden ruumiin mallin perusteella siihen, että agraarisessa Suomessa naiset ja miehet ymmärrettiin nimenomaisesti ruumiillisesti samanlaatuisesti, mutta sukupuoleltaan eriarvoisiksi. Samalla kysymys on ”koko sukupuoli- ja ruumiillisuuskäsitysten radikaalista muutoksesta, jonka tapahduttua uudet sukupuolet eivät ole enää yhteismitallisia aiempien kanssa”. Lisäksi sukupuolipolarisaatio vallitsi jo

agraarisessa Suomessa, mutta se vakiinnutettiin 'sukupuolitetuihin ruumiisiin' perustuviksi vasta 1900-luvun aikana. (Juvonen 1995, 25.)

Tulkitsen tätä niin, että esimodernissa yhteisössä seksuaalivietti ja seksuaalisuus eivät olleet sukupuolia erityisen voimakkaasti polarisoivia tekijöitä, vaan sukupuolet käsitettiin ruumiillisesti samankaltaisiksi ja -vertaisiksi. Esimodernissa yhteiskunnassa ei muodostunut pohjaa sellaiselle käsitykselle miehen ja naisen ruumiillisesta erosta, joka on vallannut alaa erityisesti porvariston ja keskiluokan keskuudessa 1800-luvun puolivälin jälkeen, kun sukupuoliruumiit alettiin ymmärtää jopa toisilleen vastakkaisiksi. Tällainen käsityskanta ei koskenut pelkästään ruumiillista, vaan myös radikaalia olemuksellista, ontologista eroa naisen ja miehen välillä (Häggman 1994; Jallinoja 1983, 63–69).

Juha Siltala esittää, että esimodernissa tilanteessa yksilö oli yhtä kuin hänen annettu sosiaalinen asemansa, josta käsin hän määräytyi ennustettavasti ja läpinäkyvästi (Siltala 1996, 124, 163–164). Kun lisäksi esimodernissa yhteiskunnasta puuttui nykyisen kaltainen ero yksityisen ja julkisen elämänpiirin väliltä, voi sanoa, että traditionalinen ihminen ei elänyt yhtä aikaa useissa todellisuuksissa, eikä hänellä ollut ”omaa”, ”toista” tai ”muilta salattua” elämänsä.

Sen sijaan modernin yksilön tilannetta leimaa Siltalan mukaan henkinen liikkumatila, jännite ulkoisen ja sisäisen maailman välillä. Henkinen liikkumatila ei merkitse äärimmäistä vapautta elämän ulkoisista ehdoista, vaan mahdollisuutta pitää niihin etäisyyttä, vaikuttaa oman elämän muotoutumiseen ja ottaa vastuuta sitä koskevista valinnoista ja ratkaisuista. (Siltala 1996.) Kysymys on 80-lukulaisin käsittein elämänhallinnasta, nykykeskustelussa elämänpolitiikasta.

Modernin yksilön tilanteessa on myös pakko valita. Valintojen tekemiselle ei ole oikeastaan muuta vaihtoehtoa kuin jäädä

ajelehtimaan itsestä riippumattomien välttämättömyksien viettävänä, jolloin samalla menevät selviytymisen mahdollisuudet. Sama koskee myös sisäisesti määrittyvän paikan – identiteetin, minän, subjektiivisuuden – etsimistä ja reflektointia. Myös siitä tulee pakko. Moderni yksilö ei voi väistää ”kuka minä olen” – kysymyksen esittämistä, eksistenssinsä reflektointia.

Seksuaalisen eron näkökulmasta ei modernin yksilön eksistentiaalista tilannetta voi nähdä muuten kuin sukupuolittuneena. Olemistaan refleктоiva subjekti on sukupuoliolento, tässä kirjoituksessa moderni mies. Miehen maailmantuska merkitsee paikan hakemista seksuaalisten erojen kentältä tilanteessa, jossa mieheydestä ja seksuaalisuudesta tulee toinen toisiaan määrittäviä ja yhtä aikaa problemaattisia asioita: samalla kun maskuliininen konfiguraatio muodostuu, se alkaa eriytyä ja hajota sisältä päin. Ei ole yhtä modernia maskuliinisuutta tai seksuaalisuutta – ei edes heteroseksuaalisuuden sisällä – vaan lukemattomia, vaihtuvia mahdollisuuksia liikkua ja sijoittua erojen maisemaan.¹

Edellä olen tarkastellut jokseenkin abstraktilla tasolla ontologisia ja ruumiillisia eroja modernin mieheyden näkökulmasta. Ennen kuin siirryn konkreettisempaan esitykseen ja miettimään miehen seksuaalista paikkaa yhteiskunnallisten erojen kannalta, kirjoitan muutaman sanan modernin naisen seksuaalista tilanteesta.

Seurapiirielämä puolijulkisuutena

Kamppailu sukupuolten yhteiskunnallisesta paikasta ja työnjaoista johtaa modernisoitumisen edetessä miehen julkisen ja naisen yksityisen elämänpiirin erottumiseen toisistaan. Näillä toisistaan poikkeavilla näyttämöillä sukupuolet esittävät roolejaan.

Miehen aktiivisen seksuaalisuuden vastaanäyttelijänä esiintyy naisen passiivinen halu. (Räisänen 1995, 141.)

Modernisoituvan yhteiskunnan sukupuolittuneessa työ- jaossa määrittyy porvarisnaisen seksuaaliseksi paikaksi perhe ja kotitalous. Kodin piiriin yhdistettynä naisen seksuaalisuus käsitetään yhtäältä synnytys- ja hoivatehtävää palvelevaksi, sille alisteiseksi. Mutta uutta elämää luovana naisinen ruumis edustaa tuottavaa, aktiivista voimaa. Vaimona naisella on toinenkin seksuaalinen tehtävä, tyydyttää miehistä halua. Tässä asemassa naisen seksuaalisuus näyttäytyy passiivisena ja miehen halulle alisteisena. Joidenkin varhaisten brittifeministien käsitysten mukaan – joille seksuaalisuus oli muutoinkin miesten naiseen kohdistamaa vallankäyttöä – naisella ei ollut itsenäistä halua lainkaan, moraalittomimmillaan hän vain vastasi mieheen himoon (Rekola 1992, 34).

Olisi kuitenkin harhaanjohtavaa asettaa julkinen ja yksityinen elämämpiiri jyrkästi ja kaavamaisesti vastakkain, pikemminkin ne muodostivat jatkumon. Lisäksi niiden kesken tapahtuu liikettä ja vaihtoa välittävien instituutioiden kautta. Yksi tällaisen vaihdon mahdollistaja on seurapiiri, joka on paremman väen kohtaamispaikkana hyvinkin tuttu romanttisten viihdelukemistojen ja pukudraamojen ystäville. Seurapiiri sijoittuu yksityisen ja julkisen elämän välimaastoon. (Davidoff 1973.) Yksityisyyteen viittaa kuuluminen sisäpiiriin, jota yhdistää sosiaaliluokka, elämäntapa ja arvomaailma (Kaskisaari 1991, 29). Julkista edustaa se, että seurapiiri muodostaa oman talon väkeä laajemman sosiaalisen ja seurallisen kokonaisuuden.

Yläluokan perheiden nuorten naisten ajasta huomattava osa kului seurapiirielämässä (emt., 30). Aika ei mennyt hukkaan, sillä seurapiiri tarjosi tilaisuuden tulla ulos kodin seinien sisältä, tavata muita ihmisiä, näyttäytyä. Porvaristyttöjen kasvatuksen ja koulutuksen yksi tavoite olikin tehdä heistä salonkikelpoisia, sulavakäyttöisiä, etiketin hallitsevia, tanssi-, soitto- ja

kielitaitoisia. Tämä paransi mahdollisuuksia tehdä vaikutus sulhaskandidaatteihin. Ehkä näin muodostui yksi malli sille, miten naisen ruumis asettuu katseen kohteeksi. Toisaalta seurapiirissä naiset pitivät halussaan sosiaalista valtaa, johon kuuluivat esittelyrituaalit ja arvojärjestyksen osoittaminen tulokkaille (Davidoff 1973).

Mutta seurapiiri ei ollut merkityksetön miestenkään kannalta. Se edusti toisenlaista sosiaalista miljöötä julkisen roolin ja sen ympärille muodostuneille miesvaltaisille yhteisöille ja niiden maskuliiniselle yhdessäololle, mutta myös klubille, metsästysseuralle, kilpa-ajolle ja ravintolalle. Seurapiirissä porvarismiehille tarjoutui tilaisuus tutustua oman luokkansa naimattomiin naisiin ja harjoitella seurustelua näiden kanssa valvotussa ympäristössä. Seurapiiri merkitsi siis molemmille sukupuolille säädyllyistä seksuaalista kohtaamispaikkaa.

Säätyläispiirissä uskottiin, että seurapiirit toimivat seuralaisen tehtävänsä ohella esimerkkinä alemmille kansakerroksille, joten niihin kuulumista pidettiin myös velvollisuutena (Davidoff 1973). Sen lisäksi yläluokan naiset saattoivat osallistua seurapiirin kautta myös yhteiskunnalliseen toimintaan, kuten hyväntekeväisyyteen. Suomessa niin kutsutut rouvasväen yhdistykset tarjoavat esimerkin tästä (Satka 1995, 66). Toiminta hyväntekeväisyystyössä avasi parempien piirien naisille myös väylän siirtyä palkkatyöhön, puolijulkisuudesta julkisuuteen.

Näin seurapiiri osoitti naisille tietä kahteen suuntaan joko ”takaisin” kotiin tai sitten palkkatyöhön ja julkiseen elämään. Käänteentekevää oli, että elämässä oli muitakin vaihtoehtoja kuin avioliitto.

Puolijulkisen ja julkisen rajan ylitys johti tilanteeseen, jossa naisen ja äidin elämänpoliittista ruumista, paikkaa ja tehtävää hallitsi perusjännite yhtäältä yhteiskunnallisen tehtävän ja yksityisen toimintapiirin, toisaalta vallan ja vallanalaisuuden välillä (Helen 1997, 115). Seksuaalisesti naisten palkkatyöläis-

tyminen ja näkyvämpi esiintyminen julkisuudessa merkitsi vapautumista kodin ja seurapiirielämän ahtaasta roolista, muttei suinkaan heidän moraalisien valvontansa löystymistä. Osoitukseksi tästä porvarisnaiset ohjautuivat uralle, jota pidettiin säädyn mukaisena ja johon yhdistettiin voimakkaita siveellisyysodotuksia. Esimerkiksi sairaanhoitajan, opettajan ja sosiaalityöntekijän ammatit täyttivät nämä kriteerit.

Jännite yksityisen ja julkisen elämän väliltä ei ole vielä kukaan purkautunut. Yhtäältä julkinen asema taloudellisena riippumattomuutena antaa naiselle sekä ulospääsyn kodin velvollisuuksista ja paineista että valtaa perheessä. Toisaalta nainen ei ole perheessä ainoa vallan käyttäjä.

Lisäksi sekä julkisesta että yksityisestä alueesta on tullut sukupuolten kohtaamis- ja neuvottelupaikkoja. Voi kysyä, mitä naisen julkinen rooli merkitsee seksuaalisesti ja ruumiillisesti työpaikoilla, julkisissa tiloissa ja mediateksteissä. Yksityinen sfääri ei ole pelkästään naisinen, koska myös miehellä modernina isänä on siellä paikkansa. Koti ei takaa naiselle yksityisyyttä, koska hänen on oltava koska tahansa muiden käytettävissä. Omasta huoneesta tai intiimistä tilasta ei voi paljon puhua, kun pikkulapset kulkevat perässä vessaankin. (Julkunen 1995, 22–24.)

Moderni isyys

Kirjoitin edellä, että ideologisesti säätyläisnaisen seksuaalisen elämän päänäyttämöksi asettuu modernisoitumiskehityksen alkuvaiheessa avioliitto ja perhe. Naisen seksuaalisuus polarisoituu sekä reproduktiotehtävää että heteroseksuaalisen parisuhteen tarpeita palvelevaksi, jolloin ongelmaksi muodostuu tasapainoilu näiden roolien välillä.

Verrattuna naiseen porvarismiehen rooli on toisenlainen, mutta ei suinkaan ongelmaton. Kuten todettu mies toimii toisin kuin nainen useilla ja vaatimuksiltaan erityyppisillä areenoilla, joihin kuuluu skemaattisesti esitettyä koti, seurapiiri, klubi ja porvarillinen julkisuus. Liikkuessaan julkisen ja yksityisen elämänpiirin välillä, muodostuu miehen pulmaksi, miten sovittaa seksuaalinen vapaus ja oikeudet, miehen ”tyydytystä vaativa hillitön himo” (Helen 1997, 196; ks. myös Rekola 1992) porvarillisen perheen, avioliiton ja familistisen ideologian kehysiin.

Ajatus yksilön vapaudesta saa hillittömässä himossa seksuaali-ideologisesti tarkoituksenmukaisen, mutta ristiriitaisen vastineensa: eikö pakottava vietti enemmänkin rajoita kuin lisää miehen vapautta? Ja kuinka mies, hallintaan kykenevänä olentona, muuttuisi vastakohtakseen seksuaalisuuden alueella. Siinä negatiivisessa merkityksessä miehen seksuaalinen rooli on vapaa, ettei siihen liity reproduktiivisia velvoitteita eikä parisuhteen sitoumuksia. Hedonistiset periaatteet, ”seksi seksin vuoksi”, astuvat velvollisuuden tilalle. Lisäksi mies voi pakottavaan viettiinsä vedoten vaatia oikeutta tyydytykseen.

Jos miehen seksuaalinen vapaus ei kaadu käsitteelliseen mahdottomuuteensa, osoittaa viimeistään moderni perhe, että kysymys on korkeintaan suhteellisesta vapaudesta. Yksi modernisoitumiskehityksen ristiriidoista onkin se, että samaa taktia kun yksilöllinen liikkumatila väljenee, voimistuvat pyrkimykset sen supistamiseksi.

Perhe ja palkkatyö edellyttävät ruumiilta kurinalaisuutta. Molemmat sietävät huonosti vapautta ja mielihaluille antautumista. Perhe ei kavenna pelkästään miehen, vaan kaikkien jäsentensä, myös naisen ja lasten yksilöllisyyttä. Perhe edustaa Jallinojan mukaan ”elämän realiteetteja” toisessakin mielessä, ”pakkojen” ja niin ”kovien” tosiasioiden muodossa, että niitä on mahdoton välttää (Jallinoja 1991, 226). ”Elämän realitee-

tit” voi tulkita traditionaalisiksi jäänteiksi, mutta yhtä hyvin sosiaalisuuteen kuuluviksi. Sosiaalisessa elämässä yksilö ei voi koskaan olla täysin vapaa.

Modernin perheen seksuaaliseksi tehtäväksi tuleekin miehisen halun kesyttäminen, siviloiminen ja kanavoiminen moraalisesti ja sosiaalisesti hyväksyttäviin uomiin. Tällaiset pyrkimykset näkyvät esimerkiksi vanhoissa avioliitto- ja seksioppaisissa, joissa naista koetetaan suojella miehen seksuaaliselta painostukselta. (Helen 1997, 115.) Toisaalta miestä muistutetaan velvollisuuksistaan vaimoa kohtaan ja varoitellaan siitä, mihin kaikkeen puolison tyydyttämättä jättäminen saattaa johtaa (emt, 196).

Nämä ovat esimerkkejä siitä, miten tuotetaan maskuliinista reproduktiivista seksuaalisuutta. Se ei kuitenkaan ole ollut samalla lailla seksologisen eikä valtiollisen kiinnostuksen kohteena kuin huoli naisesta ja hänen ruumiistaan.²

Naisen ruumiin modernisoiminen

Interventio naisen reproduktiiviseen seksuaalisuuteen neuvoloiden välityksellä on merkinnyt naiseuden määrittelyä äitiytensä, perheenäitiyden politisoimista, jossa äidin ruumis ja sen lisääntymisterveys oli elämänhallinnan kohde (Helen 1997, 115). Tähän on osallistunut myös lääketiede erikoistumalla esimerkiksi gynekologiaan sekä synnytys- ja lastentautioppiin. Koko huoli naisen ruumiista ja reproduktiivista seksuaalisuudesta näkyy seksologisena ja professionaalisenä puhetapana, josta on tullut äitien ja huolenpitotyön ammattilaisten yhteistä omaisuutta ja laajemmin osa naisista seksuaalisista itseymmärrystä. Naisen uutta elämää synnyttävä ruumis ja hänen ”väkensä” on joutunut modernissa maailmassa kliinisen katseen kohteeksi ja paljastamaan salansa, mutta lumottu ja glorifioitu uudestaan

äitiyden myytissä ja lopuksi politisoitu yhteiskunnalliseksi äitiydeksi (vrt. Vuori 1999).

Jaques Donzelot'n (1980) mukaan perheeseen kohdistuvassa valistuksessa ja valvonnassa toteutuu sellainen logiikka, että vaikuttamalla naiseen, tekemällä hänestä perheen moraalinen tukipilari, saadaan vähitellen otetta muistakin, miehestä ja lapsista. Donzelot'n ideaa välillisestä vaikuttamisesta voi soveltaa myös miehen seksuaaliseen kontrollin tarkasteluun. Erityisesti työläisnaisen moraaliseksi tehtäväksi tuli aviomiehen houkuttelu kapakoista ja bordelleista kotiin. Näin myös työväenluokan miehiä suostuteltiin – naisten toimesta – sisäistämään familistinen seksuaali-ideologia. Porvarisnaisen yhteiskunnallinen asema muotoutui toisin, sillä kuten aikaisemmin totesin, hän alkoi saada jalansijaa yhteiskunnallisesta toiminnasta.

Verrattuna huoleen äitiydestä ajatus vähemmän patriarkaalisesti käsitetyistä isyydestä heräsi historiallisesti sängen myöhään: Suomessa vasta 60-luvulla tasa-arvokeskustelun yhteydessä. Tarkoitan esimerkiksi miesten houkuttelemista neuvoloihin ja aktiivisempaa osallistumista kasvatukseen. Julkipuheissa miehet ovatkin tervetulleita neuvolaan, mutta todellisuudessa harvinaisia kävijöitä ja silloinkin taustahahmoja, joiden isyyttä määrittelevät naiset – äidit ja työntekijät – heidän puolestaan. (Kuronen 1995, 126–131 & 1999, 250–251.) Donzelot'n teesi vaikuttamisesta naisen kautta näyttäisi pätevän vieläkin.

Etenkin lääketieteellinen intressi miehen ruumiiseen on säilynyt näihin päiviin saakka suhteellisen laimeana. Naisten sairausopin miehinen vastine, andrologia, on kehittynyt hitaasti. Yhtenä osoituksena medisiinisestä passiivisuudesta voisi mainita suhtautumisen eräisiin vain miehiä vaivaaviin sairauksiin, kuten eturauhasen syöpään. Se on miesten yleisin syöpä, mutta sen hoidossa ei ole paljoakaan päästy eteen päin eikä sen

toteamiseksi ole järjestetty joukkoseulontoja. Myös impotenssin hoidossa on vasta viime vuosina saatu aikaan tuloksia. Muissakin intiimeissä vaivoissamme me miehet joudumme tänäkin päivänä hakeutumaan gynekologien, urologien tai yleislääkäreiden vastaanotoille.

Porvarillisen avioliiton kilpailijat

Sosiaalinen ja medisiininen intressi on kohdistunut miehen perheyhteyden ja reproduktiivisen seksuaalisuuden vahvistamiseen toista tietä, yrityksenä saada kuriin eräitä reproduktiivisen seksuaalisuuden kilpailijoita. Näitä ovat esim. miehen 'autoseksuaalisuus', johon kuuluvat masturbaatio, seksuaalifantasiat, selibaatti ja seksuaalinen haluttomuus. Myös homoseksuaaliset suhteet uhkaavat porvarillista avioliittoa, joskin monet tutkijat pitävät homoseksuaalisuutta pikemminkin myöhäismodernina kuin modernina ilmiönä (esim. Kaskisaari 1995; Löfström 1999). Vaihtoehtoja tarjoaa myös kaupallinen seksi, etenkin prostituutio, mutta myös rakastajattaret ja rinnakkaissuhteet.

Nämä kaikki ovat saaneet osakseen paheksuntaa, ja niihin on yritetty puuttua. Vielä 50-luvulla uskoteltiin, että masturbaatio on pahasta ja vaarantaa terveyden (Kontula & Haavio-Mannila 1995, 562). Homoseksuaalisuutta jotkut pitävät luonnonvastaisena sekä moraalisia ja uskonnollisia tunteita loukkaavana. Myös uskottomuus, syrjähyppy ja rinnakkaissuhteet herättävät närkästystä. Näiden ongelmien hoitamiseen on tarjolla mitä erilaisempia terapeutteja ja psykososiaalista palveluja, joiden vaikutuksesta monet ovat omaksuneet psykologian puheenparren, johon nojautuen parisuhteen, perheen ja kasvatuksen ongelmista keskustellaan. Prostituutiota pidetään myös arveluttavana. Se levittää sukupuolitauteja, lisää rikollisuutta ja esineellistää naisen. Kuitenkin on paheksuttu ruumis-

taan myyviä naisia eikä niinkään seksipalveluja ostavia miehiä.³

Nämä esimerkit kertovat siitä, että porvarillinen avioliitto on kaukana seksuaalisesta monopolista. Moderni perhe osoitautuu seksuaalisilta funktioiltaan ristiriitaiseksi laitokseksi. Kun se osoittaa naiselle ja miehelle sukupuolittunutta työnjakoa vastaavat paikat, mahdollistaa miehen työssäkäyntiä ja sitoo naista hoivatehtäviin, perhe toimii palkkatyöyhteiskunnan kannalta funktionaalisesti ja modernisoitumiskehitystä tukien. Yhtäältä se pitää yllä seksuaalista eroa, toisaalta se tarjoaa radikaalisti erilaisiksi väitetyille sukupuolille kohtaamispaikan.

Kun perhe pyrkii seksuaaliseksi monopoliksi ja kaventaa yksilöllistä liikkumatilaa, se hidastaa modernin yleistä liikettä kohti suurempaa valinnan vapautta ja eriytymistä kaikilla elämäntilanteilla. Nämä ristiriidat johtavat siihen, että moderni avioliitto ja perhemuoto alkavat jo syntyessään rakoilla sukupuolittuneen työnjaon ja seksuaalisten paikkojen eriytymisen vaikutuksesta. Seksuaalisen yksilöllistyminen ja oikeuksien kannalta tätä voi tulkita klassisiin keskusteluihin vedoten niin, että perheessä käydään jatkuvaa kamppailua familismin ja individualismin tai absoluuttisen ja relatiivisen sukupuolimoraalin välillä.

Seksuaaliset "poikkeavuudet"

Interventio miehen ruumiiseen voi tarkoittaa muutakin kuin reproduktiivisesti käsitetyn seksuaalisuuden säätelyä ja kilpailun rajoittamista, nimittäin puuttumista niin kutsuttuihin poikkeavuuksiin. Seksologisessa kirjallisuudessa tällaisiksi luokitellaan esim. ekshibitionismi, voyeurismi, fetisismi, sadismi, masokismi, pedofilia, inesti, sodomia, transvestismi, transseksualismi, donjuanismi ja nymfomania (Hytönen ym. 1974). Koko

seksuaalisen poikkeavuuden käsite on vähintäänkin ongelmallinen. Se, mikä on ”poikkeavaa”, ”perverssiä” tai ”patologista”, on kulttuuri- ja määrittelykysymys.

Kun jokin seksuaalisen käyttäytymisen tapa määritellään poikkeavaksi, leimataan samalla joukko ihmisiä ja vahingoitetaan mahdollisesti heidän identiteettiään. Poikkeavuus erilaisuutena ei ole välttämättä ongelma kenenkään kannalta. Mutta jos se aiheuttaa vahinkoa itselle ja/tai etenkin muille, ollaan tilanteessa, jossa puuttumisen kynnyksensä alkaa madaltua (ks. Sipilä 1989, 63–64). Tämän moraalisen periaatteen mukaan on perusteltua tehdä väliintulo silloin, kun toista ihmistä käytetään hyväksi turvautuen eriaistaiseen vallankäyttöön suostuttelusta fyysiseen väkivaltaan. Esimerkiksi raiskauksessa osapuolten välinen tasa-arvo ja oikeus määrätä ruumiistaan eivät toteudu.

Tämän artikkelin teemojen kannalta on oleellista huomata, että poikkeavuuden seksologia voidaan tulkita yhdeksi tavaksi tuottaa modernia seksuaalisuutta. Se tuo erityisesti miehen ruumiin aivan erilaiseen valoon kuin aikaisemmin puheena olleet porvarillisen avioliiton kilpailijat. Voidaan kysyä – naisten seksuaalisuuden ”häiriöistä” kuten hysteriasta, nymfomaniasta ja frigiditeetistä huolimatta, miksi nimenomaan miehen seksuaalisuus saa poikkeavana pidettyjä muotoja modernissa maailmassa.

Kontulan ja Haavio-Mannilan tekemän laajoihin survey-aineistoihin perustuvan seksuaalista käyttäytymistä ja asenteita koskevan tutkimuksen perusteella ihmiset olivat 90-luvun puolivälissä tyytyväisempiä eroottiseen elämäänsä kuin parikymmentä vuotta aikaisemmin, jolloin tehtiin vastaava kartoitus. Nykyään suomalaiset pystyvät ”ilmaisemaan itseään sukupuolielämässään ja nauttimaan siitä entistä enemmän”. (Kontula & Haavio-Mannila 1993, 471.) Kun tyytyväisyys on lisääntynyt kaikissa sosiaali- ja ikäryhmissä, voi väittää, että kyse on seksuaalisesta edistyksestä, hyvinvoinnista ellei peräti onnelli-

suudesta. Näin ajatellen sellaiset modernisoitumiskehitykseen yhdistetyt ja myönteisinä nähdyt piirteet, kuten tiedon lisääntyminen, koulutustason nousu, tasa-arvo ja yleinen elinolojen kohentuminen, koskisivat myös sukupuolielämää.

Suuren seksikartoituksen tuloksia voi tulkita myös niin, että seksuaalisuuden alueella ollaan edetty järkiperaistymisen (ehkäisy, sukupuolitautien hoito) ja vapaamielistymisen kautta hedonistiseen itsensä toteutukseen, jossa Riitta Jallinojan mukaan (1991, 79) tuotettiin koko modernisoitumisen huipentuma yksilöllistymisen periaatteen puhtaimpana muotona. Mutta Kontulan ja Haavio-Mannilan antama kuva nykyaikaisesta seksuaalisuudesta ei toteuta hedonismia ihannetta äärimmilleen vietyinä, itsekkäästi, vaan tavalla, johon kuuluu myös toisen ottaminen huomioon, vastavuoroisuus ja ehkä myös altruismi. Vasta kun seksikumppani saa tyydytyksensä, nautinto on täydellinen. Hedonismi tässä mielessä edellyttää toista, mutta ei välineeksi, vaan subjektiksi käsitettynä. Nautinto on vain subjektille mahdollista. Poikkeavuudet panevat kuitenkin epäilemään, onko kaikki tämä hyvä toteutunut. Jatkuvasti lukematomat naiset ja lapset joutuvat seksuaalisen mielivallan uhreiksi, ja tekijöinä ovat lähes aina miehet.

Kysymykseen, miksi juuri miehin seksuaalisuus saa poikkeavia muotoja, tulee ensinnä mieleen, että valistuksellismediininen diskurssi ei kenties sittenkään ole onnistunut ”siviilomaan” miehiä. Mieskulttuurit, joissa arvostetaan väkivaltaa ja halveksitaan naisia, eivät ole kadonneet eikä niiden uusintama väkivaltaisen käyttäytymisen kulttuurinen pohja ole pettämissä. Ehkäpä miesten naisia muutenkin laajempi yhteiskunnallinen liikkumatila ja vapaus lisää myös seksuaalisen väärinkäytön todennäköisyyttä kuten muutakin rikollisuutta. (Laine 1991, 85.)

Poliittisesti suuntautuneet konstruktivistit varmaan sanoisivat, että kysymys ei ole välttämättä ongelmien tosiasiallisesta

lisääntymisestä tai pahentumisesta, vaan siitä, että tietynlainen käyttäytyminen politisoidaan sairaaksi tai rikolliseksi ja julkisen vallan puuttumista edellyttäväksi. Pyrkimyksenä on paitsi hoitaa tai rangaista tekijöitä myös suojella uhreja ja edistää näiden ruumiillisten oikeuksien toteutumista (vrt. Julkunen, 1997). Esimerkiksi lasten seksuaalinen hyväksikäyttö on viime vuosina noussut tämäntyyppiseksi julkiseksi huolenaiheeksi, jonka suhteen vallitsee pitkälle menevä yksimielisyys. Erityisesti pedofilia ylittää sietokykymme rajat. Tällä hetkellä olisi mahdollonta puhua myönteisesti pedofiilien seksuaalisesta identiteetistä.

Kolmanneksi poikkeavuudet kertovat siitä, että moderni maailma on myös miehille kova paikka ja saa heidät voimaan pahoin. Ruumiin kurinalaisuutta, ulkoista suoritusta ja menestymistä koskevat vaatimukset saattavat siirtyä myös seksuaaliksi periaatteiksi. Pärjäämisestä tällä alueella tulee normi niin kuin miehenä olemisesta yleisemminkin. (Badinter 1993, 15–20.) Tästä kilpailusta eivät kaikki miehet selviydy voittajina. Lynne Segall (1990, 213) arveleekin, etteivät miehet käy prostituoidun luona välttämättä todistamassa mieheyttään, vaan vapautuakseen hetkeksi todistamasta. Vaikka seksuaaliset poikkeavuudet voi tulkita kovan kapitalismin omiksi sairauksiksi, ne protestoivat seksuaalisen menestymisen imperatiivia vastaan tarjoamalla pakopaikkoja.

Neljänneksi, tirkistely, pornografia, prostituutio ja seksuaalinen väkivalta edustavat puhdasta ja itsekästä yksilöllisyyttä seksuaalisuuden alueella. On saavutettu yksilöllistyminen ääriraja ja modernisuuden päätepiste, kun lait menettävät merkityksensä ja kun sosiaalisesti määrittävä kollektiivi tai yleinen edustaa pelkkää yksilöllisyyden kahletta. Sosiaalisista, yhteisöllisistä ja moraalisisista rajoituksista irtirevenneelle olemiselle eivät minkäänlaiset kategorisoinnit ole mahdollisia, eikä yhdenkään ihmisen elämä ole samanlainen kuin jonkun toisen. Myös

toisesta ihmisestä tulee toiselle rajoite, koska jokainen suhde on sitova. (Jallinoja 1991, 79–83, 226.)

Näin poikkeavuudet puhuvat miesten seksuaalisesta yksinäisyydestä, ettei toisesta ihmisestä ole toiselle subjektiksi, eivätkä ruumiit kohtaa nautinnollisessa vuorovaikutuksessa, eivät nauti toisen nautinnosta eivätkä tyydytyksestä (vrt. Ronkainen 1994, 17). Toinen on oman tyydytyksen väline ja halukin lopulta itsetuotettu.

Työväenluokkainen maskuliinisuus ja seksuaalisuuden modernisoitumisviive

Mitä hahmottelemani käsitteellisen kartan tai teoreettisen ohjelman valossa voisi sanoa suomalaisten nykymiesten seksuaalisesta modernisoitumisesta aihepiiriä sivuavan tutkimuksen valossa?

Lähdin liikkeelle siitä, että seksuaalinen modernisoituminen on osa yleisempää modernisoitumista. Tärkeinä yhteiskunnallisen muutoksen moottoreina toimivat palkkatyömuodon kehitys, sukupuolittunut työnjako ja sen seurauksena naisten ja miesten maailmojen erkaantuminen (Sulkunen 1989) sekä asiantuntijatiedon lisääntyminen. Tämä kehityskulku on muodostanut pohjaa säätyläisten ja teollisen yhteiskunnan porvariston parissa vallinneelle sukupuolista polarisaatiota korostaneelle ajattelutavalle (vrt. Löfström 1997, 24). Siinä naiseus ja mieheys alettiin ymmärtää omiksi, toisistaan radikaalisti poikkeaviksi yhteiskunnallisiksi, ruumiillisiksi ja olemuksellisiksi kategorioikseen. Löfströmin mukaan (emt., 17) polarisaatio terävöityi ja yleistyi myös suomalaisessa urbaanikulttuurissa, mutta varsinaisesti vasta tällä vuosisadalla jatkuen 1960-luvulle saakka.

Suomessa on työ määrittänyt keskeisesti miehistä identiteettiä (ks. esim. Kortteinen 1992). Kun naisten osallistuminen palkkatyöhön on jatkuvasti lisääntynyt ja julkisesta elämästä on tullut sukupuolten uusi kohtaamispaikka, miehet joutuvat etsimään muita itsetoteutuksen mahdollisuuksia. Giddens (1992, 116) väittää, että yksi tällainen areena on seksuaalisuus. Mutta työn merkityksen murentumisesta johtuvan identiteetti-aukon paikkaaminen tällä tavoin ei ole yksinkertaista, koska ”seksuaalisuus” merkitsee asettumista erojen kentälle, ja sitä kautta jatkuvaan kamppailuun omasta paikasta. Naiset kirjoittivat 60- ja 70 -luvuilla sukupuolisopimuksen uusiksi esittäen vaatimuksia uudesta työn ja vallanjaosta niin julkisessa elämässä kuin kotonakin. Myös miehiltä edellytettiin panostamista kotitalouden arkeen, parisuhteeseen ja lapsiin (Julkunen 1992, 40–41).

Jos sukupuolisopimuksen kirjoittaminen uusiksi järkytti miesten asemia yhteiskunnallisesti, he eivät pääse ruumiillisesti eivätkä ontologisesti vähemmällä. Sen lisäksi, että miehiltä edellytetään työelämässä yhteistyötaitoja, joustavuutta ja tehokkuutta, heidän odotetaan omaksuvan myös ruumiillisesti oikeita asentoja. Jos et hoida ruumistasi, et todennäköisesti hoida töitäsikään. Myös vapaa-aikana vaaditaan näyttöjä. Mies joutuu panostamaan ruumiin estetiikkaan ja sujuvaan puheeseen. Modernista mieheydestä tulee problemaattista ja jatkuvaa reflektointia vaativaa. (Hyvärinen 1994, 39.) Ei löydy paikkaa, johon pääsisi pakoon ”seksuaalisesti läpimodernisoitunutta yhteiskuntaa”.

Miehenä olemisen problematisoituminen koskee etenkin nuoria miehiä, koska he eivät ole ehtineet kerätä keski-ikäisten maskuliinisuutta pönkittävää pääomaa kuten asemaa työelämässä, varallisuutta tai valtaa. Nuoren miehen maskuliinisuus määrittyy pitkälti ruumiillisesti, koska ei ole muuta annettavaa eikä menetettävää kuin ruumis. Monet vanhat miehet ovat saa-

neet osansa maallisesta menestyksestä, mutta terveyden pettäessä ei taaskaan ole muuta kuin ruumis. Myös homoseksuaalisen miehen maskuliinisuus määrittyy ruumiin kautta. Henning Bechin mukaan se, mikä yhdistetään homomiehen figuuriin, seksuaalisuuden keskeisyys ihmissuhteissa, estetisoiva asenne, suuntautuminen parisuhteisiin ja oman mieheyden ja seksuaalisuuden reflektointi, koskee yhä enemmän muitakin. Homomiehen hahmo on modernin seksuaalisen tyyppin tiennäyttävä. (Ks. Löfström 1999, 25.)

Onko tämä silti jokaisen miehen tie? Kuluvan vuosikymmen alkupuolella kerätyn Eläköön mies -elämäkerta-aineistossa oli yllättävän vähän seksistä kertovia tarinoita. Erityisesti sellaisia kirjoituksia, joissa koko elämää ja miehenä olemista jäsennetään seksuaalisuuden kautta ei ollut kuin muutama (Hänninen 1994). Matti Hyvärisen mukaan etenkin vanhempiin ikäluokkiin kuuluvien miesten elämäkerroista löytyy pikemminkin työn ja perheen rauhoittava liitto. Seksi on Hyvärisen tulkinnassa vain yksi eikä erityisen silmiinpistävä ”komponentti miehen kokoonpanossa”. (Hyvärinen 1994, 46.)

Joukkoa suomalaisia metallimiehiä syvähaastatellut Matti Kortteinen ihmettelee sitä, että seksuaalisuus näyttää ylipäänsäkin puuttuvat sukupuolten välisistä suhteista. Sen tilalla on kumppanuutta ja työtoveruutta, yhteistä kamppailua pahaa maailmaa vastaan. (Kortteinen 1992, 76.) Myös Irma Rantalan (1995) tulkinnan mukaan Eläköön mies -kilpailun tarinat kertovat vastavuoroisuudesta, toisen huomioon ottamisesta ja välittämisestä.

Näiden miehisestä itsemäärittäyksestä puhuvien muutamien esimerkkien nojalla esittäisinkin, että epäeroottisia sävyjä saava kumppanuusteema korostuu erityisesti työväenluokan ihmisten parisuhteissa ja kansanmiesten suhtautumisessa seksuaalisuuteen. Työväen- tai kansanmiehen kumppani ei ole ”seksipartneri”, vaan ”elämäntoveri”, jonka kanssa rakennetaan

tulevaisuutta, kotia ja jaetaan ilot sekä surut. Samasta tasaver-
taisesta ja kunnioittavasta sukupuolten välisestä suhteesta ker-
too puhe ”meidän isännästä” ja ”meidän emännästä” tänäkin
päivänä myös kaupunkilaisten kielessä. Kumppanuusmotiivi
toistuu myös iskelmissä, modernissa kansanmusiikissa, jota voisi
pitää heijastumana rahvaankulttuurin kollektiivisesta, ja mie-
lestäni hyvin pitkälle maskuliinisesta, arkaaisesta alitajunnasta
(ks. Lehtonen & Niemelä 1998). Kansanmiehen elämäntoveri
on ”oma tyttöni mun, ei rikas vaan rakas”, jonka kanssa hän
jakaa elämänsä ja kohtalonsa, joka on hänen elämänsä ja koh-
talonsa. Kumppanuusmotiivin ohella iskelmät välittävät ro-
manttisen rakkausideologian mukaisesti haikea kaipuuta, joka
kohdistuu ainoaan ja oikeaan, mutta usein menetettyyn tai saa-
vuttamattomaan rakastettuun (Jallinoja 1984).

Iskelmien suosiota suomalaisessa työväenkulttuurissa voi
koettaa ymmärtää sitä taustaa vasten, että kansanmiehiltä puut-
tuu eroottinen kieli. Iskelmät puhuvat suomalaisten miesten
puolesta siitä, mille he eivät löydä sanoja. Miehet voivat tur-
vautua toiseenkin mahdollisuuteen, jonka vaikutuksen huoma-
sin miesten kirjoittamissa elämäkerroissa, pornografian kieleen
(Hänninen 1994).

Siihen liittyy väärinymmärtämisen vaara, johon varmaan
haksahdin itsekkin omassa luennassani, sillä ronski puheenparsi
ei välttämättä kerro seksismistä tai rivoudesta, vaan ”kielettö-
myydestä”. Seksologisen diskurssin siviloimattomat suomalai-
set miehet puhuvat sukupuoliasioista rahvaanomaisesti taval-
la, josta matka pornografisuuteen ei ole pitkä.

Samoin suomalaisten rahvaan miesten ruumiin kieli, eri-
tyisesti pukeutumisen koreilematon tyyli, kertoo vastenmieli-
syydestä mieheyden eroottiseen ilmaisemiseen ja itsemäärityk-
seen. Pukeutumisen tarkoituksenmukaisuus yhdistää miehey-
den työn maailmaan, joten ruumiin esitykset suunnataan pi-
kemminkin toisille miehille kuin naisille. (ks. Hänninen 1996.)

Sama koreilemattomuus ja haluttomuus erottausta näkyy koko suomalaisessa sukupuolimaaisemassa. Olemme epäeroottisena ja ruumiin esteettisistä arvoista piittaamattomana tuulipukukansana aivan toisennäköisiä kuin latinalaisen tai vaikkapa venäläisen kulttuurin ihmiset, jossa ”miehet näyttävät miehiltä ja naiset naisilta”.

Edellä esitetyt huomiot tukevat ajatusta, jonka mukaan erityisesti työväenluokkaisessa puhetavassa ja kulttuurissa ei ole havaittavissa selviä merkkejä sukupuolten seksuaalisesta polarisaatiosta. Parisuhteessa elävän naisen ja miehen suhteet rakentuvat kumppanuudelle, joka tarkoittaa pitkälti yhteistä, kovan työntekemisen sävyttämää kamppailua paremman elämän puolesta. Kortteisen (1992, 76) mukaan keskeistä suomalaisessa kulttuurissa ei ole seksuaalisuus, vaan pärjääminen, ”joka käsitteenä merkitsee paitsi ’selviytymistä’ (että on elossa vielä) myös jonkinlaista menestymistä tässä selviytymisessä”.

Teen tarkentavan ehdotuksen: (vanhemman ikäpolven) työväenluokkaiset miehet eivät ole seksuaalisesti modernisoituneet niiden kriteerien valossa, joita edellä luonnostelin, vaikka ovat moderneja yksilöitä monessa muussa suhteessa, kuten palkkatyön eetoksen kantajina. Työväenluokan miehet, kuten modernit yksilöt yleisemminkin, ovat puoliksi moderneja, puoliksi traditionaalisia (Jallinoja 1991, 227). ”Puoliksi traditionaalisuus” tarkoittaa sitä, että nykyajan työväenluokkainen maskuliinisuus jatkaa esimodernin yhteiskunnan ruumiillisten ja osin myös sukupuolten välisten työnjaollisten suhteiden (agraarista) mallia, joka eron asemasta perustuu jonkinasteiseen tasa-vertaisuuteen ja keskinäiseen kunnioitukseen. Modernisoitumisprosessit eivät ole kokonaan hävittäneet emännän ja isännän rooleihin nojautuvaa yhteistuntoa, vaan se elää yhä palkkatyöläistyneessä ja muutoinkin modernisoituneessa perheessä. Giddensin (1992) idea puhtaasta suhteesta, joka toimii pelkästään tunteiden, seksuaalisuuden ja itsekkäiden motiivi-

en varassa, ei toteudu suomalaisen nykyrahvaan keskuudessa. Sellaisen parisuhteen asemasta, jossa toista siedetään vain sen aikaa, kun tämä tyydyttää omia tarpeita, ollaan työväenluokkaisessa kumppanuusmallissa valmiita ei vain sietämään, vaan kärsimään ja tekemään jopa uhrauksia toisen puolesta.

Ehkä parisuhdesuhdeväkivaltaa voi tulkita tätä taustaa vasten. Kortteinen kirjoittaa että ”on pakko selvitä, ellei muuten niin oma elämä uhraten. Kysymys on kunniaista.” (Kortteinen 1992, 27.) Mutta kun kysymys on miehen kunniaista, voi joutua uhraamaan myös toisen (puolison, lasten) elämän.

Miten tätä seksuaalista ”modernisoitumisviivettä” työväenluokan parissa voisi ymmärtää? Otaksun, että Suomen viivästynyt modernisoitumiskehitys koskee myös seksuaalista modernisoitumista ja sukupuolten välisiä suhteita. Yhtenä osoituksena tästä voi pitää modernin homoseksuaalin myöhäistä ilmaantumista meikäläiseen puhetapaan.

Toiseksi porvariston ja keskiluokan osuus koko väestöstä säilyi Suomessa pitkään pienenä. Jo tämä antaa aiheita olettaa, etteivät parempien piirien ihmiset ole pystyneet toimimaan meillä seksuaalisena esikuvana rahvaalle. Keskiluokkainen sukupuolikonsepti ei ollut lyönyt itseään läpi vuosisadan vaihteessa. Työväestön keskuuteen ajatus naisen ja miehen maailmojen erillisyydestä levisi sitäkin myöhemmin, joidenkin tutkijoiden mukaan vasta sotien välisenä aikana (esim. Sulkunen 1989; Ollila 1993).

Kolmanneksi, erityisesti työväenluokkainen mieskulttuuri on vastustuskykyinen ulkoisille vaikutuksille. Kiistämissä kulttuurina siihen on iskostunut varauksellinen suhtautumistapa ylipäättään parempien piirien elämäntapaa ja arvomaailmaa kohtaan (Karisto, Prättälä & Berg 1992, 124–125). Jos tämä pitää paikkansa, ei ole yllättävää, miksi keskiluokkainen sukupuolikäsitys ja ylipäättään erilaiset valistukselliset pyrkimykset eivät

ole löytäneet otollista maaperää suomalaisten miesten keskuudessa.

Ehkäpä työväenluokkaisen maskuliinisuuden seksuaalisen modernisoitumisen moottoreina toimivat muut mekanismit kuin keskiluokkainen erojen malli. Avainasemaan saattavatkin nousta työväenluokan naiset yhdessä hyvinvointivaltion ammattilaisten kanssa vetämällä miehiä mukaan reproduktiiviseen seksuaalisuuteen. Joidenkin tutkimusten mukaan varsinkin nuoremmat työväenluokkaiset miehet ovat alkaneet osallistua aikaisempaa enemmän kotitaloustöihin ja lasten hoitoon, siis tehneet omat sovelluksensa modernista isyydestä. Tämä vahvistaa kumppanuuden ideologian ohella perhettä ja parisuhdetta sukupuolten kohtaamispaikkana myös työväenluokan ihmisten keskuudessa.

Viitteet

¹ Ajatus, jonka mukaan modernisoituminen luo pohjaa seksuaalisille eroille, panee Michel Foucaultin lailla epäilemään repressiohypoteesia. Repressio-oletuksen mukaan kulttuurin (modernin yhteiskunnan) kehittyminen patoaa tai tukahduttaa alkuperäistä ja spontaania viettä. Repressiota enemmän Foucault (1988, 46–58) painotti tunnustusta. Seksuaalisen eron näkökulmasta voisi väittää, että vietin patoamisen asemasta moderni maailma osoittaa (miehiselle) halulle loputtomasti uusia kohteita, seksuaalisen itseilmaisun ja -toteutuksen mahdollisuuksia. Kehittyessään moderni maailma ei köyhdytä, vaan rikastuttaa halua ja avartaa seksuaalista liikkumatilaa

² Vaikka isyyden ja miehen mallin kaipuu onkin viime vuosikymmeninä lisääntynyt, on huoli perheestä tuskin siirtynyt miehiin, pikemminkin lapsiin (Strandell 1992, 26).

³ Prostituutiota voi tulkita kunniallisen julkisen miehen ja kunniantoman julkisen naisen seksuaaliseksi kohtaamispaikaksi. Prostituutio väljensi miehen seksuaalista liikkumatilaa, mutta sekä työläis- että säätyläisnaisille se merkitsi moraalista uhkaa. (Helen 1997, 157.)

Kirjallisuus

Apo, Satu 1993: Ex cunno väki tulevi. Käsityksiä naisen dynaamisesta voimasta suomalais-karjalaisessa perinteessä. Naistutkimus-Kvinnoforskning , 6 vsrk., 3.

Badinter, Elisabeth 1993: Mikä on mies? Suom. Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere. (1992).

Braidotti, Rosi 1994: Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory. Columbia University Press, New York.

Davidoff, Leonore 1973: The Best Circles. Society Etiquette and the Season. Croom Helm, London.

Donzelot, Jacques 1980: The Policing of Families. Translated from French by Robert Hurley. Hutchinson, London.

Eräsaari, Leena & Julkunen, Raija & Silius Harriet (toim.) 1995: Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Vastapaino, Tampere.

Foucault, Michel 1988: Seksuaalisuuden historia. Suom. Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Helsinki.

Giddens, Anthony 1992: The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Moderns Societies. Polity Press, Cambridge.

Helén, Ilpo 1997: Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsehuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Gaudeamus, Helsinki.

Hytönen, Ylermi & Raitasalo, Aune & Tähtinen, Johanna 1974: Seksologia. Tammi, Helsinki.

Hyvärinen, Matti 1994: 'Miehen' lajityypit. – Roos & Peltonen (toim.) 1994.

Häggman, Kaj 1994: Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. SHS, Helsinki.

Hänninen, Jorma 1994: Seksitarinan pornografinen käsikirjoitus: minä sain, olen siis mies. -Roos & Peltonen (toim.) 1994.

Hänninen, Jorma 1996: Michiä katsellessa - koreilemattomia kansanmiehiä. - Marianne Laiho & Iris Ruoho (toim.) 1996: Naisen naamio, miehen maski. Katse ja sukupuoli mediakuvassa. KSL, Tampere.

Jallinoja, Riitta 1983: Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. WSOY, Helsinki.

————— 1984: Rakkauden kolmet kasvot. Tiede ja Edistys, 8 vsrk., 2.

————— 1991: Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö. SKS, Helsinki.

————— 1992: Hyvinvointivaltio käännekohtassa. Vastapaino, Tampere.

————— 1995: Feministiseen analyysiin. – Eräsaari, Julkunen & Silius (toim.) 1995.

————— 1997: Naisruumiin oikeudet. – Eeva Jokinen (toim.) 1997: Ruumiin siteet. Vastapaino, Tampere.

Juvonen, Tuula 1995: Ruumiita, sukupuolia ja hermafrodiitteja. Naistutkimus-Kvinnoforskning, 8 vsrk., 4.

Karisto, Antti & Prättälä, Ritva & Berg, Mari Anna 1992: Hyvät, pahat ja rumat? Epäterveellisten elämäntapojen kasaantumisesta. – Antti Karisto, Eero Lahelma & Ossi Rahkonen (toim.) 1992: Terveys sosiologia. WSOY, Helsinki.

Kaskisaari, Marja 1991: Beatrice Webb tiedenäisenä. Radikaalifeministinen näkökulma elämäkertaan. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita N:o 62.

Kaskisaari, Marja 1995: Lesbokirja. Vastapaino, Tampere.

Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina 1993: Suomalainen seksi 1990-luvulla. – Osmo Kontula & Elina Haavio-Mannila (toim.) 1992: Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta. WSOY, Helsinki.

Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina 1995: Matkalla intohimoon. Nuoruuden hurma ja kärsimys seksuaalielämäkertojen kuvaamana. WSOY, Helsinki.

Kortteinen, Matti 1992: Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hanki ja jää, Hämeenlinna.

Kuronen Marjo 1995: Naiset kohtaavat neuvolassa. – Eräsaari, Julkunen & Silius (toim) 1995.

————— 1999: The social organisation of motherhood – Advice giving in maternity and child health care in Scotland and Finland. A thesis for the degree of Doctor of Philosophy, University of Stirling.

Laine, Matti 1991: Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan. Tietosanoma Oy, Helsinki.

Laquer, Thomas 1994: Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud. Harvard University Press, Cambridge & London.

Lehtonen, Kimmo & Niemelä Marja 1998: Edistävätkö iskelmät mielenterveyttä? Pohdintaa kevyen musiikin cheyttävästä vaikutuksesta. *Psykologia*, 33 vskr., 3.

Löfström, Jan 1995 'Samanarvoiset mutta vastakkaiset'. Sukupuolipolariteetin ajatuksen historiallisuudesta suomalaisessa kulttuurissa. *Naistutkimus-Kvinnoforskning*, 8 vskr., 2.

————— 1997: The birth of the queen/the modern homosexual: historical explanations revisited. *The Sociological review*, vol. 45, 1.

————— 1999: Kulttuuri, sukupuoli ja seksuaalisuus: erään kulttuurisen pelon historia. Julkaisematon käsikirjoitus.

Ollila, Anne 1993: Suomen kotien päivä valkenee ... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. SHS, Helsinki.

Rantala, Irma 1995: Eläköön mies! Essee miesten omaelämäkerta-aineistosta. *Elektroloristi* 1.

Rekola, Kirsi 1992: Seksuaalisuus sukupuolten taistelulenttänä. Brittifemnistien kampanjat 1800-lopulla ja 1900-luvun alussa. *Naistutkimus -kvinnoforskning*, 5 vskr., 1.

Ronkainen, Suvi 1994: Johdanto arvoihin, moraaliiin ja seksuaalisuuden ymmärrykseen. – Suvi Ronkainen, Pertti Pohjolainen & Jan-Erik Ruth (toim.) 1994: *Eroitiikka ja elämänkulku*. WSOY, Helsinki.

Roos, J.P. & Peltonen, Eeva (toim.) 1994: *Miehen elämää*. Kirjoituksia miesten omaelämäkertoista. SKS, Helsinki.

Räisänen, Arja-Liisa 1995: Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920. SHS, Helsinki.

Satka, Mirja 1995: Making Social Citizenship. Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work. Sophi. Publications of Social and Political Sciences and Philosophy. University of Jyväskylä.

Segal, Lynne 1990: Slow Motion. Changing Masculinities, Changing Men. Virago, London.

Siltala, Juha 1996: Yksilöllisyyden historialliset ja psykologiset ehdot. – Antti Hautamäki, Eerik Lagerspetz, Juha Sihvola, Juha Siltala & Jarmo Tarkki 1996: Yksilö modernin murroksessa. Gaudeamus, Helsinki.

Sipilä, Jorma 1989: Sosiaalityön jäljillä. Tammi, Helsinki.

Strandell, Harriet 1992: Uusi lapsi on syntynyt? ”Uuden” lapsitutkimuksen arviointia. Nuorisotutkimus -kvinnoforskning, 4 vskr., 1.

Sulkunen, Irma 1989: Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Hanki ja jää, Helsinki.

Timonen, Irene 1995: Katsaus Henry Millerin kommentteihin naisista, seksistä ja rakkaudesta. Yhteiskuntapolitiikan julkaisematon seminaarityö. Jyväskylän yliopisto.

Vuori, Jaana 1999: Yhteiskunnallisen äitiyden metafora – Jatkoa Anu Koivun virittämään keskusteluun. Naistutkimus-Kvinnoforskning, 12 vsrk., 2.

III Valta ja väkivalta

Miehen arin alue

Maskuliinisuus, seksuaalisuus ja väkivalta

Martti Grönfors

Seksuaalisuus on eräs perustarpeista, mutta siihen liittyvät arvot ja sen toteuttaminen on varsin pitkälle kulttuurisidonnaisista. Seksuaalisuus ei myöskään ole vain yksilön ja/tai hänen partnerinsa asia vaan kautta aikojen seksuaalisuutta on säädelty milloin kirkon milloin valtion toimesta. Koska seksuaalisuus on perustarve, sen säätely on yksi keskeinen tapa säädellä ihmisten toimintaa. (Reich 1971, xxvii; ks. myös Reynaud 1983, 8–13.)

Seksuaalisuus ja siihen liittyvät arvot vaihtelevat yhteiskunnasta ja kulttuurista toiseen. Jokaisessa yhteiskunnassa on arvoja, jotka liittyvät sukupuolten välisiin eroihin ja sukupuolten toivottuihin ominaisuuksiin ja käyttäytymiseen. Jokaisessa yhteiskunnassa seksuaalisuus ja siihen liittyvät arvot ovat osa miehisyiden ja naisisuuden määrittelyä, koska voidaan hyvällä syyllä olettaa, että seksuaalisen vuorovaikutuksen perusyksikkö on miehen ja naisen välinen sukupuolisuus ja sen vuorovaikutuksellisuus. Suhteellisen seksuaalisen vapauden ja molempien sukupuolten itsenäisen seksuaalisuuden korostaminen liittyy meidän yhteiskuntamme arvomaailmaan aivan samoin kuin

pelkän miehisen seksuaalisuuden legitimointi joissakin muissa maissa. Nämä erot voivat kuitenkin olla vain aste-eroja siinä miehisyyden ja naisisuuden dikotomiassa, joka (ainakin oletettavasti) on luonteeltaan globaalista ja universaalista.

Eräs syy miesten ja naisten seksuaalisuuden määrittelemiseen dikotomisiksi liittyy siihen, että seksuaalisuus on osa miehistä vallankäyttöä, joskus varsin keskeinen ja tärkeä osa sitä. Hierarkkinen asetelma ehkä vaatii, että on selkeästi valtaa pitävä mies, joka eroaa olennaisesti vallan kohteista – naisista. Varsinaisen sukupuolisen käyttäytymisen lisäksi, mikä tarkoittaa sekä jälkeläisten tuottamista että seksuaalisen nautinnon hankkimista, seksuaalisuuteen liittyy myös muita merkityksiä, jotka joskus saattavat olla jopa tärkeämpiä kuin ensisijaiset merkitykset. Esimerkiksi raiskausta ei enää ajatella niinkään seksuaalisena toimintana, vaan vallankäyttöön ja alistamiseen liittyvänä väkivaltana, jossa välineenä toimii seksuaalisuus. Viime vuosina on päivälehdissä raportoitu mm. sodassa (esimerkiksi entisen Jugoslavian alueella) tehdyistä naisten joukkoraiskauksista. Uutisissa on myöskin viitattu miesten raiskauksiin, mutta miehen tuleminen raiskatuksi on niin hävettävä asia, että siitä harvoin puhutaan. Raiskaukset liittyvät voiman osoitukseen ja vihollisen (erityisesti miesten) häpäisemiseen eikä niinkään varsinaiseen seksuaalisuuteen. Sodassa naisten raiskauksella pyritään mm. osoittamaan naisten lähipiirin miehille heidän kelvottomuutensa suojella naisiaan. Seksuaalisuudessa vallan- ja voimankäyttö ei rajoitu vain raiskauksiin, vaan voi olla varsin keskeinen osa myös normaalina pidettyä seksuaalista kanssakäymistä.

Miehestä otetaan mittaa

Kulttuurisissa stereotyyppioissa miehiseen seksuaalisuuteen liitetään kilpailu ja aktiivisuus, naisten seksuaalisuuteen ainakin suhteellinen alistuminen ja passiivisuus. Esimerkiksi lukuisat seksipartnerit leimaavat eri tavoin naisia ja miehiä. Miehillä, ainakin heidän omilla ala- ja osakulttuureissaan, se voi olla tärkeä arvostuksen hankkimiskeino. Naisten lukuisat partnerit voivat viestiä huonosta naisesta, koska he joutuvat elämään osin miesten arvomaailman mukaisesti. (Ks. esim. Grönfors & Partanen 1991, 57.)

Miesten keskinäinen kilpailu seksuaalisuudessa ilmenee kilpailuna partnerien ja suoritusten määrästä (ks. esim. Red Collective 1973; Grönfors 1987). Poikien puheet valloituksistaan ovat tärkeä osoitus miesten keskinäisestä kilpailusta seksuaalisuuden areenalla, vaikka jutut olisivatkin usein vailla todellisuuspohjaa. Tämä kilpailu jatkuu läpi koko elämän. (Ks. esim. Ford 1986.)

Aktiivisuus nähdään osana yleistä miehistä kulttuuria, ja se liittyy maskuliinisuuden tavoitteluun. Antropologiassa puhutaan kunnian ja häpeästä. Jos nämä käsitteet yhdistetään aktiivisuuteen, niin silloin miehistä kunniaa tavoitellaan kiinnostuksella sukupuolisuu-teen ja sen aktiivisella osoittamisella, ei pelkästään omalle itselle mutta myös muille. Sukupuolisuu-ten kätkeyminen ei toimi vallankäytön ja kilpailun välineenä. Miesten seksuaalisuuden merkitykset suhteutuvat määrällisesti ja laadullisesti toisiin miehiin ja vasta ehkä toissijaisesti naisiin. Ja aivan samoin kuin kunniaa, myöskin seksuaalisesti hankittua miehisyyttä voidaan lisätä tai vähentää. Tai ehkä paremmin, oma arvio miehisyydestä nähdään heijasteisena 'toisena'. (Ks. Grönfors 1981, 107–116.) Eriytyisen selkeästi tämä nähdään yhteisöissä, joissa kollektiivisuus korostuu yksilöllisyyden asemesta, kuten aiemmin tutkimassani romaniyhteisössä (emt.).

Joissakin tietyissä mieskulttuureissa, kuten romanien keskuudessa, tietynlainen seksuaalinen ja väkivaltainen puhetapa miesten vertaisryhmien kesken on vielä korostetumpaa kuin ehkä yksilöllisyyttä korostavassa suomalaisessa yhteiskunnassa. Ei ole lainkaan ristiriitaista, että kun yhteisö yhtäältä korostaa äärimmäistä häveliäisyyttä, niin määrättyissä tilanteissa tämän normin vastainen käyttäytyminen vahvistaa häveliäisyyden normia. Sama näkyy parhaillaan käynnissä olevan sri lankalaisten miesten maskuliinisuutta ja väkivaltaa käsittelevän tutkimukseni aineistossa. Nuorten miesten julkisesti avoin seksuaalinen puhe ja seksuaalisesti ehkä osin julkeakin suhtautuminen naisiin ei ole merkki aktiivisesta seksuaalisuudesta. Ne ovat toisia miehiä varten, ei niinkään niiden kohteina olevia naisia varten. Tutkimuksen miehet olivat joko kokonaan vailla seksuaalisia kokemuksia ennen avioliittoa tai sitten heidän kokemuksensa olivat varsin rajoitettuja, kömpelöitä ja usein epäonnistuneita. Myös Sri Lankan kulttuuri on varsin häveliäs kulttuuri, jossa avoimia viittauksia seksuaalisuuteen vältetään. Määrättyissä tilanteissa tämä avoin seksuaalinen huomio vahvistaa häveliäisyyden normia. Sitä se tekee mm. siten, että nainen alistetusta asemastaan osoittaa häveliäisyyttä kohdatessaan miesten avoimen julkeuden. Samalla se toimii nuorten miesten vertaisryhmien hauskanpitoa ja keskinäisen kilpailun välineenä.

Japanilaisessa yhteiskunnassa, jossa yhteisöelämään liittyy korostettu oman itsen vähättely ja vaatimattomuus, rituaalinen väkivallan ja seksuaalisuuden yhdistäminen, esimerkiksi elokuvassa, vahvistaa yhteisöllisyyden ihannetta. Rajaa kielletyn (väkivaltaisen) ja normien mukaisen (yhteisöllisen) välillä voidaan vetää rajoittamalla poikkeavuus hallittuun tilaan, kuten esimerkiksi elokuvateatteriin. Näissä rajatuissa tilanteissa yksilöllä on mahdollisuus nähdä itsensä 'toisena', johon tavallisessa elämässä ei ole mahdollisuutta. Tämä voi toimia vara-

venttiilinä, jossa mies voi olla edes elokuvateatterissa ”oikea, väkivaltainen mies”, kun hän samastuu valkokankaan sankareihin. (Moeran 1986.) Vaikka seksuaalisuutta onkin totuttu pitämään eräänä intiimin, yksityisen elämän prototyypinä, miesten seksuaalisuudella on keskeinen tehtävä myös miesten keskinäisen distinktion välineenä aivan samalla tapaa kuin väkivallallakin. Väkiältä yhdistettynä seksuaalisuuteen toimii paremmin tässä tehtävässä kuin pelkkä seksuaalisuus tai pelkkä väkiältä.

Kohteiden oikeuttaminen

Koska väkiältä herättää negatiivisia mielikuvia tarvitaan erilaisia neutralisointitekniikoita, joiden avulla väkivallasta saataisiin hyväksyttävää toimintaa (ks. esim. Sykes & Matza 1957). Neutralisointi voidaan kohdistaa esimerkiksi tiettyyn tilanteeseen, jossa väkivaltainen käyttäytyminen on hyväksyttävää – esimerkiksi itsepuolustus. Samalla tavoin voidaan neutralisoida normatiivisesta seksuaalisuudesta poikkeaminen. Uskollisina perheenisinä itseään pitävät miehet voivat omasta mielestään harrastaa seksiä prostituoidun kanssa ulkomailla, jossa normatiiviset pidikkeet eivät päde.

Kohde voidaan neutralisoida myös siten, että seksuaalisuuden ja/tai väkivallan kohdistaminen kyseiseen kohteeseen on oikeutettua. Länsimaiset miehet voivat suhteellisen estottomasti käyttää omien alaikäisten tyttäriensä tai poikiensa ikäisiä lapsia seksuaalisesti hyväkseen, jos nämä edustavat merkittävästi eri ihmisryhmää. Aasiassa rehottava lapsien seksuaalinen hyväksikäyttö kukoistaa ainakin osin tämän varassa. Neutralisointia on myös uhrin syyllistäminen. Raiskausta voidaan selittää uhrin käyttäytymisellä tai pukeutumisella. Väkiällän kohdeesta tehdään väkivaltatilanteen aktiivinen tuottaja.

Väkivallan neutralisointia on myös mahdollisille uhreille säilytetty vastuu liikkumisajoista ja -alueista, joilla väkivallan mahdollisuus on suurempi kuin muualla. Väkipaltaan liittävät aika- ja aluerajat ovat myös sukupuolitettuja. Naisten tulee huolehtia siitä, etteivät joudu väkivallan kohteeksi. Naisiin kohdistuvaa väkipaltoa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa (esim. Hearn 1996a, 1996b, 1998) tulee esiin miesten käsitys naisten kurittamisen tarpeellisuudesta ja oikeutuksesta. Väkipaltainen käyttäytyminen ja ”normaalista” seksuaalisuudesta poikkeaminen legitimoidaan teon tai kohteen uudelleen määrittämisen avulla.

Antropologiassa seksuaalisuuden ja väkivallan yhteyttä on jäsennetty mm. rituaalisen puhtaus/häpeä-käsiteparin avulla. Brian Moeran analysoi aasialaisia käsityksiä väkivallan ja seksuaalisuuden yhteydestä tarkastellessaan japanilaista elokuvaa. Hän viittaa shintolaisiin ja buddhalaisiin uskomuksiin naisen ”luonnollisesta” epäpuhtaudesta, joka syntyy heidän kosketuksesta kuukautisvereen. Jotta miehet eivät saastuisi sukupuolisessa kanssakäymisessä naiset voidaan ”puhdistaa” mm. raiskaamalla. (Moeran 1986, 111–112.) Sama teema ilmenee myös monien muiden maiden myyteissä, joiden mukaan naisen saastuttava vaikutus voidaan eliminoida puhdistavan sukupuoliyhteyden avulla. Modernin myytin mukaan, joka vallitsee joillakin Afrikan ja Aasian alueilla, HIV-tartunnan saanut mies voi parantua sukupuoliyhteydessä neitsyen kanssa. Uskomuksen mukaan ”saastunut” mies puhdistuu ”puhtaan”, koskemattoman naisen välityksellä.

Äiti ja huora, isä ja raiskaaja

Feministinen tutkimus on tuonut esiin sen, että naisten keskeiset sukupuoli(spesifit) hahmot patriarkaatissa suhteessa mie-

hiin ovat 'äiti' ja 'huora'. Ensin mainittu edustaa puhtautta ja jälkimmäinen häpeää. 'Äidin' hahmo edustaa myös freudilaista riippuvuutta ja tunnetasoa (rakkautta) ja 'huora' itsenäisyyttä ja seksuaalisuutta (tyydytystä). Jokaisessa naisessa piilevä 'huora' tai huoruus on kesytettävä kontrollin ja vallan avulla puhtaaksi 'äidiksi'.

Miesten vastaavia patriarkaalisia hahmoja ovat 'isä' ja 'raiskaaja', joita tutkimuskirjallisuudessa ei juurikaan ole käsitelty. Molemmat hahmot liittyvät omistamiseen. 'Isä' edustaa tietyn naisen riippuvuutta tietyistä miehestä. 'Raiskaaja' omistaa naiset yhtenä luokkana, koska raiskaajan näkökulmasta kaikki naiset ovat kenen tahansa miehen omaisuutta.

'Isän' ja 'raiskaajan' hahmoihin kytkeytyy myös väkivalta. 'Isän' kannalta puolison seksuaalisuus on aviomiehen omaisuutta. Useimpien maiden rikosoikeus ei tunnista avioliitossa tapahtuvaa pakotettua yhdyntää raiskaukseksi. Suomessa raiskaus avioliitossa kriminalisoitiin vuonna 1994. 'Raiskaajan' hahmosta käsin naisten seksuaalisuus on miesten omaisuutta. Vaikka raiskaus onkin lainvastaista, voidaan väittää, että miesten arvomaailman pohjalta rakennetussa yhteiskunnassa raiskaukseen liittyvät erilaiset arvot ja arvostukset tukevat raiskauksen legitimiisyyttä mieluummin kuin kieltävät sen. Yhdistettynä väkivaltaan voidaan sanoa, että raiskaus tai sen uhka toimivat eräänä miesten ja naisten välisen sukupuolisuuden ja sukupuolisen vuorovaikutuksen jäsentäjänä. Saman voi esittää kaaviona:

		kaksisuuntainen vuorovaikutus RAKKAUS/TUNNE	
		seksuaalisuuden merkitykset	vallankäytön merkitykset
isä, äiti		lisääntyminen sensuaalisuus	alistaminen kilpailu
raiskaaja, huora		seksuaalisuuden väkivaltaiset muodot (S/M)	raiskaus häpäiseminen väkivalta
		yksisuuntainen vuorovaikutus SEKSUAALINENTYYDYTYYS RIISTO/VÄKIVALTA	

Taulukko 1. Seksuaalisuus ja vallankäyttö

Ääripäitä edustavat tunnetasolla yhtäältä molemminpuolinen rakkaus ja seksuaalisuuden konsensuaalinen vuorovaikutuksellisuus ja toisaalta yksipuolinen seksuaalinen tyydytys ja väkivalta. Vinoviivan yläpuolelle asettuu vuorovaikutuksellinen seksuaalisuus, joka voi joissakin olosuhteissa sisältää myöskin väkivaltaa, jos sen ovat molemmat osapuolet hyväksyneet osaksi seksuaalis kanssakäymistään (esimerkiksi konsensuaalinen sadomasokismi). Vinoviivan alapuolella seksuaalisuus on yksisuuntaista ja hedonistista, jossa vallankäyttö korostuu tunteen asemesta ja hyväksikäyttö vuorovaikutuksellisuuden asemesta. Näin nähtynä on teoreettisesti mahdollista, että rakkaus ja seksuaalisuuden väkivaltainen puoli voivat kohdata ja että patriarkaalinen vallankäyttö seksuaalisuudessa voi olla hyväksyt-

tyä molemmille osapuolille. Sitä vastoin raiskaus on yksisuuntaista, vain vallankäyttöön liittyvää seksuaalisuutta.

Mies joka ei ole mies

Mieheys määrittyy sosiaalisesti naiseuden kautta. Miehet ovat kaikkea sitä, mitä naiset eivät ole. Länsimaiset uskomukset sukupuolten välisistä persoonallisuuseroista tulevat tiivistetysti esiin freudilaisessa tai klassisessa psykoanalyysissa. Samanlaisia käsityksiä esitetään myös aasialaisissa filosofioissa, kuten konfutselaisuudessa. Osoituksena siitä, miten historiallisesti lujaan ankkuroituneita tällaiset käsitykset ovat, eri puolilta maailmaa melkoisen sattumanvaraisesti kerätyt mies- ja naisrooleja käsittelevät myytit osoittavat hämmästyttävää samankaltaisuutta ominaisuuksiensa suhteen. Lisäksi myyttiset määritelmät ovat lähes identtisiä freudilaisen ja konfutselaisen käsityksen kanssa. Tämä identtisyys voidaan tulkita merkitsevän sukupuoliroolien sosiaalisten määrittelyjen tärkeyttä. Tunnusomaista kaikille näille määrittelyille, myöskin seuraavaksi esitellylle myyttiselle jaottelulle, on se että ne tukevat miesten ylivaltaa. Myyteistä nouseva jaottelu on seuraavanlainen (Grimmal 1965):

Mies

vaarassa
urhea/oikeamielinen
aurinko (kuuma, aktiivinen)
kesyttäjä
kulttuuria käyttävä
(järki/rationaalisuus)
taivas
- hedelmöittäjä

Nainen

vaarallinen
viekas
kuu (kylmä, passiivinen)
villi/intohimoinen
vaistovarainen
(tunne)
maa
- hedelmällinen

- muokkaaja	- muokkaamaton
- pyhä	- arkinen
kunnia(llinen)	häpeä(llinen)
vahva	heikko
suojelija	suojeltava

Tutkimuksissa on todettu, että vähemmistöryhmistä homot herättävät eniten negatiivisia tunteja (ks. esim. Plummer 1975). Jokapäiväisessä kielenkäytössä seksuaalisuus tarkoittaa tavallisesti heteroseksuaalisuutta, eikä varmasti vähiten siksi, että seksuaalisuudella on muitakin merkityksiä kuin sukupuoliuus ja sukupuoliinen käyttäytyminen. Samoin homoseksuaalisuus ei tarkoita vain sukupuoliuutta kahden samaa sukupuolta olevan välillä. Se rikkoo tärkeän sukupuoliistetun mies-nainen-akselin ja kaiken, mikä siihen liittyy. Homoseksuaalisuus voidaan nähdä myös suorana haasteena miesten naisiin kohdistuvalle vallankäytölle.

Jokapäiväisessä heterokielenkäytössä homo ei ole pelkästään mies, joka on sukupuoliisessa kanssakäymisessä toisen miehen kanssa, vaan hänet helposti mielletään miespuoliseksi penetroitavaksi, reseptiiviseksi ja passiiviksi naiseksi. Määrätyissä tilanteissa ja määrätyissä kulttuureissa ns. aktiivista osapuolta homoseksuaalisessa suhteessa ei pidetäkään homona, ainoastaan vastaanottavaa passiivia osapuolta (ks. esim. Humphreys 1970). Esimerkiksi englanninkieliset nimitykset homolle kuvaavat mieshomojen feminisointia: 'queen' (kuningatari), 'poof' (der. 'pouffe', päällellettu tupeerattu 18. vuosisadan kampausta, tai laskoksille kerätty leninki) ja 'fairy' (keijukainen).

Homoseksuaalisuuden pelkoa on mahdollista ainakin osin pitää pelkona miehisen vallan menettämisestä, astumista ulos miesten keskinäisestä kilpailusta ja vertaisryhmän vaihtumisesta miehisestä naisiseen (Reynaud 1983, 15). Esimerkiksi joissa-

kin Polynesian maissa alkuperäisväestöjen keskuudessa tämä vallan ja homoseksuaalisuuden suhde symboloituu mm. siten, että homoseksuaalit miehet voivat legitimiin astua ulos miesmaailman vaatimuksista, pukeutua naisten vaatteisiin ja osallistua vähemmän aggressiivisiin naisten askareihin ja maailmaan.

Seksuaalisuus ja homoseksuaalisuus suhteessa sukupuolten välisiin suhteisiin ja vastakohtien luomiseen on käsitettävä sosiaalisesti tuotetuksi. Yleisesti oletetaan, että mieheys ja naiseus eivät ole niin vastakkaisia kuin mitä valtasuhteita tarkastelemalla voidaan olettaa. Miehillä oletetaan olevan oma feminiininen ulottuvuutensa ja naisilla vastaavasti maskuliininen. Samaa voidaan sanoa myöskin hetero- ja homoseksuaalisuudesta. Sukupuoli ja seksuaalisuus voidaan nähdä jatkumoina, jotka vain ääripäissään toteutuvat normatiivisen yksi-
viivaisina. Suuri osa on siltä väliltä. Miehen ja naisen seksuaalisuuden käsittäminen vastakohtina ei kuitenkaan pelkästään heijasta voimasuhteita miesten ja naisten välillä, vaan sitä myöskin käytetään näiden voimasuhteiden säilyttämiseen. (Jackson 1984.)

Samalla tavoin homoseksuaalisuus on sosiaalisesti tuotettu heteroseksuaalisuulle vastakkaiseksi. Homouden pelko liittyy voimasuhteisiin ja vallankäyttöön sekä pelkoon miehisen vallan menettämisestä. Kun tutkimme HIV-testaukseen liittyviä asenteita, homot, joiden asenteet eniten suosivat riskinottoja seksuaalisuudessa, olivat ns. kaappihomoja, joille oli tärkeätä säilyttää miehekäs ja heteroseksuaalinen julkisivu (Grönfors & Partanen 1991, 55–56).

On myös sanottu, että homoihin kohdistuvan miesten väkivallan tavoitteena on vahvistaa pahoinpitelijöiden omaa heteroseksuaalisuutta. Samoin on esitetty, että miehet, jotka vaihtavat usein naispartnereitaan, saattavat ainakin osin toiminnallaan pyrkiä tukahduttamaan homoseksuaalisia taipumuksiaan ja vakuuttamaan itselleen ja muille olevansa ”oikeita” miehiä.

Sukupuolten ja -polvien vastakkaisuus

Seksuaalisuuden kaupallistetut äärimuodot, kuten prostituutio ja erityisesti lapsiprostituutio, liittyvät sekä sukupuolten, mutta myös sukupolvien vastakkaisuuteen. Köyhiin Aasian maihin suuntautuvaan seksiturismiin liittyy seksuaalisen vallankäytön muotoja, jotka ylittävät yksilöllisen vallankäytön ja jotka ovat yhteydessä eri yhteiskuntien epätasa-arvoon, köyhyyteen ja puolustuskyvyttömyyteen. Miehisen kulttuurin väkivaltaisuu-teen tämä liittyy siten, että seksiturismia harjoittavat tyypillisesti miehet. Kehitysmaihin suuntautuvana siihen liittyy köyhyydestä kumpuava monenlainen pakottaminen, henkinen ja fyysinen alistaminen ja usein myöskin konkreettinen fyysinen väkivalta. Lapsiin kohdistuvana se on myös aikuisten lapsiin kohdistamaa henkistä ja fyysistä väkivaltaa.

Olen muualla (Grönfors 1994) kirjoittanut miehisen kulttuurin yleisestä kytkeytymisestä väkivaltaan. Miehin seksuaalisuus omalta osaltaan monella tapaa tukee miesten kulttuurin yleistä aggressiivisuutta ja väkivaltaa. Kilpailu naisista, seksistä, seksuaalisesta paremmuudesta, seksuaalinen alistaminen ja väkivalta sekä homofobia ovat yhteneviä miesten kulttuurin muiden elementtien kanssa ja palvelevat miehisen identiteetin rakentumista. Miehuutta sekä koetaan että koetellaan lujasti, kun mies on kirjaimellisesti ”housut kintuissa”. Sieltä paljastuu miehen ja miehuuden arin alue. Sukupuolisuuteen liitetyt merkitykset sen sijaan ovat korvien välissä ja siksi niihin on myöskin mahdollisuus vaikuttaa.

Uutta miestä tuskin kannattaa hakea epämääräisen ja teoreettisesti arveluttavan feministisen naismiehen kautta. Sen sijaan mies voitaisiin vapauttaa tarkastelemaan itseään kokonaisvaltaisena olentona, josta löytyy sekä vahvuutta että heikkoutta, sekä kykyä hyväksyä itsensä sellaisena kuin on. Kun pojat jo muutaman vuoden ikäisinä tiedostavat ylivertaisuus-

tensa suhteessa tyttöihin, niin voidaan sanoa, että kasvatus miehisyyteen on ollut todella tehokasta. Tämä tehokkuus voitaisiin valjastaa uuden tasa-arvoisemman, väkivallattomamman ja vähemmän itseään ja muita pelkäävän miehen mallin rakentamiseen.

Kirjallisuus

Ford, Anna. 1986: Men. Gorgi Books, London.

Grimal, Pierre (ed.) 1965: Larousse World Mythology. Hamlyn, London.

Grönfors, Martti 1981: Suomen mustalaiskansa. WSOY, Helsinki.

————— 1987: Kapitalistinen tuotanto; miehin seksuaalisuus. Medisii-nari, 5.

————— 1994: Miehin kulttuuri ja väkivalta – Jorma Sipilä & Arto Tiihonen (toim.) 1994: Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan. Vastapaino, Tampere.

Grönfors, Martti ja Partanen Heikki 1991: HIV-riskiin vaikuttavista tekijöistä eräissä suomalaisissa erityisryhmissä. AIDS-tukikeskuksen julkaisusarja N:o 2.

Moeran, Brian 1986: The Beauty of Violence; Jidaigeki, Yakuza and 'Eroduction films in Japanese Cinema. – David Riches (ed.) 1986: The Anthropology of Violence. Blackwell, Oxford

Hearn, Jeff 1996a: Men's Violence to Known Women: Men's Accounts and Men's Policy Developments. – Barbara Fawcett, Brid Featherstone, Jeff Hearn & Christine Toft (ed.) 1996: Violence and Gender Relations: Theories and Interventions. Sage Publications, London.

————— 1996b: Heteroseksuaalinen väkivalta lähipiiriin naisia kohtaan. Sukupuolistunut väkivalta miesten kertomuksissa. Janus, 4 vskr., 1.

————— 1998: The Violences of Men: How Men Talk About and How Agencies Respond to Men's Violence to Women. Sage, London

Humphries, Laud 1970: *Tearoom Trade: Impersonal Sex in Public Places*. Aldine, Chicago.

Jackson, Margaret 1984: *Sexology and the Social Construction of Male Sexuality – Lal Coveney, Margaret Jackson, Sheila Jeffreys, Kay Leslie & Pat Mahony (ed.) 1984 The Sexuality Papers: Male Sexuality and the Social Control of Women*. Hutchinson & Co, London.

Plummer, Ken 1975: *Sexual Stigma: an interactionist account*. Routledge & Kegan Paul, London

Reich, Wilhelm 1971: *The Invasion of Compulsory Sex-Morality*. Souvenir Press, London

Reynaud, Emmanuel 1983: *The Holy Virility: The Social Construction of Masculinity*. Pluto Press, London

Red Collective 1973: *The Politics of Sexuality in Capitalism*. Red Collective, London

Sykes, Graham & Matza, David 1957: *Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency*. *American Sociological Review*, vol. 22, 6.

Miesten tuntemiinsa naisiin kohdistama väkivalta kriittisen tutkimuksen kohteena

Jeff Hearn

Sosiaalitieteissä kysymys väkivallasta ja erityisesti miesten väkivallasta on yhä ongelmallinen. Esimerkiksi sosiologian tutkimusalueena 'väkivallan sosiologia' on pitkälti muotoutumaton. Väkivallan tutkimus on hajautunut moniin oppiaineisiin (sosiologia, kriminologia, oikeustiede, sosiaalipolitiikka, sosiaalipsykologia jne.) ja moniin osa-alueisiin (rikos, poikkeavuus, lasten hyväksikäyttö, sukupuolinen häirintä ja ahdistelu jne.). Väkivallan teemaa on vältelty sosiaalitieteissä, tutkimuksessa miehistä ja erityisesti siinä tutkimuksessa, jota kutsutaan mies-tutkimukseksi (Men's Studies). Tällä laiminlyönnillä on erityisen merkittävät seuraukset, koska väkivallan sivuuttaminen tutkittaessa miehiä merkitsee miesten sosiaalisten muodostumien yhden perustavanlaatuisen elementin sivuuttamista. Kehitetäessä kriittistä tutkimusta miehistä analyysissa tulee ottaa huomioon miesten, maskuliinisuuksien ja vallan suhteet (Hearn, 1997), joista eräitä selkeitä esimerkkejä ovat miesten väkivallan käyttö ja väkivallalla uhkaaminen.

Tässä artikkelissa¹ keskityn miesten väkivallan eri muotojen problematiikkaan, mutta erityisesti tarkastelen naisiin kohdistuvaa miesten väkivaltaa. Hahmottelen joitain avaintemoja, jotka tulisi ottaa huomioon kriittisessä tutkimuksessa miesten naisiin kohdistamasta väkivallasta, kuten tutkijan suhdetta väkivaltaan, väkivallan historiallisia konstruktioita ja väkivallan määritelmistä käytyä keskustelua. Lopuksi pohdin henkilökohtaisia, poliittisia ja teoreettisia kysymyksiä, jotka ovat tärkeitä kehitettäessä kriittistä tutkimusta miehistä.

Miesten väkivallat

Miesten väkivallan kohteet, ilmenemismuodot, laajuus, tavat jne. vaihtelevat. Miehet voivat olla väkivaltaisista naisille, tytöille, lapsille, nuorille, toisilleen, eläimille, elämälle tai itselleen. Kun yritetään ymmärtää ja jäsentää miesten väkivallan laajaa kirjoa, on parempi puhua miesten väkivallan eri muodoista tai käyttää monikollista termiä 'miesten väkivallat'² (men's violences) kuin puhua väkivallan miehisydestä ja käyttää termiä 'miehinen väkivalta' (male violence). Tähän on useita syitä. Ensinnäkin edellinen termi liittyy väkivallan nimenomaan miehiin. Toiseksi, se tekee selväksi, ettei kyse ole biologisesta välttämättömyydestä, tai siitä, että väkivallalle olisi olemassa biologinen syy. Kolmanneksi, se ei implikoi, että olisi joku erityisesti miehille ominainen, maskuliininen väkivallan muoto, joka olisi osa miesten väkivallan kokonaisuutta. Neljänneksi, se tunnustaa miesten väkivallan muotojen lukuisuuden.

Artikkelini ensisijainen aihe on naisiin kohdistuva miesten väkivalta, erityisesti väkivalta, joka kohdistuu tuttuihin, lähipiiriin naisiin, kuten vaimoihin, tyttöystäviin, partnereihin, ex-partnereihin, äiteihin, muihin sukulaisiin, ystäviin ja naapureihin. Miesten tuntemiin ja tuntemattomiin naisiin kohdistama

väkivalta on erittäin yleistä (ks. esim. Dobash & Dobash 1979 & 1992). En väitä, että kaikki miehet ovat toistuvasti naisia kohtaan väkivaltaisista kaikissa yhteiskunnissa, kaikissa konteksteissa ja kaikissa tilanteissa. Kuitenkin miesten naisiin kohdistama väkivalta on jatkuvasti läsnä, sillä ”miehelle turvallisin paikka on koti, mutta naiselle se on vähiten turvallisin” (Edwards 1989, 214). Itse olen keskittynyt tarkastelemaan erityisesti miesten väkivaltaa intiimeissä, usein heteroseksuaalisissa suhteissa. Naisille vaarallisimpia ovat miehet, joihin heillä on läheisin suhde. Siksi tulee kysyä, kuinka naisiin kohdistuva miesten väkivalta on yhteydessä heteroseksuaalisuuteen ja heteroseksuaalisiin parisuhteisiin. (Hearn 1996a.)

Viimeaikaisten brittiläisten tutkimusten mukaan 10–25 prosenttia brittiläisistä naisista on joutunut miespartnerinsa (fyysisen) väkivallan uhriksi (Smith 1989; Mirrlees-Black 1994; Mooney 1994 sit. Dobash ja muut 1996, 2). Esimerkiksi Mooneyn (1993, 1994) Lontoon Islingtonissa tekemän kyselylomakettutkimuksen perusteella 27 prosenttia naisista oli joutunut partnerinsa fyysisen ja 23 prosenttia seksuaalisen pahoinpitelyn kohteeksi. Jopa näihin lukuihin kannattaa suhtautua varovaisesti, sillä ne eivät anna täyttä kuvaa raiskausten, sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun, seksiin painostamisen määräästä tai emotionaalisesta, henkisestä ja muusta vastaavasta hyväksikäytöstä.

Äskettäin Lontoon Hackneyssä (Stanko, Crisp, Hale & Lucraft 1998) tehdyn tutkimuksen perusteella

- useampi kuin joka toinen nainen on ollut elämänsä aikana suhteessa, jossa on esiintynyt henkistä väkivaltaa;
- yksi nainen neljästä on ollut kuluneen vuoden aikana suhteessa, jossa on esiintynyt henkistä väkivaltaa;
- yksi nainen kolmesta on elämänsä aikana kärsinyt fyysisestä ja seksuaalisesta pahoinpitelystä niin, että on tarvinnut lääkärin hoitoa ja

- yksi nainen yhdeksästä on viimeisen vuoden aikana kärsinyt fyysisestä ja seksuaalisesta pahoinpitelystä niin, että on tarvinnut lääkärin hoitoa.

Äskettäin julkaistussa, koko maan kattavassa kyselytutkimuksessa 4 955 suomalaisnaisesta raportoitiin seuraavia tuloksia (Heiskanen & Piispa 1998, 4):

- nykyisen puolison tekemän fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai väkivallalla uhkailun kohteeksi on joutunut 22 prosenttia parisuhteessa elävistä naisista, 9 % viimeisen vuoden aikana;
- entisen puolison väkivallan tai uhkailun kohteeksi on joutunut 50 % päättäneessä parisuhteessa eläneistä naisista.

Eri puolilta maailmaa kirjatut tilastotiedot ovat kaikki samansuuntaisia. Yhdysvaltalaiset tutkijat tulivat siihen tulokseen, että naisista yleensä 25–30 % kertoo miehensä fyysisestä pahoinpitelystä (Stark & Flitcraft 1996) ja n. 20 % kertoo seksuaalisesta pahoinpitelystä (Council on Scientific Affairs, American Medical Association 1992). Yksittäisissä kyselytutkimuksissa on tosin saatu vieläkin korkeampia lukuja.

Miesten väkivalta tunnustetaan yhä laajemmin vakavaksi sosiaalisesti ongelmaksi, mutta se ei ole vähentänyt naisiin kohdistuvia tai muita miesten väkivallan muotoja. Miesten tuntemiinsa naisiin kohdistama väkivalta on voitu kuitenkin nimetä, ja ongelmaksi on nimetty miehet. Miesten naisiin kohdistamasta väkivallasta ja siihen liittyvästä henkisestä ja fyysisestä kivusta on tehty julkista. Henkilökohtaiset ja poliittiset reaktiot on aiempaa tietoisemmin suunnattu miesten naisiin kohdistamaan väkivaltaan. Siitä on tehty laitonta muuttamalla ja selkeyttämällä väkivaltaa koskevaa lainsäädäntöä. Lisäksi on kiinnostuttu aiempaa enemmän pohtimaan miesten väkivallan eri muotojen niveltymistä yhteen. Mutta vielä ei ole selvää, onko

analyttisesti ja poliittisesti hyödyllistä käsitellä miesten väkivallan muotoja yhtenäisenä sarjana toimintoja vai erillisinä tekoina, joissa on eri toimijat ja jotka sen takia vaativat erilaista väliintuloa ja politiikkaa.

Michael Kaufman (1987) on kirjoittanut miesten väkivallan triadista, johon kuuluvat naisiin, toisiin miehiin ja omaan itseensä kohdistuvat väkivallan muodot. Tämä tarjoaa yksinkertaisen mutta pätevän teoreettisen, poliittisen ja jopa henkilökohtaisen perustan ymmärtää väkivallan eri muotojen välistä yhteyttä. Olen aiemmin esittänyt miesten väkivaltaan vielä neljännen ulottuvuuden: väkivallan nuoria ja erityisesti lapsia kohtaan (Hearn 1990). Tämä lisää huomattavasti väkivallan yhdistelmien vaihtelua ja tekee ilmiöstä vielä vaikeamman käsitteellistää. Se tarjoaa silti mahdollisuuden tarkastella miesten väkivallan ja vallan suhdetta ikään. Miesten naisiin ja nuoriin kohdistaman väkivallan yhteydet ovat moninaiset, eivätkä vain siksi, että jälkimmäinen ryhmä sisältyy edelliseen ja edellinen hyvin usein jälkimmäiseen. Näin on esimerkiksi silloin, kun miehet ovat väkivaltaisia lastensa äitejä kohtaan riippumatta siitä, ovatko lapset paikalla. Kun ilmiötä tutkitaan sekä pyritään muuttamaan ja ehkäisemään, on tärkeitä ymmärtää erilaisten miesten väkivaltojen keskinäiset yhteydet ja samalla kuitenkin tunnistaa väkivallan eri muotojen erityispiirteet erilaisissa tilanteissa.

Keskittyminen miehiin ei merkitse, että naisten kokemuksia väkivallasta vähäteltäisiin, vaan tarkoitus on *nimetä* ja *kohdentaa* väkivalta miesten ongelmaksi, sillä *väkivallan tekijät* ovat tavallisesti miehiä. Näin on riippumatta siitä, onko kysymys väkivallasta naisia, lapsia tai toisia miehiä kohtaan tai väkivallasta omaa itseä kohtaan itsetuhoisena elämänä tai itsemurhina. Ongelman nimeämisestä on naisille ja miehille erilaiset seuraamukset. Miehiltä se edellyttää *kriittistä subtautumista itseensä ja toisiin miehiin*. Se sisältää haasteen, joka on ensinnäkin henki-

lökohtainen, ja toiseksi se liittyy läheisiin ja virallisiin suhteisiimme toisiin miehiin. Kolmanneksi kritiikki kohdistuu yleisemmin miehiin vaikutusvaltaisena sosiaalisena kategoriana tai ryhmänä. Tulee kysyä, kuinka miehet käyttäytyvät ja kuinka miesten tulisi käyttäytyä. Miksi miehillä on yhteiskunnallinen valta? Onko tämä valta rakenteellista vai yksilöiden välistä vai molempia? Kuinka miesten ja naisten väliset tai miesten väliset sukupuolisopimukset voidaan muuttaa?

Tarkasteltaessa miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa huolestuttavinta ja ongelmallisinta eivät olekaan yksittäiset väkivallan teot, vaan koko miesten käyttäytyminen. Miten on esimerkiksi mahdollista, että miehet voivat olla väkivaltaisista naisia kohtaan jopa useita vuosia ja että se on osa sosiaalisesti hyväksyttyä tapaa olla mies? Kuinka väkivalta liittyy maskuliinisuuksien eri muotojen sosiaaliseen konstruointiin koulussa, urheilussa, työssä, mediassa jne? Millainen on väkivallan ja hallitsevien maskuliinisuuksien yhteys? Millainen suhde miehillä on väkivaltaan? Mitä tekemistä väkivallalla on miesten kanssa? Kuinka me ymmärrämme miehet ja väkivallan, miesten väkivallan? Tällaisten kysymysten pohtiminen edellyttää kahden pääteeman painottamista: on keskityttävä valtaan ja kontrolliin sekä purettava osiin se, mikä tavallisesti otetaan itsestään-selvyyksinä.

Suhteeni miesten väkivaltaan

Kun tarkastellaan miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa, tulee samalla pohtia, miten miehet ylipäättään suhtautuvat tällaiseen väkivaltaan. Henkilökohtainen on poliittista seksuaali- ja sukupuolipoliittisissa aiheissa. Tällä tarkoitan seuraavaa: miesten väkivalta on ehdottomasti sekä henkilökohtainen että poliittinen ongelma. Sen parissa työskenteleminen saattaa nostaa

eesiin kysymyksiä ja epävarmuutta omasta käyttäytymisestä miehenä sekä yksityisessä että julkisuudessa. Siksi yleinen muutos miesten suhtautumisissa naisiin edellyttää miehen omakoh- taisten asioiden tarkastelua väkivallan suhteen. Toisin sanoen tilanteen muuttamisessa ei ole kyse vain politiikan vaan myös yksilöiden muuttamisesta. Väkipalta tapahtuu ihmisten välillä. Väkipallan lopettaminen sisältää sekä yleisiä poliittisia muu- toksia että yksittäisten miesten muuttamista.

Väkipalalta on minulle väistämättä sekä henkilökohtainen että poliittinen aihe. Näin on useimpien miesten kohdalla, vaika he eivät sitä huomaisi. Omassa suhteessani väkipaltaan ei ole kyse suorasta fyysisestä väkipallasta, koska en elä sillä ta- voin. Kyse on ruumiillisesta olemuksestani miehenä, kyvystäni emotionaaliseen ja verbaaliseen väkipaltaan sekä potentiaa- lisesta fyysisestä väkipallastani. Lisäksi väkipalalta ainakin osit- tain määrittelee minut kuten kaikki muutkin miehet. Voidaan sanoa, että väkipalalta on poikien ja miesten tuottamisen refe- rentti. Tämän takia väkipallan vastustaminen on yksi avain miesten poliittisten etuoikeuksien purkamiseen.

Vaikka olen tutkinut miehiä ja kirjoittanut aiheesta useita vuosia, olen vasta 80-luvun lopulla alkanut varsinaisesti tutkia miesten väkipallaa. Katsoessani taaksepäin näen, että olen vält- tänyt tätä ilmeistä aihetta useita vuosia samalla tavoin kuin ai- hetta on laiminlyöty miestä käsittelevässä tutkimuksessa yleensä. Oma kiinnostukseni aiheeseen on peräisin useista lähteis- tä:

- (miesten) väkipallan keskeisyyden tunnistaminen esim. patriarkaatin tai patriarkaattien teoreettisessa ja historiallisessa tutkimuksessa (ks. Hearn 1987; 1992a);
- huomiot seksuaalisuuden ja väkipallan suhteesta tutkittaessa seksuaalisuutta ja organisaatioita, esim. sukupuolinen ah-

- distelu ja häirintä (ks. Hearn & Parkin 1987; 1995; Hearn 1994a; Hearn ja muut 1989);
- lasten hyväksikäytön tunnistaminen yhdeksi lastenkasvatukseen liittyväksi ongelma-alueeksi sekä sosiaalialan oppilaiden opettaminen ja yhteistyö Lapsiin kohdistunut väkivalta -tutkimusryhmän kanssa (ks. Hearn 1990; 1999; myös Hearn 1988; Hearn & Parkin 1989);
 - miesten lisääntyneet julkiset kannanotot väkivaltaan ja niihin liittyvä toiminta sekä väkivallan vastaisten järjestöjen perustaminen osittain vastauksena feminismiin.

Suhteeni miesten väkivaltaan on kuin monisilmäinen seitti, joka muodostuu henkilökohtaisista, käytännöllisistä, työntekoon liittyvistä ja elämänhistoriallisista langoista. Kaikki ne vaikuttavat minuun, kun tutkin ja kirjoitan väkivallasta. Verkko sisältää suhteeni väkivaltaan – säädellyn, koetellun ja nähdyn. Samoin sieltä löytyvät väkivallan erilaiset merkitykset minulle sekä seksuaalisuuden ja väkivallan yhteys, joka osittain tiivistyy MacKinnonin (1983) termiin 'vallan erotisointi' (eroticisation of dominance). Kudos sisältää myös väkivallanvastaisuuteni, tutkimusteni esiin tuomat tiedot, ihmiset jotka tunnen ja niin edelleen. Väkivallan kanssa työskentely on minulle aina sekä henkilökohtainen että poliittinen asia, vaikka kyse olisi miesten vallan ja maskuliinisuuden konstruktioiden yleisestä merkityksestä ja suhteista. Tutkimusalueena väkivalta on vaikea. Mielestäni se edellyttää profeminististä lähtökohtaa, mikä nostaa esiin kysymyksen tutkijan sitoutumisesta väkivallan vastaiseen politiikkaan. Muut miesten tutkimista koskevat alueet vaativat myös huomiota ja saattavat olla jopa vaikeampia tutkia – esimerkiksi valtio, korporaatit, institutionaaliset väkivallan muodot, militarismi, korruptio ja järjestäytyneet rikollisuus.

Erityisen vaikea asia, jonka kanssa olen kamppailut tutkiessani miesten tuntemiinsa naisiin kohdistamaa väkivaltaa, on oman itseni sijoittaminen aiheeseen. Olenko minä samanlainen vai erilainen kuin ne miehet, jotka ovat väkivaltaisia läheisiä naisiaan kohtaan? Mikä merkitys väkivallalla on tämän tekstin mieskirjoittajalle? Miten minä sosiologina liityn miehiin, joita olen tutkinut? Suhteeni ja suhtautumiseni miehiin ja erityisesti niihin miehiin, jotka ovat väkivaltaisia tuntemiaan naisia kohtaan, on moniselitteinen. Yhtäältä ajattelen itseni väkivallan jatkumon yhdeksi lopuksi. Toisaalta kokemukseni ovat olleet toisenlaisia kuin niillä miehillä, joita olen tutkinut. Minä en ole heidän kaltaisensa edes heidän itsensä väkivaltaa kuvaavien termien perusteella. Olen kuitenkin käyttänyt paljon aikaa ja tarmoa tähän aiheeseen, mutta väkivaltaa en ole käyttänyt enkä aio käyttää myöskään vastaisuudessa. Lisäksi vastustan poliittisessa mielessä miesten väkivaltaa, erityisesti miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa.

Miesten väkivallan historiallinen konstruktio³

Jotta ymmärrettäisiin miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa, on tarpeellista tarkastella ongelmaa myös yhteiskunnan historiallisessa kontekstissa. Tämä on erityisen tärkeää, jotta ymmärrettäisiin, kuinka yksilöt ja instituutiot ovat hyväksyneet, suvainneet, normalisoineet ja sivuuttaneet osan väkivallasta. Monissa yhteisöissä miesten naisiin kohdistama väkivalta on nähty yksityisyyteen kuuluvana asiana. Yksittäisten miesten näkemykset asiasta perustuvat puolestaan usein virallisten tahojen määritelmiin ilmiöstä. Britanniassa valtion lisääntynyt kiinnostus ongelmaan perustuu naisliikkeen toimintaan, erityisesti naisia auttavien järjestöjen toimintaan. Suomessa valtion ja feministisen teorian sekä käytännön yhteys on kehittynyt

toisenlaiseksi, ei vähiten niin sanotun valtiofeminismin takia. Seuraavaksi havainnollistan miesten tuntemiinsa naisiin kohdistaman väkivallan historiallista rakentumista Britannian kontekstissa.

Britanniassa naisiin kohdistuva väkivalta oli esillä sekä ensimmäisen aallon feminismissä vuosisadanvaihteessa (ks. esim. Cobbe 1878; 1894; Pankhurst 1913) että toisen aallon feminismissä 1960- ja 1970-luvulla (ks. esim. The Bristol Women's Studies Group 1979; Coote & Campbell 1982). Perustava laki, joka määrittelee henkilöön kohdistuvan väkivallan, on vuodelta 1861 (the Offences Against the Person Act). Käsiteltävän aiheen kannalta tärkeät jaksot siinä ovat sec. 42 (päällekarkaus), sec. 47 (ruumiillista vahinkoa aiheuttanut pahoinpitely), sec. 20 (laiton haavoittaminen) ja sec. 18 (vakava ruumiillinen vamma). Lain ei voi sanoa toimineen miesten tuntemiinsa naisiin kohdistaman väkivallan suhteen, ennen kuin siihen tehtiin uudistuksia myöhemmin 1800- ja 1900-luvulla.

Avioliitossa tapahtuvaa miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa arvioitiin uudelleen sen jälkeen, kun vuonna 1876 tuli voimaan uusi laki eläimiin kohdistuvasta julmuudesta (the Cruelty to Animals Act). Sen perusteella kotieläimiin sovellettu säännös (vuodelta 1849) laajennettiin koskemaan kaikkia eläimiä, joiden julma hakkaaminen, räikkääminen, liiallinen piiskaaminen, laiminlyönti ja kiduttaminen tulivat laittomiksi (James 1986, 601). Ennen vuotta 1878 oikeusistuimet olivat soveltaneet niin sanottua peukalosääntöä, jonka mukaan aviomiehet eivät saaneet käyttää kurittamiseen peukaloa paksumpaa keppiä. Nyt tuli voimaan laki, joka salli naisten vedota julmuuteen avioeron perusteena (the Matrimonial Causes Act). Paikallisille raastuvanoikeuden tuomareille annettiin valta myöntää nopea ja halpa asumusero naisille, jotka kykenivät todistamaan yksittäisen fyysisen pahoinpitelytapahtuman. Tällä tavoin valtio oli ainakin teoreettisesti antanut viranomaisille mahdol-

lisuuden puuttua avioliitossa tapahtuvaan miesten väkivaltaan ja erottanut ainakin implisiittisesti väkivallan miesten aviollisista oikeuksista.

1900-luvun lopulla tehtiin myös useita muita lakiuudistuksia. Näihin sisältyvät laki vuodelta 1870, joka takasi naisille oikeuden pitää omat tulonsa (the Married Women's Property Act). Vuonna 1882 annettiin naisille oikeus pitää avioliiton tai vastaavan aikana hankittu omaisuus, vaikka rikoskanteita ei voinut nostaa miestä vastaan siltä ajalta, kun pariskunta oli elänyt avoliitossa. Paikallistuomarit valtuutettiin vuonna 1886 määräämään miehille eron yhteydessä korkeintaan kahden punnan maksuvelvollisuus (the Maintenance of Wives Act). Vuoden 1895 laki (the Summary Jurisdiction Act) teki naisille helpommaksi saada oikeusistuimen suojelua toistuvaan fyysiseen julmuuteen yksittäisen pahoinpitelyn sijasta. Lisäksi vuonna 1891 miehet menettivät ”oikeutensa” teljetä vaimo kotiin miesten ”avio-oikeuksien” takaamiseksi.

Uudistuksista sekä naisten ja miesten omaisuutta koskevien aviollisten oikeuksien muodollisesta tasa-arvoistumisesta huolimatta 1800-luvun lopulla tapahtui käytännössä vähän muutoksia miehen luonnollisena pidetyssä valtasuhteessa naisen avioliitossa. Miesten päivittäinen herruus ja päätösvalta oli rutiininomaisesti valtion vahvistamaa, esimerkiksi poliisi karttoi ”avioriitoihin” puuttumista. Naisten asema oli myös heikko avioero-oikeudenkäynnissä sekä oikeuden määräämisissä korvauksissa ja elatusmaksuissa. Julia Brophy ja Carol Smart ovat tiivistäneet tilanteen seuraavasti:

Naisella ei ollut oikeutta jättää aviomiestään ilman tämän lupaa. Jos nainen sitä yritti, miehellä oli oikeus fyysisesti estää häntä. Naisella ei ollut oikeutta elatukseen, jos hän ei kyennyt todistamaan miehensä syyllisyyttä aviorikokseen. – Mies sai avioeron naisen yksittäisestä aviorikok-

sesta, kun sen sijaan naisen täytyi osoittaa yksittäisen aviorikoksen liittyvän muihin aviorikoksiin. --- Tämän päätösvallan tai minkä tahansa seksuaalisen yksiavioisuuden kyseenalaistaminen johti oikeudessa elatusmaksun hylkäämiseen naiselta. Raastuvanoikeudet --- suhtautuivat aviorikokseen täydellisenä esteenä naisten elatusmaksun maksamiselle. (Brophy & Smart 1982, 210.)

Kirjavaa tilannetta selkeyttivät 1800-luvun lopun uudistukset tarjoamalla käyttöön uusia rikoslain termejä. Tärkein laki läheiseen naiseen kohdistuneesta fyysisestä väkivallasta syyttämistä varten oli yhä henkilöön kohdistuvia rikoksia käsittelevä laki vuodelta 1861 (the Offences Against the Person).

Toisen aallon feminismi johti väkivallan seuraamusten uudelleenarviointiin lain edessä. Silti ensimmäinen aviopuolisoiden yhteistä kotia käsittelevä laki vuodelta 1967 (the Matrimonial Homes Act) jätti yhä huomioimatta avioliitossa tapahtuvan väkivallan (Freeman 1987, 38). Laki oli suunniteltu suojelemaan ei-omistavan ja huoneistoa hallitsemattoman aviopuolison asumisoikeuksia eikä niinkään estämään väkivaltaa. Vuonna 1974 perustettiin Women's Aid Federation, jota seurasi valtion väkivaltakomitean raportti vuonna 1975 ja perheväkivaltaa koskeva laki vuonna 1976 (the Domestic Violence and Matrimonial Proceedings Act). Se antoi lisää toimintamahdollisuuksia ja käsitti myös naimattomat. Myöhemmät lakiuudistukset antoivat valtaa alistetulle, mutta eivät onnistuneet uudistamaan perusteellisesti valtion mahdollisuutta puuttua naisiin kohdistuvaan väkivaltaan (ks. Binney et al. 1981; Atkins & Hoggett 1984).

Richard Collier on tiivistänyt vuoden 1976 lain seuraukset seuraavasti:

Vuodesta 1976 alkaen tapaukset ovat keskittyneet osapuolten asumiseen, olosuhteisiin, joissa miehet voidaan poistaa kotoa ja on sovittava yhteen naisten oikeus saada suojelua ja miesten oikeus omaan omaisuuteensa. Useissa tutkimuksissa tulee esiin tavanomaisena pidetty käsitys, että perheessä tapahtuva väkivalta on rikos vain kaikkein vakavimmissa tapauksissa. Samoin juridiikassa karsastetaan näkemystä, että aviomiehen ja vaimon intressit eivät välttämättä ole kaikissa tapauksissa yhtenevät. Lisäksi perhetapauksissa tuomittiin usein alhaisempia tuomioita kuin muuten väkivaltatapauksissa. (Collier 1995, 284.)

Viime vuosina on yritetty uudistaa valtion organisaatioiden menettelytapoja. Uudistukset ovat koskettaneet erityisesti poliiseja, joita on opetettu suhtautumaan väkivaltaan aina yhtä vakavana rikoksena riippumatta tapahtumapaikasta tai osapuolten välisistä suhteista. Lisäksi on luotu erityisyksiköitä, ja viranomaisille on säädösten avulla annettu uusia mahdollisuuksia puuttua perheessä tapahtuvaan väkivaltaan.

Valtio ja erityisesti miesten hallitsemat valtion instituutiot ovat täten tehneet sarjan myönnytyksiä, joilla on mahdollisuus aiempaa tehokkaammin puuttua yksityisyydessä tapahtuvaan miesten naisiin kohdistamaan väkivaltaan. Yksityisyyden suojiin piiloutunut yksittäisten aviomiesten ja isien valta ja väkivalta on hiljalleen tullut valtion osittaiseen kontrolliin. Samaan aikaan, kun valtion väkivaltaa kontrolloivat rakenteet, kuten poliisilaitos, ovat yleensä vähätelleet yksityisyydessä tapahtuvaa väkivaltaa ja määritelleet sen kapeasti, väkivallan ongelma on tiedostettu ja tunnistettu yhä enenevässä määrin lain, poliittisten kannanottojen ja jossain määrin myös politiikan konkreettisten käytäntöjen kautta.

Väkivallan määritelmät

Väkivallan määritelmästä kiistellään. Tämä kiista on itsessään osa prosessia, jossa väkivaltaa tuotetaan ja vastustetaan. Prosessi etenee eri tavoin ja eri tahdissa eri kulttuureissa ja historiallisissa konteksteissa. Sillä on suppeita ja paikallisia vaikutuksia sekä laajoja historiallisia ja maailmanlaajuisia vaikutuksia. Niinpä väkivallan määritelmää pohdittaessa laaja näkemys on tarpeen. Väki-valta voi merkitä monia eri asioita eri ihmisille. Se voi sisältää monia erilaisia sosiaalisia toimintoja ja suhteita tai viitata niihin. Hyväksikäytön voidaan esimerkiksi ajatella kuuluvan väki-valtaan tai voidaan ajatella, että se ei kuulu. Samoin väki-valta voi tarkoittaa joko kaikkea fyysistä väkivaltaa tai vain joitain sen muotoja. Termiä 'väki-valta' voidaan käyttää täsmällisesti tai epämääräisesti.

Ehkä kaikkein tärkeintä on ymmärtää, että väki-valta ei ole *yksi ja yhtenäinen asia*, eikä oikeastaan asia ollenkaan. 'Väki-valta' on yksinkertaisesti sana, lyhenne, joka viittaa valtavaan määrään erilaisia kokemuksia ihmisten elämässä. 'Väki-valtaa' voidaan muiden sanojen tavoin käyttää ja väärinkäyttää moniin tarkoituksiin. Se voidaan nominalisoida (Kress & Hodge 1979; Trew 1979) tai reifikoida (Lukács 1971). Edellisessä tapauksessa termiä käytetään sanan käytännöllisessä merkityksessä, mutta samalla estetään näkemästä väki-valtaan kätkeytyviä valtasuhteita. Nominalisaatio merkitsee toiminnan muuttamista asiantiloiksi kielessä. Jälkimmäisessä tapauksessa väki-valtaan liittyvät sosiaaliset suhteet jähmetetään asioiksi, joihin ei liity inhimillisiä toimijoita tai edes sosiaalista rakennetta. Reifikaatio merkitsee abstraktioiden kohtelemista reaalisina olioina, niiden esineistämistä. Yhteiskuntapoliittisen reifikaatio-käsitteen kielitieteellinen vastine on nominalisaatio.

Väki-valtaa ei voida erottaa muusta elämästä. Se voi sekoittaa kaikkeen arkiseen työhön ja kotityöhön, seksiin ja sek-

suaalisuuteen, avioliittoon, vapaa-aikaan ja jopa rentoutumiseen tai television katseluun. Tosiasiassa jotkut, erityisesti miehet, erottavat väkivallan muusta elämästä ja suhtautuvat väkivaltaan kuin se olisi erityinen ja erillinen toiminnan muoto. Erottaminen on silti osa väkivallan jatkumisen ongelmaa.

Näistä syistä 'väkivalta' on sekä materiaalista että diskursiivista. Väkivalta merkitsee sekä ruumiillisten muutosten kokemuksia että diskursiivisten konstruktoiden muutoksia. Väkivalta on samanaikaisesti sekä tuskallista ja tuskaa täynnä että tekstuaalista ja tekstiä täynnä. Todennäköistä on, että eri tilanteisiin soveltuva väkivallan määritelmää on erittäin vaikea muotoilla. Käsitettä onkin määritelty eri tavoin historian aikana eri yhteiskunnissa ja kulttuureissa. Käsite ja sen sisältö ovat rakentuneet historiallisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti. Väkivallan määrittelyn ajallisten ja paikallisten erojen seurauksena väkivalta rakentuu eri tavoin eri aikoina, ja sillä on seurauksia miesten ja naisten elinehtoihin ja tulevaisuuteen. Konkreettisemmin sanottuna: väkivallan määritelmällä on vaikutusta kehitettäessä toimia estämään miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa. Siksi määritelmällä on vaikutusta naisten ja miesten elämään. Väkivallan historialliset konstruktiot vaikuttavat tapoihin, joilla valtion organisaatiot, lainsäädäntö ja muut instituutiot määrittelevät väkivallan. Täten valtio ja muut organisaatiot jäsentävät väkivallan merkityksiä ottamalla tapahtuneet tai mahdollisesti joskus tapahtuvat teot määrittelyyn mukaan tai sulkemalla ne pois.

Väkivaltaa voidaan määritellä useista eri perspektiiveistä ja lähtökohdista. Erilaiset lähestymistavat kertovat erilaisista väkivallan tunnistamisen tavoista. Väkivallan määrittelyn olennainen osa on väkivallan tunnistaminen tai väkivallan uhan, potentiaalinen tai mahdollisuuden tunnistaminen. Tämä on sekä yksilöllinen että kollektiivinen prosessi. Tunnistaminen saattaa siirtyä yksilöiltä ryhmälle tai kollektiiville erityisesti, kun

yksilöt alkavat jakaa väkivallan kokemuksiaan, tai paremminkin, kun ihmiset alkavat kertoa kokemuksia tilanteista, joissa he ovat ounastelleet väkivallan olevan mahdollista.

En usko, että on olemassa yhtä yksinkertaista väkivallan määritelmää. Lienee hyödyllistä pohtia neljää erilaista näkökulmaa väkivaltaan:

- väkivalta on tai se sisältää väkivallan tekijän tai tekijöiden fyysistä tai muuta voiman käyttöä;
- väkivallan tarkoitus on vahingoittaa yksilöä, omaisuutta tai ympäristöä;
- väkivaltaa on se, minkä kohde kokee vahingolliseksi ja/tai loukkaavaksi;
- väkivaltaa ovat ne teot, toiminnot tai tapahtumat, jotka jokin kolmas osapuoli, kuten laillinen esivalta, on nimennyt väkivallaksi.

Kaikki nämä neljä näkökulmaa väkivaltaan ovat historiallisia ja kulttuurispesifejä. Se, mitä ei nimetä väkivallaksi tietyssä tilanteessa tai tiettyinä aikana, saattaa olla väkivaltaa myöhemmin tai muualla. Tämän takia on mahdollista nähdä esimerkiksi tietyntaiset seksuaalis-sosiaaliset suhteet sukupuolisena häirintänä ja ahdisteluna, jollaisina niitä ei aiemmin nähty. Vielä selkeämpi esimerkki on sellainen aiemmin yhteisymmärryksen perustunut seksuaalis-sosiaalinen suhde, joka nyttemmin nähdään valtasuhteena, riistona tai hyväksikäyttönä. Tällä tavoin tarkasteltuna väkivalta on avoin kategoria – erityisesti kun loukatuksi tuleminen kokemus on korostetusti osa määritelmää.

Väkivalta ilmenee sekä henkilöiden välisenä että rakenteellisenä. Henkilöväkivalta viittaa suoraan väkivaltaan ihmisten välillä tunnistettavassa tilanteessa, rakenteellinen väkivalta on määriteltävä tarkemmin.

Termille 'rakenteellinen väkivalta' on olemassa ainakin viisi toisiinsa niveltynyttä mutta silti erilaista määritelmää. Rakenteellinen väkivalta viittaa

- henkilöväkivallan rakenteellisiin muotoihin, kuten kotona naiseen kohdistuvan miesten väkivallan sosiaalisiin muotoihin;
- sosiaalisten instituutioiden (esim. valtion) tekoihin ja vaikutuksiin. Tätä voidaan tarkemmin kutsua myös institutionaaliseksi väkivallaksi;
- eriarvoisuuden väkivaltaisiin seurauksiin, joihin lukeutuvat myös maailmanlaajuisen eriarvoisuuden seuraukset, kuten nälänhätä;
- valtioiden ja yhteisöjen välisiin väkivaltaisuuksiin ja sodankäynnin väkivaltaisiin seurauksiin;
- instituutioiden sosiaalisten rakenteiden suhteisiin siellä missä nuo suhteet ovat historiallisesti olleet väkivaltaisia tai ne on sinetöity väkivallalla, kuten isyyden sosiaaliset suhteet tai kapitalismi.

Miesten väkivallat käsittävät edellä määriteltyjä väkivallan eri muotoja, jotka ovat siis hyvin moninaiset. Yhteistä niille on, että tekijät ovat miehiä. Väkivaltojen muodot vaihtelevat erityistapauksista globaaleihin, henkilöiden välisistä institutionaalisiin, osoitettavien tekijöiden tekemästä väkivallasta anonyymiin rakenteelliseen väkivaltaan. Miesten väkivallat sisältävät väkivaltaa tuntemattomia ja tuttuja kohtaan. Ne sisältävät väkivaltaa naisia, lapsia, toisia miehiä, eläimiä ja miehiä itseään kohtaan. Väkivallan muodot ja prosessit vaihtelevat. Ne sisältävät fyysistä, seksuaalista, suullista, kirjallista, henkistä, emotionaalista, kognitiivista, sosiaalista, taloudellista, representationaalista ja visuaalista väkivaltaa. Ne sisältävät väkivallan tekoja, väkivallalla uhkaamista ja potentiaalista väkivaltaa. Ne sisältävät menneisyydestä kasautunutta sekä tänä päivänä tois-

tuvaa väkivaltaa. Ne yhdistyvät ja lomittuvat uusiksi muodostumiksi. Lisäksi väkivaltaan liittyy sekä yleinen kysymys terveydestä ja hyvinvoinnista että väkivallan kohteeksi joutuneiden ruumiillisista konstruktioista. Väkivalta sisältää oman ruumiin käyttöä ja toisten ruumiisiin vaikuttamista, mikä tuottaa materiaalista perustaa tuleville väkivallan muodoille.

Miesten tuntemiinsa naiseen kohdistama väkivalta

Miesten väkivaltojen yksi muoto on miesten tuntemiinsa naiseen kohdistama väkivalta, jolla on myös omat erityispiirteensä. Se on ensinnäkin luonteeltaan sukupuolistunutta. Kyse on miesten sukupuolistuneesta tavasta viitata itseensä ja väkivaltaan. Kun miehet tekevät väkivaltaa tuntemilleen naisille, he samalla osoittavat ”olevansa miehiä”, ja ”miehenä oleminen” voi samalla merkitä väkivaltaisuutta.

Toiseksi, on tärkeää erotella miesten tuntemiinsa naiseen kohdistama väkivalta tuntemattomiin naiseen kohdistuvasta väkivallasta. Edellisessä miehet tuntevat naiset ennen väkivaltaa tai väkivalta on tapa solmia kontakti, mikä saattaa aluksi vaikuttaa epätodennäköiseltä. Tarkemmin ajateltuna väkivalta on saattanut toimia myöhemmän suhteen alkuna esimerkiksi silloin, kun mies käyttää verbaalista häirintää aloittaakseen sosiaalisen kontaktin. Tämä herättää yleisemmän kysymyksen, missä määrin heteroseksuaaliset suhteet sisältävät välttämättä häirintää. Miesten ja naisten välisiin ystävyys-suhteisiin sisältyy myös muita ominaispiirteitä: yhteistä historiaa ja kokemuksia samanlaisista tapahtumista, vaikka kokemukset sinänsä eivät ole yhtenäisiä. Tuttujen väliset suhteet tarkoittavat yleensä myös sitä, että kontakti jollakin tavalla säilyy. Tämän tietämisestä on monenlaisia seurauksia. Väkivalta saattaa liittyä muuhun *tietoon* kyseisistä henkilöistä – miehestä tai naisesta, pahoinpiteli-

jästä tai pahoinpidelystä – tai olla joskus ristiriidassa tämän tiedon kanssa. Läheisen suhteen takia miehellä voi olla tietoa naisesta, tämän menneisyydestä ja mahdollisista pahoinpitelyistä sekä vielä naisen vahvuuksista ja heikkouksista. Samalla tavoin naisella saattaa olla tietoa miehestä, tämän menneisyydestä, mahdollisista väkivallan teoista (tai väkivallattomuudesta) ja niin edelleen. Väkivallan ja tämän ”muun tiedon” välinen vuorovaikutus sekä vaikeuttaa ongelman hahmottamista että mahdollistaa väkivallan jatkumisen tai sen päättymisen. Lisäksi on syytä painottaa, että väkivalta itsessään on *tiedon muoto* sekä pahoinpitelijälle että -pidellylle. Tekemällä väkivaltaa mies osoittaa tuntevansa ja osaavansa väkivallan tekoja. Samoin pahoinpidelty nainen tietää ja tuntee, mitä väkivalta on. Tämän voi sanoa myös siten, että läheisessä suhteessa, jossa on väkivaltaa, mies tuntee naisen osittain *väkivaltansa kautta* ja nainen tuntee osittain *miehen väkivaltana*.

Kolmanneksi, miesten tuntemiinsa naisiin kohdistama väkivalta on tyypillisesti toimintaa, joka ilmenee intiimeissä suhteissa, ei niinkään ystävyysuhteissa. Täten on otettava tuttuuden ohella huomioon läheisyys sen kaikissa vaihtelevissa muodoissa ja ilmentymissä. Intiimit suhteet sisältävät luottamusta, uskoa, huolehtimista, läheistä henkilökohtaista ja fyysistä yhteyttä, keskustelua yhtä hyvin kuin hiljentymistä. Ne saattavat sisältää seksiä tai seksuaalista toimintaa, seksuaalista potentiaalia tai seksuaalisia merkityksiä. Naisille vaarallisin tai potentiaalisesti vaarallisin mies on yleensä se, joka on läheisin. Nauhintointo ja vaara voivat muodostua tärkeiksi sekä naisten että miesten seksuaalisuudelle ja seksuaaliselle jännitteelle, mutta eri tavoin (ks. MacCannell & MacCannell 1993). Väkivallasta tulee intiimiä. Se ilmenee läheisyyden yhteydessä, ja väkivalta itsessään saattaa olla tuttavallista, monitahoista, seikkaperäistä, vaihtelevaa ja perustua yksityiskohtaiseen tietoon toisesta/toisen intimitetistä.

Neljänneksi, käsittelemäni väkivalta ilmenee lähinnä heteroseksuaalisten suhteiden ja parisuhteiden kontekstissa ja jatkumossa. Tällainen väkivalta on sekä sukupuolistunutta että myös seksuaalisoitunutta, mikä tarkoittaa, että väkivallalla on merkitystä suhteessa seksuaalisuuteen ja se saattaa olla erotisoitua.⁴ Piilevä mutta usein myös peittelemätön hierarkia heteroseksuaalisuudessa ja heterosuhteissa (Zita 1982) näyttäytyy ja toisintuu miesten tuttuihin naisiin kohdistamana väkivaltana. Väkivalta heteroseksuaalisissa suhteissa on osa valta-aseman erotisointia. Väkivallan avulla seksuaalisuutta ja seksuaalisia suhteita jatketaan, vahvistetaan ja uusinnetaan. Väkivallan toistaminen ja pahoinpidelty henkilö konstruoituvat väkivallan tekijälle ”seksikkäiksi”. (Russell 1993.)

Viidenneksi, tällainen väkivalta tapahtuu melko eristyksissä, vaikka ei välttämättä täysin yksityisyydessä. Se vahvistuu erityisissä ja usein erillisissä toiminnoissa. Kyse on feodaalisen uusintamisen pikkuporvarillisessa mallissa tuotetusta väkivallasta (Hearn 1983 & 1987). Tällaisessa tilanteessa elävät miehet voivat olla sekä verraten eristyksissä että osa erityistä sukupuoliluokkaa tai sen alaluokkaa.

Kriittistä tutkimusta miehistä

Lopuksi käsittelen eräitä laajempia kysymyksiä miehistä kriittisen tutkimuksen kohteena. On totta, että miehet, jotka tutkivat kriittisesti miehiä, kohtaavat erityisiä vaikeuksia ja joutuvat ratkaisemaan monia käytännöllisiä, poliittisia, metodologisia ja teoreettisia kysymyksiä, jotka liittyvät sekä epistemologiaan ja ontologiaan.⁵ Ensinnäkin, mikä on miesten oma motivaatio ja käytännöllinen suhde kyseessä olevaan tutkimukseen? Miten (sukupuolittunut) tutkija on osa tutkimusprosessia, – ongelmaa ja jopa -kohdetta tai kuuluu tutkimuksen alueeseen?

Miesten väkivallan parissa työskenteleville miehille keskeistä on myös, missä määrin sitoutuu aiheeseen, mihin omat voimavarat riittävät ja miten polttavana asiaa pitää. Sosiaalitieteiden yleinen kysymys reflektiosta saa erityisen sukupuolistuneen merkityksen, eikä vähiten tutkijan sukupuolistuneesta kokemuksesta johtuen.

Toiseksi tulee kysymys miesten suhteesta tutkimuksen poliittisuuteen, mikä sisältää miesten (tutkijoiden) suhteen feminismiin, naistutkimukseen, naisten kokemukseen ja heidän tuottamaansa tietoon (selostuksiin, kuvauksiin jne.). Kyse on sekä laajoista periaatteellisista näkökulmista – kuten profeminismistä – että käytännön päätöksistä, joita ovat esim. päätökset siitä, hakeako tiettyä tutkimusrahoitusta tai hakeutuako johonkin tiettyyn projektiin. Edelleen kyse on niistä tavoista, joilla voidaan vastata feministien esittämiin kysymyksiin. Esimerkiksi, miten me (miehet) voimme estää tai lopettaa miesten väkivallan? Miten me voimme edistää toimia ja politiikkaa, jotka ovat naisille hyödyksi, kuten toimenpiteet miesten naisiin kohdistaman väkivallan ehkäisemiseksi? Tällainen lähestyminen nostaa esiin vaikeita kysymyksiä tutkimusta tekevän miehen suhteesta toisiin miehiin sekä sosiologiassa että sen ulkopuolella. Siinä, missä miesten suhde feminismiin on ongelmallinen (Hearn 1992b), profeministimiesten suhde (toisiin) miehiin on väistämättä ongelmallinen (Hearn 1987).

Kolmas ongelmakohta koskee metodologisia ja teoreettisia kysymyksiä – erityisesti sitä, kuinka miesten tekemä kriittinen tutkimus miehistä suhteutuu epistemologisiin ja ontologisiin kysymyksiin. Mitkä epistemologiset ja ontologiset teoriat ovat relevantteja tässä yhteydessä? Mitä miehet voivat tietää miehinä? Mitä ei voida tietää? Mikä tieto on epätodennäköistä? Milloin miehille tulee sukupuolestaan tietämisen este? Viimeaikaiset keskustelut feministisestä epistemologiasta ja ontologiasta sekä feminismin, modernismin ja postmodernismin

suhteista toisiinsa ovat tehneet mahdolltomaksi yksinkertaisten totuusväitteiden esittämisen. Sen sijaan kokemus, tieto, politiikka ja teoretisointi ovat kaikki jatkuvissa ja muuttuvissa suhteissa. Keskustelut feministisestä epistemologiasta jännittävät usein kokemuksen materiaalisen perustan ja tiedon fragmentoitumisen välille, mihin kriittisessä miestutkimuksessa on kiinnitetty vain vähän huomiota. Itse asiassa feministisestä epistemologiasta ja ontologiasta käytyjen keskustelujen jännitteet syventäisivät myös kriittistä tutkimusta miehistä.

Objektivoitujen tai objekteiksi määriteltujen tiedon ensisijaisuutta on korostettu sekä feministisessä ajattelussa että muualla, mikä on osaltaan reaktio tapaan, jolla rakennetaan objektiivisuutta ja subjektiivisuutta. Kyse on myös *omaehtoisista* (ennemmin kuin ulkoapäin ohjatuista) *poliittisista käytännöistä* ja sellaisen epistemologian näkökulmasta, joka luo tietoa pikemminkin *seuraamusten kuin olemuksen* kautta⁶. Feministisissä lähestymistavoissa erityisesti väylä tietoon ja vapautumiseen on yleensä konstruoitu ennemmin tietoisien subjektiivisuuden kuin oletetun objektiivisuuden kautta.

Mitä merkitystä tällä on miehille? Jos niin sanottu objektiivisuus (kenties suurelta osin) onkin osa miesten subjektiviteettia, niin vielä suurempi ja eksplisiittinen pitäytyminen miesten *subjektiivisuudessa* saattaa olla tapa, jolla muodostetaan uudelleen objektiivisuutta miesten tekemässä kriittisessä tutkimuksessa miehistä. Tietoisesti subjektiiviseen lähestymistapaan miesten tietoon miehistä sisältyy vähintään kolme ongelmaa. Ensinnäkin miesten subjektiviteetti rakentuu suhteessa valta-asemaan: se saattaa johtaa kauan jatkuneen valta-aseman uusintamiseen ja oikeuttamiseen. Toiseksi, miehet ovat erilaisia, ja heidän tilanteensa vaihtelevat suuresti. Kolmanneksi, miesten subjektiviteetin ymmärtämisen rinnalla tai kenties sen kanssa ristiriitaisena tulee tarkastella myös naisten subjektiviteettia.⁷

Epistemologisia ja ontologisia kysymyksiä voidaan ajatella sekä välittömästi vastattavina käytännön kysymyksinä että yleisinä analyyseina valtasuhteista ja vallan sijainnista. Tietyn-tyyppiset kokemukset saattavat olla helpommin ja suuremmin avoimia miehille. Miehet saattavat ainakin osittain päästä käsi-ksi tietoon, joka ei ole naisten ulottuvilla. Tämä sisältää kokemuksellista tietoa tilanteista, jotka ovat avoimia vain miehille, ja käytännöistä, joilla miehet vaikuttavat toisiinsa.

Miehiä koskevassa tiedossa on yhä ilmeisiä aukkoja. Tietyistä toimista, tapahtumista, miesten kokemuksista tai jopa tietyistä miehistä ei paljoa tiedetä. Osa tiedollisista aukoista on paikannettavissa. Yksityisyydessä tapahtuvia asioita ei voida suoraan tarkkailla, esim. kotona naisiin kohdistunutta miesten väkivaltaa, tai tavallisesti yksinään tehtäviä asioita, esim. masturboimista, tai ”salattuja” asioita, esim. ”salaseuroja” ja klubeja. Lisäksi tietyistä miestyypeistä ei juurikaan ole tietoa, kuten ”maattomista” miehistä, joilla ei ole muodollista kansalaisuutta, tai transseksuaaleista, jotka ajoittain elävät yhteisön silmissä naisena ja ajoittain miehenä.

Kaikkia tiedon aukkoja ei välttämättä edes tunneta. Määritelmällisesti jotkut alueet ovat vaikeita ja ehkä mahdottomiakin puhua auki. Oikeastaan tiedolliset aukot, joista voidaan vain spekuloida, ovat parhaiten nähtävissä jälkikäteen. Mistä emme puhuneet 10 vuotta sitten, mutta nyt puhumme? Tällaiset tietämättömyyden alueet havainnollistavat joitain miesten tutkimuksen empiirisiä ongelmia: kuinka me/minä tiedämme sen asian, josta emme tiedä. Perustuuko se intuitioon, rajalliseen/omakohtaiseen/jaettuun informaatioon ja tietoon – esimerkiksi siihen, että minä olen, tunnen tai olen tuntenut jonkun joka... ja siksi voin olettaa kohtaavani jotain samanlaista. Erilaiset tiedon aukot kuvaavat myös tiedon sirpaleiden kokoamisen tärkeyttä. Jatkossa miesten tieto tutkijoina ja/tai tutkittuina tulee pysymään monilta tai ehkä useimmiltakin osin

hyvin suppeana johtuen miesten valta- asemista alistajina tai alistavan luokan (tai luokkien) jäseninä. Näin on erityisesti suhteessa siihen tietoon, mikä naisilla on miesten tekojen seurauksista.

Tarve problematisoida tiedon ja objektiivisuuden suhdetta on erityisen selvä, kun huomion kohteena on miesten tekemä kriittinen tutkimus miehistä valtasuhteiden ja -asemien näkökulmasta. Miehet eivät ole vain dominoineet sitä, mitä tutkitaan, mutta myös sitä, kuinka tutkitaan ja mitä pidetään tietona. Tähän liittyy erityisesti tiedon ja objektiivisuuden rinnastaminen sekä subjektiivisuuden vähätteleminen epätietona. Molemmat näistä prosesseista ovat tietenkin olleet ja ovat yhä sukupuolittuneita. Suurin osa siitä, mitä on pidetty ja pidetään objektiivisena tietona on perustunut esitieteellisiin oletuksiin ja poissulkemisiin, joista esimerkeiksi käyvät sukupuolen, seksuaalisuuden ja väkivallan räikeä huomiotta jättäminen. Se, mitä kutsutaan objektiiviseksi tiedoksi, vahvistaa ja tuottaa tietynlaisia subjektiivuuksia niille, jotka tietävät, ja niille, jotka ovat tiedon kohteina eri tietojärjestelmissä ja -hierarkioissa. Nämä näennäisesti ”objektiivista” tietoa tuottavat prosessit ovat tärkeitä ja mahdollisesti myös vahingollisia tutkittaessa miesten naiseen kohdistamaa väkivaltaa.

*Suomennos Arto Jokinen ja Liisa Husu.*⁸

Viitteet:

¹ Artikkelin perustuu kirjani *The Violences of Men* (Hearn 1998) materiaaliin.

² Hearn käyttää sanan *violence* monikollista muotoa viittaamaan väkivallan eri muotojen moneuteen eikä väkivallan tekojen lukuisuuteen, mihin sana varsinaisesti englannissa viittaa, tosin siinäkin merkityksessä harvoin käytettynä. Koska kyse on tutkijan uudissanasta, jonka yksi merkitys on väkivaltatutkimuksen uudistaminen, ja täten tutkimuksen poliittisista valinnoista, olemme päätyneet käyttämään vastaavaa suomenkielistä sanaa *väkivallat*. Koska monikollinen muoto ei istu kunnolla suomen kieleen,

käytämme myös ilmaisua miesten väkivallan muodot. (Suom. huom.)

³ Luku perustuu laajempaan artikkeliini (Hearn 1996b).

⁴ Alkuperäisen tekstin termien 'gendered' ja 'sexualised' suomennokset eivät ole vaikiintuneet, vaan niitä tulee Suvi Ronkaisen ehdotuksen tapaan kääntää kontekstisidonnaisesti. 'Sukupuolistunut väkivalta' tässä kohdassa viittaa tapaan, jolla väkivalta niveltyy toimijoiden sukupuoliin. 'Seksualisoitunut väkivalta' viittaa puolestaan tapaan, jolla väkivalta niveltyy toimijoiden seksuaalisuuteen ja seksuaaliseen suhteeseen ja vaikuttaa niihin. 'Erotisoitunut väkivalta' viittaa siihen, miten pahoinpitely itsessään voi saada eroottisia sävyjä tai miten pahoinpidelty voi näyttäytyä pahoinpitelijälle eroottisesti haluttavana. Edelleen: pahoinpitelytapahtuma voi saada pahoinpitelijän tuntemaan itsensä seksikkääksi, ja pahoinpitely on osa rakastelua. (Suom. huom.)

⁵ Ks. enemmän näistä ongelmista Morgan (1981, 1992b); Hearn (1987, 1989, 1994b, 1998a); Hearn & Morgan (1990).

⁶ Hearn viittaa tässä yhteydessä ensinnäkin poliittiseen toimintaan, joka lähtee ryhmän omista ehdoista käsin sekä standpoint-epistemologiseen keskusteluun ja tietoon marginaaliperspektiivistä eli kysymykseen, mitä tiedon kohde voi tietää (suom. huom.).

⁷ Ks. enemmän näistä aiheista Hearn (1993).

⁸ Suomentamisessa ja termien tarkentamisessa auttoivat Suvi Ronkainen, Maili Tapanainen ja Minna Nikunen. Lakitermeissä auttoi Kaijus Ervasti. Heitä kaikkia kiitämme. (Suom. huom.)

Kirjallisuus

Atkins, Susan & Hoggett, Brenda 1984: *Women and the Law*. Blackwell, Oxford.

Binney, Val & Harkell, Gill & Nixon, Jaqui 1981: *Leaving Violent Men*. Women's Aid Federation England, London.

The Bristol Women's Studies Group 1979: *Half the Sky: an Introduction to Women's Studies*. Virago, London.

Brophy, Julia & Smart, Carol 1982: *From disregard to disrepute: the position of women in family law*. – Elisabeth Whitelegg et al. (eds.) 1982: *The Changing Experience of Women*. Open University Press, Milton Keynes.

Cobbe, Frances Power 1878: Wife torture in England. *The Contemporary Review*, April: 55–87.

————— 1894: *Life of Frances Power Cobbe by Herself* Vol. 2. Bentley, London.

Collier, Richard 1995: *Masculinity, Law and the Family*. Routledge, London.

Coote, Anna & Campbell, Beatrix 1982: *Sweet Freedom: the Struggle for Women's Liberation*. Picador, London.

Council on Scientific Affairs, American Medical Association 1992: Violence against women: relevance for medical practitioners. *Journal of the American Medical Association*, 267: 3184–3189.

Dobash, Rebecca Emerson & Dobash, Russell 1979: *Violence Against Wives: a Case Against the Patriarchy*. Open Books, London.

————— 1992: *Women, Violence and Social Change*. Routledge, London.

Dobash, Russell & Dobash, Rebecca & Cavanagh, Kate & Lewis, Ruth 1996: *Research Evaluation of Programmes for Violent Men*. The Scottish Office Central Research Unit, Edinburgh.

Edwards, Susan 1989: *Policing Domestic Violence*. Sage, London.

Freeman, M. D.A. 1987: *Dealing with Domestic Violence*. CCH Editions. Bicester, Oxon.

Hearn, Jeff 1983: *Birth and Afterbirth: a Materialist Account*. Achilles Heel. London.

————— 1987: *The Gender of Oppression*. Wheatsheaf, Brighton.

————— 1988: Child abuse: violences and sexualities towards young people. *Sociology*, vol. 22, 4.

————— 1989: Reviewing men and masculinities or mostly boys' own papers. *Theory, Culture and Society*, 6.

————— 1990: "Child abuse" and men's violence, in *Violence Against Children Study Group Taking Child Abuse Seriously: contemporary Issues in Child Protection Theory and Practice*. Unwin Hyman, London.

- 1992a: *Men in the Public Eye: the Construction and Deconstruction of Public Men and Public Patriarchies*. Routledge, London and New York.
- 1992b: *The personal, the political, the theoretical: the case of men's sexualities and sexual violences*. – David Porter (ed.) 1992: *Between Men and Feminism*. Routledge, London and New York.
- (ed.) 1993: *Researching Men and Men's Violence*. Violence, Abuse and Gender Relations Research Unit, Research Paper No. 4. University of Bradford, Bradford.
- 1994a): *The organization(s) of violence: men, gender relations, organizations and violences*. *Human Relations*, vol. 47, 6.
- 1994b): *Researching men and masculinities. Some sociological issues and possibilities*. *Australian and New Zealand Journal of Sociology*, vol. 30, 1, 40–60.
- 1996a: *Heteroseksuaalinen väkivalta lähipiirin naisia kohtaan: sukupuolistunut väkivalta miesten kertomuksissa*. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja Sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti*, vol. 4, 1.
- 1996b: *Men's violence to known women: historical, everyday and theoretical constructions*. - B. Fawcett, B. Featherstone, J. Hearn and C. Toft (eds.) 1996: *Violence and Gender Relations. Theories and Interventions*. Sage, London.
- 1997: *The implications of critical studies on men*. *NORA*, vol. 3, 1.
- 1998a: *Theorizing men and men's theorizing : varieties of discursive practices in men's theorizing of men*. *Theory and Society*, vol. 27, 6, 781-816.
- 1998b: *The Violences of Men: How Men Talk About and How Agencies Respond to Men's Violence to Women*. Sage, London.
- 1999: *Ageism, violence and abuse: theoretical and practical perspectives on the links between child abuse and elder abuse*. – *The Violence Against Children Study Group Children, Child Abuse and Child Protection: Placing Children Centrally*. John Wiley, London.

Hearn, Jeff & Morgan, David (eds.) 1990: *Men, Masculinities and Social Theory*, Unwin Hyman/Routledge, London/Boston Mass.

Hearn, Jeff & Parkin, Wendy 1987, 1995: *'Sex' at 'Work': the Power and Paradox of Organisation Sexuality*. Wheatsheaf, Brighton & St Martins, Brighton, New York 1987; Prentice Hall Hemel, Hempstead & St Martins, New York 1995.

————— 1989: *Child abuse, social theory and everyday state practices*. - Joe Hudson and Bert Galaway (eds.) 1989: *The State as Parent*. Kluwer, Dordrecht.

Hearn, Jeff & Sheppard, Deborah & Tancred-Sherriff, Peta & Burrell, Gibson (eds.) 1989: *The Sexuality of Organization*, Sage, London/Beverly Hills, Ca.

Heiskanen, Markku & Piispa, Miina 1998: *Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta*. Tilastokeskus, Helsinki.

James, J. S. 1986: *Stroud's Judicial Dictionary of Words and Phrases, Vol. 1 (5th edn.)*. Sweet and Maxwell, London.

Kaufman, Michael 1987: *The construction of masculinity and the triad of men's violence*. - Michael Kaufman (ed.) 1987: *Beyond Patriarchy: Essays by Men on Pleasure, Power and Change*. Oxford University Press, Toronto.

Kress, G. and Hodge, R. 1979: *Language as Ideology*. Routledge and Kegan Paul, London.

Lukács, Georg 1971: *History and Class Consciousness*. Merlin, London.

MacCannell, Dean & MacCannell, Juliet Flowers 1993: *Violence, power and pleasure: a revisionist reading of Foucault from the victim perspective*. - Caroline Ramazanoglu (ed.) 1993: *Up Against Foucault*. Routledge, London.

MacKinnon, Catharine A. 1983: *Feminism, Marxism, method and the state: towards feminist jurisprudence*. *Signs*, Vol. 8, 4.

Mirrlees-Black, Catriona 1994: *Estimating the Extent of Domestic Violence: Findings from the 1992 BCS, Home Office Research Bulletin No. 37*. Home Office Research and Statistics Dept., London.

Mooney, Jayne 1993: *The Hidden Figure: Domestic Violence in North London*, Islington. Islington Borough Council, London.

————— 1994: *The Prevalence and Social Distribution of Domestic Violence: An Analysis of Theory and Method*. Unpublished PhD, Middlesex University.

Morgan, D. H. J. 1981: *Men, masculinity and the process of sociological enquiry*. – Helen Roberts (ed.) 1981: *Doing Feminist Research*. Routledge and Kegan Paul, London.

————— 1992: *Discovering Men*. Routledge, London.

Pankhurst, Christabel 1913: *The Hidden Scourge and How to End It*. E. Pankhurst, London.

Russell, Diana (ed.) 1993: *Making Violence Sexy*. Open University Press, Buckingham.

Select Committee on Violence in Marriage 1975: *Report, together with the Proceedings of the Committee Vol. 2: Report, Minutes of the Committee and Appendices*. HMSO, London.

Smith, Lorna 1989: *Domestic Violence: An Overview of the Literature*. Home Office Research Study 107. HMSO, London.

Stanko, Betsy & Crisp, Debbie & Hale Chris & Lucraft Hebe 1998: *Counting the Costs. Estimating the Impact of Domestic Violence in the London Borough of Hackney*. Crime Concern, London.

Stark, E. and Flitcraft, A. 1996: *Women at Risk: Domestic Violence and Women's Health*. Sage, Thousand Oaks, Ca.

Trew, T. 1979: *What the papers say: linguistic variation and ideological difference*. – R. Fowler, R. Hodge, G. Kress and T. Trew (eds.) 1979: *Language and Control*. Routledge and Kegan Paul, London.

Zita, Jacqueline N. 1982: *Historical amnesia and the lesbian continuum*. – N. O. Keohane, M. Z. Rosaldo & B. C. Gelpi (eds.) 1982: *Feminist Theory*. University of Chicago Press, Chicago.

Pelastakaa private Perkola, kuningasjätkä kulkureiden

Lasse Majuri

Tie, totuus ja elämä

Onko *Rukajärven tie* (Saarela 1999) vastuuntuntoinen elokuva? Toimiiko se vallitsevan mieskuvaston muuttamiseksi? Ainakin sitä tuetaan ja tuotetaan kansallisiin ja kansainvälisiin syihin vedoten: itse asiassa tuotetaan Suomi-kuvaa ja kansallista identiteettiä, uudelleen ja ”toinen jalka juoksuhaudassa”. *Rukajärven tie* on konservatiivinen, ei aloitteellinen teksti. Sen opit ideaalimieheydestä ja -naisuudesta ainakin ensisilmäyksellä vaikuttavat sovinnaisilta ja turvallisilta. Filmi tuottaa vaikutelmaa sukupuolieron vakaudesta, maailmaan jossa sitä on vähemmän ja vähemmän. Se seisoo vartiossa maskuliinisuuden rajoilla ja torjuu uhat, vai torjuuko? Vastaan kertomalla siitä, kuinka näin elokuvan representaatiot miehuudesta, omasta katsomisestani, kokemisen erostani samuudessa. *Erostanti* pidän avainasemassa, olkoon kuinka modernia tahansa.

Oma lueskelunurkkani järjestyi luonnostaan heteroseksuaalisen matriisin ulkopuolelta. Judith Butlerin mukaan matriisi on kulttuurisen ymmärtämisen kehikko, valtaa, joka ”pyrkii järjestämään kaikki ruumiit, halut ja sosiaaliset identiteetit kaksinaapaiseen, täydentävyysperiaatteen mukaiseen malliin” (Koi-vunen 1996, 54). En siis pidä vastakatsettani tietoisena valintana, vaan katson että näen väistämättä liioiteltuna ja kulttuurisesti rakennettuna heterouden, en ainoana oikeana ja ongelmattomana. Ensimmäisen katselukerran jälkeen tallensin päiväkirjaani merkinnät:

”Valitsin jopa päivän ja ajan, jolloin maalle valittiin (nais)missi. Silti lukupaikkaani reunusti ja ympäröi *mainstream*, joka oli jälleen kerran viedä mukanaan. Vaivoin räpiköimme, minä ja *Erokseni*, läpi elokuvan ensimmäisen rakkauskohtauksen, sen joka alkoi luutnantin Fazerin sinistäkin sinisempien silmien leimahduksesta ja päättyi lottatuvan lieden loimotukseen. Henkeä pidätellen istuin joukossa, joka hiljentyi katsomaan kohtausta, vaipui kollektiiviseen uneen. Nainen ja mies, tuli välissä, pyhän toisto toisella tapaa, mutta turvallisesti perille. Tämän kohtauksen käsikirjoitus ei tunnu toistossa vesityvän. Tähän suvantoon voi palata synkimmistäkin vesistä.”

Tarjoan kokemustani elokuvasta kritiikkinä heterolle maailmanymmärrykselle. Beverley Skeggs on viittanut Anthony Giddensin erottamaan käytännölliseen tietoisuuteen ja diskursiiviseen tietoisuuteen kuvatessaan miesten ja naisten suhdetta maskuliinisuuteen. Koska naiset ovat maskuliinisen vallan vastaanottopäässä, heillä on Skeggsin mukaan enemmän tietoa maskuliinisuudesta. (Skeggs 1993, 15.) Homomiehellä on mielestäni molemmat tietoisuudet, koska hän osaa yleensä elää miesten sääntöjen mukaisesti, mutta myös reflektoida paikkaansa.

Riitta Nikusen mukaan valtakulttuurin ideaalien sukupuolinnormien ulkopuolelle jää (elämässä?) sellaista, mitä ei repre-

sentoida. Tämä ylijäämä voi puolestaan horjuttaa valtakulttuurin kuvastoja. (Nikunen 1996, 41.) Artikkelini poliittisuus on tässä näkyväksi tuomisessa. Samalla tulen piirtäneeksi seisomapaikkani (*standpoint*) rajoja. Mitään yhtä homo-kokemista ei tietenkään ole. Ullakkohuoneessani olen eri tavalla hullu kuin toiset omissaan. Osana homoliikettä ja homouden erityislaatuisuuden rakentamista on *Gay-sensibilityä* ehdotettu selitykseksi kyvyille asettua sisäpuoliseksi ulkopuoliseksi (Rand 1984, 296). Jotain yleistä uskon toki löytyvän niistä neuvotteluista, joita itse kävin elokuvan kanssa. Karahtaneetkin neuvottelut siitä, kuka minä olen, kertovat miten elämä tekstien ulkopuolella järjestyy.

Aion artikkelissani keskittyä analysoimaan *Rukajärven tien* päähenkilön, luutnantti Eero Perkolan (Peter Franzen) maskuliinisuutta, erityisesti elokuvan miessidosten kautta: kuinka luutnantti rakennetaan suhteessa yhtäältä toisiin miehiin – venäläisiin, pelkuriin, sankariin – toisaalta naisiin. Olen kiinnostunut siitä, mitä miesten representaatioista on heitetty ulos jo ennen kuin katsoja pääsee neuvottelemaan sen kuvista (ks. Willis 1993, 61). Olen enimmäkseen ryhtynyt, jos en aivan kuvainriistoon, niin kritisoimaan elokuvan kuvastoa monoliittina ja aatemaailmaa valmiiksi tarjottuna, mitä Iris Ruoho pitää vanhakantaisena kulttuurintutkimuksena (Ruoho 1996, 115). Kuitenkin olen sitä mieltä, että toisessa esittämiskontekstissa *Rukajärven tie* olisi monifunktioisempi ja laittaisi esimerkiksi tv-katsojan päässä sukupuoliroolit liikkeeseen. Elokuvateatterissa istuva tyytyy helpommin ideaalikuvastoihin. On miellyttävää, jos sukupuoliroolien tarkkoja rajoja käydään valkokankaalla, niin niitä ei tarvitse itse keksiä.

Äidit nuo väkevät, poikansa näkevät

Rukajärven tie jännittyy kehityskertomukseksi, jossa testataan miehen ja naisen uskoa ja luottamusta. Teeman pyörittelyyn on lainattu sotaelokuvan genreä, jossa päähenkilöt on saatu klassisen realistisen kerronnan epätavalliseen tilanteeseen elämäänsä ja rakkauttaan miettimään. Tarkemmin sanottuna genre on se 70-luvulta Pohjois-Amerikasta levinnyt tyyppi, jota Ilpo Helén on kutsunut 'kokemuksen retoriikaksi'. Siinä elokuvan totuudellisuus rakennetaan kirjoittautumalla välittömän kokemuksen välittäjäksi. (Helén 1993, 94.) Elokuva alkaa kuvalla madonna-ikonista. Ensimmäinen kuva on retorisesti faktuaalistamisstrateginen: tämä elokuva on peircelandäinen ikoni, 1:1, tuleva tarina on tosi. Ikonitaulu onkin elokuvan sinnikkäin ikoni. Catherine Belseyn mukaan realistinen fiktio on miellyttävää, ei siksi että se heijastaa maailmaa, mutta koska se on konstruoitu diskursiivisesti tutusta (Belsey 1980, 47).

Elokuvan kolmas kuva on miespäähenkilön rintamukselta, rististä ja tuntolevystä päälletysten, sisäkkäin, kietoutuneena, kosketeltavana. Luutnantti Eero Perkola esitetään mielen­sä syvyysiin uppoutuneena. Tuijottavien silmien takana on ristiriitä. Tuntolevy merkitsee velvollisuuden, isänmaan, kotikon­nun. Partaveitsen terän muotoisena se merkitsee kuoleman mahdollisuutta. Risti, joka myöhemmin paljastuu lahjaksi morsiamelta, on uskon merkki, äidin uskon.

Elokuvan toinen kuva on kipsinen madonnareliefi. Madonna on äiti, kaikkien miesten myyttinen äiti. Sotaa käyvän miehen kuvaan kuuluu, että hädän hetkellä huudetaan äitiä. *Rukajärven tielläkin* vihollisen tulittamana uskossaan väkevä sotilas putoaa sillalta, hädässä äitiä kutsuen, uppoaa hyiseen virtaan (regressio lapsiveteen?), mutta nousee uskossaan vedestä (kuolleista). Äitiyden väläyttelyn voi tulkita myös yhteydessä ideologiaan, sodan oikeuttamiseen ja luonnollistamiseen. Jos usko

ja epäusko on kertomuksen pääteema, miehen suhde äitiinsä on sen sivuteema. Elokuva jatkaa myyttiä isien sodasta, jossa päämotiivina sodalle on turvattu kotiliesi, ei esimerkiksi miesten regressiivinen halu tai tarve karkailla kotikonnuilta remuaamaan. Turvattavia kodin arvoja merkitsee äiti. Sotilasjoukon isähahmo Tauno kertoo pojalleen lähettäneensä kirjeen äidille: Muistutetaan miksi miehet ovat sotimassa. (Ks. Satka 1994, 73–74.)

Miehet ovat ensisijaisesti toistensa silmien alla, todistamassa miehuuttaan, mutta toissijaisesti kotirintaman naisten katseen kohteena, tovereidensa välityksellä. Suuri virhe on tehdä jotain epämiehekästä, ei vähiten siksi että tulee siten muistutaneeksi toisen sukupuolen olemassaolosta. Elokuvasta näennäisesti poissaolevat naiset ovat erittäin läsnäolevia, sillä ilman heitä tielle tulvisi myös epäilyttävää aineistoa miesten välisestä ystävydestä. Naisvihaa ja homofobiaa on pidetty miehiä yhteenliittävinä tekijöinä. Tämän marginalisoinnin ohella naisten (ei homojen) pyhittäminen lienee rakentanut miesten välisestä yhteyttä (*malebond*). Sideaineena on tällöin näyttäminen, maskuliinisuuden esittäminen kilpailemalla. Arkkityyppinä turnajaiset linnanheiton katseen alla. *Rukajärven tien* mieskuvat toistavat tätä kilpailun ja päihittämisen ”lakia”, näkymättömälle naiselle esiintymistä.

Elokuva sisältää muutaman naisroolin. Luutnantin morsian Kaarina (Irina Björklund) on siveellinen ja kunniallinen nainen. Tämä siveys on normi. Tilaisuuden tullen nimittäin lotan ”kultaiset sanat” unohtuvat ja moraalinen puhtaus tahrautuu oman sulhasen kanssa. Kaarina on ihan reippaasti seksuaalinen nainen, jonka olemme oppineet tuntemaan vasta 60-luvun vapautusretoriikan jälkeen. Elokuvan kuluessa paljastuu, että Kaarina on kahlehdittu morsiuhteensa. Äitiys ei pukisi tätä kaunotarta. Hän on ikuisen rintamalotan kuva, sellainen kaunistus joka sodan aikana virallisissakin puheenvuoroissa kuului mies-

ten iloksi. Elokuvan alussa luutnantin morsianta kuljetetaan turvaan. Venäläiset tuhoavat autokolonnin, jolloin Kaarina joutuu venäläisten käsiin ja tulee pahoinpidellyksi (ryöstetty linnanneito). Kaarinaa kontrastoiva toinen lotta on hysteerinen ja ruma. Elokuvan alussa hän on matkalla äitkansalaiseksi sukupolvien ketjuun: itkee äitiään ja kotipihansa tuhottuja omenuspuita. Hän ei onnistu kanavoimaan hoivaansa sotilaisiin. Tämä lotta saakin kolonnin väijytyksessä heti surmansa. (Ks. Satka 1994, 75, 88.)

Rukajärven tiellä maisemat muuttuvat, miehet ovat tiellä, naiset taloissaan. Mikäli nainen eksyy tielle, hänet surmataan tai raiskataan. Inhimilliset perusorientaatiot – pesiä ja olla matkalla, (Stenros 1993, 31) – ovat jyrkän sukupuolitetut. Reissaus on miesten juttu. Sotaelokuvan olennainen osa, kohtaaminen, jossa sodan mielekkyyttä kyseenalaistetaan, toistuu ripoteltuna Rukajärven tielle. Joku porukasta saa lausua epäilyksen sanat, feminisoitua kaikkien muidenkin koti-ikävää potevaksi kuvaksi eli ei-miehekkääksi. Esimerkiksi Karppinen: ”Tähän sitä kai jäähään?” Heikkinen: ”Tähän sitä kai jäähään, tähän sitä kai jokaiselle oma koti laitetaan.” Eteenpäin puskeva Eerokin näkee unta morsiamestaan siellä jossain, kotona ennen sotaa. Kaverit tietävät, että Eero kaipaa morsiantaan, mutta aihetta ei käsitellä. Osaahan Eero pistää asian sivuun, tai ainakin yrittää sitä.

Turvaton on siis olo naisella, joka eksyy lieden lämmöstä. Tätä naisen kiinnittämistä kotilieteen rakennetaan myös toisella tapaa. Vanhan naisen ruumis karjalaistalossa, Larin Parasken ja Lemminkäisen äidin sekamuoto, on naisen tien loppu: jää viimeisenä omaan kotiinsa, kuolee sinne, tulee vieraiden miesten löytämäksi. Elokuvan miesjoukko penetroi erämaan ja karjalaiskylät. Karjalaistalon lieden kekäleet eivät päästä naista kovin kauaksi kotoa. Kipinä hellassa ja omiin lakanoihin sa kuollut mummo viittaavat vahvasti myyttiseen. Tappoivat-

ko tunkeilevat Suomen sotilaat aitokarjalaisuuden, sammuttavat suuren suvun? Lieden kekäleet merkitsevät myös yksityisen tilan. Hiki helmeilee macho-Lukkarin otsalla, kun hän tunkeutuu vieraaseen taloon.

Sankareiden ja veljien, isien ja poikien tie

Elokuvan alussa miehet nousevat vedestä (elämän alku), kisailevat rannalla voimansa tunnossa, nöyryyttävät porukan vanhaa miestä. Hän ei ole koskaan oppinut uimaan (vajavainen patriarkka). Alku loppuu, kun miehet järjestäytyvät kuvaukseen. Pysäytys, dokumentaatio, ennen tielle lähtöä. Välissä tie (elämä) syö miestä. On korpitaivalta, virran ylityksiä, uhrautumisista. Armeija ja maantie ovat initiaation areenoita, sosiaalistumisen ja identiteetin muotoutumisen paikkoja, ainakin elokuvissa. Rukajärven tiellä on siten kaksoisinitiaatio. (Ks. Koivunen & Laine 1993, 137.) Riiteissä sotilas Heikkinen räjähtää taivaan tuuliin, hiljentäen muut, mutta sitä ennen hän oli riisuutunut, mennyt veteen, jotta muille järjestäisi kuiva ylitys tuhottua siltää pitkin. Toisaalla puran tätä riisuutumisen symbolia alastomuuden kannalta. Lopussa jäljelle jääneet miehet pelastuvat – kuinka ollakaan – joesta. Tien käyneet miehet huohottavat sammalmättäällä. Eipä mennyt henki, paitsi siltä yhdeltä, joka ei osannut uida. Sankaruutta rakennetaan uhrautuvan isän tuttuun hahmoon. Tämäkin sankaruus, asetovereiden puolesta kaatuminen on perimmältään myyttisesti naisen pelastamista. Kuten elokuvassa *Pelastakaa sotamies Ryan*, niin Rukajärven tielläkään kaveria ei jätetä, koska siitä seuraisi sureva äiti. Elokuvan muut sankarit tuovat kukin vuorollaan akilleenkantapänsä lähelle kameraa. Mutta kilvoitteleva ja kärsivä sankari se vasta sankari onkin. Pertti Näräsen mukaan toimin-

taelokuvissa (mies)sankarin on kirkastuttava kärsimyksen kautta oikeaan sankaruuteen (Näränen 1996, 135).

Rukajärven Miehen tie on kuin miehen aika: lineaarinen. Luutnantin saapuessa Repolan kylään, astuessaan sotatantereelle, mieheyttä symboloivat ruumiiden vierellä seisovat pikkupojat ja luutnanttia tuimasti tuijottava vanha kapteeni. Lyhyeen otokseen on tiivistetty mies ja sota. Pikkupojat seisovat venäläisten ruumiiden vierellä, hiljaisina ja päät nuokuksissa. Kuva allusoi mm. Hugo Simbergin ja Albert Edelfeltin kansallisuutta rakentaviin maalauksiin ja kaikkiin 'viaton lapsi' -teksteihin. Seuraavaksi luutnantti kohtaa tien vierellä seisovan vanhan kapteenin. Tälle löytyy konteksti vaikkapa Linnan hahmogallerian ikämiehistä, kapteenista joka toimii esimerkkinä ja tapattaa itsensä, tai lännen elokuvan karskista hahmosta, Lee Marvinista kuluneineine kasvoineen. Näiden päiden väliin virittyy mies sotatilanteessa: ihmettelevästä lapsesta vanhan miehen kuolemaa kaihtamattomaan kovuuteen. Ainakin jälkimmäisen luutnantti kokee epämiellyttävänä ja velvoittavana. Hän kääntää katseensa pois kapteenista, tervehtimättä, häpeillen tai uhmaten tätä. Lukeako tämä otos patriarkaatin vastustamiseksi vai uusintamiseksi? Se, että kohtaaminen on elokuvassa, uusintaa kulttuuriin ko. asettelun, se, miten luutnantti reagoi, osoittaa poistumistietä, järjestäytyneen vallan uhmaamista.

Ystävyyskuvaamisessa perheyhtäläisyys sotaelokuvan genreen on ilmeinen. *Rukajärven tielle* lähtee erityistehtävää suorittamaan joukko miehiä, jotka ovat entuudestaan tuttuja. Mustan miehen sijasta mukana on punikin poika, uskovainen, pelkuri jne. Kun genre on katsojille näinkin tuttu, sosiaaliset ongelmat ovat nekin jo järjestettyjä ennalta. (Ks. Willis 1993, 50.) Jotain uutta, tai pikemminkin ajassa olevaa liittyy kuitenkin miesten välisiin suhteisiin. Melkoinen myönnytys on jo luopuminen linnalaisesta sukunimien käytöstä miesten välisessä sa-

nailussa. Siinä missä epookilla on etäännytetty, on puhekielellä kutsuttu katsoja identifioitumaan hahmoihin.

Klassisena särönä miesten joukossa toimii Lukkarin hahmo. Hän ei naura, kuten muut, vapauttavaa naurua, vaara ohitilanteessa. Ensimmäisestä karjalaiskylästä joukko ei löydä uhkaavaa vihollista, vaan hoipertelevan varsan. Kireääkin kiireämpi Lukkari haluaa tappaa tämän (myötätunnon tovereis- saan). Lukkari on hahmoksi asti tuotu Mies. (Teresa de Lauretikselta omaksutun tavan mukaan Mies ja Nainen isoilla etukirjaimilla viittaavat sukupuolinormien ideaaleihin, ks. esim. Nikunen 1996, 40.) Miehenä Lukkari merkitsee sotiluuden, joka ei tunteile. Kohtauksissa, joissa luutnantti itkee, mm. palautta- essaan ristin kaulalleen, Lukkari on taustalla Miehenä, joka ei epäröi.

Sotaelokuvat erityisesti kertovat miesten läheisistä väleis- tä. Miesyhteisön ja -ystävyyden esittämisessä on konventioita, joilla torjutaan homous suhteista. *Rukajärven tiellä* ystävyysku- vaus toistaa tuttua: naljailulla, huumorilla, karkeudella kiinni- tyttään joukkoon, osoitetaan kiintymystä ja torjutaan pelkoa. Hiljaisuudella osoitetaan myötätuntoa. Ja homma toimii. Tämä on miesten oikea tapa olla ystäviä. Mitäpä muuta se oikeiden miesten kesken olisikaan? *Buddyä* voi taputella toinen *buddy*. (Ks. Näränen 1996, 136, 139). Tällaista pakkomielteenomais- ta karskin miesystävyyden kuvaamista tarvitaan sotaretoriikas- sa, torjumaan homoeroottisuuden epäilyksiä. Sinänsä, sääli, koska aidot ystävydet armeijankin miesten välillä lienevät monitahoisempia ja väkivallattomampia ylläpitää.

Ritva Hapulin artikkelissa 1920-luvun maskuliinisuuden kuvista tarjoutuu näkökulma toveruuteen tottuneista 'todelli- sista' miehistä. Raoul af Hällströmin mukaan sota oli harvoja alueita, jossa "feminiinisyys assosioitunut läheisyys, uhrautu- vuus ja kiinteät tunnesiteet olivat sallittuja miestenkin kesken". (Hapuli 1993, 114.)

Toisten tie

Venäläiset sotilaat on sotafilemin genrelle uskollisena konstruoitu edustamaan absoluuttista huonoutta. Täten ne vastakohdittana rakentavat miesideaalia, joka on eheä, järkevä ja itseään hallitseva subjekti. Venäläiset ovat rumia ja likaisia. He hylkäävät mummonsa, hevosensa, haavoittuneensa, luikkivat pakoon ja tappavat naisia. Venäläisvanki pelkää kuolemaa. Venäläinen on suomalaisen sotilaan kammottava kaksoisolento. Se, mitä ei keestetä omassa porukassa, ulkoistetaan tuntemattomaan toiseen.

Toiseutta rakennetaan myös suomalaissotilaiden sisälle. Karppinen, evakkopojan raukkamainen surmaaja on infantiili, epätasapainoinen lapsi-mies, joka sittemmin jätetäänkin tosi-miesten joukosta. Hänestä sukeutuu pyhä uhri, ei vähiten siksi että hän toi evakkopojassa näkyviin sotilaan oletetun kohtalon ja surevan äidin ”siellä jossain”, mutta myös siksi, että tämä onneton itse itki tekoaan. Tällainen mies ei jää henkiin. Karppinen pudottaa varusteensa jokeen, jolloin luutnantti lähettää hänet jalkaisin takaisin Repolan kylään. Sillan yli jatkuu vain oikeiden miesten matka. Miesporukan pahin rangaistus on porukasta pois joutuminen, elokuvassakin. Yksin jätetty kohtaa venäläiset ja loppunsa. Teloitettu evakkopoika piilotteli Kristus-ikonina. Karppisen hahmoon ladataan siten roimasti kelmejä, Juudaksesta alkaen. Kiinnostavammaksi tämän *heikon miehen mieli järkkyy* -kuvan tekee se, että juonen edetessä myös päähenkilön, luutnantin mieli järkkyy. Kun pelkurin kohdalla itkeminen ennakoii tuhoutumista, sallitaan se luutnantille, nouseehan hän surun alhosta kuin mies. Irma Kaarina Halosen mukaan itku on naisten tehtävänä puhdistava, uutta lupaava. Myyminen ei saa avoimesti surra sodassa, muuten vihollinen saa yliotteen. Itkevä mies on hävinneen kansakunnan kuva. Sodan logiikan murtamisessa juuri puuttuminen itkemättömään

miessotilaaseen, sen näkyväksi tuominen, voisi tuottaa muutoksen. Ei kai ole epäilystä että sodissa kaikki miehet todella itkevät, eivät vain hävinneet. Rukajärven Eero onkin kenties alkua murenevalle sotamyytille kovakasvoisesta miehestä. (Halonen 1996, 197–199.)

Näiden sisäänkirjoitettujen ja ensimmäisyyttä, miesideaalia rakentavien toiseuksien ohella luen *Rukajärven tiestä* Toiseutta, selittämätöntä maskuliinista ainesta: homoeroottisuutta. Gabriel Gomezin mukaan sota-aika teki ainakin mahdollisuuden miesten väliseen seksuaalisuuteen todennäköisemmäksi, johtuen miesten ja naisten erottelusta (Gomez 1993, 42). On siis oletettavissa, että homouteen ”sortuivat” rintamaoloissa sellaisetkin miehet, jotka sota-aikaa ennen eivät olleet siihen tutustuneet. Ennen kuin siirryn käsittelemään tätä todella kaukaa juontuvaa polkua, katson kuinka heteronormatiivisuus konstruoidaan elokuvan hahmoihin.

Seksikäs mies paikallaan

Rakkaustarinan alussa ja lopussa morsiamen pää on sulhasen sylissä. Heidän välillään on elokuvan ainoa eksplikoitu *eros*. Matkalla *agapé*, lähimmäisenrakkaus kuvitetaan lotalla, joka tukee metsistä löytynyttä sisartaan, pesee haavat, katsoo helästi. Tämä kuuluu naisille, halaaminen ja hellyys. Mies voi vasta tien päässä, lopussa ottaa toverinsa pään syliinsä ja silittää. Kuolevaa soturia saa saattaa hellyydellä. Muutoin miehellä on lupa kiinnostua nuoremasta miehestä, huolehtia tästä, vain jos on tämän oma isä, kuten Tauno Villen. Vasta kun isä hukkuu virtaan, kietoo Lukkari kätensä pojan harteille. Luutnantti on loppuun asti perinteikäs esimies sotilailleen. Esimieheyteen kuuluu välin pitäminen alaisiinsa, suoraselkäisyys ja puhumattomuus. Luutnantti torjuu päättäväisesti kaikki lähestymisyri-

tykset – fyysiset ja sielulliset – mutta pyytää sentään anteeksi mieheltä, jonka oli vähällä tapattaa. Tällöinkään luutnantti ei voi koskea toista miestä. (*Eros ja agapé*, ks. Lappalainen 1996, 217.)

Alaisen on katsottava puhuttelevaa johtajaansa suoraan silmiin. Luutnantti on katseenalainen, joukolleen ja elokuvayleisölle. Hän saa olla jopa kaunis, onhan alun rakkauskohtauksella tehty selväksi hänen heteroutensa. Modernisoituneena sotasankarina luutnantti on myös seksuaalisesti modernisoitunut, mutta kovin sovinnaisella tavalla. Hän ei ota naistaan, vaan tyydyttää tämän, ensisijassa, lottatuvan sängyssä. Myös naisen kuvaa seksuaaliolentona on taitettu uusimmalla uudella. Kaarina osaa pyytää, mitä haluaa, tosin tavalla, joka viittaa miesten tekemien pornokuvien sensualismiin: ”Tee mulle vielä niin.” Kaarina feminisoi Eeron ideaalipartnerikseen riisumalla sotiluuden suoja kuoren ja tekemällä hänestä hellän rakastajan.

Naisen kanssa sängyssä mies voi myös olla alasti, eroottisen katseen kohteena. Uudessaan sillattoman joen yli mies on yhtä alasti, muttei katseen kohteena, ainakaan legitimi. Mies – varsinkin alaston – on toisille miehille näkymätön, niin näkymätön, ettei edes vihollisen tarkka-ampuja häntä tiiraa. Tämä on normi, jonka rikkominen on näkyvää, kuten Tutta Palin (1996) on todennut. Suhtaudun kuitenkin varauksella feministiseen uhoon siitä, että miehen ruumis on naista näkymättömämpi. Taidehistorioitsija unohtaa tässä sen painoarvon, mikä harvinaisella aiheella väistämättä on. Yksi Davidin veistos kohahduttaa enemmän kuin kymmenen Venusta. Lisäksi homoerotiikassa miehen ruumis on aina näkynyt. Väittäisin, että tässä estetisoinnissa miehen ruumis on ollut myös persoonaton objektivoitu *nude*, kuten katseen kohteeksi alistetut (nais)alastonmallit 1800-luvulta lähtien, ei sielullinen ja subjektiivinen *naked*. (Palin 1996, 233, 242.)

En tainnut minäkään omassa lukunurkassani aivan pysyä rehdisssä *naked*-katseessa:

”Onneksi ohjaaja Olli Saarela oli ajatellut myös minun pikku *erostani*. Hän onkin lunastanut paikkansa suomalaisen uuden elokuvan ’kaikille kaikkea’ -osastossa. Elokuvan toisen rakkauskohtauksen yleisyys on ensimmäisen luokkaa – sosiaaliantropologisessa perspektiivissä – mutta sen diskursiivisuus on pahasti alakynnessä. Metsällä olevien miesten leiritulilta ei tekstuaalista tuoteta eikä ole tuotettu. Siellä vain toistetaan. Sukeletaan hetkeksi animukset keskenänsä, kun animat odottelee kotilieden äärellä. Ohjaajalle ei tarjoutunut valmista miljardisivuista koodikirjastoa, josta poimia. No onneksi osui Saarelan alitajuisesta ainesta, josta kohtaus kiertyi esiin. Oli siis sama tulenloimotus välissä, oli samat välähtävät siniset silmät. Mutta oli myös miestappo. Miksi?”

Päiväkirjassani kutsun toiseksi rakastelukohtaukseksi venäläisen vangin tappamiseen johtanutta kohtausta leirinuotiolta. Seksi kuuluu hyväksyttäviin nautinnon lähteisiin, joita Michel Foucault’n mukaan aktiivisesti tuotetaan vallan diskursseissa. Tappamisesta ei saa nauttia kuin äärimmäisen harvoin, mutta sodassa tappaminen osoittaa mieskuntoisuutta. Ja kunnia on nautinnollista. Tarkoitan kuitenkin omalla tappamisellani enemmän intohimon leimahdusta, jonka kohteena on kohdalle sattunut, olkoon mieskin. Jean Genet on kirjoittanut tuotannossaan siitä, mitä tapahtuu, kun mies tekee seksuaalisuudellaan viiteryhmän vastaisia tekoja. Silloin tulee raivoa, itsevihaa ja tappamista. Olen käsittänyt väkivallan sosiaalisesti suhteeksi, jolle ei ole olemassa monokausaalista selitystä. Silti esitän alustavan väitteen: tappaminen on joskus sublimoitua rakastelua, himon tyydyttämistä. Oscar Wilde: ”Each man kills the thing he loves.”

Sinänsä sotaelokuvassa tappaminen on selvyys. Skeggsin mukaan kunnia ja lojaalisuus ovat kulttuurisia teemoja, joilla

heteroseksuaalista miesten sidosta tarkastellaan. Erityisesti armeijan tapaisissa insituutioissa niillä on suuri merkitys. Eloku-
vissa sidos on saanut näkyä, kun kuolema on ollut lähellä: ää-
rimmäinen väkivalta symboloi miesten välistä sidosta. (Skeggs
1993, 23.) Liikkumavaraa fyysisessä kanssakäymisessä on ol-
lut niukasti, mikäli on mielinyt pysytellä heteron kirjoissa ja
porukoissa. Varaa on elokuvien esimerkin mukaan mahdollista
lisätä todistamalla rohkeuttaan ja kestävyyttään.

Olen elämässäni kovasti miettinyt, miksei miesten hyväk-
syttäväksi nautinnon lähteeksi kovinkaan usein ole voitu esit-
tää epäilemättä sellaisena toiminutta miesten välistä hellyyttä,
saati seksiä. Salaisista salaisin salavuoteus jaetaan miesten kes-
ken. Tämän toiseuden pelko on keskeistä maskuliinisuuksien
rakentamisessa. On tietysti riehakasta painia ja nujakointia,
Seitsemässä veljeksessäkin, hälventämässä epäilyjä eroottisesta
kiinnostuksesta. Mikä on ollut sanktioinnin henkilökohtainen
ja yhteisöllinen motiivi? Jorma Hänninen kutsuu artikkelissaan
perhettä ja avioliittoa 'reproduktiivisen seksuaalisuuden insti-
tuutioiksi'. Tällaisessa järjestelmässä miehen ei ole sopinut
osoittaa kiintymyksen tunteita toisiin miehiin muutoin kuin
henkisellä ja ruumiillisella väkivallalla, nujakoimalla ja nimit-
telemällä. Väkivalta on eräs alue, jossa sukupuolta tuotetaan.
Kun sodassa ei ole naisia läsnä, joihin kajota, kajotaan toisiin
miehiin. Tappaminen ja silpominen ovat kajoamisen lajeja.
Rukajärven tien isossa veljessä, *Pelastakaa sotamies Ryan* -eloku-
vassa silpoutuneet ruumiit näytetään "erikoistehosteina", jot-
ka omassa kulttuurissaan palkittiin Oscarilla. *Rukajärven tiellä*
perinteinen verilaikku rintamuksessa merkitsee uhrin: filmi tyy-
tyy estetisoimaan kuolemaa, vihjaa siihen pääkalloilla, kalan-
päillä, kipunoivalla nuotiolla.

Mutta se tappaminen? Äärimmilleen vietyä kajoamista vai
vielä kielletymmän välttämistä? Poikkeavat hegemoniset mas-
kuliniteetit ovat siinä missä muutkin olleet pakotettuja niele-

mään Foucault'n kuvaaman identiteettiajattelun seksuaalisuudesta: että on olemuksellisesti vain yhtä, mikä sulkee pois aiempia (ja arkaaisempia?) tapoja olla. Poikkeavalla hegemonisella maskuliniteetilla tarkoitan niitä miehiä, jotka merkitsevät itsensä heteroiksi, mutta toisinaan hämmentyneinä subjekteina poikkeavat miehissä. Miehen haluamiseen reagoidaan pelolla, kuin toiseuteen, mutta myös kiinnostuksella.

”Elokvassa luutnantti katsoi Lukkaria pitkään sinisillä silmillään. Oli kiittäminen, sillä sillä kertaa oltiin pelastettu identiteetit. Tuo tulen loimotus: vain kaulaan asti napitettu mantteli esti ruumista muistamasta, miltä tuntui lottatuvan lämmössä, eikä silti aivan kokonaan. Vaarallista impulssia, kun ympärillä on vain miehenpuolia. Venäläisvangin verenpurskahdus sai muistamaan, miksi tässä oltiin lähdetty miehissä metsälle. Ai niin. Siksi sodissa myös silmittömästi raiskataan. Kun sen miesidentiteetin eheyttä pitää säännöllisesti testauttaa. Aika hyvä testikuva, tuo Rukajärven tiellä.”

Lukkari tappoi siis venäläisen vangin, eikä luutnantti tehnyt mitään estääkseen tätä. Luutnantti halusi Lukkaria, tämän ylivoimaista Mieheyttä. Identiteetiltään heterolle tappaminen on ainoa tapa reagoida käsittämättömään impulssiin, halun heräämiseen. Seksuaalinen energia puretaan tappamalla kohdalle sattunut. Psykoanalyttisessä termistössä viettitalous tarkoittaa Lea Rojolan mukaan säätelyjärjestelmää, jolla seksuaalienergia muutetaan toiseen muotoon (Rojola 1996, 177). En ole ainoa, joka on katsonut elokuvien tappamiskohtauksia eroottisesti latautuneena. Sharon Willis on analysoinut amerikkalaisen toimintaelokuvien maskuliinisuuksia. Hänen mielestään juuri tappamisen hetkeen, palautetun fallisen voiman aktiini liittyy eroottinen intensiteetti, tappajien vastavuoroinen katsekontakti. Willis viittaa myös Steve Nealeen, jonka mukaan miesmiehen katseen objektina täytyy motivoitua jollain tapaa, jotta eroottista komponenttia saadaan häivytettyä. Nealen mukaan

silpominen ja sadismi ovat alistamisen merkitsemistä, miehen ruumiin merkitsemistä seksuaalisen halun kohteeksi kelpaamattomaksi. (Willis 1993, 54.) Epäilemättä Lukkari teloitti venäläisvängin sadistisesti, ettei mikään muu miesruumiin käyttö olisi tullut kyseeseen. Yhdellä agressiivisella katseella pysäyttään haluavat katseet. Kohtauksen jälkeen oivaltaa, että luutnantti onkin ollut koko ajan Lukkarin valvovan katseen alla.

Elokuvassa rakastelun ja tappamisen narraatiot koostetaan samoista elementeistä: tulesta, illasta, sanattomasta ekstaasista, lähikuvista, kasvoista, subjektiivisista näkökulmaotoksista, peräkkäisistä otoksista, joissa henkilöt saadaan katsomaan toinen toisiaan. Merkittäviä erojakin on. Lottatupaa esitetään ikään kuin katsoja välillä katselisi ovenraosta. Venäläisvängin tappaminen esitetään kuin katsoja olisi yksi miehistä. Ehkä kuvauksella ehkäistään naiskatsojan suoranaista identifikaatiota miehiseen touhuun. Täten elokuva uusintaa kuvaa, jonka mukaan nainen kääntää kasvonsa tappamiselta.

Todella kaukaa juontuva polku

Rakennan siis tietien ja tahtomatta mystissävytteistä vastakerromusta, kuvaa ikaikaisesta esikielellisestä miehisestä metsästäjäyhteisöstä, jossa miehet keskenään viettivät pitkiä aikoja retkillään ja leiritulillaan, kun naiset valvoivat kotiliettä. Väitän, että miesten välillä oli paljon nimeämätöntä käytäntöä, nimenomaan fyysistä kanssakäymistä. Tämän yhä elävän käytännön voima on sen nimeämättömyydessä: jokainen 'miesruumis' löytää sen itse, jos löytää, muttei missään tapauksessa ympäriltään mieheyteen kuuluvana ja artikuloituna. Sukupuolittumisen prosessissa – minuuden synnyssä – heteroseksistiin normeihin liitetyt halun rajat ovat ulosmitanneet pojilta toisiin poikiin kohdistuneen halun jo varhain (Honkanen 1996,

144–145, 153). Se ei tarkoita, etteikö halua olisi olemassa, merkityksellistämisen tuolla puolen. Viitataan tässä lacanilaiseen subjektiivisyyteen, jonka mukaan subjekti syntyy ennalta-asetettuun järjestykseen, ja jonka kautta tiedostamaton tulee ilmaistuksi (ks. Kosonen 1996, 189). Miehen halussa mieheen tai maskuliiniseen on ehkä jotain sellaista, jota heteronormatiivisuuteen syntyneet yksilöt eivät edes voi tietää tai ymmärtää, en ’minäkään’. Ehkä tämä halu on ”kulttuurista tiedostamatonta” (Rojola 1996, 170), jolloin sen biologisen tai sosiaalisen alkuperän kysyminen vaikeutuu. Judith Butlerin mielestä juuri fiktiiviset esitykset voivat kutsua esiin halun tuntemattomia ulottuvuuksia (Nikunen 96, 51). Ja minun mielestäni *Rukajärven tie* toimii näinkin, tosin vaivoin.

Elokuvan iltanuotio-kohtaus oli tilaisuus tekstuaalisesti rakentaa maskuliinisuuttani, poistaa metsämiesten kilpailu ja saavuttaminen ja nähdä vain heidän fyysinen yhdessäolo. Samoihin aikoihin *Rukajärven tien* kanssa sinkoutui kontekstiavaruuteeni toinen puhutteleva teksti. Sekin kuvaa saman sodan miesten välejä ja välittömyyttä. Z-lehdessä Kalle-Ville Lahtinen haastattelee ”Paavo” otsikolla ”Myös veljet keskenään”. Tämä ”vaiettu ääni” kertoo suorasanaisesti harvinaisesta aiheesta, miesten välisistä eroottisista suhteista sodassa. Haastatellun tarinaa voi pitää osoituksena siitä, että sota ei ollutkaan aivan niin heroista ja heteroseksuaalista, kuin miksi se ”Isännän äänellä” kerrotuissa sotakuvauksissa muotoiltiin. Sodan eroottisuudesta kertominen on ollut tabu, jota ilmeisen harvoin on rikottu. Tarkkakuuloinen on ehkä erottanut diskurssin, jonka nimeäminen ’sodassa sattuu kaikenlaista’ – diskurssiksi tuokoon esille sen, että miesten välinen läheisyys on haluttu esittää lähinnä poikkeusolojen tuottamana hairahduksena, seksuaalisten paineiden purkautumisena vailla mitään muuta. Rintamasuhteissa ei Paavon mukaan kyse ollut kuitenkaan pelkästä laukeamisesta:

Sotimisen alettua noita suhteita oli enemmänkin. Ne olivat sellaisia kertahaittoja, ---. Olin nuorin ja pehmeä ottaa syliin, jonkinlainen naisen korvike. Ajattelen näin sen takia, että niissä tilanteissa oli niin paljon hellyyttä – paljon halausta ja pussailua. Aina ei menty alapäähän saakka. (Lahinen 1999, 30.)

Paavon mukaan suhtautuminen em. suhteisiin oli kaksinaismoralistista: paheksuttiin mutta suvaittiin. ”Se pistettiin joidenkin määrättyjen syyksi. Että se on semmoinen ja semmoinen. Monet olivat kuitenkin mukana! Eihän yksi nuori poika voi vietellä aikuisia miehiä. Kyllä siinä täytyy olla mukana.” (Emt., 32). Paavo esiintyköön lihaksi tulleen matriisin kasvattina, jolle ainoa keino kuvata asemaansa suhteessa miehiin on tuttu koodi: nainen.

On poliittisesti korrektia sisällyttää elokuvaan ja romaaniiin kohtaus, jossa kihlapari, sotilas ja lotta sattumalta törmäävät sodan melskeessä ja järjestävät intiimin hetken. Epätodellisuuden vaikutelmaa estää koko rakkauskurssin arsenaali: rakastavaisten representaatiot ovat järjestään kaiken realismuksen yläpuolella. Fantasia on hyperreaalista. Saattaisi olla vaikeampaa tuottaa elokuva, jossa representoitaisiin kaikkia niitä intiimiä suhteita, hellyyttäkin, joihin miehet maailman sodissa todella ovat keskenään osallistuneet.

Ei täällä olla kenenkään miehiä (mitä sitten, ja missä?)

Lottatuvan sivustavedettävä sininen sänky on symboli lemme-parin rakkaudelle, mutta myös koko yhteiskunnan, järjestyksen ja parisuhteen näkyväksi tuoja. Se muistuttaa elämästä ilman sotaa, univormuja, käskysuhteita, kuraa, ruumiita. Koris-

teltuna se viittaa kaikkeen siihen, mitä ihminen alkaa tehdä, kun huoli pysymisestä hengissä hellittää. Koristeltuna se myös peittää sotaa edeltäneen ajan valtasuhteet, naisten ja miesten paikat. Päähenkilöt ovatkin epävarmoja, sohva tuntuu olevan turva mutta myös kahle. Kaarina kirjoittaa Eerolle, ettei heidän yhteinen tulevaisuutensa tule riippumaan sodan lopputuloksesta, vaan yhteisestä tahdosta. Sohvassa on helppo unohdtaa, että se tulee riippumaan normeista ja yhteiskunnasta, kaikkea siitä, mihin 'biovalloitetut ruumiit' saavat tilaisuuden pysähtyä. Kyse onkin tavallisesta rakkaustarinasta, jossa rakastuneet kadottavat näköpiiristä kaikki ulkoiset esteet. Sohvassa mies ja nainen yhtyvät, mutta vain koska muut institutionaaliset riitit ovat tilanteessa mahdottomia tuottaa: sotilaspappia ei ole mailla halmeilla, ei voida avata tiliä pankissa, ei laittaa kuulutuksia lehteen jne.

Elokuva antaa aika kriittisen kuvan luonnollistetuista positioista. Kun ne otetaan pois, ovat mies ja nainen vähemmän Mies ja Nainen. He eivät itseasiassa tiedä mitä olisivat, ainakaan yhdessä. Kun nainen ja mies eivät voi kuulua toisilleen yhteiskunnan sotatilannetta edellyttämällä tavalla, he ovat neuvottomia. Elokuva päättyy ahdistavaan hiljaisuuteen. Eeron ja Kaarinan pitäisikin nyt itse tietää, mitä haluavat. Kun Kaarina kirjoittaa: "Siellä minä sinua odotan" (sodan päätyttyä), kysyy katsoja: Missä? Kohtauksesta voi lukea sodanvastaisuutta, alun tuntolevyn ja ristin vastakkainasettelussa tuntolevy eli velvollisuus maata kohtaan tuntuu hävinneen. Luultuaan morsiantaan kuolleeksi Eero muuttui ulkoisesti toimivaksi supersotilaaksi, mutta samalla kadotti sen identiteetin, joka sulhasella on. Lopussa Eero ei enää tiedä, mihin identiteettiin tarttua. Katsojasta tuntuu yhtä mahdottomalta paluu sotilaskoneeksi, kuin paluu helläksi ideaalipartneriksi. Lukutapa esittää elokuvan nuhtelevan sodassa sooloilevaa, omaa onneaan ensisijaistavaa paria. Nuhteen voi nähdä myös kohdistu-

van vain naiseen, joka kutsui esiin hellän ideaalipartnerin ja siten suisti tämän sentimentaaliseksi itkeskelijäksi kesken tärkeän tehtävän.

Äidin pojaksi on aina mahdollista palata. Kun Heikkinen lentää puolen tuvan kanssa taivaan tuuliin, järjestyy juonen pateettisin käänne: sotamies Knihti laulaa, mm. äidistä, italiaksi, muut ovat hiljentyneitä ruumiinvalvojaisiin, pyhälle aterialle. Tällöin kuvataan jokaisen miehen kasvoja, läheltä, monumentinomaisina. Kuoleman ja syntymän ajattelussa mies on yksin. Oidipaalista sävyä Eeron kilvoitteluun tuo myös karjalaiskylästä löytyvä kuollut vanha nainen, joka johtaa juonellisesti päähenkilön muistelemaan verevään morsiantaan. Ruumiin huoneen seinällä on Kristus-ikoni. Eero joutuu hulluuden partaalle, saa hallusinaatioita, käy eksistentiaalivierailulla muuten realistisen kuvauksen keskellä. Karjalaistalon huone muuttuu kappeliksi, jossa suoritetaan pyhä meno. Äidin kautta nainen on se, mikä kadottaa mieheltä ajan ja paikan. Mies itkee pitsiverhoihin, jotka toimivat aikakoneena morsiameen: läpinäkyvä ja hauras pitsi on naisen merkki kappelissa, hautausmaalla, tansseissa.

”Ei täällä olla kenenkään poikia, kaikki täällä on Suomen sotilaita”, isä-Tauno toteaa naljailuihin omaan poikaansa kohdistamasta huolenpidostaan. Sotaretoriikkaan kuuluu subjektiivus, alistuminen ja toimiminen, ei identiteetti. Identiteetti on sodassa vaarallinen. *Rukajärven tie* on tässä sotaretoriikkaa. Kun Eero saa viestin morsiamen (luullusta) menehtymisestä, vetäytyy hän järvenrantaan suomalaisesti suremaan. Sota meinaa mennä myttyyn.

Identiteetti on sodalle haitaksi, mutta niin myös sota esittää identiteettiä kriisiyttäväksi. Elokuva on kehityskertomus miehestä, jonka ongelmat ovat ratkaistavissa mieheydellä. Tässä mielessä luutnantti on erittäin moderni yksilö, alati identiteettityöstä löydettävissä, mutta vain hetkellisesti kiinnitettävissä

tiettyyn paikkaan. Kun elokuvan muut miehet ovat ohkoista-kin ohuempia, luutnantti on paksu mutta muodoton. Vielä *Tuntemattomassa sotilaassa* tunsimme kaikki kaverit, nekin jotka luutnantin tavoin olivat sivistyneitä ja herkkiä sodan karkeuksissa. Luutnantti on jonkinlainen sinisten silmien takainen mysteeri, lähes feminiininen kaikessa itsetutkiskelussaan ja pakahduttavassa surussaan. Me näemme hänessä murtokohtia, hegemonisen maskuliniteetin pallilta lipsumista, mutta myös urheita kapuamisia. Esimerkiksi Eero on ottanut itkemisen käyttöön feminiinisestä, mutta hän itkee privaalisti.

Edelleen jo mainitsemani puhumattomuus onkin oikeastaan supermiehisyyttä: Skeggs mainitsee sulkeutuneisuuden ja vain aggressiivisten tunteiden ilmaisun olevan maskuliinisuudelle tunnusmerkinomaista lännenelokuvien genressä. Miehen itkemisestä esim. Vietnam-elokuvissa Skeggs toteaa, että se on mahdollista vasta kun henkilö on lunastanut maskuliiniset ansionsa, esim. tuonut esiin heteroutensa. Herkän miehen esittämisen konventiot ovat lajisidonnaisia, mutta ylipäänsä tunteiden ilmaisu katsotaan naisille kuuluvaksi, miesten tulee vain havaita omaavansa tunteet. Tässä Eero on hyvin perinteinen miehen kuva. (Skeggs 1993, 21–22.) Iris Ruohon mukaan aikamme tv-sarjoissa maskuliinisuuden ihanteena on mm. eheytyvä, sentimentaaliseksi muuttuva maskuliinisuus, joka kamppailee identiteetistään ja paikastaan (Ruoho 1996, 120). *Rukajärven tien* Eero merkitsee tällaisen miehen, sijoitettuna isien ja vaarien sukupolveen.

Lopuksi

Maskuliinisuus on alinomaa kriisissä ja vaarassa, ja niin on aina ollut, kommentoi *Rukajärven tie* mieskeskustelua. Luutnantista ei kehkeydy genren edellyttämää sankaria, joka selviäsi niin so-

dassa kuin rakkaudessa. Hän pulikoi tavalliset miehistymislätköt läpi, muttei onnistu edes suojelemaan naistaan. *Rukajärven tie* antaa luutnantin kasvoissa identiteettitilan, johon astuessaan voi yhtyä sukupolvien ketjuun ja suurehkoon sotaan, mutta myös käsitellä yksityistä sulhaisuuttaan. Moderni aihe, oikutteleva parisuhde on ovelasti kääräisty sarkapukimiin ja pistetty kansallisen viihteen rumpukuivaajaan. Pesunkestävyyttä on paranneltu taidokkaalla roolimiehityksellä: elokuvan vannedessä kelluttelevat viikkolehdet hämärtävät eroa elokuvan parin ja avioparina elävien näyttelijöiden välillä.

Kulttuurituotteet ovat aina yhteydessä sosiaaliseen todellisuuteen. Ne käsittelevät (symbolisella tasolla) niitä asioita ja ongelmia, joille on psyykkistä kaikupohjaa yleisön joukossa. Fantasiat eivät välttämättä kerro realistisia tarinoita ihmisten elämästä, mutta ne pyrkivät vetoamaan ihmisten elämäntilanteiden synnyttämiin tunteisiin, haaveisiin, pelkoihin ja haluihin. (Näränen 1995, 54.)

Elokuvilla ylipäänsä on efektejä sosiaaliseen toimijuuteen, mutta niiden selvittämiseksi tulisi tuntea kunkin yksilön kulloisetkin kontekstit. Yksi elokuva tuskin muuttaa yhtäkään miestä.

Tutkimuskohde

Rukajärven tie, Suomi, 1999.

Ohjaaja: Olli Saarela.

Käsikirjoitus: Olli Saarela ja Antti Tuuri, perustuu Tuurin romaaniin *Elämä isänmaalle* (1998).

Pääosissa: Peter Franzen (ltn Eero Perkola, johtaja), Irina Björklund (lotta Kaarina Vainikainen, edellisen kihlattu), Kari Heiskanen (korpraali Jussi Lukkari, tappaja), Taisto Reimaluoto (alikersantti Unto Saarinen, uskova-nen), Kari Väänänen (alikersantti Tauno Snicker, isä), Arttu Kapulainen (edellisen poika Ville) ja Pekka Huotari

Kirjallisuus

Ahokas, Pirjo & Lahti, Martti & Sihvonen, Jukka (toim.) 1993: Mieheyden tiellä. Maskuliinisuus ja kulttuuri. Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja.

Belsey, Catherine 1980: *Critical Practice*. Methuen & Co, New York.

Gomez, Gabriel 1993: *Bugs Bunny at 50: Still Cwoss-Dwessing and Cawwot-Cwazy*. – Ahokas, Lahti & Sihvonen (toim.) 1993.

Halonen, Irma Kaarina 1996: *Äiti, minulta meni käsi! Naiskuva sotautisissa*. – Laiho & Ruoho (toim.) 1996.

Hapuli, Ritva 1993: *Kadonneen nykymiehen etsintä. 1920-luvun maskuliinisuuksien kuvia*. – Ahokas, Lahti & Sihvonen (toim.) 1993.

Helén, Ilpo 1993: *Cruising: Paranooinen ja skitsofreeninen miesefekti*. – Ahokas, Lahti & Sihvonen (toim.) 1993.

Honkanen, Katriina 1996: *Nainen*. – Koivunen & Liljeström (toim.) 1996.

Koivunen, Anu & Laine, Kimmo 1993: *Metsästä pellon kautta kaupunkiin (ja takaisin)*. Jätkyys suomalaisessa elokuvassa. – Ahokas, Lahti & Sihvonen (toim.) 1993.

Koivunen, Anu 1996: *Sorto*. – Koivunen & Liljeström (toim.) 1996.

Koivunen, Anu & e Liljeström, Marianne (toim.) 1996: *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.

Lahtinen, Kalle-Ville 1999: *Myös veljet keskenään*. Z-lehti, 25. vskr., 2.

Laiho, Marianne & Ruoho, Iris (toim.) 1996: *Naisen naamio, miehen maski. Katse ja sukupuoli mediakuvassa*. KSL, Helsinki.

Lappalainen, Päivi 1996: *Seksuaalisuus*. – Koivunen & Liljeström (toim.) 1996.

Nikunen, Kaarina 1996: *Pornokuva ja naisen siveä katse*. – Laiho & Ruoho (toim.) 1996.

Näränen, Pertti 1995: Mies ja hysteria: Erottamattomat? – Mikko Lehtonen (toim.) 1995: Aatamin puvussa - liaanilla Hemingwaystä Königiin. Tampereen yliopisto, yleinen kirjallisuustiede.

————— 1996: Sarasvuo ja Rantalainen – täydellistä miehekkyyttä. – Laiho & Ruoho (toim.) 1996.

Palin, Tutta 1996: Ruumis. – Koivunen & Liljeström (toim.): 1996

Rand, Max 1984: Sivullisten etujoukko – homoseksuaalisuudesta kulttuurissa. – Kai Sievers & Olli Stålström (toim.) 1984: Rakkauden monet kasvot. Weilin+Göös, Helsinki.

Rojola, Lea 1996: Ero. – Koivunen & Liljeström (toim.): 1996.

Ruoho, Iris 1996: Mies – Tosimies – Fitz. – Laiho & Ruoho (toim.) 1996.

Satka, Mirja 1994: Sota-ajan naiskansalaisen ihanteet naisjärjestöjen arjessa. – Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) 1994: Naisten hyvinvointivaltio. Vastapaino, Tampere.

Seppänen, Janne 1996: Tiukka toppi ja sensuuri eli panuttaako vai uupuuko tehoa? – Laiho & Ruoho (toim.) 1996.

Stenros, Anne 1993: Talo, pesä, paikka – asumisen ulottuvuudet. Arkkitehti, 90. vskr., 7/8.

Skeggs, Beverley 1993: Theorizing Masculinity. – Ahokas, Lahti & Sihvonen (toim.) 1996.

Willis, Sharon 1993: Die Hards and Lethal Weapons: The Demolition of the Male Body. – Ahokas, Lahti & Sihvonen (toim.) 1993.

Kirjoittajat

Grönfors, Martti, PhD, on Kuopion yliopiston (poikkeavuuden) sosiologian professori sekä Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan oikeussosiologian dosentti; tutkinut mm vähemmistöjä, sovittelua, tapaoikeutta ja miesten kulttuuria ja väkivaltaa; tutkinut ja opettanut mm. Norjassa, Japanissa, Uudessa Seelannissa, Walesissa ja Sri Lankassa; julkaissut kirjoja ja artikkeleita tutkimusalueistaan sekä oppikirjan laadullisista tutkimusmenetelmistä.

Hearn, Jeff, PhD, on Manchesterin yliopiston talous- ja yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan tutkijaprofessori, Tampereen yliopiston ja Svenska Handelshögskolanin vieraileva professori sekä sosiologian professori Oslon yliopistossa. Hän on opettanut kriittistä tutkimusta miehistä Turussa ja Helsingissä; julkaissut useita tutkimuksia miehistä, mm. kirjat *The Gender of Oppression* (1987), *Men in the Public Eye* (1992) ja *The Violences of Men* (1998) sekä yhdessä toisen kirjoittajan kanssa *Sex at Work* (1995) ja *Unspoken Forces* (2000) ja ollut yhtenä toimittajana antologioissa *Violence and Gender Relations* (1996), *Men as Managers, Managers as Men* (1996), *Men, Gender Divisions and Welfare* (1998), *Transforming Politics* (1999), *Consuming Cultures* (1999), *Children, Child Abuse and Child Protection* (1999), *Hard Work in the Academy* (1999).

Huttunen, Jouko, KT, työskentelee lehtorina Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksella. Hän on perhetutkija, jonka erityisalana on isyyden tutkimus. Nykyiset mielenkiinnon kohteet ovat isyyteen kasvaminen ja valmentaminen, uusi isyys, generatiivinen vanhemmuus; julkaissut aiheesta artikkeleita;

väitöskirja *Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle* (1990); toiminut Tanen miesjaostossa ja tutkimusjaostossa.

Hänninen, Jorma, YTL, työskentelee lehtorina Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella; julkaissut artikkeleita miesten seksuaalisuudesta ja ruumiillisuudesta; aiheesta on tekeillä myös väitöskirja.

Jokinen, Arto, FL, toimii Tampereen yliopiston naistutkimuksen laitoksella, tutkii miesten väkivaltaa, koordinoi suomalaista miestutkimusta ja edustaa sitä Tanen tutkimusjaostossa. Licensiaatintutkimus *Panssaroitu maskuliinisuus* (1999) käsitteli miesten väkivaltaisuuden representaatioita suomalaisessa kulttuurissa ja on ilmestymässä kirjana; tutkimusaiheina väkivallan lisäksi miesten seksuaalisuus.

Lehtonen, Jukka, VTM, toimii Helsingin yliopistossa sosiologian tutkijana ja lukeutuu tutkimusprojektiin Kansalaisuus, erot ja marginaalisuus koulussa – lähtökohtana sukupuoli sekä tutkijakouluun kasvatus, tieto ja kulttuuri; valmistelee väitöskirjatutkimusta ”Heteronormatiivisuudesta koulun käytännöissä”; julkaissut kirjan *Seksuaalivähemmistöt koulussa* (1995) sekä osallistunut kirjan *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen – lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveyspalveluissa* (1997) toimittamiseen; tutkii kouluteeman lisäksi ei-heteroseksuaalisia nuoria sekä miesten välistä seksiä ja siihen liittyviä hiv-riskkejä.

Lehtonen, Mikko, FT, Tampereen yliopiston yleisen kirjallisuustieteen dosentti, työskentelee Suomen akatemian vanhempana tutkijana ja tutkii intermediaalisuutta. Kirjoittanut useita artikkeleita ja kirjoja kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimuksesta, mm. tutkimukset *Kyklooppi ja kajootti* (1994), *Merkitysten maailma* (1996), *Tutkainta vastaan* (1999) ja miestutkimuksen alaan

lukeutuvan kirjan *Pikku jättiläisiä* (1994); toimittanut mm. kirjan *Aatamin puvussa* (1995).

Majuri, Lasse, arkkitehti, fil.yo., työskentelee tutkijana Tampereen teknillisen korkeakoulun arkkitehtuurin teorian ja historian laitoksella. Hän valmisteele tutkimusta rakennussuojelun retoriikasta Suomessa 1960 ja -70-luvuilla. Valmistuttuaan 1996 opiskellut ja harrastanut ympäristöpsykologiaa, filosofiaa, estetiikkaa, kirjallisuudentutkimusta ja naistutkimusta.

Soikkeli, Markku, FT, työskentelee kotimaisen kirjallisuuden assistenttina Turun yliopistossa; kehittänyt kirjallisuuden miestutkimusta oppinäytetöissään ja artikkeleissaan. Väitöskirja *Lemmen leikkikehässä* (1998) tarkasteli rakkauskurssia suomalaisissa rakkausromaaneissa; tekeillä on tutkimus suvuttoman rakkauden teemoista kirjallisuudessa; tunnetaan myös laajasta scifi-novellituotannostaan ja virtuaalimaailmoistaan.

Säävälä, Hannu, LL, työskentelee psykiatrina Oulun psykiatrian klinikalla ja viimeistelee väitöskirjaansa isien ja poikien välisestä väkivallasta sukupuolentutkimuksen näkökulmasta. Hän on Oulun miesliikkeen perustajajäsen ja on organisoinut mm. terapiaa väkivaltaisille miehille, ohjausta ensimmäistä lastaan odottaville miehille ja muita miestoiminnan muotoja.

Tiihonen, Arto, LitL, on vapaa tutkija Vantaalta. Lisensiaatin tutkimus (1996) käsitteli urheilullisten miesten maskuliinisuuksia. Hän tekee väitöskirjaa maskuliinisuuksista, ruumiillisuuksista ja liikuntakulttuurin muutoksesta; kuuluu kansainväliseen Isät & pojat & urheilu -tutkimusprojektiin ja toteuttaa Sukupuoli & urheiluvalmennushanketta. Hän on julkaissut runsaasti artikkeleita ja kirjoituksia miehistä ja urheilusta ja osallistunut kirjojen *Urheilukirja* (1992), *Miestä rakennetaan, maskuliini-*

suuksia puretaan (1994) ja *Härkätäistelija kentän reunalla* (1997)
toimittamiseen; toiminut Tanen mies- ja tutkimusjaostoissa.